

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

OSMANLI-SAFEVİ İLİŞKİLERİNİN DİPLOMATİK
DİLİ

Hilal ÇİFTÇİ

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Ali İbrahim SAVAŞ

Çankırı – 2015

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

OSMANLI-SAFEVİ İLİŞKİLERİNİN DİPLOMATİK
DİLİ

Hilal ÇİFTÇİ

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Ali İbrahim SAVAŞ

Çankırı – 2015

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Bilimsel Etik Bildirimi	ii
Tez Kabul ve Onay	iii
Önsöz	iv
Özet	v
Summary	vi
Kısaltmalar	vii
BÖLÜM 1: GİRİŞ	1
BÖLÜM 2: KAYNAK TANITIMI VE YÖNTEM	7
BÖLÜM 3: OSMANLI SAFEVİ ÇATIŞMASININ KÖKENLERİ	10
BÖLÜM 4: OSMANLI-SAFEVİ DİPLOMATİK DİLİNİN OLUŞUMU .	21
4.1. Osmanlı Safevi Diplomatik Belgelerinin Dil Ve Üslup Açısından Tahlili	21
4.1.1. Dil Açısından Tahlili.....	21
4.1.2. Üslup Açısından Tahlili.....	22
4.2. Osmanlı Safevi Diplomatik Belgelerinin Tür Açısından Tahlili	25
4.2.1. Osmanlı Devleti’nden Safevi Devleti’ne Gönderilen Belgeler.....	25
4.2.1.1. Osmanlı Safevi Diplomatik İlişkilerinde Ahidname-i Hümayun.....	25
4.2.1.2. Osmanlı Safevi Diplomatik İlişkilerinde Nâme-i Hümayûn.....	30
4.2.1.3. Osmanlı-Safevi Diplomasisinde Mektub-ı Sâmiler.....	36
4.2.2. Safevi Devleti’nden Osmanlı Devleti’ne Gönderilen Belgeler.....	38
BÖLÜM 5: OSMANLI-SAFEVİ DİPLOMATİK BELGELERİNİN FORMAL YAPISI	44
5.1. Osmanlı-Safevi Diplomatik Belgelerinde Elkab Formları	44
5.1.1. Osmanlı Padişahları Tarafından Safevilere Gönderilen Belgelerin Elkab Formaları.....	44
5.1.1.1. Üstünlük İmasında Bulunulan Elkab Formları.....	47
5.1.1.2. Muhatabını Hafife Alan Elkab Formu.....	47
5.1.1.3. Meşruyyet Vurgusu.....	48
5.1.1.4. Hükmedilen Bölgelerin Zikredilmesi.....	50
5.1.1.5. Genel İltifatkâr İfadeler İçeren Elkab Formları.....	53
5.1.1.6. Farklı İfadeler İçeren Elkab Formları.....	56
5.1.1.7. Aynı İfadeler İçeren Elkab Formları.....	57
5.1.1.8. Elkab Bulunmayan Belgeler.....	58
5.1.2. Osmanlı Sadrazamları Tarafından Safevilere Gönderilen Mektûb-ı Sâmilerin Elkab Formları	59
5.1.3. Safevi Şahları Tarafından Osmanlı Padişahlarına Gönderilen Namelerin Elkab Formları	63
5.2. Osmanlı-Safevi Diplomatik Belgelerinde Dua Formları	71
5.2.1. Osmanlı Padişahı Tarafından Safevi Şahlarına Gönderilen Nâme-i Humâyûnlardaki Dua Formları	73

	<u>Sayfa</u>
5.1.2.1. Osmanlı Sadrazamları Tarafından Safevi Şahlarına Gönderilen Belgelerdeki Elkab Formları.....	59
5.1.2.2. Sadrazam Tarafından Şah'ın Vükelasına Yazılan Mektûb-ı Sâmiler...	62
5.1.2.3. Osmanlı Sadrazamı Tarafından Safevi Vezirine Yazılan Mektûb-ı Sâmiler.....	63
5.2.2. Osmanlı Sadrazamı Tarafından Safeviler Tarafına Gönderilen Mektub-ı Sâmilerde Geçen Dua Formları	78
5.2.3. Safevi Şahları Tarafından Osmanlı Padişahlarına Gönderilen Nâmelerde Geçen Dua Formları	80
5.2.4. Safevi Şahı Tarafından Osmanlı Sadrazamına Yazılan Nâmelerdeki Dua Formları	82
5.2.5. Her İki Devlet Tarafından Kullanılan Dua Formlarının Takip Eden İfadeler Açısından Mukayesesi	83
5.3. Osmanlı-Safevi Diplomatik Belgelerinde Geçen Ayetler	86
5.3.1. Meşruiyyet Kaynağı Vurgusu Yapan Ayetler	86
5.3.2. Cihat Vurgusu Yapan Ayetler	88
5.3.3. Barışın Önemine Vurgu Yapan Ayetler	89
5.3.4. İtikâdî Meselelerle İlgili Vurgu Yapan Ayetler	92
5.3.5. Ahde Vefa ve Nakz-i Ahd İle İlgili Ayetler	94
BÖLÜM 6: OSMANLI-SAFEVİ DİPLOMATİK BELGELERİNİN MUHTEVASI	96
6.1. Osmanlı-Safevi Diplomasisinde Osmanlı Devleti'nin Kırmızı Çizgileri ..	96
6.1.1. Meşruiyyet Vurgusu	96
6.1.2. Osmanlı-Safevi Diplomatik Belgelerinde Gaza ve Cihad Vurgusu	99
6.1.3. Osmanlı Safevi Diplomatik Belgelerinde Ehl-i Küfr İle İttifak Suçlaması	102
6.1.4. Osmanlı Safevi Diplomasisinde Ashab Hassasiyeti	104
6.1.5. Osmanlı Safevi Diplomasisinde Hanefi Mezhebi Vurgusu	111
6.1.6. Osmanlı-Safevi Diplomasisinde Haccın Güvenliği Meselesi	114
6.1.7. Osmanlı Safevi Diplomatik Belgelerinde Nakz-i Ahd Meselesi	116
BÖLÜM 7: OSMANLI-SAFEVİ İLİŞKİLERİNİN DİPLOMATİK DİLİNİN 18. YÜZYILDA GEÇİRDİĞİ DEĞİŞİM	121
BÖLÜM 8 : SONUÇ VE ÖNERİLER	124
KAYNAKÇA	128
EKLER	132
ÖZGEÇMİŞ	176

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Doktora tezi olarak hazırladığım [*Osmanlı-Safevi İlişkilerinin Diplomatik Dili*] adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

28/07/2015

Hilal ÇİFTÇİ

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

[Hilal ÇİFTÇİ] tarafından hazırlanan *[Osmanlı-Safevi İlişkilerinin Diplomatik Dili]* başlıklı bu çalışma, *[28/07/2015]* tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *[oybirliği ile]* başarılı bulunarak jürimiz tarafından *[Tarih]* Anabilim Dalı'nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman	: Prof. Dr. Ali İbrahim SAVAŞ.	İmza: .....
Üye	: Prof. Dr. Ahmet KANKAL	İmza: .....
Üye	: Doç. Dr. Ahmet ÖZCAN	İmza: .....
Üye	: Yrd. Doç. Dr. Türkan POLATCI	İmza: .....
Üye	: Yrd. Doç. Dr. Hakan KARAGÖZ	İmza: .....

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 20/07/2015 tarih ve 2015/15-01 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hasan AKÇA
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Osmanlı-Safevi İlişkilerinin Diplomatik Dili isimli bu tezimizde iki devlet arasındaki diplomatik yazışmalardan hareketle ortaya çıkan diplomatik dilin format ve içerik olarak hususiyetlerini ortaya koymaya çalıştık. Günümüze kadar yapılan çalışmalar genellikle Osmanlı-Safevi ilişkilerinin siyasi boyutunu ele alırken diplomatik boyutuna fazla değinilmemiştir. İki devlet arasındaki ilişkilerin tam olarak anlaşılabilmesi için bu münasebetlerin siyasi boyutu kadar diplomatik boyutu da önem taşıdığı için tezimizin konusu, üzerinde durulmaya değer bulunmuştur.

Bu çalışmanın konusunun belirlenmesinde ve hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam *Prof. Dr. Ali İbrahim SAVAŞ*'a; tezin tashihinde katkılarını esirgemeyen *Yrd. Doç. Dr. Türkan POLATÇI*'ya ve eğitim hayatım boyunca yetişmemde katkısı olan tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Çalışmamı tamamlamam konusunda maddi ve manevi desteğini hep yanımda bulduğum Eşime, moral ve motivasyonumu üst düzeyde tutmama yardımcı olan Anneme ve Babama, Anneleri olmayı kendime en büyük paye bildiğim çocuklarıma şükranlarımı sunarım.

28/07/2015

Hilal ÇİFTÇİ

Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tez Özeti

Tezin Başlığı : <i>Osmanlı-Safevi İlişkilerinin Diplomatik Dili</i>
Tezin Yazarı : <i>Hilal ÇİFTÇİ</i>
Danışman : <i>Prof. Dr. Ali İbrahim SAVAŞ</i>
Anabilim Dalı: <i>Tarih</i>
Bilim Dalı :
Kabul Tarihi : <i>28/07/2015</i>
Sayfa Sayısı : <i>8 (ön kısım) + 131 (tez) + 45 (ekler)</i>
<p>XVI. yüzyılın ilk yarısında başlayan ve iki yüzyıl devam eden Osmanlı-Safevi ilişkilerinin siyasi boyutu kadar diplomatik boyutu da önemlidir. Zira bu iki Türk devleti arasında mücadele savaş meydanları kadar diplomatik yazışmalar üzerinden de yaşanmıştır. Çalışmamızda Osmanlı-Safevi ilişkilerinin diplomatik dilinin oluşumunu ortaya koymaya çalıştık. İki devlet arasındaki yazışmaları inceleyerek bir taraftan elkab ve dua kalıpları üzerinden formal bir dilin oluşup oluşmadığına baktık. Diğer taraftan belgelerin içeriğini tarayarak iki devlet arasında kırmızı çizgilerin olup olmadığını tespit etmeye çalıştık. Çalışmamızın sonunda Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkilerinde formal bir dilin oluşmadığı sonucuna vardık. Batılı devletlerle olan diplomatik ilişkilerinin aksine Safevilerle olan yazışmalarında kalıplaşmış bir elkab ve dua formu bulunmamaktadır. Ancak üslup açısından bakıldığında kırmızı çizgileri olan, anlaşma yapmak için olmazsa olmaz şartlar ileri süren tarafın Osmanlı Devleti olduğu görülmektedir.</p>
Anahtar Kelimeler: <i>Osmanlı, Safevi, Diplomatik İlişkiler, Elkab, Dua</i>

Cankırı Karatekin University Institute of Social Sciences Abstract of Ph.D. Dissertation

Title of the Thesis:	<i>Diplomatic Language of Ottoman-Safevid Relations</i>
Author	: Hilal ÇİFTÇİ
Supervisor	: Prof. Dr. Ali İbrahim SAVAŞ
Department	: History
Sub-field	:
Date	: 28/07/2015
<p><i>It is important that diplomatic aspect of the relations of Ottoman-Safevid which began in the first decade of XVI. century and continued for two centuries as much as political aspect of it. For the conflict of between this two Turkish state was experienced over diplomatic correspondence as much as battlefields. In this study, we tried to put forth the formation of the diplomatic language of Ottoman-Safevid relations. On the one hand by analyzing correspondence of between these two state over “form of elkab and dua” we looked for whether a formal language was formed or not. On the other hand, by scanning content of these correspondences we tried to set whether there were red lines between two states or not. In the end of our study we concluded that a formal language wasn’t formed at the diplomatic relations of Ottoman-Safevid. By contrast with relations of Ottoman state with western states, there weren’t any stereotypes forms of elkab and dua at the Ottoman correspondence with Safevids. But viewed in the terms of wording It is seen that it was Ottoamn state which had red lines, asserted sine qua non conditions.</i></p>	
Keywords:	<i>Ottoman, Safevid, Diplomatic Relations, Elkab, Dua</i>

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m	Adı geçen makale
ayn. esr	Aynı eser
a.g.t.	adı geçen tez
Bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	Cilt
Çev.	Çeviren
ÇKÜSBED	Çankırı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Ed.	Editör
FB	Feridun Bey
Haz.	Hazırlayan
İA	İslâm Ansiklopedisi
İÜFTED	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
İÜEFY	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
MEB	Milli Eğitim Basımevi
NMH.d.	Nâme-i Hümâyûn Defteri
Nr.	Numara
Nşr.	Neşriyat
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
s.	Sayfa
S.	Sayı
ÜSBED	Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Ünv.	Üniversitesi
Trs.	Transletor
TTK	Türk Tarih Kurumu
TVYY	Tarih Vakfı Yurt Yayınları
Vol.	Volume (Cilt)
Yay.	Yayınevi
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan
Yaz.	Yazan
YTY	Yeni Türkiye Yayınları

BÖLÜM 1: GİRİŞ

XVI. yüzyılın hemen başında Türk, İslâm ve Fars kültürlerinin kesiştiği bir coğrafyada Safevi Devleti'nin ortaya çıkışı hem Türk hem İslam hem de İran tarihi açısından bir kırılma noktası meydana getirmiştir. Yüzyıl boyunca derinleşen bu kırılma noktası İslam Dünyasını ortadan ikiye bölen bir hat haline dönüşmüştür. Safeviler, kuzeydoğusundaki sünnî Özbeklere ve batısındaki sünnî Osmanlılara karşı hayatta kalabilmek için İslam coğrafyasında bulunan gayri sünnî unsurlara dayanmayı seçerek İslam tarihini etkilemişlerdir. Zira şiilliği devletin resmi dini haline getirerek İslamiyet'teki sünnî-şii kutuplaşmasını etkileri günümüze dek sürecek şekilde tescillemişlerdir.

Safeviler sonuçları bakımından en olumlu etkiyi İran tarihi üzerine yapmışlardır. Şiiliği İran coğrafyasında hâkim kılarak, İranlıların milli bir kimlik kazanmasını sağlamışlardır. Öyle ki Modern İran tarihi Safevi Devleti'nin kuruluşu ile başlamaktadır. Orta Doğu'da İslamiyeti zorla kabul eden tek ülke İran olmuştur. Eski Fars kültüründen ayrılıp İslam dünyasına dâhil olmaya karşı hep bir direnç göstermiştir. Yaklaşık iki-üç yüzyıl Türk-İslam yönetimi altında yaşamak İran'ın eski Fars kültürü ile arasındaki bağları zayıflatırken¹, o sıralarda gerçekleşen Moğol istilası ve Timur hâkimiyeti İran'daki Türk-İslam nüfuzunun azalmasına sebep olmuştur. Ardından Safevilerin şiilliği iç ve dış siyasetlerinin temel unsuru haline getirmesi, İran'ın İslam dünyasından ayrılmasına ve ileride oluşacak olan milli İran kültürü ve devletinin kurulmasına en önemli katkıyı sağlamıştır. Buradaki ironi ise İran'ı Türk-İslam kültürü içerisinde kaybolmaktan kurtararak ileride milli bir kimlik kazanmalarını sağlayanların Anadolu Türkmenlerinin olmasıdır².

---

¹ Bu durumun üzüntüsü 14. yüzyıl İran şairlerinden Hâfız ve Firdevsi'nin eserlerinde dile getirilmiştir. Bu yüzden özellikle Firdevsi "Şehnâme"sinde, İslamiyet öncesi Sâsâni İranına ait bütün efsane, masal ve gelenekleri toplamak suretiyle bir İranlının tarihinin Sâsâniler'den Persler'e uzanan serüvenini öğrenmesini sağlamıştır; Mehmet Saray, *Türk-İran Münasebetlerinde Şiiliğin Rolü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1990, s. 26.

² John Andrew Boyle, "The Evolution of Iran as a National State", *Bellesten*, TTK, 1975, c. 39, s. 642.

Safeviler bir Türk devleti olarak kurulmalarına rağmen en tahrip edici etkiyi Türk tarihine yapmışlardır. Daha kuruluş aşamasından itibaren izledikleri yıkıcı faaliyetlerle hem Özbeklerin hem Osmanlıların enerjilerini gereksiz yere tüketmelerine sebep olmuşlardır. Türkistan'da yaptıkları tahribatlar neticesinde Türkistan'ın tek hâkimi olan Özbek Devleti'nin parçalanarak yerine Hive ve Buhara devletlerinin kurulmasına sebep olmuşlardır³. Safevilerin bu faaliyetleri Osmanlı Devleti üzerinde bu kadar yıkıcı etkiye sahip olmamakla birlikte zaman zaman siyasi ve ictimai bütünlüğünü tehdit etmiştir. Bu çerçevede Anadolu'ya gönderdikleri halife denilen propagandacıları vasıtasıyla bir taraftan Osmanlı topraklarından devletleri için insan kaynağı ve maddi destek devşirirken bir taraftan da merkezi yönetimle sıkıntıları olan zümreleri kışkırtarak isyana teşvik etmişlerdir. Safevilerin bu yıkıcı faaliyetlerine karşı Osmanlı Devleti sert önlemler almakla birlikte, bu faaliyetler neticesinde zaman zaman merkezi otoriteyi sarsıcı isyanların çıkmasına engel olamamıştır⁴. Diğer taraftan tek başlarına Osmanlı Devleti ile baş edemeyeceklerini anlayan Safeviler hıristiyan devletlerle Osmanlıya karşı ittifak arayışlarına girmişlerdir. Bu girişimlerini doğrudan pratiğe dökmeye çoğunlukla başarısız olsalar da doğu sınırından yaptıkları tacizlerle Osmanlı Devleti'nin batıdaki dikkatini ve enerjisini üzerlerine çekmeyi başarmışlardır. Böylece Safeviler Osmanlı Devleti'nin iki cepheli bir devlet olmasına sebep olarak Avrupadaki başarılarından tam anlamıyla yararlanmasına engel olmuşlardır. Bütün bu faaliyetleri ile 16. yüzyıl boyunca Safevi Devleti, İslam dünyasında bölücü, zayıflatıcı ve rahatsız edici bir unsur olarak kalarak, genel anlamda İslam dünyasının, öznel olarak da Osmanlı Devleti'nin üstünlüğünü yitirmesine ve uzun vadede gerilemesine sebep olmuştur⁵.

Bu sebeplerden dolayı Osmanlı-Safevi ilişkilerinin tüm yönleriyle tetkik edilmesi son derece önemlidir. Ancak yapılan araştırmaların daha ziyade iki devlet arasındaki siyasi münasebetlere yoğunlaştığını görülmektedir. Oysa Osmanlı-Safevi

---

³ Saray, a.g.e., s.19.

⁴ Devletin duraklamasının önemli sebeplerinden bir tanesi olan "Celâli isyanları"nın en çok Safevi propagandasına maruz kalan bölgelerde görülmesi bunun en bariz göstergesidir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Saim Savaş, "16. Asırda Safevilerin Anadolu'daki Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti'nin Buna Karşı Aldığı Tedbirler", *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi(7-9 Nisan 1999) Bildirileri*, T.C. Selçuk Üniversitesi, Konya, 2000, s. 191.

⁵ Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 102.

mücadelesinin sebep ve sonuçları itibariyle tam anlamıyla anlaşılabilmesi için iki devlet arasındaki mücadelenin silahlı boyutu kadar diplomatik boyutunun da incelenmesi gerekmektedir. Zira iki devlet arasındaki mücadele sadece savaş meydanlarında yürütülmemiştir. Özellikle “*Safevilerin siyasi ve milli birliklerini dini bir kaynaktan aramaları*”⁶, bunu yaparken de Anadolu’da Osmanlı Devleti’nin siyasi ve ictimai bütünlüğünü tehdit edecek şiiilik propagandası yapmaları, zaman zaman iki devlet arasındaki mücadelenin savaş meydanından diplomatik alana kaymasına sebep olmuştur. Şüphesiz bunda Safevilerin özellikle Çaldıran mağlubiyetinden sonra Osmanlı ordusunun karşısına çıkmamayı, yolları üzerindeki her şeyi tahrip ederek iç bölgelere çekilmeyi, Osmanlılar bölgeden ayrıldıktan sonra kaybettikleri yerleri yeniden ele geçirmeyi savaş stratejisi olarak kabul etmeleri de etkili olmuştur. Safevilerin bu şekilde savaş meydanlarında kaçak oynayan sonra da Osmanlı Devleti’nden barış talebinde bulunan ikircikli politikalarına, batıdaki faaliyetlerinin kesintiye uğramasını istemeyen Osmanlı Devleti tarafından da göz yumulmuştur. Batılı devletlerle mücadelelerine ağırlık veren Osmanlı padişahları çok mecbur kalmadıkça Safeviler üzerine sefere çıkmayı tercih etmemişlerdir. Kanuni döneminde yapılan toplam on üç seferden sadece üç tanesinin Safeviler üzerine matuf olması bunun en önemli delilidir. Diğer zamanlarda Osmanlı padişahları Safevi şahlarına gönderdikleri belgelerde hassas oldukları konuları belirterek aksi şekilde davranmamaları hususunda onları ikaz etmişlerdir. Safevi şahları ise bir taraftan buldukları her fırsatta Osmanlı Devleti’nin bu kırmızı çizgilerini⁷ ihlal ederken diğer taraftan gönderdikleri belgelerde Osmanlı padişahını teskin etmeye çalışan, alttan alan bir üslup kullanmışlardır. Böylece iki devlet arasındaki ilişkilerde diplomatik bir dil ortaya çıkmıştır. İşte Osmanlı-Safevi mücadelesi tüm boyutlarıyla anlaşılabilmesi için iki devlet arasındaki ilişkilerin diplomatik dilinin hususiyetlerinin ortaya konulması gerekmektedir.

Osmanlı ve Safevi devletleri arasındaki yazışmalardan hareketle iki devlet arasında diplomatik bir dil oluşumunu ve özelliklerini her yönüyle inceleyen bir tezin daha önce Türkiye’de yapılmamış olması bizi bu çalışmaya sevkeden en önemli etken

⁶ Ali İbrahim Savaş, “İran Batı’nın Eski Gözdesi”, *Tarih ve Medeniyet*, Şubat 1996, s. 17.

⁷ Modern diplomasi terminolojisine ait bir kavram olan “Kırmızı Çizgi” ifadesine bu çalışmada sıklıkla başvurulması; Osmanlı Devleti’nin bu hususları savaş sebebi olarak sayması ve iki devlet arasında yapılacak antlaşmaların olmazsa olmaz şartı olarak ileri sürmesinden kaynaklanmaktadır.

olmuştur. Şimdiye kadar yapılan tezler daha çok Osmanlı-Safevi ilişkilerinin siyasi boyutuna yoğunlaşmış ve iki devlet arasındaki diplomatik ilişkilere fazla değinilmemiştir. Şüphesiz tezimiz çerçevesinde incelediğimiz belgeler daha önce pek çok değerli tarihçi tarafından incelenmiş olmakla birlikte bu belgelerden siyasi açıdan çıkarımlarda bulunulduğu için yazışmalardaki diplomatik hususiyetler göz ardı edilmiştir. Osmanlı-Safevi ilişkileri konusunda İran’da yapılan çalışmalar tarandığında araştırmaların daha ziyade siyasi ve ekonomik ilişkiler üzerine yoğunlaşırken, diplomatik dil konusunda herhangi bir çalışma yapılmadığı görülmüştür⁸. Bu çalışmada, Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkilerinin formal dilinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Tezimiz dört bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde, Osmanlı-Safevi çatışmasının kökenleri genel hatlarıyla anlatılmaktadır. Bu bölümde Osmanlı-Safevi ilişkilerinin genel bir tarihi seyrini vermek sadece malumun ilanı anlamına geleceği için bunun yerine iki devlet arasındaki çatışmanın çıkış noktası ve sebepleri üzerinde durulmuştur. Zira sonraki bölümlerde yazışmalarda dikkat çekilecek pek çok hususun anlaşılabilmesi bu çatışmanın kökenlerinin iyi ortaya konulmasına bağlıdır. Osmanlı-Safevi mücadelesi tarihteki iki Türk devleti arasındaki ilk ya da tek çatışma olmamakla birlikte, bu mücadeleyi nev’i şahsına münhasır kılan hususiyetlerin belirlenmesi bu bölümün temel amacı olmuştur. Bu bağlamda Safevilerin sunni bir tarikat olarak ortaya çıkmalarına rağmen zamanla şii bir karakter kazanmaları, ardından da şiiliği aksiyon haline getirmeleri süreci özetlenmiştir. Çünkü Safevi liderlerinin şeyhlikten şahlığa geçiş süreçlerinde kendileri için gerekli maddi ve manevi desteği Anadolu’dan temin etmeye çalışmaları, bunu yaparken de dini bir enstrüman olarak kullanmaları ve Osmanlı Devleti’nin siyasi ve ictimai bünyesini tehdit etmeleri Osmanlı-Safevi çatışmasının çıkış noktasını oluşturmuştur.

İkinci Bölümde; Osmanlı-Safevi Diplomatik belgelerini dil ve üslup açısından, tür açısından tahlil edilerek Osmanlı-Safevi Diplomatik Dilinin Oluşumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Osmanlı-Safevi Diplomatik Dilinin Oluşumu sürecinde iki devletin birbirlerine karşı kullandıkları üslubun ana hatları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu üslupta zaman zaman meydana gelen değişimler ve bunların nedenleri tahlil edilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti’nin Safevilere gönderdiği belgelerde

---

⁸ Bu konuda bkz. <http://ganj.irandoc.ac.ir/dashboard?q>

kullandığı üslup ile batılı devletlerle yazışmalarında kullandığı üslup mukayese edilerek aradaki farklılıkların nedenleri tahlil edilmeye çalışılmıştır. Ardından iki devlet arasındaki yazışmalar belge türleri açısından incelenmiştir. Öncelikle sözkonusu belge türü hakkında genel olarak Osmanlı diplomatikası açısından kısa bir bilgi verildikten sonra Osmanlı- Safevi diplomatik ilişkileri çerçevesinde tahlil edilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nin Safevilerle olan yazışmalarındaki belge türleri ile batılı devletlerle yazışmalarındaki belge türleri mukayese edilerek özellikle aynı belge türleri içerisindeki farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde; bu belgelerde geçen Elkab formları, Dua kalıpları ve Ayetler tahlil edilerek Osmanlı-Safevi Diplomatik Belgelerinin Formal Yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. İki devlet arasındaki yazışmalarda oturmuş bir elkab ve dua formunun olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu elkab ve dua formlarında zaman zaman meydana gelen değişimlerin sebepleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tespit edilen elkab ve dua kalıplarında sıklıkla kullanılan ifadeler yaptıkları vurgular açısından tahlil edilmeye çalışılmıştır. Elkab ve dua kalıpları üzerinden sıkça yapılan bu vurgulardan iki devlet arasındaki diplomatik dilin zihniyeti belirlenmeye çalışılmıştır. Zira özellikle Osmanlı padişahlarının şahlar için kullandıkları elkab ve dua kalıpları üzerinden muhataplarına çok ince ima ve göndermelerde buldukları görülmektedir. Bu özellikle ve özenle seçilen ima yüklü ifadeler sebebiyle Osmanlı-Safevi yazışmalarında kullanılan elkab ve dua formları hemen hemen her seferinde değişiklik göstermiştir. Osmanlı padişahlarının Safevi şahlarına hitaben kullandıkları elkab ve dua formları ile batılı hükümdarlar için kullandıkları elkab ve dua formları karşılaştırılarak aradaki farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde son olarak Osmanlı-Safevi diplomatik belgelerinde geçen ayetler yaptıkları vurgu esas alınmak suretiyle tasnif edilerek iki devlet arasındaki diplomatik dilin formal yapısına etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Dördüncü ve son bölümde ise belgeler içerik açısından tahlil edilerek bu belgelerde sıklıkla tekrar edilmek suretiyle altı çizilen hususlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Ardından sözkonusu belgelerde hassasiyetle üzerinde durulan bu hususların iki devlet arasındaki diplomatik dilin oluşumuna etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti tarafından gönderilen belgelerde ısrarla altı çizilen

husuların, yine bu belgelerdeki elkab ve dua formlarında yapılan ima ve vurgularla örtüşmesi belgelerin içeriğinin iki devlet arasındaki diplomatik ilişkilerin formal yapısında belirleyici rol oynamıştır. İncelenen belgelerde hassasiyetlerini sık sık dile getiren, muhatabını bunlara riayet etmesi konusunda ikaz eden, aksini savaş sebebi sayan tarafın Osmanlı Devleti olması hasebiyle bu bölüm Osmanlı-Safevi Diplomasisinde Osmanlı Devleti'nin Kırmızı Çizgileri başlığı altında ele alınmıştır.

BÖLÜM 2: KAYNAK TANITIMI VE YÖNTEM

a) Arşiv Belgeleri

Name-i Hümayûn Defterleri Nr. 3 ve 7

Bu çalışmaya esas olan Osmanlı-Safevi diplomatik yazışmalarının temininde Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan 3 ve 7 nolu Nâme-i Hümayûn defterlerinden yararlanılmıştır. Ancak bu defterlerdeki belgeler daha ziyade Nadir Şah dönemine ait yazışmaları içermektedirler. Bu yüzden bu defterlerden 18. yüzyılda Osmanlı-Safevi Diplomatik Dilindeki Değişim başlıklı kısımda yararlanılmıştır.

b) Kaynak Eserler

Mecmua-i Münşeati-i Feridun Beğ, XVI. yüzyıl münşilerinden Feridun Ahmed Bey'in⁹ iki ciltlik kıymetli eseridir. Feridun Bey, 1575'te ünlü ve önemli eseri "Feridun Bey Münşeati" diye tanınan "Münşeati's-Selâtin"i (Sultanların Yazıları) yeni hükümdar III. Murat'a sunmuştur. İstanbul'da iki defâ basılmış olan (1848) ve (1858) ünlü eser "Münşeati's-Selâtin", Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan III. Murat'ın tahta çıkışına kadar olan zaman içindeki vesikaları toplar. Bu eserde Feridun Bey, Osmanlı sultanlarına ait resmi ve özel mektupları toplamıştır. Bu eserin bu tez açısından önemi, 1508-1640 tarihleri arasındaki Osmanlı-Safevi diplomatik yazışmalarını içermesinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple bu kıymetli eser, bu tez çerçevesinde incelenen Nâme-i Hümayûn, Ahidnâme-i Hümayûn ve Mektûb-ı Sâmilerin temini hususunda son derece faydalı olmuştur. Bu eseri bu tez açısından değerli kılan bir diğer özellik ise sadece Osmanlı tarafından Safevilere gönderilen belgeleri havi olması değil aynı zamanda Safevilerden Osmanlılara yazılan nâmeleri de içermesidir. Bu özellik sayesinde belgelerin karşılıklılık esasına göre mukayesesi yapabilmektedir.

---

⁹ Feridun Ahmed Bey, Osmanlı devlet adamı ve yazarlarından (?- İstanbul1583). Başdeftardar Çivilizâde AbdullahÇelebi'nin yanında yetişti. Sonra Divan-ı Hümayûn kâtiplerinden olup Sokullu Mehmed Paşa'ya intisap etti. Sonra da Reisülküttab, sonra nişancı oldu. Bkz. Mehmed Süreyya, Sicil-i Osmanî , Yay. Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 520.

c) Araştırma Eserleri

Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1590)¹⁰, Bekir Kütükoğlu'nun önemli eseri on iki yıl gibi kısa bir süreyi konu edinse de zengin arşiv belgelerine ve kroniklere dayanması hasebiyle bu konuda kaynak eser değerindedir. Daha ziyade Osmanlı-Safevi ilişkilerinin siyasi boyutu üzerinde durmasına rağmen özellikle Osmanlı-Safevi çatışmasının sebepleri konusunda yaptığı değerlendirme açısından tezin birinci bölümü yazılırken son derece faydalı olmuştur. Zirâ eser, meşhur Fransız tarihçisi F. Braudel'in ileri sürdüğü, Osmanlı-Safevi mücadelesinin ekonomik sebeplerden kaynaklandığı savını tenkit ederken, Osmanlı Devleti'nin, Safevilerin Anadolu'nun siyasi ve ictimai birliğini tehdit eden faaliyetlerine karşı kendilerini savunmak zorunda kaldıklarını savunmaktadır¹¹.

Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü¹², Faruk Sümer'in Safevi Devleti'ni kuranların Anadolu Türkleri olduğunu ileri sürdüğü eseridir. Safevi Devleti'nin kuruluş ve gelişme döneminde hem insan kaynağı hem de maddi kaynak olarak Anadolu'dan nasıl beslendiğini ortaya koymaktadır. Bu kitabın bu tez açısından önemi, Osmanlı- Safevi mücadelesinin temellerinin ayrıntılı bir şekilde teşhis edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Türk-İran Münâsebetlerinde Şiiliğin Rolü¹³, Mehmet Saray'ın İran'ın İslamiyeti kabulünden başlayarak, Şiiliğin İran'ın milli bir devlet haline gelmesindeki rolünü açıkladığı eseridir. Bu kitabın bu tez açısından önemi ise Osmanlı-Safevi mücadelesinde Şiiliğin rolüne açıklık getirmesinden kaynaklanmaktadır.

d) Yöntem ve Karşılaşılan Sorunlar

Bu konuda ilk olarak Safevilerle ilgili tahriratı havi en tanınmış münşeât mecmuası olan Kanunî Sultan Süleyman devri münşilerinden Feridun Ahmed Bey'in Münşeâtü's-Selâtin isimli eserinden yararlanılmıştır. Daha sonra bu eser taranarak

¹⁰ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri I*, İÜ. Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1962.

¹¹ Ahmet Yaşar Ocak, "Osmanlı Kaynaklarında ve Modern Türk Tarihçiliğinde Osmanlı-Safevi Münasebetleri (XVI.-XVII. Yüzyıllar)", *Belleten*, c. LXVI, Ağustos 2002, s. 514.

¹² Faruk Sümer, *Safevi Devleti'nin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü, Ankara 1976.

¹³ Mehmet Saray, *Türk-İran Münâsebetlerinde Şiiliğin Rolü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1999.

kullanabilecek Osmanlı-Safevi Devletleri arasında vuku bulan 56 diplomatik vesika tespit edilmiştir. Bunlar arasında Osmanlı padişahlarının Safevilere gönderdiği “Nâme-i Hümâyûn”, “Ahidnâme-i Hümâyûn”, Safevi şahlarının gönderdiği “Nâme”, sadrazamlar tarafından gönderilen “Mektûb-ı Sâmi” gibi belge türleri bulunmaktadır.

Çalışmanın ilk aşamasında tespit edilen belgeleri tarayarak gerek Osmanlı padişahlarının gerekse Safevi şahlarının muhatabları için kullandıkları “elkab” ve “dua” formları belirlenmiştir. Tarama işlemleri tamamlandığında bu elkab ve dua formlarından yola çıkarak iki devlet arasında formal bir diplomatik dil oluşup oluşmadığı tespit etmeye çalışılmıştır. Çalışmanın bu aşamasında Osmanlı-Safevi ilişkilerinin diplomatik dilinin formal yapısını ortaya konulurken aynı zamanda Osmanlı Devleti’nin batılı devletlerle olan ilişkilerinin diplomatik dilinin formal yapısıyla da mukayese yapılmaya çalışılmıştır. Bu mukayeseyi yapılırken batılı devletlerle olan yazışmalar konusunda kıymetli hocam Prof. Dr. Ali İbrahim Savaş’ın “Osmanlı Diplomatikasına Ait Nâme-i Hümâyûn, Ahidnâme-i Hümâyûn ve Mektup Tahlilleri”¹⁴ makalesindeki ve Uğur Kurtaran’ın “Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)”¹⁵ isimli Yüksek Lisans Tezindeki belgelerden yararlanılmıştır.

Osmanlı-Safevi devletleri arasında vuku bulan diplomatik yazışmalar taranırken dikkat edilen bir diğer husus ise belgenin öznel muhteviyatından ziyade hemen hemen her belgede vurgulanan ve iki devletin de hassas olduğu noktaların tespit edilmesi olmuştur. Nihayetinde çalışmamın asıl amacı iki devlet arasındaki siyasi olaylar değil diplomatik ilişkiler olduğundan belgelere konu olan günlük siyasi olaylardan ziyade asıl diplomatik açıdan muhataba karşı nasıl bir dil kullanıldığına altı çizilerek iki devlet arasında oluşan formal dilin ana hatları belirlenmeye çalışılmıştır.

---

¹⁴ Ali İbrahim Savaş, “Osmanlı Diplomatikasına Ait Nâme-i Hümâyûn, Ahidnâme-i Hümâyûn ve Mektup Tahlilleri”, *OTAM*, S. 7, Ankara 1996.

¹⁵ Uğur Kurtaran, *Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)*, Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2006.

BÖLÜM 3: OSMANLI SAFEVİ ÇATIŞMASININ KÖKENLERİ

Tarih boyunca Türk Devletleri arasındaki üstünlük mücadelesi, dönemin en güçlü Türk Devleti olma ideali çerçevesinde değerlendirildiğinde tarihin hemen hemen her devrinde mevcut olmuştur. XV. yüzyıl başlarında Yıldırım Bayezid-Timur, XV. yüzyılın ikinci yarısında Fatih-Uzun Hasan münasebetleri buna örnek olarak gösterilebilir. Bu üstünlük mücadelelerinden bir diğeri ise Osmanlı Devleti ile XVI. yüzyıl başlarında Azerbaycan'da kurulmuş olan Safevi Devleti arasında yaşanmıştır. Osmanlı-Safevi münasebetleri incelendiğinde tarihte diğeri mücadelelerden daha çok iz bıraktığı görülmektedir.¹⁶

Bu konu üzerine yapılan çalışmalar her ne kadar iki devlet arasındaki mücadeleyi değişik sebeplerle açıklamaya çalışsalar da aslında “*tarihteki Osmanlı-Safevi düşmanlığının temelinde, doğu komşumuzun, siyasî ve millî birliğini dinî bir kaynaktan aramasının yattığını söylemek mümkündür*”¹⁷. Osmanlı-Safevi mücadelesinin daha çok iz bırakmış görüntüsü vermesi mücadelenin bizatihi kendisinden ziyade bu mücadelede kullanılan yöntemlerden kaynaklanmaktadır. Safevilerin daha kuruluş aşamasından itibaren şiiliği Osmanlı Devleti'nin dini ve ictimâî yapısını tehdit etmek için kullanması Osmanlı Devleti'nin de buna karşı bir strateji belirlemesine sebep olmuştur. Dolayısıyla iki devlet arasındaki münasebetlerde dini motif ve mezhep unsuru etkin rol oynamıştır¹⁸.

XVI. yüzyılın başlarında Şah İsmail tarafından Doğu Anadolu ve Azerbaycan merkezli kurulan, zamanla Batı İran ve Horasan coğrafyasına da yayılan Safevi Devleti'nin oluşumu uzun bir geçmişe sahiptir. Safevi Devleti'nin kuruluşunda etkili olan Safevi tarikatı Şeyh Safi'nin¹⁹ kurduğu sufi bir tarikatken, XV. yüzyıldan itibaren torunları Şeyh Cüneyt ve Şeyh Haydar'ın²⁰ Azerbaycan ve Anadolu'daki faaliyetleri ile dini-askeri bir harekete bürünmüştür. XVI. yüzyılın başlarında da

¹⁶ Bilal Dedeyev, “Çaldıran Savaşı'na Kadar Osmanlı-Safevi İlişkilerine Kısa Bir Bakış”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 2/6, 2009, s.1

¹⁷ Ali İbrahim Savaş, **a.g.m.**, s. 12s

¹⁸ M. Saffet Sarıkaya, “Dini ve Siyasi Bakımdan Osmanlı-İran Münasebetleri”, *Türk Kültürü*, 2011, s. 406.

¹⁹ Şehy Safi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Babinger, Franz, “Safiyeddin”, *İA*, MEB, X, İstanbul, 1993, s. 64-65s

²⁰ Safevilerin soy ağacı için bkz. Tahsin Yazıcı, “Safeviler”, *İA*, MEB, X, İstanbul, 1993, s. 53-59.

Safevi piri İsmail'in Şahlık rolünü üstlenmesi ile yeni bir devlet ve sülaleye dönüşmüştür. Safevi Devleti'nin oluşumunda en önemli unsur Kızılbaş oymaklarıdır. Safevi-Kızılbaş devleti, Şeyh ve Şah olan İsmail'e ve onun temsil ettiği harekete Anadolu, Azerbeycan ve diğer bazı bölgelerden konar-göçer ve büyük ölçüde Türkmen olan boyların oymaklar halinde katılması ile ortaya çıkmıştır. Safevi-Kızılbaş devleti, konar-göçer kültür mirasını taşıyan boyların/oymakların katılımı ile İlhanlı, Akkoyunlu ve Timurlu siyasi mirasının izlerini taşıyan bir bölgede tarih sahnesine çıkmıştır²¹. Safevi Devleti dayandığı zümre bakımından olsun, kültür ve devlet teşkilatı açılarından olsun, kendisinden önceki bu bölgede kurulmuş olan Türk devletlerinden farksız olduğu halde, Oniki İmam Şiiliğinin devletin resmi dini olarak kabul edilmesiyle kurulduğu bölgedeki siyasi mirastan farklılaşmıştır²². Böylece Türk tarihinde bir ilk teşkil ederek, “*mezhep taassubuna*” dayanan ve diğer mezheplerden olanlara hayat hakkı tanımayan Safeviler; Türkiye, Memlûkler, Türkistan ve Hindistan Türk devletleri arasında ama hepsinden farklı siyasi bir teşekkül olarak ortaya çıkmışlardır²³.

Safevi tarikatının kurucusu Şeyh Safiyüddin ile Osman Bey çağdaş olmakla birlikte, Osman Bey Anadolu'da bir uç beyliği olarak gelişmeye çalışırken, Şeyh Safiyüddin ise Erdebil şehrinde tasavvufi yönüyle ön plana çıkmaktaydı. Zamanla Osmanlılar beylikten devlete geçerken, Safevi şeyhleri de tarikatlarını Azerbaycan, Kafkasya ve Doğu Anadolu bölgelerinde yaymaya devam etmişlerdir. Öyle ki Safevi şeyhlerinin şöhretleri zamanla Erdebil şehrini aşarak Irak, Suriye, Anadolu ve İran'ın diğer bölgelerine ve hatta Türkistan'a kadar ulaşmıştır. Bu bağlamda Safevi tarikatının ilk kurulduğu yıllardan itibaren Anadolu'nun heterodoks²⁴ Türklerinden çok sayıda mürit Erdebil'e Şeyh Safiyüddin'i ziyarete gitmiştir. Hatta tarikatın bu şöhreti, Osmanlı padişahlarının sarayına kadar ulaşmıştır. Bu nedenle Erdebil'e her yıl

²¹ Nurten Kılıç-Schubel, “XVI. yüzyıl Avrasya Dünyasında Bölgesel Birlik ve Çeşitlilik Osmanlı, Özbek, Safevi ve Hind-Babürlü İmparatorlukları: Bütünsel Bir Yaklaşım”, *Osmanlı*, YTY, Ankara, 1999, s. 435.

²² Faruk Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü: Şah İsmail ile Halefleri ve Anadolu Türkleri*, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yay., Ankara, 1976, s. 6.

²³ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Boğziçi Yay., İstanbul, 13, s. 73.

²⁴ Heteredoks Türkler; sunni Müslümanlar (Ortodoks gruplar) dışında kalan Müslüman zümrelere verilen isimdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, “Türk Heteredoksi Tarihinde “Zındık”-“Harici”-“Rafizi”-“Mülhid” ve “Ehl-i Bid'at” Terimlerine Dair Bazı Düşünceler”, *İÜFTED*, S.XVII, İstanbul 1981-1982, s. 507-520.

“Çerağ Akçesi”²⁵ adı altında kıymetli hediyeler göndermişlerdir. Bu çerağ akçeleri o kadar düzenli gönderilmiştir ki, bir defa aksatıldığında Şeyh Cüneyt Osmanlı Padişahı Sultan Murad’a şikâyetle bile bulunabilmiştir²⁶.

Tarikatın Şeyh Safi’nin torunu Hoca Ali ile birlikte şiiliğe ilgi göstermeye başlaması ve bu inancını Anadolu’da yaymak istemesi Osmanlı için ilk tehlike olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle Şeyh Cüneyt’in²⁷, Anadolu’ya geçişi sırasında bu tehlike daha aşikâr bir şekilde kendini göstermiştir. Dönemin Osmanlı padişahı olan II. Murad’a, bir müridi ile hediyeler göndererek kendisine yurtluk olarak bir yer verilmesini talep eden Şeyh Cüneyd’in hediyeleri kabul edilmekle birlikte, devletin ileri gelenleri ile istişarede bulunularak bu şeyhin Osmanlı ülkesinde kalması halinde halk arasında şiiliğin yayılacağı endişesinden dolayı şeyhin isteği reddedilmiştir. II. Murad, Şeyh Cüneyd’e gönderdiği mektupta “*yedi derviş bir postta oturur ancak iki hükümdar bir tahta sığmaz*”²⁸ cevabını vermiştir. Bunun üzerine Osmanlı topraklarını terk etmek zorunda kalan Cüneyt, Konya’ya giderek Karamanoğlu İbrahim Bey’e sığınmış, ancak, şiilik propagandalarını tekrarladığı için burada da kendisine yer edinememiştir²⁹.

Şeyh Cüneyt’in 1460’da ölümü ile Safeviliğin yayılması bir süre kesintiye uğrasa da, Şeyh Haydar zamanında yapılan sürekli ve etkin propaganda ile Anadolu’daki tarikat mensupları çoğalmış, bunlar nezir ve hediyelerle Erdebil’deki şeyhlerine bağlılıklarını bildirmek için ziyaretlerde bulunmaya devam etmişlerdir. Bundan başka Anadolu’dan Erdebil’e giden müridler için Erdebil’de ayrı bir mahalle dahi kurulmuştur³⁰.

---

²⁵ Çerağ Akçesi; terim olarak türbede, matbahta veya bunlara benzer yerlerde yakılan mumların yağların sağlanması için toplanan para anlamına gelirken, Osmanlı-Safevi bağlamında Yavuz Sultan Selim’e kadar Osmanlı sultanlarının Safeviyye tarikatının kurucusu Şah İsmail’in büyük dedesi Şeyh Safiyeddin ve haleflerinin oturduğu Erdebil’e gönderdiği hediyeler bütününe verilen isimdir. Bkz: Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, İÜEFY, İstanbul, 1962, s. 5.

²⁶ Kütükoğlu, **a.g.e.**, s. 5.

²⁷ Şeyh Cüneyd’in faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Walther Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd XV. Yüzyılda İran’ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi*, çev. Tefik Bıyıklıoğlu, TTK, Ankara, 1948.

²⁸ Mükrimin Halil Yinanç, “Cüneyd”, *İA*, III, s. 242-245.

²⁹ Kütükoğlu, **a.g.e.**, s. 7.

³⁰ Behset Karaca, “Safevi Devleti’nin Ortaya Çıkışı ve II. Bayezid Dönemi Osmanlı-Safevi İlişkileri”, *Türkler*, YTY, c. 9, s. 412.

Şeyh Haydar'ın kısa süren hayatında, Safevi tarikatı dini-politik bir nitelik kazanmıştır. Tarikatın heterojen taraftarlarının düzenli gaziler haline dönüşmesi Şeyh Haydar'ın kendi kararından ziyade, Doğu Anadolu Türkmenlerinin baskısı neticesinde gerçekleştiği söylenebilir. Gerçekte, bu Türkmen grupları Safevi Liderleri üzerinde baskı unsuru oluşturarak, askeri bir organizasyona dönüşmüşlerdir. Bu sürecin sonunda “*savaşçı ve göçebe Türkmen kabilelerinin etkisi Safevi Tarikatının orijinal karakterini değiştirmiştir*”³¹.

Safevi şeyhleri şehylikten şahlığa yükselirken gerekli maddi ve manevi desteği İran'dan değil, Anadolu'dan temin etmişlerdir. Bu sebepten Faruk Sümer tarikatı başı Azerbaycan ülkesindeki Erdebil'de, gövdesi Anadolu coğrafyasında bulunan bir teşekküle benzetmektedir. Şah İsmail sanki bir Anadolu Türkü gibi 1502 (h. 907) yılında Erzincan'a Anadolu içlerinde bulunan taraftarlarını toplayarak İran'a gitmiş ve devletini kurmuştur³². Şah İsmail'in kurduğu Safevi Devleti'nin sonraki durumu ve gelişmesi ne şekilde olursa olsun devleti kuran ve onu ayakta tutan Anadolu Türkmenleri olmuştur. Dolayısıyla Safevi Devleti, hem dini anlayışı hem askeri yapısı bakımından tam bir Türkmen aşiret devleti olarak ortaya çıkmıştır. Zaten Osmanlı-Safevi çatışmasının temelinde de Safevi taraftarlarının büyük çoğunluğunun Anadolu Türkmenlerinden olması ve bunların Erdebil Tekkesine güçlü bağlılıkları yatmaktaydı.

Şah İsmail'in İran'da Safevî Devleti'ni geliştirmek ve siyâsî nüfuzunu artırma çabaları, Doğuda Özbek hanlarını, Batıda Osmanlı Devleti'ni ve Güneyde bulunan Memlûkluları ciddi biçimde rahatsız etmiştir³³. Şah İsmail, öncelikle kendisini peygamber nesline bağlayarak³⁴, Anadolu'daki Türkmenlerin de desteğini almak suretiyle asıl hâkimiyetini Anadolu'da kurmak istemiştir. Propaganda faaliyetleri³⁵ çerçevesinde kullandığı daîler ve kendi adına çalışan halifeler vasıtasıyla adetâ

---

³¹ Allouche Adel, *The Origins and Development of the Ottoman Safavid Conflict (1500-1555)*, Berlin, 1983, s. 32.

³² Sümer, **a.g.e.**, s. 25.

³³ Douglas E. Streusand, , *Ateşli Silahlar Çağında İslam İmparatorlukları Osmanlılar, Safeviler, Babürler*, çev. Bahar Fırat, Ufuk yay., İstanbul, 2013, s.151

³⁴ İskender Bey Münşi, *Tarih-i Alem Ara-i Abbasi*, Trs.: Roger M. Savory, Westviev Press, Colorado, vol. I, s. 13.

³⁵ Safevilerin Anadolu'da yaptıkları bu propaganda faaliyetleri konusunda bkz. Saim Savaş, **a.g.m.**, s. 183-199.

Anadolu'yu kendine hedef seçmiştir. Bulunduğu Azerbaycan ve İran coğrafyasında hâkimiyetini pekiştirebilmek için Türkleri, Farsları, Arapları ve Moğolları kendi yönetimi altında toparlayarak bütünleştirmek ve böylece büyük bir Safevî İmparatorluğu kurmak istemiştir³⁶.

Safevi Devleti'nin temel unsurunun Anadolu Türkmenlerinden olması ve bunların Osmanlı Devleti'nin siyasi ve sosyal bütünlüğünü bozmak gayesiyle Safevi yöneticileri tarafından yönlendirilmesi Osmanlı-Safevi çatışmasını kaçınılmaz kılmıştır. Osmanlı-Safevi çatışmasının sebepleri konu hakkında yapılan çalışmalarda farklı yönleriyle izah edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda kimileri bu çatışmanın temelini dini saiklere³⁷, kimileri ekonomik etkenlere³⁸ bağlarken, kimileri de Osmanlı-Safevi çatışmasını Osmanlı Devleti'nin resmi ideolojisinin bir tezahürü olarak göstermiştir³⁹.

Gerçekte bu çatışma Osmanlı resmi ideolojisinin bir sonucu olarak doğmamış, aksine Osmanlı devlet düşüncesi bu çatışmanın neticesinde şekillenmiştir. Kaldı ki her iki devletin kuruluş aşamalarına bakıldığında Safevilerin daha ideolojik temeller üzerine kurulduğu, oysa Osmanlı Beyliğinin ise temelinde böyle bir ideolojiyi gerçekleştirmenin yatmadığı görülmektedir. Moğol istilasının kargaşa ortamında diğer beylikler gibi bir hanedan olarak ortaya çıkmış, özünde de bir hanedan devleti olarak tarih sahnesinde yerini almış olan Osmanlı Devleti'ne⁴⁰ nazaran, XVI. yüzyılın başlarında kurulmuş olan Safevi Devleti kuruluş aşamasında farklı bir süreçten geçmiştir. XV. yüzyılda sufi bir tarikattan dünyevi idealleri olan bir harekete dönüşmüş, bu süreçte inançları giderek şiileşmiş ve böylece tarikat siyasal bir nitelik kazanmıştır. İlk andan beri devlet kurma fikrine sahip olan ancak bunu gizleyen Safevi Şeyhleri, bu amaçlarını Şeyh Cüneyt döneminden itibaren alenen uygulamaya başlamışlardır. Bu şeyhlerin dergâhlarında değil de savaş meydanlarında ölmüş olmaları bunun en önemli göstergesidir. Bir yandan müritlerinin sayısının her

³⁶ Mirza Abbashi, "Safeviler'in Kökenine Dair", *Belleten*, Nisan 1976, s. 287.

³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sarıkaya, **a.g.m.**, *Türk Kültürü*, s. 363.

³⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Dilaver Azimli, "Safevi-Osmanlı İlişkilerinde Doğu Anadolu Meselesi (Ekonomik Yönden)", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2010), 3/2, s. 102.

³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, "Osmanlı İdeolojisi ve Muhalefet Problemi", *XI. Türk Tarih Kongresi*, c.III, TTK, Ankara 1994, s. 1201-1210.

⁴⁰ Halil İnalçık, "The Question Of The Emergence Of The Ottoman State", *International Journal Of Turkish Studies*, vol. I, Madison 1980, s. 71-79.

geçen gün artması onları bu konuda teşvik ederken, diğer yandan da tarikat reisliğinin babadan oğula geçmesi bu dini topluluğun zamanla siyasi bir birlik kazanmasını kolaylaştırmıştır⁴¹.

Bu durum sonraki dönemlerde Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkilerine de yansımıştır. İki devlet arasındaki ilişkilerin gergin olduğu dönemlerde Osmanlı Padişahları, Safevi Şahlarına gönderdikleri nâme-i hümayûnlarda Safevilerin kökenleri konusunda imalarda bulunmuşlardır. Hatta zaman zaman açıkça tacı tahtı bırakıp dedelerinin dervişlik keçesini giymeleri ve tekkelerine çekilmeleri tavsiyesinde bulunmuşlardır. Atalarının tarikat şeyhi olduğunu, bir hanedan mensubu olmadıklarını ve devlet kurmaya ve yönetmeye muktedir olmadıklarını dolayısıyla kendilerine muhatab olamayacaklarını ima etmişlerdir.

Safevi resmi ideolojisinin temel ilkesi Safevi Devleti'nin doğu ve batısındaki sünnî Türk Devletlerine karşı mukavemet edebilmek için İran'da şiiiliği bir devlet mezhebi haline getirerek, İran'ın sünnî bölgelerine de zorla kabul ettirmek suretiyle şekillenmiştir⁴².

Safevi Devleti, bu ideolojiyi uygulamaya koyarken de “*Osmanlı Devleti'ni kendisi için en büyük siyasal rakip olarak görmüş ve onu silah gücüyle ortadan kaldırmanın mümkün olmadığını fark ettiğinden içeriden zayıflatma yolunu seçmiş, Anadolu'da zaten merkezî yönetimden hoşnut olmayan Türkmen zümreler arasında sistemli ve yoğun bir mezhep propagandasına girişmiştir*”⁴³.

Sünnî ve halkı çoğunlukla yerleşik olan iki devlet arasında, konar-göçer gruplara dayanan ve şîî İslam anlayışından beslenen bir devlet fikri; Şah İsmail'in hedefine ulaşmak için adım adım hazırladığı önemli bir proje olarak karşımıza çıkmaktadır. Akkoyunluların siyasi tecrübesinden tevarüs eden Safevî Devleti, bu özelliği dışında

---

⁴¹ Karaca, a.g.m., *Türkler* s. 416.

⁴² Boyle, a.g.m., *Bellekten* s. 639.

⁴³ Ocak, a.g.m., *XI. Türk Tarih Kongresi* s. 1204.

kendinden önce o bölgede kurulan Türk Devletlerinden farksız bir teşkilat ve kültür üzerinde yükselen bir projedir⁴⁴.

Buna rağmen Osmanlı-Safevi çatışmasını İslamın farklı yorumlarını benimsemiş iki ülke arasındaki çatışmaya indirgemek, problemi sadece basitleştirmektir. Osmanlıların sünni Safevilerin şii oldukları ve birbirlerine karşı yoğun bir propaganda faaliyetinde buldukları da bir gerçektir. Ancak iki devlet arasındaki mücadelenin gerçek nedeni mezhep çatışması olsaydı, bu çatışmanın sonuçlarından biri şii Safeviler egemenliklerini korurken, sünni Memlük İmparatorluğunun Osmanlı egemenliğine girmesi olmazdı⁴⁵.

Aslında Osmanlı-Safevi mücadelesi sünni-şii mücadelesinden ziyade esas itibariyle siyasal bir rekabetten kaynaklanmaktadır. Ancak her iki devletin de kendilerini birer mezhebe bağlı göstermeleri, aralarındaki çatışmaya ideolojik bir boyut kazandırmış ve her ikisinin de İslamı farklı yorumlayan gruplardan kendilerine bir destek edinmelerine neden olmuştur⁴⁶.

Nitekim Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran öncesi Şah İsmail'e gönderdiği mektupta sefere izin veren fetvanın⁴⁷ alındığı belirtilmektedir. Fetvanın içeriği son derece ağır olmakla birlikte gerekçeleri de dini sebeplere dayandırılmıştır. Oysa Şah Kulu Ayaklanması'nda Hasan Halife de hemen hemen aynı gerekçeleri ileri sürerek isyanını aynı nedenlere dayandırmıştı⁴⁸. Bu iki olay karşılaştırıldığında çatışmanın asıl nedeninin mezhep ayrılığı olmayıp siyasal iktidar ve egemenlik kavgası olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Tarihi süreçte Osmanlı-Safevi çatışmalarına genel olarak bakıldığında iki devlet arasındaki iktidar mücadelesinde mezhep ayrılığının bir kamufülaj olarak kullanıldığı görülmektedir.

Safevi Devleti'nin kuruluş yılları, Osmanlı Devleti'nin klasik yapısına bürünmeye başladığı dönemlere denk gelmektedir. Safevilerin kısa sürede Osmanlı hâkimiyet

---

⁴⁴ Firdevs Çetin, "Osmanlı-Safevi Rekabetinin Osmanlı Resmî İdeolojisine Etkisi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2011, c. 2, s. 12.

⁴⁵ Allouche, **a.g.e.**, s. 4.

⁴⁶ Karaca, **a.g.m.**, *Türkler* s. 416.

⁴⁷ Fetva hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Saray, **a.g.e.**, s. 20.

⁴⁸ Yavuz Ercan, "Yavuz Sultan Selim Dönemi, *Türkler*, YTY, c. 9, Ankara, 2002, s.427.

alanına doğru genişlemek istemeleri Osmanlılar tarafından hem iç hem de dış tehdit olarak algılanmıştır. Osmanlı Devleti'nin siyasi, ictimâî ve dinî bünyesini temelden sarsacak olan bu tehdit Osmanlı-Safevi çatışmasını da kaçınılmaz kılmıştır⁴⁹. Aslında başından beri Osmanlı Devleti Safevileri kendisine bir rakip olarak görmediği gibi, gerçekte de Safevi Devleti hiçbir zaman Osmanlı Devleti'ne rakip olabilecek güce ulaşmamıştır. Safeviler, sadece Osmanlı Devleti'nin birliğine kasteden bir tehdit olarak görüldüğü için zaman zaman dikkatleri üzerine çekebilmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu algısının altında yatan sebep ise Safevilerin kuruluşundan itibaren hem toprak hem de insan kaynağı açısından genişleme sahası olarak Osmanlı Devleti'nin hükümran olduğu bölgeleri seçmeleridir.

Osmanlı Devleti'nin Safevi Devleti'ni değil rakip dengi olarak bile görmediği hususu Osmanlı-Safevi diplomatik belgelerine de yansımıştır. Osmanlı tarafından Safevilere gönderilen belgelerin çoğunda bu “dengi olarak”⁵⁰ görmemekten kaynaklanan, muhatabına üst perdeden hitap üslubu hâkim olmuştur. Osmanlı padişahları da bu belgelerde bunun nedenini açıkça ifade etmekten imtinâ etmemişlerdir.

Safevilerin Osmanlı tarafından bu şekilde algılanmasının bir başka göstergesi de dönem dönem yoğunlaşan bölgesel çatışmalara rağmen iki devlet arasındaki sınırların uzun süre değişmemiş olmasıdır. İki devlet arasındaki ilişkilerde barış dönemlerinden çok çatışma dönemlerinin incelenmiş olması sebebiyle sanki sürekli bir mücadelenin yaşanmış olduğu düşünülmektedir. Halbu ki Kanuni döneminde yapılan toplam on üç seferden sadece üç tanesi Safeviler'e karşı yapılmıştır. Bu durum sünnî-şii çatışmasından kaynaklanan keskin bir mücadeleden ziyade dönem dönem ortaya çıkan ve çoğu durumda iç gelişmelerden kaynaklanan çatışmalardır. Bu çerçevede Osmanlılar I. Selim'den, Safeviler Şah İsmail'den sonra ve hatta 1514 Çaldıran yenilgisinin ardından, nispeten barışçı bir tavır sergilemişlerdir. XVI. yüzyıl boyunca bu iki devlet arasında yaşanan mücadeleler sınırları genişletme amacı taşımamıştır. Onun yerine “*stratejik ve ekonomik açılardan önem taşıyan ancak kültürel, dinsel ve siyasal açılardan da farklı özelliklere sahip tampon bölgeler*”

⁴⁹ Çetin, a.g.m., ÇKÜSBED, s. 15.

⁵⁰ Osmanlı Padişahları batılı hükümdarları “eşit haklara haiz muhatab olarak” görmedikleri gibi, Safevi Şahlarını da kendilerine “denk olarak” görmemekte idiler. Bu iki tutum arasındaki fark Osmanlı Padişahlarının batılı hükümdarlar ile Safevi Şahlarına diplomatik olarak hitaplarına yansımıştır. Bu konuya ayrıntılı olarak “Elkab Formları” kısmında değinilmiştir.

oluşturmak amacıyla yapılmıştır. Sözkonusu tampon bölgeler üzerindeki rekabet de ya bölge üzerinde kontrolü sağlama ya da kontrolün diğer devlete geçmesine engel olma çerçevesinde yaşanmıştır. İrakeyn⁵¹ İmparatorluklar arası rekabetler ya bu bölgeler üzerinde kontrolü sağlama ya da diğer tarafın kontrolüne geçmesini önlemek çerçevesinde yapılmıştır. Osmanlı-Safevi rekabetinde İrakeyn bölgeleri rekabet alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Belki de bu yüzden bu bölgeler iki devlet arasında sürekli olarak el değiştirmiş ve bu bölgeler ne siyasi, ne kültürel ve ne de dinsel olarak devletlerin oluşturduğu bölgesel sınırlar ve kültürlerle kaynaşmamışlardır⁵².

Osmanlı Devleti Yavuz Sultan Selim döneminden itibaren kendisine tehdit olarak gördüğü bu devlete karşı aldığı tedbirlerle⁵³ siyasi ve ictimai yapısını sağlamlaştırarak resmi ideolojisini de belirlemiştir. Bu dönemden sonra bu tehdidi uzak tutmak için daha önce zikrettiğimiz tampon bölgeyi muhafaza etmeye dikkat etmiştir. İki devlet arasındaki mücadele de sözkonusu tampon bölge ihlalinden kaynaklanmıştır. Osmanlı-Safevi diplomatik belgelerinde de bu tampon bölgenin muhafazasına azami dikkat gösterildiğini müşahede etmekteyiz⁵⁴.

Devletlerarası diplomatik ilişkiler toplu olarak değerlendirilmesi gereken bir statüdedir. Osmanlı-Safevi mücadelesini de sadece ekonomik sebeplere bağlamak meselenin kaynağını bu mücadelede kullanılan enstrümanlardan sadece birisiyle açıklamak anlamına gelmektedir. Örneğin; Yavuz Sultan Selim'in Safevilere karşı "ibrişim yasağı"⁵⁵ uygulaması ve koyduğu ambargodan, Doğu Anadolu'nun ipek ticareti açısından öneminden yola çıkarak "*Osmanlı Devleti'nin tüm Doğu ticaretini kontrol amacıyla Safevilerin topraklarını kendi topraklarına katarak İran körfezine çıkma amacıyla*"⁵⁶ olduğu sonucuna varmak iki devlet arasındaki çatışmayı çok dar

⁵¹ XVI. yüzyıl terminolojisi içinde Irak-ı Acem ve Irak-ı Arap denilen bölgeler.

⁵² Kılıç-Schubel, **a.g.m.**, *Osmanlı*, s. 439.

⁵³ Bu tedbirler konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Saim Savaş, **a.g.m.**, *Uluslar Arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi (7-9 Nisan 1999) Bildirileri*, s. 187.

⁵⁴ Bu duruma örnek olarak Osmanlı-Safevi mücadelesinin ardından Safevilerin barış istemesi üzerine Osmanlı Devleti'nin çoğunlukla "eğer Kanuni Sultan Süleyman sınırlarına dönülürse barışı kabul edecekleri" karşılığını vermesinden anlıyoruz. Bkz. İran Şahı Şah Abbas Tarafına Isdar Buyrulan Ahidname-i Hümayun, FB, c. 2, s. 170.

⁵⁵ Bu konuda bkz. Halil İnalçık-Robert Anhegger, *Kânünnâme-i Sultânî Ber Müceb-i Örf-i Osmânî II. Mehmed ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasaknâme ve Kânünnâmeler*, TTK, Ankara 1956, s.41

⁵⁶ Azimli Dilaver, **a.g.m.**, *UÜSBED*, 2010, c. 3, s. 102.

çerçevede izah etmek anlamına gelmektedir. Aslında, Yavuz Sultan Selim'in Safevilere karşı uyguladığı bu ambargonun sebebi Safevilerin ekonomik açıdan büyük ölçüde Anadolu'dan beslenirken aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ictimai bünyesini tehdit edici faaliyetlerde bulunmalarıdır. Zira Safeviler bir taraftan Anadolu'ya gönderdikleri ve bizzat Şah adına ticaret yapan tüccarlar vasıtasıyla hem devletleri için ekonomik kazanç elde ediyorlar hem de Anadolu'da şiilik propagandası yaparak Anadolu'nun siyasi ve sosyal bütünlüğünü tehdit ediyorken, diğer taraftan Osmanlı Devletini “İpek Yolu” ticaretinden dışlamaya çalışıyorlardı. Safeviler, gerek doğrudan Safevi Devleti'nden çıkış yapan, gerekse doğudan gelerek Safevi topraklarından geçerek Osmanlı üzerinden Avrupa'ya götürülen ürünleri fiyatlarının düşeceği endişesiyle Osmanlı üzerinden değil de Kafkaslardan geçirmeye çalışmışlardır. Bu faaliyetler Osmanlılar tarafından devletin ekonomisine zayıflatıcı bir etki olarak algılandığından, Safevilere karşı sert tavır takınmalarına sebep olmuştur. Sonuç olarak; iki devletin de İpek Yolu üzerinde bulunmaları ilişkilerini olumsuz manada etkilemiştir, ancak bu faktör asla tarihteki Osmanlı-Safevi çatışmasının gerçek ve tek nedeni olmamıştır⁵⁷.

Genel olarak iki devlet arasındaki ilişkilere bakıldığında Safevilerin güvensiz tavrı Osmanlı Devletinin kendisini sürekli olarak doğu komşusundan emniyette hissetmemesine sevk etmiştir. Çaldıran sonrasında yapılan Osmanlı-Safevi savaşlarında, Safevi ordusu Osmanlı ordusu ile muharebede bulunmak yerine sınır bölgelerini tahrip ederek daha iç bölgelere kaçmakta, Osmanlı ordusu geri çekildiğinde ise yeniden sınır boylarını işgal etmekteydi.⁵⁸ Bu çerçevede Osmanlı saldırılarına maruz kaldığında antlaşma isteyen, Osmanlı Devleti dikkatini batıya yoğunlaştırdığında ise nakz-i ahd⁵⁹ yaparak antlaşmayı bozan Safevilerin bu tavrı Osmanlı Devletinin Safevileri sürekli bir tehdit olarak algılamalarının zeminini oluşturmuştur.

Osmanlı-Safevî mücadelesi XVI. ve XVII. yüzyıllara etki etmiş önemli olaylar arasında yer almaktadır. XIV. ve XV. yüzyıllar boyunca Balkanları ve Doğu

⁵⁷ Hüsameddin Memmedov Karamanly, “XVI-XVIII. Yüzyıllar Osmanlı-Safevi Savaşları”, *Osmanlı*, YTY, Ankara 1999, c. 1, s. 502.

⁵⁸ Sarıkaya, a.g.m., *Türk Kültürü*, s. 407.

⁵⁹ Hilal Çiftçi, “Siyaset Kültürümüzde Ahde Vefâ ve Nakz-i Ahd”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2015, Çankırı, c. 6, s. 77.

Avrupa'yı fethetmiş olan Osmanlı Devleti, bu dönemde Azerbaycan'da ortaya çıkan ve birçok bakımdan "Türk Devlet Geleneği" üzere kurulmuş olan Safevî Devleti ile uzun süren savaş yılları yaşamak zorunda kalmıştır. Osmanlı-Safevi çatışması Osmanlı Devleti'nin "*iki cephele devlet*" olması sonucunu doğurmuştur. Osmanlı yöneticileri, Avrupa'ya karşı giriştikleri askeri mücadelelerde, genellikle elde ettikleri zaferlerin siyasal ve ekonomik kazanımlarını tam olarak toplama fırsatı bulamadan, devletin batıdaki meşguliyetinden yararlanmak isteyen Safeviler tarafından doğuda sıkıştırılmıştır. Böylece devletin tüm enerji ve dikkatini doğuya çevirmek zorunda kalmışlardır. Burada da genellikle üstünlük sahibi olan Osmanlı askeri başarılarının meyvelerini tam toplayamadan, fırsatı değerlendirmek isteyen Avrupa Hıristiyanları tarafından bu kez de batıda baskı altında bırakılmıştır. Genel olarak, tarihsel süreç incelendiğinde, Osmanlı seferlerinin, bir doğuya, bir batıya yönelmesinin temel nedeni, Osmanlı yöneticilerinin iradesinden değil, kapsadığı sınırlar gereği iki cephele oluşundan kaynaklandığı söylenebilir⁶⁰.

Safeviler bu durumu kendi lehlerine kullanmışlar ve fırsat buldukça Osmanlıya karşı ve Osmanlıyı iki ateş arasında bırakmak için Batı ile ittifaklar yapmaktan kaçınmamışlardır⁶¹. Bu durum da zamanla Osmanlı duraklamasının dolaylı nedenlerinden biri haline gelmiştir⁶².

---

⁶⁰ Sander, **a.g.e.**, s. 45.

⁶¹ Osmanlıya karşı şii-Hıristiyan ittifakı için bkz. Saray, **a.g.e.**, s. 22.

⁶² Sander, **a.g.e.**, s. 47.

BÖLÜM 4: OSMANLI-SAFEVİ DİPLOMATİK DİLİNİN OLUŞUMU

4.1. Osmanlı Safevi Diplomatik Belgelerinin Dil Ve Üslup Açısından Tahlili

4.1.1. Dil Açısından Tahlili

Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkilerine baktığımızda iki devlet arasındaki yazışmalarda dil kullanımının dönemselsel olarak değiştiğini görmekteyiz. Bunda devletler arasındaki çatışma ve barış dönemlerinin etkisi muhakkak görülmektedir. Osmanlılardan Safevilere gönderilen belgelerin büyük çoğunluğu Türkçe yazılmış olmakla birlikte, “II. Bayezid tarafından; Şah İsmail’in Erdebil Ziyaretinden Safevilerin Men’ Edilmemesi Niyaziyle Gönderdiği Nâme-ye Cevâbi”, “Husûs-ı Mezkûre Dâir Şah İsmâil Tarafından Tekrar Takdim Olunan Nameye Cevâbi”, “Yavuz Sultan Selim’in Şah İsmail’e gönderdiği ilk üç nâme-i hümayûn” Farsça yazılmıştır. II. Bayezid’in Şah İsmail’e Farsça yazması iki şekilde değerlendirilebilir. Bunlardan ilkinin Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkilerinin yeni başlamış olduğu ve ikincisinin de II. Bayezid’in Safevi politikası olduğu söylenebilir. Yavuz Sultan Selim’in Şah İsmail’e gönderdiği ilk üç mektubun da Farsça olması son derece dikkat çekicidir. Zira bu dönem Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkilerine bakıldığında iki devlet arasındaki ilişkiler gerilmiş ve bu iki Türk hükümdarı arasında egemenlik yarışı başlamıştır. Hal böyle iken Yavuz Sultan Selim’in muhatabının dilinde yazması dikkate şayandır. Öte taraftan Şah İsmail’in Yavuz Sultan Selim’in üç nâme-i hümayûnuna birden cevaben gönderdiği nâme Farsça yazılmıştır. Yavuz Sultan Selim ise Şah İsmail’e yazdığı dördüncü ve son nâme-i hümayûnu Türkçe yazmıştır. Bu değişiklikte Şah İsmail’in Yavuz Sultan Selim’in üç nâme-i hümayûnuna birden cevaben gönderdiği mektubu Farsça yazmasının etkisinin olup olmadığı bilinmemektedir. Osmanlılar bu belgeleri Türkçe yazmışlardır ancak bu dil yalın bir Türkçe değildir. Yoğun bir şekilde Farsça kelimeler kullanılmıştır. Öyle ki Osmanlıların kullandıkları bu dil için “*cümlelerin sonundaki Türkçe filler Farsça yapılırsa Safevilerin belgelerinde kullandıkları Farsçadan daha ağır bir Farsça ortaya çıkmaktadır*” denilse abartılmış olmaz. Yani Osmanlı padişahları Safevi şahlarına

yazdıkları nâme-i humâyûnlarda Türkçeyi kullansalar da yoğun bir şekilde Farsça ifadeler, şiir ve beyitlere yer vererek ağır bir üslup kullanmışlardır.

Safevi şahları da Osmanlılara gönderdikleri belgelerde “*Şehzade Bayezid hakkında gönderdikleri Şefaathâme*” hariç bütün belgeleri Farsça yazmışlardır. Safevi Şahlarının “*tazarrunâmeleri*” bile Farsça yazarken bu şefaathâmeyi Türkçe yazmaları dikkat çekicidir. Aslında şefaathâmeye belge türü olarak baktığımızda Osmanlı padişahından asi şehzadesi için şefaathâme istenmektedir. Ancak içerik olarak baktığımızda asi bir şehzadeye sığınma verdikleri ve Osmanlı tarafından birçok kez iadesi istendiği halde iade etmedikleri için Safeviler de Osmanlı Devleti nazarında en az şehzade kadar suçludurlar. Bu noktayı çok iyi bilen Safevi şahı şehzade için şefaathâme isterken kendisini de aklamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla yazılış gerekçelerine bakıldığında şefaathâmenin zikredilen gizli yazılış gerekçesi tazarrunâmenininkinden daha ağır bir suçtan kaynaklanmaktadır. Şefaathâmenin Türkçe yazılması Safevi şahının şehzade için şefaathâme isterken kendini temize çıkarma meramını net bir şekilde dile getirebilmek endişesinden kaynaklanmış olabilir.

4.1.2. Üslup Açısından Tahlili

Her ne kadar Osmanlı-Safevi ilişkilerinin diplomatik dilinde kalıplaşmış bir “*elkab ve dua*” formu yoksa da üslup açısından oturmuş bir formatın olduğu görülmektedir. İki devlet arasındaki yazışmalarda genellikle hâkim taraf Osmanlı Devleti olmuştur. Nâme-i humâyûnların muhatabı şahlar olduğu için yazışmalarda genel olarak emir kipi kullanılmamıştır. Ancak Osmanlı Padişahlarının iki devlet arasındaki ilişkilerin durumuna göre zaman zaman üsluplarını sertleştirdikleri görülmektedir. Osmanlı-Safevi diplomatik belgelerinin muhteviyatına baktığımızda kırmızı çizgileri olan, “*şol şartla ki*” ifadesiyle “*olmazsa olmaz*” şartlar ileri süren, ikazlarda, tehditlerde bulunan tarafın Osmanlı Devleti olduğu, genellikle anlaşma ve dostluk isteğinde, tazarruda bulunan ve bir takım konularda teminat veren tarafın ise Safevi Devleti olduğu müşahade edilmektedir. Dolayısıyla bu muhteviyat üsluba Osmanlı Devleti’nin üst perdeden hitab etmesi, Safevi Devleti’nin ise daha alttan alması şeklinde yansımaktadır. Aslında Osmanlı Devleti’nin kullandığı bu sert üslup Safevilerin sürekli Osmanlı Devleti’nin belirlediği nakz-i ahd, ashaba saygısızlık ve

ehl-i küfürle ittifak gibi kırmızı çizgileri ihlal etmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü belgelerin içeriğine bakıldığında Safevilerin sürekli antlaşma isteyip sonra nakz-i ahdde bulunup sözlerinden döndüklerini ve buna rağmen hiçbir şey olmamış gibi yeniden antlaşma ve dostluk talebinde buldukları görülmektedir. Bu da doğal olarak Osmanlıların sert bir üslup takınmalarına sebep olmuştur. Safevilerin, Osmanlı Devleti'nin hassas olduğu bu noktalara riayet ettikleri zaman Osmanlı Devleti'nin üslubunda yumuşamalar olduğu görülmektedir. Ancak bu kırmızı çizgiler ihlal edildiğinde Sadrazam bile Safevi şahına karşı oldukça ağır bir üslup takınabilmiştir. Örneğin; *“İran Şahı Şah Abbas Nakz-i Ahd İttikde Üzerine Serdar Tayin Olunan Sinan Paşa Tarafından Yazılan Mektub-ı Sâmi”*⁶³ de Osmanlı sadrazamı savaş için karşısına çıkmayan Safevi şahına *“cihangirlik ile nâmur olub kılıç da vâsın idenler meydân-ı kârzârda sâbit kadem ve ber karâr olmak gerek idi rûz-i peykârda mukâteleden firârî ihtiyâr idenlere erlik nâmi hata ve ölümden korkan kimesneler ata binüb kılıç kuşanmak nâ sezadır eğer zatınızda fi'l-cümle gayret ve hamiyet eseri var ise gelüb cüyûş-ı derya hurûşe mukâbil olasız”* sözleriyle meydan okuyor ve *“şöyle ki padişah-ı din-i penâh hazretlerinin bizim gibi bir ednî kuluyla muhârebe ve mukâteleden firâr üzre olasın bir daha erlik namını lisanınıza getürmeyüb kılıç ve dilirlik da vâsından ve cihangirlik kavgasından ferâgat eylesiz”* ifadeleriyle bitiriyordu. Hitap üslubu açısından Osmanlı Devleti'nin takındığı bu tavrın bir diğer nedeni de Safevileri asla kendine eşit olarak görmemesinden ve onları sadece siyasi varlıklarına bir tehdit unsuru olarak algılamasından ileri gelmektedir. Şahlara karşı zaman zaman onların dedelerinin tarikat kökenini ima eden elkablar kullanmaları da bu anlayışın tezahürüdür⁶⁴.

Osmanlı-Safevi diplomatik belgelerinde üslup olarak dikkat çeken bir başka husus da her iki tarafın da ayet ve hadislere bol miktarda yer vermeleridir. Şüphesiz ki bu her iki tarafın da Müslüman olmasından kaynaklanmaktadır. İlginç olan ise Osmanlıların, Safevilerin itikadı şiiiliği batıl saymalarına⁶⁵ ve onları zaman zaman

⁶³ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 188.

⁶⁴ “Cenâb-ı emâret-me’eb hükümet- intisâb İsmâil bin Şeyh Haydarü’s-Safevî”, bkz. FB, c.1, s. 526.

⁶⁵ Yavuz Sultan Selim, Çaldıran öncesi bir taraftan devrin müftüsüne fetvalar ve önde gelen alimlerine risaleler yayınlatarak Şiiiliğin neden batıl sayılması gerektiğini halka izah etmeye çalışırken (Fetvalar ve risaleler hakkında bkz. Saray, a.g.e., s.20), diğer taraftan da Şah İsmail’e gönderdiği nâme-i hümayunlarda “Şüphesiz Allah katında din İslâm’dır (3/19). Kim İslâm’dan başka bir din ararsa (bilsin ki o din) ondan kabul edilmeyecek ve ahirette hüsrana uğrayanlardan

sapkınlıkla itham etmelerine rağmen gönderdikleri belgelerde ayet ve hadislere yer vermeleridir. Benzer şekilde, Safevilerin de ayet ve hadislerin aksine hareket etmelerine rağmen Osmanlıları ikna etmek için ayet ve hadisleri kullanmaları ilginçtir⁶⁶.

Osmanlı padişahlarının batılı hükümdarlara gönderdikleri nâme-i humâyûnlarda şiir ve beyitlere yer vermezken, Safevi şahlarına hitapta yoğun bir şekilde bu söz sanatlarına başvurmaları Osmanlı-Safevi diplomatik belgelerinin bir başka üslup özelliğidir. Bu da bize Osmanlı Devleti'nin batılı hükümdarlara hitapta formel bir üslup kullanırken Safevi şahlarına karşı informal bir üslup kullandığını göstermektedir. Şüphesiz ki bu durum her iki devletin de aynı kültür ve medeniyet kaynağından beslenmeleri ve Farsçanın inceliklerine hâkimiyetlerinden kaynaklanmaktadır. Şiir ve beyitler üzerinden birbirlerine imâ ve göndermelerde bulunmaları da bu söz sanatlarına sık sık başvurmalarının bir diğer sebebinin teşkil etmektedir.

Osmanlı padişahlarının genellikle batılı devletlere gönderdiği nâme-i humâyûnlar nişancı tarafından yazılırken, Safevilere gönderilen name-i hümayunların bir kısmının nişancı bir kısmının da Şeyhülislam tarafından yazılmış olması Osmanlı-Safevi Diplomatik ilişkilerinde dikkat çeken bir başka husustur. Bu durumun, Hanefi mezhebinin Osmanlı Devleti'nin resmî ideolojisi haline gelmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

---

olacaktır (3/85) meâlindeki ayetlere yer vererek Safevi Şahına yanlış yolda olduğu imasında bulunmakta idi. bkz. FB, c. 1, s. 383.

⁶⁶ Safeviler sürekli nakz-i ahd yapıp barışı bozarken, gönderdikleri belgelerde “Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü söz veren sözünden sorumludur. (17/34)”, “Uzlaşmak daha hayırlıdır. (4/128)”, “Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşılırsa aralarını düzeltin. (49/9)” gibi ahde vefânın ve barışın önemine vurgu yapan ayetleri kullanmakta idiler. Bkz. FB, c. 1, s. 413.

4.2. Osmanlı Safevi Diplomatik Belgelerinin Tür Açısından Tahlili

4.2.1. Osmanlı Devleti'nden Safevi Devleti'ne Gönderilen Belgeler

Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkilerinde Osmanlı Devleti tarafından Safevi Devleti'ne gönderilen belge türlerini Ahidnâme-i Hümayunlar, Nâme-i Hümayunlar ve Mektûb-ı Sâmilere teşkil etmektedir:

4.2.1.1. Osmanlı Safevi Diplomatik İlişkilerinde Ahidname-i Hümayun

Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkileri bağlamında Ahidnâme-i Hümayunlara geçmeden önce, genel olarak Osmanlı Diplomatik belgeleri içerisinde Ahidnâme-i Hümayunların özelliklerine kısaca değinilmesi konunun daha iyi anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Ahidnâmeler⁶⁷, Osmanlı hükümdarı tarafından, diğer ülke hükümdarlarına verilen ticarî imtiyazlar ile sulh antlaşmalarını ve bunlarla ilgili olarak ortaya çıkan yeni şartları muhtevî resmî belgelerdir. Aslında bu belgeler, bazen karşılıklı mutabakat sonucu varılan şartları, bazen de istenilen imtiyazlardan oluşmakla birlikte, tarafların karşılıklı olarak imzaladıkları bir belgeden ziyade, tek taraflı ve tek imzalı belgelerdir⁶⁸. Bunda şüphesiz ki Osmanlı Devleti'nin bu dönemde hiçbir devleti kendisine eşit ve muhatab kabul etmemesinin de önemli payı bulunmaktadır. Osmanlı diplomatik tarihi açısından son derece önemli olan bu belgeler, İslâm hukukunun prensipleri çerçevesinde hazırlanan ve Şeyhülislâmın fetvası ve onayı ile verilmiş belgeler olup “*harbî taifesine*⁶⁹ *emân bahşedildiğini*” de gösterirler. “*Emin olmak, güvenmek*” anlamındaki Arapça emn kökünden türemiş bir isim olarak “*güven, güvence ve güvenlik*” manalarında kullanılan, emân kelimesi, hukukî

⁶⁷ Ahidnâme; “*Bir işi üzerine alıp söz verme, taahhüd, and, kasem, sözleşme, mukavele*”, “*resmî emir veya rica*” mânâlarını ifade eden Arapça “*ahd*” ile “*mektub, kitab*” mânâsına gelen Farsça “*nâme*” kelimelerinden türetilen birleşik isimdir. Sözlüklerde “*muâhede*” veya “*anlaşma kâğıdı*” gibi kısa tariflerin yanı sıra “*anlaşma şartlarını ve iki tarafın imzasını taşıyan kâğıd*” olarak da tarif edilmektedir.bkz. Mübühâh Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Kubbealtı Nşr., İstanbul, 1998, s. 163.

⁶⁸ Uğur Kurtaran, *Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)*, Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Tokat, 2006, s. 9.

⁶⁹ Burada yer alan harbî; Osmanlı devleti ile harb halinde bulunan, daha doğrusu henüz ahit (muahede) yapmamış olan devletlerin tebaası hakkında kullanılan bir tabirdir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Sözlüğü*, MEB, İstanbul, 1971, c. 1, s. 738.

terminolojide, İslâm ülkesine (darüislâm) girmek veya teslim olmak isteyen yabancı gayrimüslime (harbî) can ve mal güvencesi sağlanan taahhüt veya sözleşmeyi ifade eder. Temel olarak İslâmî ilkelere dayanan emân anlayışı, Osmanlılar'ın çok farklı millet ve devletle olan çeşitli ilişkileri neticesinde, daha geniş bir içerik ve oldukça yaygın bir uygulama alanı kazanmıştır. Kaldı ki Osmanlı Devleti'nde, kuruluş ve yükselme devirlerindeki emân uygulamaları ile XVII-XVIII. yüzyıllardaki Osmanlıların Batı karşısında güç kaybettiği ve nihayet XIX. Yüzyılda diplomaside denkliğin kabul edildiği dönemlerdeki emân uygulamaları da birbirinden farklılıklar görülmektedir. Bu da bize emânın bir ülkenin dış siyaseti ve gücüyle ilgili bir uygulama olduğunu göstermektedir⁷⁰.

Ticari imtiyaz veren Ahidnâmelerin yenilenmesini isteyen taraf, daha önce yapılan antlaşmada vergi öder durumda ise, bu durum da ahidnâmeye yansırı. Bu verginin zamanında ödenmesinin antlaşmanın sürdürülmesindeki önemine vurgusu yapılırdı. Bir savaş sonrasında verilen sulh ahidnâmelerinde ise, giriş kısmında iki devlet arasındaki düşmanlığın sebepleri açıklandıktan sonra, artık bu husumetin bitirilerek aradaki dostluğunun yeniden tesis edilmesinin istendiği ifade edilirdi. Antlaşmayla ilgili bütün detaylar belirtilirdi. Padişahın karşı tarafa bahşettiği ayrıcalıklar için ahidde bulunması, karşı tarafın ihlâs ve samimiyetine bağlı olduğundan bu hususa da daima dikkat çekilirdi⁷¹.

Ahidnâmenin tipi ne olursa olsun, dibacenin sonunda mutlaka, ahidnâme şartlarına sadık kalınacağına dair söz verilirdi. XV. ve XVI. yüzyıl ahidnamelerinde bu husus daha kuvvetli bir şekilde belirtilirken⁷² bu tarz yemin ifadelerine XVIII. yüzyıl ahidnâmelerinde rastlanmamaktadır⁷³.

Sulh ahidnâmelerinde şartlar özel durumlara göre tespit edilmekle beraber genel olarak burada mutabakata varılan sınırlar çizilir ve nerelerin hangi şartlarda hangi tarafa ait olacağı belirtilerek, kale, bina inşası ve tamirleri ile ilgili hususlar bir prensibe bağlanırdı. Bunların yanısıra bazı ahidnâmelerde dini konulara da işaret

⁷⁰ Kurtaran, **a.g.t.**, s. 10.

⁷¹ Mübühât Kütükoğlu, **a.g.e.**, s. 164.

⁷² “Eymân-ı mugalâza/ şedide ile yemin ederim ki, yeri ve göği yaradan Perverdigâr hakkıyçün” ifadeleri kullanılırdı.

⁷³ Mübühât Kütükoğlu, **a.g.e.**, s. 167.

edilirdi, mesela ibadethanelerin korunması, Osmanlı sınırları içerisindeki genellikle adı belirtilen yerlerde yeni kilise inşası veya tamirine izin verileceği ve isteyenlerin Kudüs vb. kutsal mekânlara gidebileceği gibi maddelerle ticari imtiyazlarla ilgili maddeler yer almaktaydı. İlaveten ahidname ile ahidname verilen devlete, Osmanlı suları ve topraklarında kendi bayrakları altında serbestçe ticaret yapmak ve devlet tarafından ihraç yasakları konmuş olmaması şartıyla istedikleri malların ticaretini yapma hakkı verilmekteydi. Ahidnâmeli devletlerin tüccarlarının emin ve salim olarak ticaret yapabilmeleri için sadece kendilerine ve mallarına değil gemilerine, mahiyetlerindeki adamlarına ve tercümanlarına da bazı teminatlar veriliyordu. Genel olarak ahidnâmeler sadece ait oldukları dönemin dil, üslup, kâğıt ve yazı çeşitleri bakımından değil, ait oldukları devletlerin tarihi için de birinci elden kaynak olmaları ve devletlerarası diplomatik ilişkileri yansıtmaları bakımından da önemli vesikalardır⁷⁴.

Genel olarak Osmanlı diplomatik ilişkilerinde bir belge türü olarak Ahidnâme-i humâyûnlara değindikten sonra Osmanlı-Safevi Diplomatik İlişkilerinde Ahidnâme-i Hümayunlara bakıldığında; Safevilere verilen Ahidnâmelerin sulh ahidnâmeleri olduğu görülmektedir. Doğal olarak Safeviler harbî (gayrimüslim) statüde olmadıkları için Osmanlı padişahının İslâm ülkesine (darülslâm) girmek veya teslim olmak isteyen yabancı gayrimüslime (harbî) can ve mal güvencesi sağlayan ahidnâmelerin Safevilere verilmesi söz konusu olmadığından bu ahidnâmeler iki devlet arasındaki savaş durumunu sona erdiren sulh ahidnâmeleri idi. Örneğin: "1619 Tarihli İran Şahı Şah Abbas Tarafına Isdar Buyrulan Ahidname-i Hümayun"⁷⁵ bir sulh ahidnâmesidir. Bu belgeden önceki iki belgenin "İran Padişahı Şah Abbas Sulh ve Salah İstid'â ittikde Hâce Efendi İnşasıyla Isdâr Buyrulan Nâme-i Humâyun"⁷⁶ ve "İran Şahı Şah Abbas Tarafından Sulh ve Salah İstid'âsıyla Gelen Nâmesina Cevaben Isdâr Buyrulan Nâme-i Humâyun"⁷⁷ başlıklı olması bu antlaşma talebinin Safeviler tarafından geldiğini göstermektedir.

⁷⁴ Mübühâhât Kütükoğlu, "Ahidnâmeler ve Ticaret Muâhedeleri", *Osmanlı Ansiklopedisi*, YTY, Ankara, 1999, c. 3, s. 330.

⁷⁵ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 170.

⁷⁶ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 157.

⁷⁷ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 160.

Davet rüknünün sonunda sebab-i sulh ve salah, yani antlaşmayı kabul etmenin gerekçeleri olarak ilâhi rızayı kazanmak ve fakirlerin dualarını almak için “Müslüman diyarları adaletle mağmur ve âbâd etmek” gösterilmektedir. Oysa Avusturya’ya verilen 1576 tarihli ahidnamede⁷⁸ “*emn u emâni devam ettirmek*” için verildiği belirtilmekteydi. Buradan, Osmanlı Devleti’nin Müslüman bir devlet ile Hıristiyan bir devlete ahidnâme verme sebeplerinin bu şekilde farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır.

Ahidnâmenin içeriğinden antlaşmayı isteyen tarafın Safeviler fakat antlaşma şartlarını belirleyen tarafın Osmanlı devleti olduğu anlaşılmaktadır. Antlaşmada sınır ve hudud ile ilgili olarak “*Sultan Süleyman zamanında yapılan eski antlaşmadaki sınır ve hudud*” nasıl tayin edilmiş ise bu yeni antlaşmada da aynısının geçerli olacağı kat’i bir şekilde ifade edilmiştir. Ahidnâmede herhangi bir vergiden bahsedilmemekle birlikte Şah Abbas’ın daha önce antlaşma isteğiyle gönderdiği nâmede “*Asitâne-i sa’âdetten ahidnâme-i şerîfe ihsân oluna deyu yazılan nâme-i nâmîlerinde ben ki hâkk-ı âsitâne-i hayru’l-beşeri gulâm bâ ehlâs-ı emirü’l-mü`minîn Haydar Şah Abbas te’ahhüd ve tegabbül ittim ki kıymetde yüz yük harir bahasına mu’âdil ve müsâvî olacak hedâyâyî mukarrereyi ki ba’zısı be’ayniyle harir ve mâ’adası ekmeşe ve emti’a ola her sâl ale’l-ittisâl ahidnâme-i matlûbede tahrîr olunduğu vechle sidde-i sedre misâl-i savbına irsâl ve îsâl idem deyu tasrih ve inhâ ve bu minvâl üzre ahidnâme-i hümayunumuz virilmesin temennâ ve istid’â ittikleri ecelden...*” ifadeleriyle ahidnâmenin verilmesi durumunda her yıl Osmanlı Devleti’ne yüz yük ipek gönderme taahhüdünde bulunulduğu hatırlatılmaktadır. Ahidnâmenin te’kid kısmında ise taahhüt edilen bu yüz yük ipeğin vaktinde gönderilmesi tenbih edilmektedir.

Bu kısımdan sonra antlaşmanın geçerlilik süresi de; “*mâdâm ki anlar bu ahd ve karardan tecâvüz ve inhirâf göstermeyüb usûl ve erkân-ı musâlahayı ve gavl u şerâyit-i ma’hûdeyi gereği gibi vekâyet idüb kendülerinden ve serhadleri hâkimlerinden ve sâ’ir kendülere mensûb nakz-ı ahdi müş’ir ve sulh ve salaha mugâyir bir vaz’ sâdır ve bâdir olmaya taraf-ı hümayunumuzdan dahî min ba’d bu ahidnâme-i humâyûnumuzda şerh ve beyân ve tafsîl ve ayân olunan şerâyit ve*

⁷⁸ Kurtaran, a.g.t, s. 94.

uhuddan adûl ve nekûl vâki' olmayub” ifadeleriyle belirtilerek Safeviler tarafından antlaşmaya aykırı bir durum söz konusu olmadıkça Osmanlı Devleti'nin de bu ahidnâmeye sadık kalacağı ifade edilmektedir. Burada Osmanlı Devleti'nin harbî statüdeki hükümdarlara verdiği ahidnâme ile Müslüman bir devlete verdiği ahidnâme arasında başka bir farklılık daha ortaya çıkmaktadır ki Avusturya'ya verilen 1576 tarihli ahidnamede “*Avusturya ile yapılan antlaşmaya sadık kalınacak ve ahd u emana muhalif iş yapılmayacak*” denilirken, Safevilere verilen bu ahidnâmede “*nakz-ı ahdi müş'ir ve sulh u salaha mugâyir bir vaz' sâdır ve bâdir olmaya*” ifadesi kullanılmıştır. Yani Avusturya Hıristiyan olduğu için “*ahd u emana muhalif iş*” denilirken, Müslüman Safeviler için “*nakz-ı ahdi müş'ir ve sulh u salaha mugâyir bir durum*” ifadeleri kullanılmıştır.

Bu ahidnâmenin belki de en dikkat çekici hususlarından birisi antlaşmanın bütün şartlarının en ince ayrıntılarıyla Osmanlı Padişahı tarafından belirlenmesi ve ardından muhataba gerekli tenbihde bulunulduktan sonra te'kîd kısmında “*şurût ve uhûdumuzun zîde ve umdesi budur ki mukaddemâ âba ve ecdâd-ı izâmımız enarallahu berahiyyetehum ahidnâmelerinde kayd ve şurût olunduğu üzre silk-i mülklerine dâhil olan memleketlerde hâşâ mine's-sâmi'în sebb-i şeyhin ve la'in zinnûreyn ve gazef ve tu'an zevce-i mutahhara-i hazret-i rasûlü's-sakleyn terk ve men' olunub ve sâ'ir râveyân-ı ehâdis-i hâtemü'n-nebiyyîn ve hâmiyân-ı hamâyî-i dîn-i mubîn olan ashâb-ı güzîn ve e'imme-i müçtehidin rıdvanallahü aleyhim ecme'in hazretleri ki her biri muktedâ-yı dîn-i metîn ve vâlî-i mülk-i yakîndir tîr-i tu'an-ı teberrâya hedef ve beru cânibden ticaret tarikiyle ol diyara varanlar bu makule kelimât ile mu'azzab ve mükellef kılınmaya*” ifadeleriyle antlaşmanın bütün şartları tek bir şarta; yani Safevi topraklarında ashaba saygısızlığın engellenmesi ve Osmanlı tarafından ticaret için gidenlerin de bu tür saygısızlığa ortak olmaya mecbur edilmemelerine bağlanmaktadır. “*Tâ ki*” ile başlayan ve tarih rüknüne kadar devam eden kısımda ise ancak bu şekilde yapılması durumunda antlaşmanın devam edebileceği ve Osmanlının teveccühünün kazanılabileceği ihtarında bulunmaktadır. Daha önce de Osmanlı padişahlarının Safevi Şahlarına gönderdikleri nâme-i humâyûnlarda ashaba karşı İran'da mevcut olan saygısızlık konusunda uyarılarda buldukları görülmektedir. Ancak, bu ahidnâmede bütün şartların buna bağlanması ve bu uyarı yapılırken de daha önceki padişahların ahidnâmelerinde “*kayd u şart*”

olduğu üzere hatırlatmasında bulunulması Osmanlı Devleti'nin bu konudaki hassasiyetini bir devlet politikası haline getirdiğini göstermektedir.

Muhtevaları açısından bakıldığında sulh ahidnâmeleri olarak değerlendirebilecek bu metinlerde, iki devlet arasında yoğun ticarî faaliyetler mevcut iken, herhangi bir ticaret ahitnâmesine rastlanmadığı gibi, İranlı tüccarların Osmanlı topraklarındaki faaliyetleri konusunda bir düzenleme de mevcut değildir. Bunun sebebi de Safevilerin harbî statüde bir devlet olmamaları dolayısıyla İranlı tüccarların da diğer Müslüman tebaa gibi aynı haklara sahip olmalarıdır.

4.2.1.2. Osmanlı Safevi Diplomatik İlişkilerinde Nâme-i Hümâyûn

Osmanlı diplomasi tarihi için birinci elden kaynak teşkil eden en önemli belgelerden biri olan nâme-i hümâyûnlar sözlükte “*Taraf-ı şahânedan bir hükümdara yazılan hatt-ı hümâyûn*” şeklinde tarif edilmiştir. Diplomatik manada ise, Osmanlı padişahları tarafından Müslüman ve Hıristiyan yabancı devletlerin hükümdarlarına ve Osmanlı Devleti'ne tâbi imtiyazlı yerlerin idarecilerine gönderilen mektuplara verilen genel isimdir. Osmanlı padişahlarının tahta cüluslarında yeni padişahın hükümdarlığını bildirmek için dost ve komşu memleketlere birer elçi ile nâme göndermek gelenektir. Bununla birlikte, elçi gitmeyen devletlerin sefirlerine de yeni hükümdarın tuğrasıyla “*beşâretnâme*” de denilen nâme-i hümâyûn verilir ve bunlar da nâmeyi kendi hükümdarlarına yollarlardı. Bunun dışında Osmanlı padişahları “*fetihnâme*” denilen nâme-i hümâyûnlarla yapmış oldukları fetihleri dost ve komşu ülkelere haber verirlerdi. Ayrıca, Osmanlı padişahları tarafından dost ve civar memleketlere o devletlerle olan ilişkilerin seyrine göre değişen nâme-i hümâyûn çeşitleri de gönderilmiştir. “*mülâfatnâme*” denilen nâme-i hümâyûnlarla o ülkelerin Osmanlı Devleti'nin dostu olma lütfuna eriştikleri bildirilirken, “*tehditnâmeler*” ile de uyarılar da bulunulmuştur.⁷⁹

Osmanlı Devleti tarafından Safevilere gönderilen nâme-i hümâyûnları yazılış sebeplerine göre tasnif edildiğinde *tehditnâme*, *mülâfatnâme*, *beşâretnâme* gibi türlere rastlanmaktadır.

⁷⁹ Mübühâh Kütükoğlu, a.g.e., s. 159.

Tehditnâme

Osmanlı Devleti tarafından Safevilere gönderilen nâme-i hümâyûnlar incelendiğinde, Safevi şahlarının ahde ya da devletlerarası protokol kurallarına aykırı hareket etmeleri durumunda tehditnâmeler gönderildiği görülmektedir. Meselâ; şahların nakz-i ahde bulunmaları veya culûs bildiren nâme-i hümâyûna cevap vererek tebrikte bulunmamaları gibi durumlar tehditnâme gönderilmesine sebep teşkil etmiştir. Hal böyle olunca bu tehditnâmelerde diğer nâme-i hümâyûnlardan farklı olarak çok ağır bir dil ve küçültücü ifadeler kullanılmıştır.

Osmanlı-Safevi ilişkilerinde bu türün ilk örneğini Kanuni Sultan Süleyman tarafından Safevi Şahı Tahmasb'a gönderilen tehditnâme oluşturmaktadır⁸⁰. Bu belgenin yazılış sebebi Şah'ın, Osmanlı Padişahı'nın cülûsunu bildiren nâme-i hümâyûnuna cevap vermeyerek tebrikte bulunmamasıdır. Dolayısıyla son derece küçültücü ifadeler içermektedir. Kanuni Sultan Süleyman, Şah Tahmasb'a karşı sanki Osmanlı Devleti'ne bağlı vasal bir devletin yöneticisiymiş gibi bir üslup kullanmıştır. Bu tehditnâmede doğrudan kısa bir elkâb ve dua ile başlanarak ardından “*misâl-i bîmisâl vâcibü'l-îmtisâl vâsıl olıcak ma'lûm ola ki*” cümlesiyle nakil rûknuna, “*Ve illâ gurur-ı firavnî ve pendâr-ı nemrûdî cibillet-i şekâvet-menzeletinden zâ'il olmayub râh-ı dalâlet ve lecâcete zâhib olursan...*” cümlesi ile de tehdit rûknüne geçilmiştir.

Bu belgede Osmanlı Sultanı Safevi Şahını kendisinin tahta çıkışını tebrik etmemesi sebebiyle takdir etmektedir. Dolayısıyla tahkir edici ifadeler içermektedir. Muhteva olarak Kanuni Sultan Süleyman önce tahta cülûsu ile birçok ülke hükümdarının cülûsunu tebrik edişini anlatmıştır. Daha sonra atalarının kendi ataları karşısında aldığı yenilgiden bahsederek “*eğer sende zerre kadar yiğitlik ve gayret olaydı çoktan helak olurdu fakat inayetimize mazhar olub kılıcımız altında eman verildi buna rağmen neden dergâhımıza adam gönderip arz-ı ubudiyette bulunmadın*” ifadeleriyle neden cülûsunu tebrik etmediğini sormuştur. Ardından Tahmasb'ın bu hareketinin nelere sebep olacağını “*Senin bu noksan aklınla ve bütün gururunla dalalet dairesinden dönmemen yakında benim şarka sefere çıkmama sebep oldu otağımı Tebriz ve Azerbaycan arazisinde belki de İran ve Turan ve Semerkand ve Horasan*

---

⁸⁰ Bkz. Ek. 4. s. 162

gibi vilayetlerin sahralarında kurmam kararlaştırıldı” şeklinde açıklamıştır. Bu zamana kadar gecikmesinin sebebini ise Belgrad ve Rodos’u fethetmekle meşgul olmasına bağlayarak “haber in olsun ki sıra sana geldi muzaffer ordumla vilayetine girip ocağını ve memleketini yağmalamadan tacını başından çıkarıp ecdadının yoluna gir ve dervişlik keçesini giy ve tekkende inzivaya çekilip benden Allah rızası için bir şey dileyessin, eğer dediklerime kulak verirsen devlet ve mutluluk senin olur iyilikten başka şey görmezsin yok firavun gururun ve nemrud zannından vazgeçmeyip dalalet ve inatçılık yolunda gidersen askerlerimin kalabalık sürüsü ve toplarımın gök gürültüsüne benzeyen sesleri ulaştığında karınca olup toprağa girsen kuş olup yüksekte uçsan dahi seni bırakmaz Allahın izniyle cihanın toprağını senin pis vücudundan temizlerim eğer ersen fermanıma cevab gönderip tez hazır olasin” şeklinde bitirmiştir.

Bu tehditnâmenin en tahkir edici yanı Osmanlı padişahının Safevi şahına “*tacı tahtı bırakıp dedelerinin dervişlik keçesini giymeleri ve tekkelerine çekilmesi*” tavsiyesinde bulunmasıdır. Zira bu ifadeler Şah’ın atalarının tarikat şeyhi olduğunu ve devlet kurmaya ve yönetmeye muktedir olmadıklarını dolayısıyla kendisinin muhatabı olamayacağını ima eden ifadelerdir. Ancak burada çok ince ve tahkir edici bir göndermede daha bulunulmuştur ki gerçekten Osmanlı Sultanlarının, Safevi Şahlarını kesinlikle kendilerinin dengi olarak görmediklerini açıkça göstermektedir. Kanuni Sultan Süleyman Tahmasb’a “*tacı tahtı bırakıp dedelerinin postuna oturmasını*” tavsiye ederken, “*nüvvâb-ı kâmyâbımdan şeyen lillah idersen*”⁸¹ cümlesi ile kuruluş dönemi Osmanlı padişahları tarafından Safevi tekkesine her yıl “*çerağ akçesi*” adıyla gönderilen paraya gönderme yapmıştır. Hem bu ifadeler hem de Osmanlı tarafından Safevilere gönderilen belgelerin çoğunda kullanılan elkab ve dua formlarında bu üstü kapalı imânın izlerine rastlanması; Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkilerinde devletlerin hangi gelenekler üzerine kuruldukları imânının damgasını vurduğunu göstermektedir.

Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkilerinde bir başka tehditnâme örneğini ise Bağdad’ın fethinden sonra Safevi Şahı Safi’ye gönderilen belge teşkil etmektedir⁸². IV. Murad

⁸¹ benden Allah rızası için dilersen.

⁸² Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 210.

tarafından Safevi Şahı'na gönderilen bu tehdidname daha önce Kanuni Sultan Süleyman tarafından Şah Tahmasb'a gönderilen tehdidnameden format olarak oldukça farklıdır. Zira önceki tehdidnameye doğrudan elkab ve dua ile başlanmış olmasına rağmen bu tehdidnamenin formatı ise ahidname tarzındadır. Genel olarak bakıldığında nâme-i hümâyûnlarda unvan rüknü bulunmazken, bu tehditnâmede doğrudan Ayet ile başlanılarak, Allaha hamd ve peygambere salavatın bulunduğu davet rüknundan sonra “*ben ki*” ile başlayan ünvan kısmı ve akabinde elkab kısmı yer almaktadır. Ahidnameden farklı olarak elkab kısmından sonra dua rüknü bulunmamaktadır. Önceki tehditnâme ile bu tehditnâme nakil ve tehdit rüknuna geçiş cümleleri açısından farklılık göstermektedir; şöyle ki bu tehditnâmede “*Tevki ‘-i refi‘-i cihânbânî ve yerliğ-i belîğ-i keşveristânîki gurre‘-i garrâ-yi saltanat ve kâmirânî ve şeme-i râyât-ı şevket-i âyât-ı husrevânîdir vâsıl olıcak mağlum ola ki ...*” ile nakil kısmına geçilirken “*Ve illâ vakt ki hâzır olasın ki vera‘-i perde-i takdirde muhtefi olan sûr-ı hayr ve şer her ne ise menşe‘-i zuhurda celûhger olub ...*” ile de tehdit rüknuna geçilmiştir.

Belgenin içeriğine bakıldığında Elkab kısmından sonra tehditnamenin yazılış gerekçesine geçildiği görülmüştür. Yazılış gerekçesinde diğer Melikler ile Hâkimlerin Osmanlı Devleti'ne gerekli saygıyı göstererek, Devlet-i Aliyye'nin dostluğunu kendilerine sebep-i devlet ve sermaye-i emn ve rahat saydıkları, onun rızasını kazanmaya dikkat edegeldikleri ancak Safevilerin bu geleneğe aykırı hareket ettikleri belirtilmiştir. Ortaya çıkan durum üzerine gereğinin yapılması konusunda uyarmak ve “*rafeze'nin zapt u rapt*” altına alınması için Bağdad taraflarına hareket edildiği, fakat ortada Şah ve hezimete uğramış askerlerinden eser olmadığı, kısa sürede Bağdad'ın feth edildiği ve sonraki hedefin Revan ve Nahcivan, Azerbaycan ile bütün İran ve Turan olduğu bildirilmiştir. Tehdit rüknunda ise eğer Kanuni Sultan Süleyman dönemi sınırlarına dönmeyi kabul ederlerse antlaşma yapmaya razı olduklarını, aksi takdirde ise olacaklara hazır olunması ve her iki taraftan zarar görecektir masum insanların günahının mahşerde onun üzerine olacağı ifade edilmiştir. Daha önce Şahın gönderdiği namede dikkate değer bir sözün bulunmadığı, bundan sonra cevabı ne ise onu göndermesini bildirilmiştir.

IV. Murad'ın bu tehdidnamesinde, Kanuni Sultan Süleyman tarafından gönderilen tehditnâmeye göre gerek elkab olarak gerekse içerik olarak daha yumuşak bir üslup kullanılmıştır. Osmanlı padişahının sıfatlarının zikredildiği unvan rüknunda padişahın “*halifelik*” ünvanına ve “*kefere karşısında mücadelesine*” vurgu yapılırken elkab rüknunda Şah Safi için sadece “*acem ordularının komutanı*” hitabı kullanılmıştır.

Yine önceki tehditnameden farklı olarak içerikte de Şahların tarikat silkinden geldiklerini ve devlet yönetemediklerini ima eden sözler bulunmamaktadır. Sadece Osmanlı Devleti'nin şartlarını kabul etmezlerse olacaklardan kendilerinin sorumlu olacağı uyarısında bulunmaktadır.

Mülâfatnâme

Mülâfatnâme bir nâme-i humâyûn türü olarak tehditnâmenin tam tersi olarak kabul edilebilir. Muhabata lütuf ile dostane bir şekilde hitabta bulunan mülâfatnâmelerde daha yumuşak bir dil kullanılmaktadır. İncelediğimiz belgeler içerisinde Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkilerinde bu türden sadece bir belgeye rastlanmıştır. İran Şahı Şah Abbas tarafından takdim olunmuş olan nâmeye cevaben gönderilen mülâfatnâme-i hümâyûnda⁸³ ataları zamanından beri Osmanlı Devleti'nin selâtin-i islâma dostluk kapısını her zaman açık tutarken, ehl-i küfr için padişah kapısının ancak yapılan fetihlerden sonra bir ilticagâh kapısı olduğu belirtilmektedir. Yani ehl-i küfre ancak eman verilerek dostluk kapısının açılacağı ifade edilirken, bu kapı açıldıktan sonra müslim-gayrimüslim herkesin Osmanlı Devleti'nin dostluğunun dostluk, ahdinin ahd olduğundan kimsenin şüphesinin olmadığından bu dostluk ve ahdin ancak karşı taraf nakz-i ahd yaptığında bozulduğundan bahsedilmektedir. Safevi Şahının daha önce gönderdiği nâme ile bu dostluğa talip olduğunu Osmanlı Devleti'nin de bu mülâfatnâme ile dostluğunu lütfettiği belirtilmektedir. Bu dostluk kapısının açık kalmasının da ancak Safevilerin nakz-ı ahdi gerektirecek eylemlerden sakınmaları ile mümkün olacağı belirtilmektedir. Bu belge bile tek başına Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkilerinde oyunun kurallarını belirleyen tarafın kim olduğunu net bir şekilde göstermektedir. Osmanlı padişahı, Safevi şahına bu mülâfatnâme ile dostluğunu lütfederken bu dostluğun şartlarını da kesin bir şekilde belirtmektedir.

⁸³ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 245.

Beşaretnâme

Münşeâtü's-selatinde Padişahın tahta cülusunu bildirmek amacıyla Osmanlı Devleti'nden Safevi Devleti'ne yazılan iki beşaretnâme örneğine rastlamaktayız. Bunlardan ilki II. Selim'in tahta çıkışını bildiren cülus-ı humâyûn⁸⁴ diğeri ise cülûs-ı hümâyûn ilanı zımında Okçuzâde Muhammed Şâhî Efendi inşasıyla İran Şahı tarafına gönderilen nâme-i humâyûndur⁸⁵. Bunlardan ilkinin Safeviler tarafından gönderilen cevabı da mevcuttur.

II. Selim'in cülusunu bildiren beşaretnâmede öncelikle Kanuni Sultan Süleyman'ın vefat haberi verilmekte daha sonra Zigetvar zaferi de uzun uzun anlatılmaktadır. Belge bu haliyle beşaretnâmeden çok fetihnameye benzemektedir. Zannımızca böylesi bir üslup ince bir nezaketten kaynaklanmaktadır. Zira padişahın tahta çıkışını bildiren bir beşaretnâme aynı zamanda babasının vefat haberini de içermektedir. Dolayısıyla böylesi üzücü bir haberin sonrasında doğrudan cülusu müjdelemektense merhum padişahın başarılarını zikretmek daha uygun olacaktır. Ancak ikinci beşaretnâmenin üslubu daha farklıdır. Bu beşaretnâmede doğrudan cülûs-ı humâyûn bildirilerek iki devlet arasındaki dostluğa vurgu yapılmaktadır.

Fetihnâme

Safevi Devleti'ne gönderilen nâme-i humâyûn çeşitleri içerisinde Fetihnâme türünde hiçbir belge bulunmamaktadır⁸⁶. Osmanlı Devleti yapılan fetihlerin ardından yabancı hükümdarlara bağlı beylik ve devletlere fetihnameler gönderdiği halde Safevi Devleti'ne gönderilmiş bu tarz belgeye rastlanmamıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nden Safevilere gönderilen nâme-i humâyûnların büyük bir kısmında batıda ehl-i küfre karşı yapılan fetih ve cihad faaliyetlerine vurgu yapılarak bu durum, İran üzerinde bir üstünlük vasıtası olarak kullanılmıştır. Meselâ; II. Selim'in Tahmasb'a gönderdiği cülûsunu bildiren beşaretnâme aynı zamanda bir fetihnâme formatındadır. Zirâ, II. Selim bu nâme-i hümâyûnda Zigetvar kalesinin alınışını uzun uzun anlatmıştır.

⁸⁴ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 468.

⁸⁵ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 263.

⁸⁶ Çalışmanın temelini münşeât oluşturduğu için kastedilen bu eserdeki belgelerdir.

Sonuç olarak tehditnâme, mülâfatnâme, beşâretnâme gibi özel bir yazılış sebebi olan nâme-i humâyûnların dışında Osmanlı Padişahlarının Safevi Şahlarına gönderdikleri nâme-i humâyûnların genellikle gönderiliş sebepleri arasında İran tarafından “*musalaha istid’âsiyla*” gelen mektuplara cevap , “*kat ‘-ı hudûd ve sugûra dâ’ir*” hususlar yer almaktadır. Üçüncü bir devlet ile ilgili olarak gönderilen bir nâme-i humâyûn daha mevcuttur ki, o da “*Özbek hanıyla Buhara hâkimi arasında derkâr olan ihtilalin ıslahı iradesiyle*” İran Şahı Şah Abbas’a gönderilmiştir. Yine İran Şahı Şah Tahmasb’a Rafizi Mezhebinin batılığını anlatmak için gönderilen nâme-i humâyûn da istisnâi sebebi olan nâme-i humâyûnlardandır.

Osmanlı Sultanı tarafından Safevi Şahlarına yazılan nâme-i humâyûnların yazılış sebepleri arasında ticari konuların bulunmaması da dikkat çeken bir başka husustur. İki ülke arasında önemli ticari ilişkilerin bulunmasına karşın nâme-i humâyûnların ticari amaçlarla yazılmamış olması ilginçtir. İncelenen nâme-i humâyûnlarda İran tarafına giden Osmanlı tüccarları ile ilgili sadece bu tüccarların “*şiiilik*” ve “*ashab-ı güzine tuan*” konusunda zorlanmamaları konusunda uyarılar bulunmaktadır. Bunun dışında ticari ilişkilerle ilgili hiçbir hususa değinilmemiştir. Bu tez çalışması kapsamında yapılan arşiv araştırmalarından iki ülke arasındaki ticari konuların düvel-i ecnebiye defterlerinde yer aldığı tespit edilmiştir.

4.2.1.3. Osmanlı-Safevi Diplomasisinde Mektub-ı Sâmiler

Osmanlı Devleti özellikle siyasi ve askeri açıdan güçlü olduğu dönemlerde hiçbir devleti kendine eşit hakları haiz muhatap kabul etmeyerek tek taraflı bir siyaset izlemiştir. Örneğin; 1606 Zivatoruk Barış Antlaşmasına kadar Avusturya Kayzeri, Osmanlı sultanına doğrudan hitap edemezken, sadece vezir-i azama hitaben mektup yazabilmiştir⁸⁷. Osmanlı-Safevi Devletleri arasında bu türden bir antlaşma maddesi olmamasına rağmen Osmanlı Sadrazamının Safevi Şahına hitaben mektub yazabilmesi Osmanlı Devletinin doğu diplomasisinde de üstünlüğü elinde bulundurduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, batıda Avusturya Kayzeri ancak Osmanlı Sadrazamına yazabilirken doğuda Safevi Şahının hem Osmanlı Padişahına hem de Osmanlı Sadrazamına yazabilmesi farklı bir durum oluşturmaktadır.

⁸⁷ Markus Köhbach, “Çasar veya İmparator? Zivatorok Antlaşmasından (1606) Sonra Roma Kayserlerinin Osmanlılar Tarafından Telakkubu Hakkında”, çev. Yusuf Alperen Aydın, *Tarih Dergisi*, s. 37, İstanbul 2002, s. 159-169.

Osmanlı Sadrazamlarının Safevi Şahlarına hitaben yazdıkları mektub-ı samiler, Padişah tarafından yazılan nâme-i hümayunlar ile rükun açısından farklılık göstermezken, tarz olarak farklılık göstermiştir. Nâme-i hümayunlarda elkabın sonunda Şahın isminin zikredilmesi ve Sadrazamın yazdığı mektub-ı samilerde ise elkabın sonunda yalnızca “Şah” denilmiş olması ve şahın isminin zikredilmemesi en önemli farklılık olarak ifade edilebilir⁸⁸. Ancak bunun bir istisnası bulunmaktadır, *İran Şahı Şah Hüdâbende tarafına Sadrazam Ali Paşa tarafından yazılan mektûb-ı sâmi*⁸⁹ elkabın sonunda Safevi Şahının ismi zikredilmiştir. Ancak burada elkabın sonunda Şahın isminin zikredilip edilmemesi meselesine gelinceye kadar elkabın kendisi başlı başına nev’i şahsına münhasırdır. Bu belgede Osmanlı Sadrazamının Safevi Şahına “*Diyâr-ı acemin vâlî-i pür meker ve âlî ve şeytanet me’ebî olan Hüdâbende*” şeklinde elkab kullanabilmesinin yanında elkabın sonunda ismin olup olmaması çok bir önem arz etmemektedir. Bu belge yazanının sadrazam olması itibariyle tür olarak mektub-ı sâmi olarak adlandırılrsa da üslup ve içerik olarak tehditnâme türünü çağrıştırmaktadır. Öte taraftan zikrettiğimiz istisnai durum hariç tutulursa Osmanlı Sadrazamları, Safevi Şahlarına hitaben yazdıkları mektupların elkablarında muhatabın ismini zikretmezken, batılı hükümdarlara yazdıkları mektublarda tıpkı Osmanlı Padişahları gibi elkabın sonunda muhatab hükümdarın ismini yazmışlardır⁹⁰. Bu ayrıntı da Osmanlı Devleti’nin diplomatik tavrı yönünden batı ile doğu arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Bu bağlamda dikkat çeken bir başka husus da Osmanlı Sadrazamının İranlı mevkidaşı Safevi sadrazamına yazdığı mektubun elkabında muhatabının ismini zikretmesidir⁹¹. Tüm bu yazışmalarından görüleceği üzere Osmanlı Devleti’nin batılı devletlerden farklı olarak Safevilere karşı bir çeşit diplomatik nezaket üslubu geliştirdiğini söylemek mümkündür. Diğer taraftan bu diplomatik nezaket, Safeviler tarafından Osmanlı Devleti’nin kırmızı çizgileri ihlal edildiği zaman yerini oldukça sert ifadelerle bırakabilmiştir. Zira daha

⁸⁸ Şahın isminin yerine “Şâh-ı âlicâh”, “kıbtî penâh”, “hazret-i şah-ı mekremet-âyîn”, “Şâh-ı sa’âdet-nehâd-ı şehriyâr-ı ferîdûn nejad hazretleri” gibi ifadeler kullanılmıştır.

⁸⁹ Bkz. Ek. 1, s. 143

⁹⁰ Örneğin; Sadrazam Abdullah Paşa’nın Avusturya-Roma İmparatoru Franz Stefan’a yazdığı mektubdaki elkab Sultan Mahmud’un nâme-i hümayûnunda kullanılan elkabın aynısıdır. Bkz. Ali İbrahim Savaş, “Osmanlı Diplomatikasına Ait Nâme-i Hümayûn, Ahidnâme-i Hümayûn ve Mektup Tahlilleri”, *OTAM*, s. 7, Ankara, 1996, s. 232.

⁹¹ “İran Şahı Şah Abbas Veziri olan Allahverdi Han’a Sadrazam Murad Paşa tarafından yazılan Mektûb-ı Sâmi”, bkz. FB. c. 2, s. 183.

önce verilen örnekte de bu durum, Osmanlı Sadrazamı tarafından Safevi Şahına hakaret ihtiva eden bir elkab ile sabittir.

4.2.2. Safevi Devleti'nden Osmanlı Devleti'ne Gönderilen Belgeler

Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkilerinde Safevi Devleti tarafından Osmanlı Devleti'ne gönderilen belge türlerini Ahidnâme, Tazarru'nâme, Şefaathâme ve çeşitli sebeplerle gönderilen nâmeler teşkil etmektedir.

Ahidnâme

Safeviler tarafından Osmanlılara gönderilen ahidnâmeler, Osmanlılar tarafından Safevilere gönderilen ahidnâme-i humâyûnlardan hem format hem de içerik olarak oldukça farklıdır. Osmanlı Ahidnâme-i humâyûnlarında, Osmanlı padişahının vasıflarını belirten unvan rüknü bulunurken Safevi Ahidnâmelerinde şahlar için aynı rükün yani “*ben ki*” diye başlayan bir bölüm mevcut değildir. Osmanlıların gönderdiği Ahidnâme-i humâyûnlarda bütün antlaşma şartları Osmanlı padişahı tarafından belirlenirken, Safevi Ahidnâmeleri sadece Osmanlının şartlarının kabul edildiğini belirtmektedir.

Osmanlı-Safevi Diplomatik İlişkilerinde incelediğimiz “*İran Şahı Şah Safi Tarafından Hediye İle Takdim Olunmuş Olan Ahidname*”⁹² bahsettiğimiz bu özelliklere sahip bir ahidnâmedir. Ahidnâmeye davet rüknü ile başlanmıştır. Bu ahidnâmenin davet rüknünde en çok dikkat çeken taraf besmeleden hemen sonra “Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim”⁹³ ayetinin gelmesidir. Davet rüknünün devamında da ahde vefanın önemini vurgulayan ayetlere yer verilmiştir⁹⁴.

Söz konusu ayetlerle Kur'ân'da emn ve emânın önemine işaret edildiği ifade edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin Safevilere gönderdiği nâme-i humâyûnlarda ahde vefa ve nakz-i ahd vurgusunun yoğun bir şekilde yapıldığı daha önce tespit edilmişti.

⁹² Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 216.

⁹³ 2/40.

⁹⁴ “Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a verdiğiniz sözü yerine getirin” (16/91), “Yine onlar ki, emanetlerine ve verdikleri sözlere riayet ederler” (23/8), “Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin” (5/1).

Ancak, bu belgede aynı vurgunun Safeviler tarafından yapılması ilginçtir. Zira iki devlet arasındaki ilişkilerde nakz-i ahd ile itham edilen Safevi tarafı iken bu ahidnâmede bu vurguları Osmanlı Devleti için yapmış olmaları çok makul görünmemektedir. Muhtemelen ahde vefanın üzerinde bu kadar ayet ve hadislerle yoğun bir şekilde durmalarının sebebi ahidlerine sadık kalacakları hususunda Osmanlı Devleti'ne "biz ahde vefanın önemini farkındayız" şeklinde teminat vermek istemeleridir. Ahidnâme format olarak davet ve elkab rükunlarından sonra Safeviler tarafından gönderilen hediyelerin listesini içermektedir. Ahidnâmeden önceki sürece bakıldığında bu belge formatının neden farklı olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Şöyle ki Bağdat'ın fethinin ardından Safevi Şahı tarafından gönderilen sulh ricasına Osmanlı Padişahı tarafından, bu nâmede "*iyi muameleyi mucib bir kelam görülmediği*" için Tehditnâme-i Hümâyûn ile cevap verilmiş ve antlaşmanın ancak Sultan Süleyman dönemi sınırlarına dönmekle mümkün olacağı bildirilmiştir. Bunun üzerine Safevi Şahı tarafından yazılan bir başka nâmede iki devlet tarafından tayin edilen elçilerin çizdiği sınırların kabul edileceği vurgulanarak bu ahidnâme gönderilmiştir. Ahidnâmenin sadece davet, elkab ve hediye listesinden ibaret olmasının sebebi de buna bağlanabilir. Ancak ahidnâmede ilginç olan bir husus ise ahidnâmenin davet ve elkab kısmının Şah tarafından gönderilen bir önceki nâmenin davet ve elkab rüknuyle aynı olmasıdır. Ahidnâmenin bu rükunleri önceki nâmenin Türkçeye tercümesi şeklindedir. Bu ahidnâmeye Osmanlı tarafından cevaben gönderilen nâme-i humâyûnda "*irsâl olunan ahidnâmeniz mukâbelesinde işbu nâme-i humâyûn-ı sıdk-ı meşhûnumuz keşîd-i silk-i tahrîr ve beyân kılınmıştır*" şeklinde Safeviler tarafından gönderilen ahidnâmenin kabul edildiği bildirilmektedir. Aslında Safeviler tarafından gönderilen bu ahidnâme ile Osmanlı Devleti'nin Safevilere gönderdiği ahidnâme-i humâyûnlar arasında önemli farklılıklar mevcuttur. Bir kere Osmanlı Devleti'nin Safevilere verdiği ahidnâme-i humâyûnda bütün şartlar Osmanlı Devleti tarafından belirlenmektedir ve Safevi tarafının sulh ve salah ricası üzerine gönderilmektedir. Bunun dışında ise antlaşma şartlarını kabul ettiğini bildirir ahidnâmeyle cevap vermiştir. Ve bu durumu şu satırlardan anlamaktayız: "*ecdâd-ı izâmımız anârallahu berahiyyenehum zaman-ı sa'âdet-i iktirânlarında eslâfınıza gönderilen ahidnâmelerin cümle şurû-ı mu'tebere-i sarîhası e'd-dînü'n-nasîhatü kelime-i fasîhası üzere zîr-i hükümetlerinde ba'zı esâfil ve edânîye hâşâ semm hâşâ şeyhîn ve zi'n-nûreyn ve zevce-i mutahhara-i rasûlü's-sakleyn ve sâ'ir ashâb-ı güzîn*"

ve e'imme-i müçtehidin rıdvânallahu aleyhim ecme'în hazretlerine zebân-ı dirâzlığa ruhsat virilmeyüb men' olunmalarıdır". Hemen hemen aynı satırların daha önce Osmanlı Devleti tarafından Safevilere verilen ahidnâme-i humâyûnda da geçmesi Safevilerin gönderdiği ahidnâmenin sadece Osmanlı'nın şartlarını kabul eden bir belge olduğu düşüncesini güçlendirmektedir. Söz konusu ahidnâmede bütün şartları olduğu gibi antlaşmanın süresini belirleyen de Osmanlı Devleti olmuştur. Zîra ahidnâmeye cevabî nâme-i humâyûnda "*mâdâm ki cenabınızdan hilâf-ı ahd ve mîsâk ve mûceb-i ihtilâf ve şikâk bir vaz'-ı nâhemvâr zâhir ve âşikâr olmaya taraf-ı kâmilü'ş-şeref-i pâdişâhânemizden dahî minvâl-i mezkûr üzere muharrer ve mestûr olan şurût ve kuyûd mer'î kılınub*" satırları ile Safeviler tarafından antlaşmaya aykırı bir durum olmadıkça antlaşmanın geçerli olacağı belirtilmektedir.

Tazarru' nâme

Tazarru' kelimesinin sözlük anlamı "*kendini alçaltarak, huşu ile yalvarma*"dır⁹⁵. İncelenen belgeler içerisinde Safevi Devleti'nden Osmanlı Devleti'ne gönderilen iki tazarru' nâme bulunmaktadır. Bunlardan ilki Çaldıran Vak'âsı'ndan sonra Şah İsmail tarafından Yavuz Sultan Selim'e takdim olunan Tazarru'nâmedir. Burada⁹⁶ Çaldıran'dan önce Yavuz Sultan Selim'in kendisine gönderdiği üç kıt'a Nâme-i Humâyûna birden ancak bir nâme ile cevap veren Şah İsmail, Çaldıran sonrası gönderdiği bu Tazarru'nâmede önceki nameye göre daha uzun ve iltifatı havi bir elkab kullanmıştır⁹⁷.

Şah İsmail aslında bu Tazarru'nâme ile savaş meydanında aldığı askerî mağlubiyeti kâğıt üzerinde diplomatik mağlubiyete dönüştürmüştür. Mektubu yazma sebebi olarak da baba oğul ilişkisinin gereği olarak eski günlerdeki gibi kardeşlik ilişkisini

⁹⁵ Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî , Çağrı yay., İstanbul, 1989, s. 411.

⁹⁶ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 413.

⁹⁷ Yavuz Sultan Selim'in Üç Kıt'a Nâmesine Cevâb Olarak Şah İsmâil Tarafından Gelen Nâme" nin Elkabı "*Hazret-i cennet hazret-i İslâm-penâh saltanat-destgâhü'l-manzûr bâ nüzzârü'l- mülkü'l-ilâhe mübârizü'd-devlet ve's-saltanat ve'd-dünya ve'd-dîn Sultan Selîm Şâh*" iken "*Çaldıran Vak'âsından Sonra Şâh İsmâil Tarafından Âsitâne-İ Bülend-i Ebvân Hazreti Sultan Selîm Hân'a Takdim Olunan Tazarru' nâme*"nin Elkabı "*Hazret-i sâmi-i muretteb âli menkabet-i saltanat-penah-ı adalet-destgâh-ı hurşîd-ref'at cemşîd-rütbet ferîdûn-ı fersikender der dârâ-yi memalik-arâ-yı nâhîd intifâ' ber cis-i irtifâ'-ı iftihâr-ı e'âzîmü's-selâtin-i i'tizâd-ı efâhimü'l-havâkîn râfi'-i e'lâmü'l-mülk ve'd-dîn hâmiyyü'l-islâm ve'l- müslimîn e'l-munekkaşîr-i menâşîr-i ma'delet fi'l-âfâkü'z-zâhir tebâşîr-i nîsfetehu min ufku'l-istihkâkü'l-mü'eyyed min inde'l-mülkü'l-ilâhe gıyâsü's-saltanat ve'l-ma'delet ve'l-haşmet ve'ş-şevket ve'l-ikbâl Sultan Selîm Şâh*" şeklinde olmuştur.

tamamlamayı göstermektedir. Yine taşkınlık ve isyan ehlini defetmek için atalarından miras kalmış samimi ve sadık muhabbeti yeniden canlandırma isteğinden bahsetmektedir.

Safevi Devletinin kuruluş aşamasında bile Şah İsmail'in Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü hedef alan ve ortadan kaldırmaktan bahsettiği “*taşkınlık ve isyan ehlini*” bizzat Anadolu'ya gönderen kendisi değilmiş gibi samimi ve sadık muhabbetten bahsetmesi Osmanlı sarayında şüphesiz çok da yankı bulmamıştır. Şah İsmail tazarrunameyi Hz. Muhammed ve ashabına salavat ile bitirmektedir. Dikkat çeken bir başka husus ise mektubun yazıldığı yer olarak Tebriz yazılmasıdır⁹⁸.

Safevi Devleti'nden Osmanlı Devleti'ne gönderilen ikinci tazarru'nâme ise Amasya'da Antlaşma ricasıyla Şah Tahmasb'dan Gelen Tazarru'nâmedir⁹⁹. Şah Tahmasb, Kanuni Sultan Süleyman'a gönderdiği bu tazarrunamede Osmanlı padişahı için ayet ve hadislerle de destekleyerek, beyitlerle süslediği 50 satırı aşkın bir elkab kullanmıştır¹⁰⁰. Bu elkabda en çok dikkat çeken kısımlar: “*hâfiz-ı suğûru'l-islâm ve'l-müslimîn*”, “*bânî-i mubâniyyi's-saltanat alî-i a'lâ merâtibü'l-kemâl sâlib-i ru'su'l- feceretü'l-kefere be meyâmenü'l-izze ve'l-ikbâl râfi'-i râyâtü'l – adl ve'l- ihsân mâhi-i âyetü'l-cevru'l-udvân-ı hâmî-i hoze-i dîn an mekâyidü'l-küffar ve'l- menâfigîn-i dâfi'-i asârü'l-eşrâr an vücûhu'l-erzîn hâris-i nâmûsu'l-şerî'atu'l-beyzâ kâsir-i nâkus-ı kefere ve'l-enâh ve'l-eşkiyâ-i bâset-i besâtü'l-emn ve'l-emân nâzır-ı sahâyifu'l-lutf ve'l-imtinân...*”, “*hakânü'l-berreyn sultanü'l-bahreyn*”, “*el-hâdim-i bufuru'l-ehlâs-ı fi'l-harameynü'ş-şerifeyn mueyyid-i erkânü's-saltanatü'l-kübra mümhed-i bünyânü'l-hilâfetü'l-uzmâ...*” ifadeleridir.

Elkab kısmında daha önce Osmanlı Padişahlarının kendileri için unvan rüknünde “*hakânü'l-berreyn sultanü'l- bahreyn el-hâdim-i bufuru'l-ehlâs-ı fi'l-harameynü'ş-şerifeyn mueyyid-i erkânü's-saltanatü'l-kübra mümhed-i bünyânü'l-hilâfetü'l-uzmâ*”

⁹⁸ Şah İsmail'in nâmesinin yazılış yeri olarak Tebriz yazması mânidardır. Zira Çaldıran Savaşından sonra başkenti Osmanlı padişahının eline geçen Safevi Şahı, ancak Yavuz Sultan Selim ordusuyla Anadolu'ya döndükten sonra eski başkentini ele geçirebilmiştir. Bir taraftan bu belgede Yavuz Sultan Selim'den dostluk istemesi, diğer taraftan bu şekilde yazması Şah İsmail'in çok da samimi olmadığını göstermektedir.

⁹⁹ Bkz. Ek. 5, s.165.

¹⁰⁰ Elkabın tam metni için bkz. Ek 1.

ifadelerinin kullanılması, Osmanlı Padişahlarının bu sıfatlarının Safeviler tarafından da kabul edildiğini göstermektedir. Bu diplomatik açıdan son derece önemlidir. Zira bu sıfatlar Osmanlı Padişahının Safevi Şahı üzerindeki üstünlüğüne işaret etmektedirler.

Safevi Şahı Tahmasb, Osmanlı'dan talep ettiği sulh ve salahın, iki taraf arasındaki muhabbet ve dostluğun güçlendirilmesinin gerekçesi olarak *“kulların huzurunun düzenlenmesi ve ülke ve illerin ma'mur hale gelmesini gösteriyor, bunun da her iki taraftan da devlet adamı olmanın, din ve dünya saadeti için Allah rızasını kazanmanın bir gereği”* olduğunu belirterek, İki taraf arasında barışın sağlanması durumunda Müslümanların¹⁰¹ hacca emniyet içinde gidebileceklerini taahhüt etmektedir.

Doğal olarak Şah Tahmasb sulh ve salahı talep eden taraf olduğu için sadece iki taraf arasında yapılacak antlaşmanın gerekçelerini sıralayabilmiş, ancak bu antlaşmanın şartları konusunda hiçbir şey belirtememiştir. Böylelikle Osmanlı devletinin şartlarını da peşinen kabul etmiştir.

Şefaatnâme

Bu belge türünde Safevi Şâhı tarafından Şehzâde Bayezid hakkında takdim olunmuş olan bir adet Şefâ'atnâme mevcuttur¹⁰². Bu şefaatnâme aynı zamanda daha önce Osmanlı Padişahı II. Selim tarafından Safevilere sığınan Şehzade Bayezid hakkında gönderilen nâme-i humâyûna cevaben gönderilmiştir. Şefaatnâmede öncelikle iki devlet arasındaki antlaşma ve dostluğun sağlam ve bâki olduğuna vurgu yapılmış, Şehzade Bayezid'in aslında babalık ve kardeşlik hukukundan gafil olmadığı ancak Padişahın gazabından korktuğu için mecburen iki devlet arasındaki dostluğa güvenerek özür dileyerek şefaat ederiz ümidiyle kendilerine sığındığı ifade edilerek kötü niyetlilerin yanına gitmediğine şükredilmektedir. Burada ilginç olan daha önceki zamanlarda bazı suçluların Padişahın korkusundan kaçıp kendilerine sığınarak katl pençesinden kurtulduklarının belirtilmesidir. Safevilerin daha önce de bu konuda faaliyetlerde bulunduğu itiraf edilmektedir. Ancak, sözkonusu belgede

¹⁰¹ Safevi Şahı bununla ehl-i sünneti kastetmektedir.

¹⁰² Bkz. Ek. 6, s.168.

Şehzâde Bayezid konusunda başka bir çözüm daha önerilmektedir. Eğer Padişah Şehzade Bayezid’i bağışladığına dair bir “*menşur*”¹⁰³ yazdırıp gönderirse şehzadenin iade edileceği ifade edilmektedir. Bu Şefaathâme ile ilgili ilginç noktalardan birisi de dilinin Türkçe olmasıdır. Daha önce Osmanlı Devleti’nden Safevilere Farsça yazılan belgelere rastlanmış olmakla birlikte Safeviler tarafından Türkçe yazılan belgeye ilk defa rastlanmaktadır.

---

¹⁰³ Menşur; Osmanlı Diplomatikasında sadrazam, vezir, beylerbeyi gibi yüksek rütbeli şahıslara verilen beratlarla verilen isimdir. Bkz. Mübühâh Kütükoğlu, **a.g.e.**, s. 137.

BÖLÜM 5: OSMANLI-SAFEVİ DİPLOMATİK BELGELERİNİN FORMAL YAPISI

Bu bölümde özellikle Osmanlı Safevi diplomatik belgelerinde formal bir yapı oluşup oluşmadığı incelenecektir. Nasıl ki Osmanlı Devleti'nin Batılı Devletlerle yazışmalarında kalıplaşmış bir dil kullandığı sabit ise bu durumun Osmanlı-Safevi belgelerine de yansıyor yansımadağı elkab¹⁰⁴ ve dua kalıpları tahlil edilerek ortaya konulmaya çalışılacaktır.

5.1. Osmanlı-Safevi Diplomatik Belgelerinde Elkab Formları

5.1.1. Osmanlı Padişahları Tarafından Safevilere Gönderilen Belgelerin Elkab Formları

Osmanlı Devleti'nin Batılı Devletler ile yürüttüğü diplomatik ilişkilerde kime hangi elkabın yazılacağı konusunda oturmuş bir teamül vardır. Yani batılı hükümdarlara gönderilen name-i hümayunlarda kullanılan elkab formu bellidir ve her seferinde aynı format kullanılmıştır. Örneğin; Maria Theresia'nın kocası, Avusturya-Roma İmparatoru Franz Stefan'a I. Mahmut tarafından yazılan elkab formu buna en güzel örnektir: “*Hâlâ Roma İmparatoru ve Çarmanya Kıralı ve Lorinye ve Toskana'nın duka-i kebiri olan, iftihârü'l-ümerâi'l-izâmi'l -îsevîyye muhtârü'l-küberâ'i'l-fihâmi'l-mesîhiyye muslihu mesâlihi cemâhîri't-tâ'ifeti'n-nasrâniyye sâhibü ezyâli'l-haşmeti ve'l-vakâr sâhibu delâ'ili'l-mecdi ve'l-i'tibâr kadîmî dostumuz haşmetlü miknetlü...*”¹⁰⁵. Diğer batılı devletlerle olan yazışmalarda ise bu elkab formunda muhataba göre sadece hükmettiği bölge ve muhatabın ismi bölümleri değişmektedir. Hatta bu elkab o kadar kalıplaşmıştır ki name-i hümayunun muhatabı bayan ise aynı

¹⁰⁴ Elkab: Osmanlı Devleti tarafından hangi türden olursa olsun bir rütbe verilen kimseye, o rütbenin cinsine ve derecesine göre verilen ünvanıdır. Osmanlı diplomatiğinde, Osmanlı devlet erkânına olsun, yabancı hükümdar yada devlet adamlarına olsun yazılacak belgelerde kullanılacak elkab ayrı ayrı belirlenmişti. Hiç kimseye hiçbir surette bulunduğu mevki'in belirlenmiş olan elkabı dışında bir elkab kullanılarak yazı yazılamazdı. Aynı şekilde, devletlerarası diplomatik ilişkilerde yabancı hükümdarlar için kullanılan elkab, muhatablarına verilen değeri aksettirdiği için devletler arası diplomatik ilişkilerin keyfiyeti konusunda da önemli ipuçları verirler. Bkz. Sertoğlu, a.g.e., s.96, Küttükoğlu, a.g.e., s. 101.

¹⁰⁵ Ali İbrahim Savaş, a.g.m., OTAM, s. 225.

formatın müennesi kullanılmıştır. Örneğin; Maria Theresa'ya yazılan elkaba bakıldığında “*Macar ve Çeh kraliçesi ve Avusturya'nın Arhidükasesi ve'l-yevm Roma İmparâtorîçesi olan, müfteharetü'l-melikâti'l-azîmâti'l-îseviyye muhtâretü'l-muhderâti'l-fehîmâti'l-mesîhiyye muslihatü mesâlihi cemâhîri't-tâ'ifeti'n-nasrâniyye sâhibetü ezyâli'l-haşmeti ve'l-vakâr sâhibetu delâ'ili'l-mecdi ve'l-i'tibâr, rağbetlü dostumuz haşmetlü miknetlü Mâriye Tereze Perençessa...*”¹⁰⁶ ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir.

Yukarıda bahsedilen kalıplaşmış elkab formunun Osmanlı-Safevi diplomatik yazışmaları için söylenmesi mümkün değildir. İncelenen belgelerde kullanılan elkablarda benzer ifadeler bulunmasına rağmen birebir sürekli tekrarlanan ve kalıplaşmış bir elkab formu bulunmamaktadır. Öyle ki benzer konularda aynı padişah'ın peş peşe gönderdiği nâme-i hümayunlardaki elkâblarda bile önemli farklılıklar mevcuttur. Örneğin, Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkilerinin ilk belgelerinden biri olan ve Şah İsmail'in Safevilerin Erdebil ziyaretinden men edilmemesi ricasıyla yazdığı iki ayrı mektuba II. Bayezid'in verdiği cevaplarda Şah İsmail için kullandığı elkâb formları farklıdır.

II. Bayezid'in Şah İsmail'e verdiği ilk cevapta kullandığı elkab formu: “*cenâb-ı saltanat-ı me'eb-i hükûmet-nisab şevket-gabâb sa'âdet-iyâb siyâdet-intisâb mubârezâ li's-saltanat ve'l- hükûmet ve'l-izz u ve'l-ikbâl Şah İsmâil*” iken ikinci cevabî nâme-i hümayundaki elkab ise biraz daha uzundur: “*Mektûb-ı belâgat-ı uslûb-ı şehriyâr-ı i'zam ve tâcidâr-ı ekrem melik-i memâlikü'l- acem ve nevîn-i bilâdü't-Türk ve'd-dilem cemşîd-i deverân ve Keyhüsrev-i zemânü'l- müeyyed min indallahü'l- mülkü'l- celîl Şâh İsmâil*”¹⁰⁷ örneklerinde de görüldüğü üzere muhatabı ve konusu aynı olmasına rağmen her iki yazışmada da farklı elkab formları kullanılmıştır.

Yazışmalarda her iki devlet tarafından kullanılan ifadelerle bakıldığında ortak yönlerinin her iki devletin sahip olduğu müşterek değerleri yansıttığı görülmektedir. Osmanlı-Safevi diplomatik yazışmalarında kalıplaşmış bir elkab formunun

¹⁰⁶ Savaş, **a.g.m.**, OTAM, s. 225.

¹⁰⁷ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 345-347.

bulunmamasında iki devlet arasındaki üstünlük mücadelesinin diplomatik beglelere de yansımalarının önemli rolü vardır. Özellikle Osmanlı Sultanlarının Safevi Şahlarına kullandıkları farklı elkab kalıpları ile çeşitli imalarda buldukları görülmektedir.

Her ne kadar Osmanlı-Safevi diplomatik belgelerinde kalıplaşmış bir elkab formundan bahsedilmese de özellikle Osmanlıların kullandıkları elkab formları ile ilgili şöyle bir genelleme yapılabilir. İki devlet arasındaki ilişkilerin durumuna göre değişen iki tür farklı elkab grubundan bahsedebilir. Bunlardan ilki Osmanlı sultanlarının özellikle Safevi Şahlarının “*meşruîyyetleri*” hususunda imalarda buldukları grup ve ikincisi ise genel ifadeleri içeren ve Farsça yazılmış beyitler formatını çağrıştıran daha iltifatkâr gruptur. Aradaki münasebetlerin bozuk olduğu dönemlerde Osmanlı padişahları daha ziyade birinci gruptaki elkab formlarını kullanırken, sulh ve salah durumlarında ise ikinci grup elkab formlarını kullanmışlardır. Örneğin; Şah İsmail’in Kanûnî Sultan Süleyman’a gönderdiği nâmeye cevaben yazılan nâme-i hümayûnda kullanılan elkab “*Cenâb-ı emâret-me’eb hükümet-intisâb İsmâil bin Şeyh Haydarü’s-Safevî*” şeklinde iken Şah Tahmasb’ın gönderdiği tazarrunâmeye verilen cevapta “*Âli-hazret kerdûn-bestat hurşîd-ifâzet ber cîs-i sa’âdet keyvân-mertebet süreyyâ-menzelet dârâ-yı dirâyet cemşîd-haslet cembaht ve kistrâ-taht-ı devlet menâb-ı ref’at kabâb-ı menkabet iktisâb-ı mekremet-i intisâb sâ’ik-i gâyâtü’r-rütebû’z-zâhiretü râfî’-i râyâttü’l-izzetü’l-bâhiretü vâfirü’l-fezâ’il kâmilü’l-hasâ’il matla’-ı kevâkeb-i menâkıb ve şerâyif-i kable-i tullâb-ı avârif-i sülâle-i selâtîn-i kistrâ asl-ı hülâsa-i havâkîn-i hâtem-i bezl-i mü’essis-i bünyânü’s-sa’âdet ve’l-ikbâl müşeyyid-i erkânü’l-azamete ve’l-celâl mihr-i sepehr-i eyâlet ve kâmkârî dürrî-burc-ı ref’at ve bahtiyâriyyü’l-mahfûf be sunûf-ı avâtîfü’l-mülkü’l-ilâhe mu’izu’s-seniyye zahîru’d-devletü’l-behiyyetü Tahmasb Şah*” şeklinde olmuştur. İlki daha çok ima yüklü anlamlar içerirken ikincisi ise daha genel ve şiirsel ifadeler içermektedir.

Bir taraftan Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkilerinde oturmuş bir elkab formunun bulunmaması ve diğer taraftan da özellikle Osmanlı Devleti’nin Safevi Şahları için kullandıkları elkablar üzerinden imalarda bulunmaları nedeniyle iki devlet tarafından kullanılan elkab kalıpları bu tez çalışmasında iki ana başlık altında tasnife tabi

tutarak tahlil edilmeye çalışılmıştır: a) Üstünlük İmasında Bulunulan Elkab Formları ve b) Genel İltifatkâr İfadeler İçeren Elkab Formları.

5.1.1.1. Üstünlük İmasında Bulunulan Elkab Formları

XVII. Yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nin özellikle batılı devletler ile diplomatik ilişkilerine “*hiçbir devleti eşit haklara haiz muhatap kabul etmeme*” ilkesi damgasını vurmuştu¹⁰⁸. Ancak Safeviler Müslüman olduğu için bu ilkenin onlar için uygulanması söz konusu değildi. Bu yüzden Osmanlı Padişahları, Safevilere karşı eşit haklara sahip muhatap kabul etmeme ilkesini uygulamamakla birlikte, aslında başından beri iki devlet arasındaki ilişkilere bu ilkenin farklı bir versiyonu damgasını vurmuştur. “*Muhatabını dengi olarak görmeme*” olarak adlandırabileceğimiz bu anlayış Osmanlı Devleti'nin Safevilere bakış açısını ifade etmektedir. Bu bakış açısı Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkileri çerçevesinde Osmanlılar tarafından gönderilen belgelerin format ve muhtevasını etkilemiştir. Dolayısıyla Osmanlı padişahları Şahlara gönderdikleri belgelerin elkablarında da bu bakış açısını yansıtan ifadeler yer vermişlerdir. Ancak imâ içeren bu ifadeler daha ziyade iki devlet arasındaki ilişkilerin gergin olduğu dönemlerde başvurulurken, ilişkilerin iyi olduğu dönemlerde bu ifadeler yerini övücü ifadelerle bırakabilmekteydi. Özellikle Osmanlı Devleti, Safeviler tarafından kırmızı çizgileri çiğnendiği zaman elkab üslublarını sertleştirerek muhataplarını hafife alan, tahkir edici ifadeleri havi elkab formları kullanmaktaydılar. Üstünlük imâsı içeren elkab formları, vurguladıkları hususlar esas alınarak bir tasnife tabi tutulduğunda üç gruba ayrılabilir:

- Muhatabını Hafife Alma
- Meşruiyyet Vurgusu
- Hâkim Bölgelerin Zikredilmesi

5.1.1.2. Muhatabını Hafife Alan Elkab Formu

Muhatabını hafife alan kısa elkab kalıpları Osmanlı Padişahlarının Safevi Şahlarına hitaben kullandıkları ve kendilerinin dengi olmadıkları mesajını veren elkab formlarının başında gelmektedir. Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail'e gönderdiği son iki nâme-i humâyûnunda Safevi şahına sadece “*İsmail Bahadır*” elkabıyla¹⁰⁹ hitap

¹⁰⁸ Ali İbrahim Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 3F Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 13.

¹⁰⁹ Bkz. Ek 1, s. 3.

ederek, Kanunî Sultan Süleyman gönderdiği tehditnâmede Tahmasb için “*Tahmasb Bahadır*” elkabını¹¹⁰ kullanarak bu mesajı vermiş oluyorlardı. Yine “*Devlet-penâh Tahmasb Şâh*” elkab formu¹¹¹ da Kanuni Sultan Süleyman tarafından Şehzade Bayezid’in teslimini geciktiren Safevi şahı için kullanılan kısa elkab kalıbıdır. Genel olarak bakıldığında aslında kısa elkab kalıplarının muhataba karşı bir kızgınlığın da yansıması olduğu görülmektedir.

Bu gruptaki elkablardan bir diğerini ise elkabın sonunda muhatabın isminin yazılmadığı elkab grubu oluşturmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman tarafından Şehzade Bayezid’in teslim edilmesi hususunda Şah Tahmasb’a gönderilen iki nâme-i humâyûnun elkabları buna en güzel örneği teşkil etmektedir. Osmanlı padişahı bu belgelerin ilkinde Tahmasb’a “*Âli-mengabet me’âlî rütbet dârâ-i haşmet-i cemşîd-râyet übüvvet-me’eb saltanat-âyât devlet-intisâb izzet-iktibâs mâlik-i memâlik-i acem*” şeklinde hitap ederken ikincisinde “*Hazret-i âlişân-ı samî-mekân cemşîd-nişân-ı hurşîd ünân-ı kistrâ bünyân-ı keyvân-ı eyvângitî sîtân-ı ubüvvet-me’eb fütüvvet-nisâb saltanat-âyâb sa’âdet-gabâb siyâdet intisâb kâmbahş ve kâmyâb*” ifadelerini kullanmıştır¹¹². Muhtemelen bu durum iki devlet arasındaki o sıradaki siyasi konjoktürün bir tezahürüdür. Kanuni Sultan Süleyman kendisine başkaldıran şehzade Bayezid’i kabul ettiği için Safevi Şahına kızgınlığından bu şekilde hitap etmiş olabilir. Zira Tahmasb’dan Şehzade Bâyezid’i teslim edeceğine dair gelen nâmeğe verilen cevapta Safevi Şahı için son derece iltifatkâr ve uzun bir elkab¹¹³ kullanılmıştır. Elkabın sonuna da Şah ifadesi eklenmiştir. Dolayısıyla elkabdaki bu değişimde Safevi Şahının Şehzade Bayezid’i iade edeceğini bildirmesi etkili olmuştur.

5.1.1.3. Meşruîyyet Vurgusu

Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkilerindeki yazışmalarda kullanılan elkablar içinde en yoğun olarak kullanılan ifadeler meşruîyyet vurgusu yapan ifadelerdir. Osmanlı padişahları bu ifadelerle Safevi şahlarının meşruîyyetlerini sorgulayarak kendilerinin dengi olmadıkları mesajını vermektedirler. Bazı durumlarda da Osmanlı padişahları

¹¹⁰ Bkz. Ek 1, s. 134.

¹¹¹ Bkz. Ek 1, s. 137.

¹¹² Bkz. Ek 1, s. 136.

¹¹³ Bkz. Ek.1. s. 136.

öncelikle kendi meşruiyet kaynaklarını belirttikleri ünvanlarını uzun uzun yazıp ardından muhatabına kısa ve tahkir edici bir elkabla hitap ederek denk olmadıkları imasında bulunmaktadır. Örneğin; Osmanlı Diplomatasında format olarak name-i hümayunlarda genellikle ünvan rüknü bulunmazken¹¹⁴ Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmail'e gönderdiği ilk iki name-i hümayununda muhatabın elkabından önce Osmanlı padişahına ait ünvan rüknü gelmiştir. Bu nâme-i humâyûnların ilkinde Yavuz Sultan Selim kendisi için “*mâ ki gâtelü'l- kefere ve'l-müşrikîn gâmi-i a 'dâi'd-dîn mergum-ı enüfu'l-ferâ'in ma'rifete'l- hevâkeyn-i sultanü'l-gazâ ve'l-mücâhidîn ferîdûn-ı fer İskender der-i keyhüsrev-i adl ve dâddârâ-i alâ nejâd Sultan Selîm Şâh ibn Sultan Bayezid ibn Sultan Mehmed Hânîm*” ünvanını kullanırken, Şah İsmail için “*to ki fermânde-i acem sipahsâlâr-ı i'zam serdâr-ı muazzam-ı dahâk-ı rûzkâr-ı dârâb-ı girûdâr-ı efrâsyâbı ahd emîr İsmâil nâmdâr*”¹¹⁵ elkabını kullanmıştır. Söz konusu nâme-i humâyûnların ikincisinde de “*Mâ ki halifetullahü Teâlâ fi'd-dünya bi't-tûl ve'l-arz mehit-i Süleyman mekân-ı İskender nişân-ı muzaffer fer ferîdûn-ı zafer gatele'l- keferetü'l-fecere kâfilü'l-kerâmü'l-berretü'l-mücâhidü'l-merâbitü'l-mensûru'l-muzafferü'l-leys ibnü'l-esed ibnü'-gazenfer nâşir-i livâü'l- adl ve'-ihsân Sultan Selîm Şâh ibn Sultan Bayezid ibn Sultan Mehmed hânîm*” şeklindeki ünvan rüknuyla, “*Melik-i mülk-i acem mâliki hitte-i zülm u sitem surûr-ı şurûr ve serdâr-ı eşrâr dârâb-ı zemân-ı dahâk rûzkâr-ı adil-i gâbil Emir İsmâil*”¹¹⁶ şeklindeki elkab ile Yavuz Sultan Selim'in üslubu değişmemiştir. Osmanlı padişahı bu şekilde kendisinin köklü bir hanedandan gelmesine karşın Şah İsmail'in hanedan mensubu olmadığı, dolayısıyla sadece bir “*emir*” olduğu imâsında bulunmuştur. Yavuz Sultan Selim'in her iki nâme-i humâyûnun elkabında “*acem*” kelimesini kullanmasının altında bir başka meşruiyet imâsı yatmaktadır. Şah İsmail'in “*eski İran'ın zalim meliklerinin bir devamı olduğunu vurgulayarak*” onun bir Türk-İslam hükümdarı olduğu iddâasını kabul etmediği mesajını vermektedir. Aynı vurgu sonraki dönemlerde de Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkilerinde hâkim olduğu görülmektedir. Örneğin, Bağdat'ın fethinden sonra Safevi Şahı Safî tarafına gönderilen Tehdîdnâme-i Hümayunda da kullanılan; “*Ben ki hâdimu'l- hameynü's-şerîfeyn sâni-i İskender-i zû'l-karneyn kâtelü'l- kefere ve'l-müşrikîn râğem-i unüfu'l- ferâ'ina ve miğfer-i tîcânü'l- hevâkîn-i ferîdûn-ı hümayûn-ı eser-i keyhüsrev dâd-ı pâdişâhı âlî nejâd Gâzî Sultan Murâd*

¹¹⁴ Mübâhat Kütükoğlu, Osmanlı Belgelerinin Dili, s. 148.

¹¹⁵ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 1, s. 379.

¹¹⁶ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 1, s. 382.

Hân ibn-i sultan Ahmed han ibn-i sultan Mehmed hânım” unvanı ve “*Sen ki fermânde-i kavm-i acem sipahsâlâr-ı mu‘azzam dârâb-ı gîrûdâr-ı efrâsyâb-ı rûzkâr-emîr Safîi nâmdârsın*”¹¹⁷ elkabı ile Osmanlı padişahı aynı vurguyu yapmaktadır.

Osmanlılar tarafından Safevilerin meşruiyyet kaynağının sorgulandığı eltablarda kullanılan ifadelerden bir diğeri de Safevilerin dedelerinin tarikat kökenli olduğuna gönderme yapan ifadelerdir. Kanuni Sultan Süleyman’ın Şah İsmail için kullandığı elkab buna en tipik örnektir. “*Cenâb-ı emâret-me‘eb hükümet-intisâb İsmâil bin Şeyh Haydarü’s-Safevî*”¹¹⁸ elkabı ile Osmanlı padişahı muhatabının isminin başına “*Şah*” ünvanını getirmediği gibi devamındaki ifade ile de muhatabının atalarının yönetici bir hanedandan ziyade tarikat şeyhi oldukları vurgusunu yapmaktadır. Yine elkabda “*saltanat-penah*” yerine “*hükümet-nisab*” ifadesinin kullanılması da Şah İsmail’in yönetici bir aileden gelmediğini imâ etme amacını taşımaktadır.

5.1.1.4. Hükmedilen Bölgelerin Zikredilmesi

Osmanlı Devleti’nin batılı hükümdarlara gönderdiği name-i hümayunlardaki elkab formunda muhatap hükümdarın hükmettiği ülkeler ya da bölgeler kısaca zikredilirken Osmanlı padişahının hükümler olduğu bölgeler ayrıntılı ve debdebeli bir şekilde sıralanırdı. Örneğin, 1606 Tarihinde Nemçe İmparatoru tarafına gönderilen Nâme-i Hümayûn’da Osmanlı padişahının ünvanı “*Ben ki Haremeyn-i şerîfeynin hâdimi ve Sultân-ı memâlik-i Rûm ve Arab ve Acem ve hâkan-ı havâkîn-i Çin ve Hitâ ve tâcidârî şehsüvâr-i leşkerkeş ve taht-ı memleket-ârâyı fermân-fermâyı Kayâsıra-i asr ü avân sahib-kırân-ı Nusret-iktirân olup Akdeniz ve Karadeniz etrafında olan bilâd-ı sipehr-i irtifâ‘ın ve Karadeniz etrafında olan kala‘ ü bekâ‘ın ve nâdire-i asr olan Mısır ve Sa‘id-i a‘lânın ve Bağdad-ı dârü’s-selâmın ve Şehr-i Zor ve bilâd-ı Haleb ve Şam‘ın ve Bender-i Cidde ve Basra ve mirkâd-ı şerîfi lâzımü’l-ihtirâmın şerefallâhu te‘âlâ ve vilâyet-i Yemen ve Aden ve San‘a‘nın ve memâlik-i Çin (Habeş) ve Basra ve Lahsâ‘nın ve Kürdistan‘ın ve Gürcistan‘ın ve Luristân‘ın ve Van‘ın ve Keşe ve Deşt-i Kıpçak ve diyâr-ı Tâtâr ve Diyâr-ı bekr ve Rûha ve Mûsul ve Erzurum ve İrân zemininin ve külliyyen vilâyet-i Eflâk ve Boğdan ve Bosna ve Sigetvar ve Eğri ve Tımışvar ve Kanije‘nin ve cezîre-i Kıbrıs ve Sakız ve*

¹¹⁷ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 213.

¹¹⁸ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 1, s. 526.

Midilli ve Rodos'un ve bunlardan ma'âdâ Cezâyir-i garp ve Trablusgarb ve aktâr-ı Tunus ve ale'l-husûs hasretü'l-mülûk olan mahmîye-i İstanbul'un ve bundan gayrî darb-ı şemşîr-âb tasvîr ve âteş-te'sîrle ve sirpençe-i tedbir-i isâbet-pezîr ile feth olunan nice diyâr-ı celilü'l-i'tibârın be dâr-ı emn ve emânın pâdişâhı ve sultânı ve şehinşâh-ı refi'ü'l-mekânı ve hakân-ı âzîmü's-şânı es-sultân ibnü's-sultân Sultân Ahmed Hân ibn-i Sultân Mehmed Hân ibn-i Sultân Murâd Hân ibn-i Sultân Selim Hân ibn-i Sultân Bayezid Hân ibn-i Sultân Mehmed Hân..." şeklinde ifade edilirken Nemçe İmparatoru için yazılan elkab "Sen ki Roma halkının güzidesi ve Alâmân ve Leh ve Çeh ve İslovin ve Hırvat ve ba'zı Macar ta'ifesinin ve dahi Bec ve bunun emsâli memleket ve vilâyetlerin İmparatoru Rodolfuluş"¹¹⁹ şeklindedir.

Burada Osmanlı Devleti'nin batılı devletlere gönderdiği diplomatik yazışmaların formatı ile Müslüman devletlere gönderdikleri arasında bir fark daha karşımıza çıkmaktadır. Zira incelenen Osmanlı-Safevi diplomatik belgelerinde bu tarz bir elkab ve ünvana rastlanmamaktadır. Osmanlı-Safevi diplomatik yazışmalarında "Ben ki" ifadesiyle başlayan unvan rûknünde Osmanlı padişahının hükmettiği bölgeler zikredilmezken onun yerine padişahların ehl-i küfre karşı mücadelelerini vurgulayan bir format kullanılırdı. Safevilere gönderilen belgelerde geçen bu unvan kalıplarının¹²⁰ ortak noktası Osmanlıların İslam âlemindeki misyonlarını vurgulayan ifadeler içermesidir.

¹¹⁹ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 412-415.

¹²⁰ "Mâ ki gâtelü'l- keferi ve'l-müşrikîn gâmi-i a'dâi'd-dîn mergum-ı enüfu'l-ferâ'in ma'rifete'l-hâkeyn-i sultanü'l-gazâ ve'l-mücâhidîn feridûn-ı fer İskender der-i keyhüsrev-i adl ve dâddârâ-i alâ nejâd Sultan Selîm Şâh ibn Sultan Bayezid ibn Sultan Mehmed Hânım" bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 1, s. 379.

"Mâ ki halifetullahü Teâlâ fi'd-dünya bi't-tûl ve'l-arz mehbit-i "AYET" Süleyman mekân-ı İskender nişân-ı muzaffer fer feridûn-ı zafer gatele'l- keferetü'l-fecere kâfilü'l-kerâmü'l-berretü'l-mücâhidü'l-merâbitü'l-mensûru'l-muzafferü'l-leys bnü'l-esed ibnü'-gazenfer nâşir-i livâü'l- adl ve' -ihsân Sultan Selîm Şâh ibn Sultan Bayezid ibn Sultan Mehmed hânım", bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 1, s. 382.

"Ben ki hâdimü'l- harameynü's-şerifeyn hâfiz-ı şerî'at-ı rasûlü's-sakleyn sâni-i İskender-i zû'l-karneyn sultanü'l-berreyn ve'l-bahreyn hâkânü's-şarkeyn ve'l-garbeyn-i semiyi ceddü'l-emcedü'l-âliyyü'l-mevsûf be esnâfû'l-mefâhir ve'l-me'âlî sultan Osman Han ibnü's-sultan Ahmed hânım", bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 170.

"Ben ki hâdimü'l- harameynü's-şerifeyn sâni-i İskender-i zû'l-karneyn kâtelü'l- keferi ve'l-müşrikîn râgem-i unûfu'l- ferâ'ina ve miğfer-i tîcânü'l- hevâkeyn-i feridûn-ı hümâyûn-ı eser-i keyhüsrev dâd-ı pâdişâhı âli nejâd Gâzî Sultan Murâd Hân ibn-i sultan Ahmed han ibn-i sultan Mehmed hânım", bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 213.

Aynı şekilde batılı hükümdarlar için kullanılan elkab formunun aksine Safevi Şahlarının elkablarında da hükmettikleri bölgeler birkaç istisnâ hariç genellikle zikredilmemiştir. Bunun ilk istisnası II. Bayezid tarafından Şah İsmail'e cevap olarak gönderilen name-i hümayunun elkabında geçen “*melik-i memâlikü'l-acem ve nevîn-i bilâdü't-Türk*”¹²¹ ifadeleridir. Bu duruma Şah Abbas'a gönderilen nâme-i hümayunda; “*saltanat-ı İran zemîn mâlik-i taht ve efser ve nikîn-i fermân fermâ-yi Fars ve Horasan hâyiz mülükât-ı tayyib-i Irak*”¹²² şeklinde rastlanmaktadır. Safevi Şahının hükmettiği bölgeler ilk kez isim isim belirtilmiştir.

Osmanlı padişahları Şahların hükmettikleri bölgelerin ismini zikrettikleri bazı durumlarda da bunu tahkir vasıtası olarak kullanmışlardır. Örneğin; “*Âlî-mengabet me'âlî rütbet dârâ-i haşmet-i cemşîd-râyet übüvvet-me'eb saltanat-âyât devlet-intisâb izzet-iktibâs mâlik-i memâlik-i acem*”; Kanunî Sultan Süleyman'ın Tahmasb'a gönderdiği name-i hümayunda¹²³ Safevi Şahının ismi elkabın sonunda zikredilmediği gibi, sadece “*Acem ülkesinin mâliki*” ifadesiyle iktifa etmiştir. Bu ifade ile Osmanlı padişahı Safevi şahını bir “*Türk-İslam*” hükümdarı olarak tanımadığını, eski İran'ın bir devamı olarak gördüğünü imâ etmektedir. Buna benzer bir gönderme de “*Âlîcenâb-ı me'âî-i me'b mesned-ârâ-yi erâ'in-i mülk-i acem ruşenâyide memâlik-i cem sâlik-i şâhrâh şahî'-i şâhân pîşîn-i urenk-nişîn-i safâhân ve gazvînü'l-fâ'iz-i be inâyetullahü'l-mülkü'l-müte'âl Şah Abbas Tahmasb câh*”¹²⁴ elkabıyla yapılmaktadır. Buradaki “*urenk-nişîn-i safâhân ve gazvîn*” ifadeleriyle İsfahan ve Kazvin tahtında oturan şekilde hitap edilirken aslında Osmanlı Devleti'nin Safevilere bakış açısını yansıtılmaktadır. Başından beri Safevileri bir Türk-İslam Devleti olarak görmeyerek onları her fırsatta acem olarak nitelendirirken şimdi burada bu eski İran şehirlerinin isimlerinin zikredilmesinde muhtemelen Şah Abbas'ın¹²⁵ Safevi tahtını Kazvin'e taşımasına vurgu yapılmaktadır.

¹²¹ Bkz. Ek.1, s. 133.

¹²² İran Şahı Şah Abbas Tarafından Sulh Ve Salah İstid'asıyla Gelen Nâmesine Cevaben Isdâr Buyurulan Nâme-i Hümayun, bkz., FB, **ayn. esr.**, c. 2, s. 160.

¹²³ Şehzade Bayezid İran Tarafına Gittikde İran Şahına Isdâr Buyurulan Nâme-i Hümayun, bkz. FB, **ayn. esr.**, c. 2, s. 240.

¹²⁴ İran Şahı Şah Abbas Tarafına Kat'ı Hudûd Ve Sugûra Dâ'ir Isdâr Buyurulan Nâme-i Hümayûn, bkz. FB, c. 2, s. 202.

¹²⁵ Şah Abbas'ın Safevi Devleti'ni Farslaştıran reformları için bkz. Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı*”, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.

Benzer şekilde “*Âlî hazret me ‘âlî menkabet sâmi mertebet kirâmî menzelet mesned-nişîn-i iklim-i İran hâmi’-i Fars ve Mazendrân fermânde-i mülk-i acem Şah Sâfi*”¹²⁶ ve “*Âlî hazret sâmi-rütbet kerdûn bestat keyvân-ı menzelet müşteri- sa ‘âdet hurşîd-i izâ’et nâhid-i sohbet-i Hüsrev reveş-i sencer meniş-i ferîdûn fer hümâyûn-ı eser-i zîbende-i taht-ı dâver-i ârâyende-i serîr-i surûrî Hüsrev mülk-i acem ibn-i Sâfi Şah Abbas*”¹²⁷ elkablarında kullanılan “*mülk-i acem*” ifadesiyle de Osmanlıların Safevilere bakış açısının altı çizilmektedir.

5.1.1.5. Genel İltifatkâr İfadeler İçeren Elkab Formları

Bu gruba giren elkab formları genellikle iki devlet arasındaki ilişkilerin gergin olmadığı dönemlerde kullanılmıştır. Safeviler, Osmanlı devletinin hassas olduğu konulara dikkat ettikleri zamanlarda Osmanlı Devleti de Safevilere karşı daha nazik bir diplomatik dil kullanırken, Safeviler nakz-i ahd yapıp Osmanlı devletinin kırmızı çizgilerini ihlal ettikleri zamanlarda ise oldukça sert ve tahkir edici bir dil kullanmışlardır.

Kanunî Sultan Süleyman’ın Şah Tahmasb’a gönderdiği belgelerde bu üslup değişikliği çok net bir şekilde görülmektedir. Şöyle ki; Kanunî, Tahmasb’a gönderdiği Tehditnâmede¹²⁸ muhatabına “*Tahmasb Bahadır*” şeklinde hitap ederken Safevi Şahından gelen Tazarru’nâmeye cevâbında¹²⁹ ise “*Âlî-hazret kerdûn-bestat hurşîd-ifâzet ber cîs-i sa ‘âdet keyvân-mertebet süreyyâ-menzelet dârâ-yı dirâyet cemşîd-haslet cem-baht ve kistrâ-taht-ı devlet menâb-ı ref‘at kabâb-ı menkabet iktisâb-ı mekremet-i intisâb sâ’ik-i gâyâtü’r-rütebü’z-zâhîretü râfi’-i râyâtü’l-izzetü’l-bâhîretü vâfirü’l-fezâ’il kâmilü’l-hasâ’il matla’-ı kevâkeb-i menâkıb ve şerâyif-i kable-i tullâb-ı avârif-i sülâle-i selâtîn-i kistrâ asl-ı hülâsa-i havâkîn-i hâtem-i bezl-i mü’essis-i bünyânü’s-sa ‘âdet ve’l-ikbâl müşeyyid-i erkânü’l-azamete ve’l-celâl mihr-i sepehr-i eyâlet ve kâmkârî dürrî-burc-ı ref‘at ve bahtiyâriyyü’l-mahfûf be sunûf-ı avâtüfü’l-mülkü’l-ilâhe mu’izu’s-seniyye zahîru’d-devletü’l-*

¹²⁶ Taraf-ı Saltanat-ı Seniyyeden Nâme-i Mezkûra Cevaben Isdâr Buyrulan Nâme-i Hümâyûn, bkz., FB, **ayn. esr.**, c. 2, s. 217.

¹²⁷ Özbek Hanıyla Buhara Hakimi Arasında Derkar Olan İhtilalin İslahı İradesiyle İran Şahı Şah Abbas Tarafına Isdar Buyrulan Name-i Hümâyûn, bkz., FB, **ayn. esr.**, c.2, s. 267.

¹²⁸ Nişancı Bulunan Celâlizâde İnşasıyla Tahmasb’a Gönderilen Tehditnâme, bkz., FB, **ayn. esr.**, c. 1, s. 541.

¹²⁹ Amasya’da Musâlaha İstid‘âsiyle Şah Tahmasb’dan Gelen Tazarru’nâmeye Cevâb, bkz., FB, **ayn. esr.**, c. 1, s. 632.

behiyyetü Tahmasb Şah" şeklinde hitap etmesi, Tahmasb'ın Kanuni Sultan Süleyman'a gönderdiği övgü dolu ve Osmanlı'nın şartlarını kabul ettiğini bildiren tazarrunamenin amacına ulaştığını göstermektedir.

Buna benzer bir başka olay da Şehzade Bayezid'in Safevilere sığınmasının ardından vuku bulan yazışmalarda gözlenmektedir. Şah'ın Bayezid'i teslim edeceğini bildirdiği nâmeğe verilen cevapta Osmanlı padişahı "*A'li-hazret kerdûn-bestat felek-ref'at melik-haslet mâh-ı mâhiyyet-i utâred fitnet-nâhîd-i ışret hûşîd-menzelet behrâm-savlet ber cîs-i sa'âdet keyvân-sutût-ı sitâre'-i seyyâre'-i semâ siyâdet-i ahter-i firûz-ı cihân efrûz-ı âsimân emâret katb-ı melik-i devlet ve me'âlî hulâsâ-i eyyâm ve leyâlî mihr-i sepehr-i izzet ve celâl bedr-i âlikadr ufk-ı sa'âdet ve ikbâl behice'-i mehce'-i pâdişâhî sobh-ı ziyâ bahşâ-yı mülk-i şâhî maşrık-ı envâr-ı mekremet-dusârr matla'-ı âsâr-ı eyâlet ve tâcidârî necâbet-necâd nebâhet-nehâd sikender- fitnet kistrâ-ma'delet keyhüsrev ve kavş-şevket kayser ve ferîdûn-übühhet mesned- ârâ-yı haşmet ve şehriyârî-ziyet eşzâ-yı urenk kâmkârî mütemmim-i mekârimü'l-ahlâk ü's-seniyye mükemmel-i mehâsinu'l-evsâfu'l-melikiyye hâvî meyâmen-i menkabet nâşir-i menâşir-i mehemedet-i devlet medâr-ı nışfet şi'âru'l-mü'eyyed be te'yîdallahu'l-muvaffak be tevfikallah âfitâb ovc-ı miknet ve câh Tahmasb Şah"¹³⁰ ifadeleriyle hitap ederken, Tahmasb'ın şehzadeyi teslim hususundaki sözünü geciktirmesi üzerine gönderilen belgede "*Devlet-penâh Tahmasb Şâh*"¹³¹ şeklinde bir elkab kullanılmıştır.*

Osmanlı padişahlarının Safevi Şahları için kullandıkları iltifatkâr ifadeler içeren elkab formlarındaki övgüler genellikle Şahların kişiliklerine yönelik övgüler olduğu, nâdiren şahların saltanatlarına ilişkin övgüleri içerdiği görülmektedir. Örneğin, "*Âli hazret kerdûn-bestat hurşîd-ifâzet ber cîs-i sa'âdet keyvân-mertebet süreyyâ-menzelet dârâ-yı dirâyet cemşîd-haslet cem-baht ve kistrâ-taht-ı devlet menâb-ı ref'at kabâb-ı menkabet iktisâb-ı mekremet-i intisâb sâ'ik-i gâyâtü'r-rütebü'z-zâhîretü râfi'-i râyâtü'l-izzetü'l-bâhîretü vâfirü'l-fezâ'il kâmilü'l-hasâ'il matla'-ı kevâkeb-i menâkıb ve şerâyif-i kible-i tullâb-ı avârif-i sülâle-i selâtîn-i kistrâ asl-ı hülâsa-i*

¹³⁰ İnan Şahı Şah Tahmasb Tarafından Şehzade Bâyezid'i İrsâl İkrarıyla Takdim Olunmuş Olan Nâmeğe Cevaben İsdâr Buyrulan Nâme-i Hümâyûn, bkz. FB, **ayn. esr.**, c. 2, s. 209.

¹³¹ İnan Şahı Şah Tahmasb'a Bâyezid Hakkında İsdâr Buyrulan Nâme-i Hümâyûn, bkz.,FB, **ayn. esr.**, c. 2, s. 210.

havâkîn-i hâtem-i bezl-i mü`essis-i bünyânü's-sa`âdet ve'l-ikbâl müşeyyid-i erkânü'l-azamete ve'l-celâl mihr-i sepehr-i eyâlet ve kâmkârî dürrî-burc-ı ref`at ve bahtiyâriyyü'l-mahfûf be sunûf-ı avâtüfü'l-mülkü'l-ilâhe mu`izu's-seniyye zahîru'd-devletü'l-behiyyetü Tahmasb Şah"¹³² elkabında Tahmasb'ın saltanat ve devletine yönelik ifadelerden ziyade Farsça şiir formatını çağrıştıran ifadelerle şahsına yönelik övgüler yer almaktadır.

Osmanlı padişahları zaman zaman bu tür elkabları daha övücü hale getirmek için elkab içerisinde beyitlere yer vermişlerdir. Örneğin, "*Âlî hazret sâmi rütbet hûşenk-i hûş dârâ-i dirâyet-i siyâvuş-reveşgî kiyâset-i Hüsrev rû-i sencer cür`et-i ferîdûn fer efrâsyâb bâlâ nişîn-i ûrenk dârâyı vâlâ neş`et serîr-i memleket-ârâyı der şahvâr-ı deryâ-yı surûrî-i hüid hüid-i tâcidâr-ı gülzâr-ı hüner perverî *beyit* şah beyt-i kaside-i iclâl *dürretü't-tâc-ı efser-i ikbâl* Şah Abbas mekremet-âyîn*"¹³³ elkabında olduğu gibi bu durum da yine Osmanlı-Safevi diplomatik diline özgü bir hususiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı padişahlarının batılı hükümdarlara gönderdikleri belgelerde bu tür söz sanatlarına rastlanmazken, Osmanlı-Safevi diplomatik belgelerinde her iki taraf da beyit ve nazım gibi belagat unsurlarına bolca yer vermişlerdir. Ancak elkab içerisinde beyit kullanılması, Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkilerinde formal bir dilin oluşmadığını gösteren hususiyetlerden biridir.

Elkabı daha övücü hale getirmek için içerisinde nazım kullanılan bir diğer elkab formu ise yine Şah Abbas'a gönderilen nâme-i humâyûnda görülmektedir: "*Vâlâ-yı cenâb-ı me`âlî-i me`b-i Erdeşîr-i şîr-i azem cemşîd-i şîd bezm dârâ-yı dâruğîr-i isfendiyâr-ı hüsn-i tedbîr-i Rüstem-i setem gözâr ferîdûn-ı dîn endâr şahbâz-i bülend-i pervâz ovc-ı isti`dâd-ı şâhîn-i terâzu-yi nısfet ve dâd-ı şehsuvâr-ı mezmâr-ı şehâmet ve ser bülendî şehriyâr-ı keşver-i nebâhet ve ercümendî \*nazım\* zîbende`-i taht-ı bahtiyârî* girende`-i tâc-ı tâcidârî* dârâ-yı zamane Şah Abbas*"¹³⁴

¹³² Amasya'da Musâlaha İstid`âsiyla Şah Tahmasb'dan Gelen Tazarru`nâmeye Cevâb, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 1, s. 623.

¹³³ İran Şahı Şah Abbas Tarafına Okçuzâde Muhammed Şâhî Efendi İnşasıyla Yazılan Name-i Hümâyûn, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 195.

¹³⁴ İran Şahı Şah Abbas Tarafına Okçuzâde Muhammed Şâhî Efendi İnşasıyla Isdâr Buyrulan Nâme-i Hümâyûn, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 199.

Osmanlı padişahları tarafından Safevi Şahlarına hitaben yazılmış iltifatkâr elkablar içerisinde en çok dikkati çeken elkab olarak Şah Abbas'a gönderilen mülatafatnâmenin elkabı gösterilebilir: “*Âlî hazret sâmî rütbet ber cîs-i menzelet behrâm-savlet hurşîd-til'at nâhîd-işret attârd-fitnet devlet-i esâs-ı sa'âdet-iktibâs izzet-istibnâs haşmet-libâs Şâh Abbas*”¹³⁵. Bu belge bir mülatafatname olmasına rağmen elkab kısmı kısa tutulmuştur. Kullanılan ifadeler de daha önce Safevi Şahlarına hitaben kullanılan elkablardaki genel ifadelerden farklılık göstermemektedir. Belge türü açısından daha uzun ve övücü bir elkabı hâvi olması beklenirken sâir name-i hümayun elkablarından farklılık göstermemesi ilginçtir. Bu belgenin bir lütûfnâme olma hususiyeti elkabdan ziyade belgenin muhteviyatına yansımıştır. Yalnız bu yansıma muhatabı övücü ifadelerden ziyade Osmanlı Devleti'nin dostluğuna nail olma lütfu olarak görülmektedir. Muhtemelen elkabın kısa tutulmasının ve fazla övücü ifadeler içermemesinin sebebi bu olabilir.

5.1.1.6. Farklı İfadeler İçeren Elkab Formları

Osmanlı Padişahlarının Safevi Şahlarına hitaben yazdıkları elkabların en kalıplaşmış kısmı giriş kelimesidir ki genellikle “*âlî hazret*” şeklinde başlamaktadır. Ancak Şah Abbas'a gönderilen Ahidnâme-i hümayûnun elkabında¹³⁶ “*fermande-i acem*” şeklinde farklı bir giriş ifadesi kullanılmıştır. Bu elkabın giriş kısmı kadar bitiş kısmı da ilginçtir. Zira elkab “*insanlığın en hayırlısının (Hz. Peygamberin) amcasıyla adaş Şah Abbas*” şeklinde bitirilmiştir. Daha da ilginç olanı bu ifadenin sonraki iki belgede de tekrar edilmesidir; “*Âlî-hazret felek-rütbet cemşîd-fitnet ferîdûn-haşmet kistrâ ma'delet dârâ-i dirâyet-i kâvs-kiyâset devlet-me'b izzet-kabâb-ı ref'at nisâb-ı sa'âdet-iktibâs hem nam-ı emmu-i eşrefü'n-nâs Şah Abbas*”¹³⁷ ve “*Âlî-hazret keyvân-rütbet ber cîs-i menzelet hurşîd-til'at nâhîd-işret utâred-fitnet dârâ-i dirâyet-i sencer-ciür'et devlet-i esâs-ı sa'âdet-iktibâs mehmedet-libâs hemnâm-ı emmu-i ekrem-i hayru'n-nâs Şah Abbas*”¹³⁸. Üç belgede de Safevi Şahının isminin Hz. Muhammed'in amcasının ismi ile özdeş hale getirilmesi Osmanlı Devleti'nin ashab hassasiyetinden kaynaklanmış olabilir. Bu şekilde Şah Abbas'a iltifat ederken aynı zamanda bu hassasiyete de vurgu yapılmaktadır.

¹³⁵ İran Şahı Şah Abbas Tarafından Takdîm Olunmuş Olan Nâme-yi Cevaben Isdar Buyrulan Mülâtafatnâme-i Hümayûn, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 244.

¹³⁶ Bkz. Ek 1, s. 138.

¹³⁷ Bkz. Ek.1, s. 140.

¹³⁸ Bkz. Ek.1, s. 140.

Farklı ifadeler içeren elkablardan bir diğeri ise Osmanlı tahtındaki değişikliği bildirmek amacıyla Safevi Şahı Şah Abbas'a yazılan nâme-i humâyûnun elkabıdır¹³⁹. “*Sâmî -makâm-ı sepehr-i ihtişâm dâver-i hâver-i zemin-i hidiv-i guyî temkîn kestehum sehm-i orduvân-ı tevân-ı tehemten-ten-i nerîmân-mân-ı ferâ merz-i tarzâran karîn-i ferîbrez gerz-i kerkîn-i kîn-i silm-i silm dârâ-i dârât tûr-ı tûrâ yerc-i medârât-ı zîbende-i dîhîm ve gâh berârende-i metkâ-yı ubuhhet ve câh-bânî-i cihân-bânî-i vâris-i tâc-ı taht-ı keyânî mazhar-ı mekremet ve mazhar-ı bâs-ı Tahmasb-neseb Şah Abbas*”. Daha önce Safevi Şahlarına yazılan nâme-i hümâyûnlardaki elkablar birebir aynı olmasa da benzer ifadeler içerirken, bu elkab ise onlardan tamamen farklı ifadeleri havidir. Örneğin; Şahlar için yazılan elkablar genellikle “*âlî hazret*” ile başlarken bu belgede “*sâmî makâm*” ifadesi ile başlanmıştır. Belgeye doğrudan elkab ile başlanması da bir diğerk farklılık olarak karşımıza çıkmaktadır.

5.1.1.7. Aynı İfadeler İçeren Elkab Formları

İncelenen belgeler içerisinde Osmanlı-Safevi diplomatik dilinde Batılı Devletlerle olduğu gibi kalıplaşmış bir elkab formu söz konusu olmamakla beraber, bazen benzer ifadeler içeren elkab formları bulunmaktadır. Öte taraftan bu tespitte istisna teşkil edecek iki nâme-i hümayun bulunmaktadır. Safevi Şahı Tahmasb'a gönderilen iki belgedeki elkab şaşırtıcı bir şekilde sadece bir kaç kelime farklılığı ile birbirinin aynısıdır. İlk nâme-i humâyûnun elkabı “*Âlî-hazret kerdûn-bestat hurşîd-ifâzet ber cîs-i sa'âdet keyvân-mertebet süreyyâ-menzelet dârâ-yı dirâyete-i cemşîd-haslet cem-baht ve kîsrâ-taht-ı devlet-menâb-ı ref'at kabâb-ı menkabet iktisâb-ı mekremet-i intisâb sâ'ik-i gâyatü'r-rütebü'z-zâhîretü râfi'-i râyâttü'l-izzetü'l-bâhîretü vâfirü'l-fezâ'il kâmilü'l-hasâ'il matla'-ı kevâkeb-i menâkıb ve şerâ'if-i kible-i tullâb-ı avârif-i sülâle-i selâtîn-i kîsrâ asl-ı hulâsa-i havâkîn-i hâtem-i bezl-i mü'essis-i bünyânü's-sa'âdet ve'l-ikbâl müşeyyid-i erkânü'l-uzmatü ve'l-celâl mihr-i sepehr-i eyâlet ve kâmkârî dürrî burc-ı ref'at ve bahtiyâriyyü'l-mahfûf be sunûf-ı avâtîfü'l-mülkü'l-ilâhe mu'izu's-seniyye zahîru'd-devletü'l-behiyyetü Tahmasb Şah*”¹⁴⁰ iken ikinci

¹³⁹ Cülûs-ı Hümayun İlanı Zımında Okçuzade Muhammed Şahi Efendi İnşasıyla İran Şahı Tarafına İsdar Buyrulana Name-i Hümayun, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 267.

¹⁴⁰ Amasya'da Musâlaha İstid'âsıyla Şah Tahmasb'dan Gelen Tazarru' nâmeye Cevâb, bkz. FB, **ayn. esr.**, c. 1, s. 623.

nâme-i humâyûnun elkabı ise “*Âlî-hazret kerdûn-bestat hurşîd-ifâzet ber cîs-i sa ‘âdet keyvân-mertebet süreyyâ- menzelet dârâ-yi dirâyet-i cemşîd-haslet cem-taht-ı kistrâ-baht-ı devlet-menâb-ı ref‘at-ı kabâb-ı menkabet iktisâb-ı mekmeret-i intisâb-ı sebâk-ı râyât-ı rütebü’z-zâhire râfi’ râyâtu’l- izzetu’l- bâhere vâfiru’l-fezâ’il-i kâmilu’l- hasâ’il matla’-ı kevâkeb-i menâkib ve şerâ’if-i kible-i kâfile-i tullâb-ı avârîf-ı sülâle-i selâtîn-i kistrâ asl-ı hulâsa’-i havâkîn-i izzet-i bezl-i mü’essis-i bünyânü’s-sa ‘âdet ve’l-ikbâl müşeyyid-i erkânü’l-uzmatü ve’l-iclâl mihr-i sepehr-i eyâlet ve kâmkârî dürrî burc-ı ref‘at ve bahtiyârîyyu’l- mahfûf be sunûf-ı letâ’if-i avâtîfu’l-mülkü’l-ilâhe mu’izzu’s-saltanatu’s-seniyye mücbiru’d-devletu’l-behiyye Tahmasb Şâh*”¹⁴¹ şeklindedir.

Benzer bir durum da Şah Abbas’a gönderilen iki belgede görülmektedir. “*Âlî-hazret keyvân rütbet ber cîs-i menzelet behrâm-savlet hurşîd-tal‘at nâhîd-i işret utârid-i fitnet kamer-fitrat devlet-i esâs-ı sa ‘âdet-iktibâs izzet-istibnâs haşmet libâs Şah Abbas*”¹⁴² elkabları arasında yalnızca bir kelime farklılığı bulunmaktadır.

5.1.1.8. Elkab Bulunmayan Belgeler

İncelenen yazışmalar içerisinde elkab rüknü bulunmayan bir belge de görülmüştür. “*İran Şahı Şah Abbas Tarafına Sulh Maddesine Dâ’ir Isdâr Buyrulan Nâme-i Hümayun*”¹⁴³ da elkab rüknü bulunmamaktadır. Davet rüknundan sonra doğrudan nakil kısmına geçilmiştir. Aynı şekilde dua rüknü bulunmadığı gibi nâme-i hümayun Osmanlı Hanedanı için “*(Allah size yardım ederse, sizi yenecek yoktur*¹⁴⁴) muktezâsı verâ’i perde-i takdîrden zuhûr idüb nice yüz seneden berü âbâ ve ecdâdımız rûhallahu ervâhihim mazhar oldukları eltâf-ı ilâhîye mazhar oluna” şeklinde dua ile bitirilmiştir. Nâme-i hümayunların temel rükunlarından olan elkab rüknünün olmaması bu belgeyi ilginç kılmaktadır.

¹⁴¹ İran Şahı Şah Tahmasb Tarafına Mezheb-i Rafizinin Botlanı Hikâyesiyle Isdar Buyrulan Name-i Hümayun, bkz. FB, **ayn. esr.**, c. 1, s. 463.

¹⁴² İran Şahı Şah Abbas İle Musalaha Olundukda Şeyhülislam Muhammed Efendi İnşasıyla Isdâr Buyrulan Nâme-i Hümayun, bkz.FB., **ayn. esr.**, c.2, s. 165.

¹⁴³ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 169.

¹⁴⁴ 3/160

5.1.2. Osmanlı Sadrazamları Tarafından Safevilere Gönderilen Mektûb-ı Sâmilerin Elkab Formları

5.1.2.1. Osmanlı Sadrazamları Tarafından Safevi Şahlarına Gönderilen Belgelerdeki Elkab Formları

Osmanlı Sadrazamları tarafından batılı hükümdarlara gönderilen mektuplardaki elkab formları ile Safevi Şahlarına gönderilen mektupların elkabları arasında önemli farklılıklar mevcuttur. Sadrazamaların batılı hükümdarlara hitaben kullandıkları elkablar Osmanlı Padişahlarının aynı hükümdarlar için kullandıkları elkablarla aynıdır. Örneğin; Sadrazam Abdullah Paşa'nın Avusturya-Roma imparatoru Franz Stefan'a yazdığı mektuptaki Elkab formu, Sultan I. Mahmud'un nâme-i hümâyûnundaki Elkâb formunun aynısıdır¹⁴⁵. Aynı durum Safevi Şahlarına gönderilen mektub-ı sâmilerde kullanılan elkablar için söz konusu değildir. Osmanlı Sadrazamları, Safevi Şahlarına yazdıkları mektuplarda Padişahların Şahlar için yazdıkları elkablardan farklı elkab formları kullanmışlardır. Bununla birlikte sadrazam mektuplarındaki elkablar da kendi içerisinde birebir aynı değildir. Osmanlı Padişahlarının Safevi Şahlarına her seferinde farklı bir elkab formu ile hitap etmelerine benzer bir şekilde Sadrazam mektuplarında da kullanılan elkablar farklılık göstermiştir.

Bir diğer farklılık ise Osmanlı Sadrazamlarının batılı hükümdarlara yazdıkları mektuplardaki elkabların sonunda tıpkı Osmanlı Padişahları gibi muhatap hükümdarın adını zikrederken¹⁴⁶, Safevi Şahlarına yazdıkları elkabların sonunda Şahların isimlerini zikretmemeleridir¹⁴⁷. Bu farklılığı Osmanlı devletinin diplomatik ilişkilerinde batılı devletlere karşı farklı Müslüman devletlere karşı farklı diplomatik usuller benimsemesi ile açıklayabiliriz. Osmanlı sadrazamının doğrudan Safevi Şahına hitaben mektup yazabilmesine rağmen en azından elkabın sonunda ismini zikretmemesi Osmanlı Devleti'nin, Safevilere karşı diplomatik bir nezaket geliştirdiğini göstermektedir. Bu durumun diğer bir göstergesi ise, sadrazamların

¹⁴⁵ Bkz. Savaş, **a.g.m.**, *OTAM*, s. 232.

¹⁴⁶ Savaş, **a.g.m.**, *OTAM*, s. 233.

¹⁴⁷ Sadrazam mektuplarındaki elkab formlarında Şah'ın isminin yerine; “Şâh-ı âlicâh kıbtî penâh”, “şah-ı mekremet-âyîn”, “Şâh-ı âlicâh”, “Şâh-ı vâlâ-yı câh-ı cem-i destgâh hazretleri”, “Şâh-ı sa'âdet-nehâd-ı şehriyâr-ı ferîdûn nejad hazretleri”, “ vâlî-i mülk-i acem Hüsrev kerdûn-ı haşm hazretleri”, gibi ifadeler kullanılmıştır. Bkz. Ek. 1, s. 143, 144, 145.

şahlar için kullandıkları elkab formlarında, Osmanlı Padişahlarının kullandıkları elkab kalıplarının aksine, bir istisna hariç “üstünlük imâsı içeren” ifadelerin bulunmamasıdır. Mektûb-ı sâmilere elkab formları genellikle şahların şahsiyetlerine yönelik iltifatkâr ifadeler içermektedir. Bahsi geçen istisna ise, “*Diyâr-ı acemin vâlî-i pür meker ve âlî ve şeytanet me`ebi olan Hüdâbende*” elkabıdır¹⁴⁸. Bu elkabda hem şahın ismi zikredilmiş, hem de tahkir edici ifadeler kullanılmıştır. Aslında bu mektûb-ı sâminin içeriğine bakıldığında padişahların şahlara gönderdiği tehditnâmeler kadar ağır ifadeler içerdiği görülmektedir. Dolayısıyla bu belge sadece elkab formu itibariyle değil, içerik açısından da diğer mektûb-ı sâmilerden ayrılmaktadır. Sadrazam mektuplarının elkab formlarında üstünlük imasında bulunulan ifadeler yer almamakla birlikte “*acem*” ifadesi büyük çoğunluğunda geçmektedir. Örneğin;

“*Âlî-cenâb me`âlî nisâb-ı saltanat gabâb-ı devlet-iyâb-ı ref`at-intisâb-ı novyîn a`zam-ı şehriyârî-i mu`azzam-ı **mâlik-i memalik-i acem** mesned ârâyı kisra ve cemşâh-ı ferîdün-ı haşm bedr-i bedîd Hüsrev-i tâcidâr-ı heme-i şehir ve heme-i şehriyâr tûr-i ovc-ı câh ve celâl dürretü`t-tâc-ı efsar-i ikbâl-i şehriyâr-ı cemşîd bârgâh-ı şehsuvâr-ı hurşîd kelâh-ı âlî kadr sa`âdet-i destgâh-ı Şâh-ı âlicâh kıbtî penâh*”¹⁴⁹

“*Âlî-hazret me`âlî rütbet hulâsâ-i şâhân-ı âfâk-ı hüdâvend-i yegane-i **Fars ve Irak nûşirevân-ı** bârgâh-ı dâd-ı koster-î hüdhüd-i tâcidâr-ı gülzâr-ı sürûr-ı âyîne-i cemâl-i izz ve temkîn-i sâye-i nişîn-i çetr-i **memâlik-i Fars ve İran zemîn-i şehriyâr-ı hitte`-i ref`et-i vedâd-ı muhiyye`-i asâr-ı âbâ ve ecdâd-ı âlî-nejad hazret-i şah-ı mekremet-âyîn**”¹⁵⁰*

“*Mihr-i sepehr-i şevket ve bahtiyârî ve ahter-i burc-ı sa`âdet ve tâcidârî râfi`-i râyât surûrî câmi` âyât dâverî hüsrevkerdün haşm-ı **dârû-yı mülk-i acem-i kerdün bestet-i***

¹⁴⁸ İrân Şâhı Şah Hüdâbende Tarafına Sadrazam Ali Paşa Tarafından Yazılan Mektûb-ı Samî, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 192.

¹⁴⁹ İrân Şâhı Şah Abbas Tarafına Veziriazam Ali Paşa Tarafından Yazılan Mektûb-ı Sâmi, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 173.

¹⁵⁰ İrân Şâhı Şah Abbas Tarafından Gelen Nâme Cevaben Sadrazam Murad Paşa Tarafından Yazılan Mektûb-ı Sâmi, bkz., FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 175.

keyvân-ı menzelet behrâm-ı savlet müşteri sa'âdet-i hurşîd izâ'et-i nâhid sohbet-i utârid-fitnet kamer- tal'at Şâh-ı vâlâ-yı câh-ı cem-i destgâh hazretleri"¹⁵¹

Osmanlı padişahları Safevi Şahlarına hitaben yazdıkları elkablarda hükmettikleri bölge olarak "*acem*" ifadesini kullanmaları Safevilerin bir "*Türk-İslam devleti*" olarak kabul edilmediği ve "*eski İran'ın*" devamı olarak görüldüğü imâsından kaynaklanmakta idi. Genel itibariyle mektûb-ı sâmilere elkab formları iltifatkâr ifadeler içerirken bu türden bir imâyaya havi olmaları Osmanlıların Safevileri dengi olarak görmeme anlayışlarının bir başka tezahürüdür. Üç mektûb-ı sâmide *acem* ifadesinin başına *vâli* kelimesinin getirilmesi ile bu imâ farklı bir anlam kazanmaktadır. Örneğin;

"Âli-hazret kerdûn-bestat keyvân-menzelet behrâm-savlet müşteri-sa'âdet hürşîd izâ'et nâhid-i sohbet-i utârid-fitnet kamer-tal'at vâlî'-i mülk-i acem hüsrevkerdûn haşm"¹⁵²

"Âli-hazret kerdûn bestat keyvân menzelet behrâm savlet müşteri sa'âdet hurşîd-i izâ'et nâhid-i sohbet utârid fitnet kamer tal'at hidv-i mu'azzam-ı şehinşâhı efhem vâlî-i mülk-i acem Hüsrev kerdûn-ı haşm hazretleri"¹⁵³ elkab formlarında geçen "*vâlî-i mülk-i acem*" ifadeleri Osmanlı padişahlarının zaman zaman şahların isimlerinin başına getirdikleri "*emir*" ifadesini çağrıştırmaktadır. Bu ifade ile Osmanlı padişahları Safevilerin yönetici bir aileden gelmedikleri imasında bulunmakta idiler, muhtemelen aynı vurgunun sadrazamlar tarafından yapılması da "*vâlî-i mülk-i acem*" ifadesi ile yapılmaktadır.

İncelenen belgeler içerisinde genellikle Mektûb-ı samilerin elkabları "*âli hazret*", "*âli cenab*" ifadeleri ile başlarken bir elkab *vâlâ-i cenâb-ı*"¹⁵⁴ ve bir elkab da "*mîhr-i sepehr*"¹⁵⁵ kalıpları ile başlamaktadır.

¹⁵¹ İran Şahı Şah Abbas Tarafından Gelen Nâme-yi Sadrazam Ali Paşa Tarafından Yazılan Mektûb-ı Sâmi, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2. s. 190.

¹⁵² İran Şahı Tarafından Ahıskeye Dair Sadrazam Tarafına Takdim Olunmuş Olan Nameye Cevab, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 247.

¹⁵³ İran Şahı Şah Abbas Tarafına Sulh Ve Salah Zımında Asitanede Kaimakam Paşa Tarafından Yazılan Mektub-ı Sami, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 268.

¹⁵⁴ Bkz. Ek.1, s. 143.

¹⁵⁵ Bkz. Ek.1, s. 144.

5.1.2.2. Sadrazam Tarafından Şah'ın Vükelasına Yazılan Mektûb-ı Sâimler

Osmanlı-Safevi belgelerinin diplomatik dilinde oturmuş bir elkab formunun bulunmaması durumu sadrazamlar tarafından şahların vükelalarına gönderilen mektûb-ı sâimler için de geçerli görünmektedir. İncelenen belgeler içerisinde karşılaşılan bu türden her iki belgede de farklı elkab formları kullanılmıştır. Elkabları,

*“Efâhim-i hânân-ı izâm âlî-makâm ekârim-i kübrâ-i fihâm vâcibü'l-ikrâm merâci '-i umerâ-i zeviyü'l-kadr ve'l-ihirâm mecâmî '-i mehâmid ve fezâ'il-i cevâmi '-i mehâsin-i hasâ'il-i bâniyân-ı bünyânü'd-devlet ve'l-ikbâl-i mümhedî esâsü'l-izzet ve'l-iclâlü'l- mahsusun-ı bûfûr-ı eltâfû'l- mülûku'l- müte'âlü'l- mahfûfün besunuf-i i'tâf-ı zü'l-celâl Ma'sûm Hân Safevî ve Şah Kulu Halife ve Bedir Han ve Sunduk Kurucu Başı”*¹⁵⁶.

*“Mefâhirü'l-havâs ve'l-mukarrabîn-i mu'temedi'l-mülûk ve's-selâtin savâhibü'l-izz ve't-temkîn zü'l-kadr e'r-refî' ve'l-izzü'l-munî' mezahirî-eltâf aliye-i şâhî menâzir-i enzârî ayn-i re'fet-i şehinşâhî a'nî behem Selmân-ı Câyirî ve Halîl Han Afşâr ve Mesîb Şerefeddin Ali ve Muhammed Mesâhib Türkmen ve Şahruh Halife Zulkadr-ı Mihridâr ve Kalekurucu Başı ve Şah Kulu Halife Rumlu ve Emir Hamza bin Abdullah Han Ustaclu ve Sultan Hüseyin Şahlu”*¹⁵⁷.

Şeklinde olan bu belgelerin muhatabları çoğul olduğu için Arapça ve Farsça kelimelerin çoğul formları kullanılmıştır. İlk elkabta dikkat çeken nokta “*bâniyân-ı bünyânü'd-devlet ve'l-ikbâl*” ifadelerinin kullanılmasıdır. Bu ifade ile muhataplara “*Devlet ve ikbâlin kurucuları*” şeklinde hitab edilirken, vükelanın Safevi Devletinin yönetimindeki etkin rollerine vurgu yapılmaktadır¹⁵⁸. İkinci elkabda da şahın vükelasına “*sultanların ve meliklerin güvenini kazanmış, şahın lütfuna mazhar olmuş*” ifadeleri ile hitab edilerek aynı vurgu yapılmaktadır.

¹⁵⁶ Sadrazam Taraflarından Amasya'da Bulunan Tahmasb'ın Vükelasına Yazılan Cevabnâme, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 1, s. 619.

¹⁵⁷ İran Şahı Vükelasından Musâlaha Maddesinden Dolayı Gelen Mektuba Cevaben Sadrazam Tarafından Yazılan Mektûb-ı Sâimî, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 185.

¹⁵⁸ Douglas, **a.g.e.**, s. 153.

5.1.2.3. Osmanlı Sadrazamı Tarafından Safevi Vezirine Yazılan Mektûb-ı Sâimler

İncelenen belgeler içerisinde Osmanlı sadrazamı tarafından İranlı mevkidaşına yazılan sadece bir mektub-ı samiye rastlanılmıştır¹⁵⁹. Bu belgenin elkabı, muhatabı şah ya da şahın vükelası olan mektub-ı samilerdeki elkab formlarından tamamen farklı ifadeler içermektedir. Şöyle ki;

“Ref‘at me‘eb izzet nisâb mehmeded-i kavâ‘idü‘r-re‘y ve‘t-tedbîr-i müşeyyid-i mebânîyyü‘t-tahrîr ve‘t-takrîr bi‘l-aklü‘ş-şâmil sahibü‘l- era‘ü‘s-sâ‘ibete bi‘l-efkârü‘s-sâkıbete nâsıb-ı râyâtü‘l-vifâk fi hıynü‘ş-şafâk be hüsn-i era‘ü‘s-sâ‘ibete mü‘essis-i esâsü‘l-fevz ve‘l-felâh mumhed-i bünyânü‘s-sulh ve‘s-salâh hazret-i Allahverdi Han” şeklindeki elkabda ilk dikkat çeken husus elkabın sonunda muhatabın isminin zikredilmesidir. Osmanlı sadrazamının Şahlara yazdığı mektubların elkabları sonunda şahın ismi yer almazken bu mektubda Safevi vezirinin ismi zikredilmiş olması Osmanlıların Safevilerle olan ilişkilerine diplomatik denkliği bu şekilde yansıttıklarının bir göstergesidir. Osmanlı Sadrazamı tarafından şahın vükelasına yazılan mektub-ı samide *“bünyânü‘d-devlet ve‘l-ikbâl”* ifadesi kullanılırken bu mektub-ı samide *“bünyânü‘s-sulh ve‘s-salâh”* ifadesinin kullanılması Safevi Devletinde o dönemde vükelanın vezirden daha etkin bir konumda olduğunu göstermektedir.

5.1.3. Safevi Şahları Tarafından Osmanlı Padişahlarına Gönderilen Namelerin Elkab Formları

Osmanlı padişahlarının şahlar için kullandıkları elkab formlarında olduğu gibi Safevi şahlarının padişahlar için yazdıkları elkab formlarında da oturmuş bir kalıp bulunmamaktadır. Bu nâmelerde Osmanlı padişahları tarafından kullanılan ifadeler kullanılmakla beraber tamamen farklı ifadeler de geçmektedir. Osmanlılar tarafından gönderilen belgelerin elkab formları ile Safevilerin belgelerindeki elkab formları arasındaki en bariz farklılık hacim açınsındandır. Osmanlı belgelerindeki elkab

¹⁵⁹ İran Şahı Şah Abbas Veziri Olan Allahverdi Han’a Sadrazam Murad Paşa Tarafından Yazılan Mektûb-ı Sâimî, Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 183.

formları genellikle kısa iken Safevi belgelerindekiler oldukça uzundur¹⁶⁰. Örneğin; Safevi Şahından gelen nâmenin elkabı; “*E’lâ-hazret-i kerdûn-bestat müşterî-sa’âdet behrâm-savlet cemşîd-sutût-ı ferîdûn-haşmet hûşenk-ferâset gavs-ı kıyâset-i sureyyâ-menzelet-i encam haşr-ı sitâre-i leşker-i âsımân şukûh-ı Süleyman gurûh-ı deryâ-i nevâl-i beyzâ hisâl-i sepehr-i mekîn gûh temkîn metâ’-ı selâtîn-i rû-yi zemîn fermân fermâ-yi havâkîn-i celâlet ayîn-i mustehdemü’l- ekâsiret-i alâ’l-itlâk muste’idu’l-kıyâseret-i bi’l-ers ve’l-istihkâk *Mesnevi* Mâlik-i aktârü’l-emsâr bil’l-kudretü’l-kâhere hâfız-ı etrâfu’l-eknâf bi’d-devletü’l-bâhere nikîn-i hatem-i azmet ve keşver koşâyı tırâz-ı kisvet-i saltanat ve fermân fermâyı nâşir-i sahâyiñü’l adl ve’l-ihsân bâsıtü’l-emn ve’l-emân sultânu’l-berreyn ve hâkânü’l-bahreyn hâdimü’l-haremeyn ü’s-şerîfeyn ve şehinşâh-ı mağrebeyn ve meşrikeyn sâni-i İskender-i zulkarneyn sultân-ı âlikadr-i Süleyman mekân-ı ferîdûn-ı cemşîd nişân ”¹⁶¹ şeklindedir.*

Safeviler tarafından gönderilen belgelerin elkab formlarında üzerinde durulması gereken bir başka husus ise Osmanlıların elkab formlarının aksine herhangi bir imâ içermemesidir. Osmanlı-Safevi diplomatik yazışmalarında kullanılan elkablar üzerinden imâlarda bulunan taraf Osmanlı padişahları olurken, Safevi Şahları genel ifadeler içeren iltifatkâr elkab formları kullanmışlardır. Hatta Safeviler imâ içeren elkablar kullanmadıkları gibi, Osmanlı padişahları için yazdıkları elkab formlarında onların kendi ünvanlarında geçen ifadeleri kullanmaktan imtinâ etmemişlerdir. Osmanlı padişahları ünvanlarında kullandıkları pek çok ifadeyi Safeviler üzerinde üstünlük imâsı amacıyla kullandıkları için Şahların bu tutumu Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkileri açısından önemlidir. Bu ifadeler içerdikleri vurgular açısından üç gruba ayrılabilir:

1. Cihat ile İlgili İfadeler
2. Halifelik ile İlgili İfadeler
3. Meşruiyyet ile İlgili İfadeler

¹⁶⁰ Osmanlı-Safevi Diplomatik belgelerinden karşılıklı olan belgelerin elkab formlarının mukayesesi için bkz. Ek 3.

¹⁶¹ İran Şahı Tarafından Musa Sultan Sefaretiyle Takdim Olunmuş Olan Nâme, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 237.

Cihat ile İlgili İfadeler

Osmanlı-Safevi diplomatik yazışmalarında Osmanlı padişahları, Safevilere gönderdikleri belgelerin büyük çoğunluğunda ehl-i küfr ile mücadelelerine dikkat çekerek, bunu Safeviler üzerinde üstünlük imasında kullanırlarken, Şahların da Osmanlı padişahlarının Allah yolunda cihad yaptıklarını vurgulayan elkablar kullanmaları dikkate şayandır. Çünkü Osmanlı Padişahları Safevi Şahlarına gönderdikleri belgelerde kendilerinin Allah rızası için cihad yaparken onların hem kâfirlerle ittifak yaparak hem de Osmanlı Devleti’ni doğuda meşgul ederek bu farizayı yerine getirmelerine engel olmakla itham etmektedirler. Osmanlı Padişahları Allah yolunda cihad vurgusunu aynı zamanda İslâm âleminde Safevilere karşı bir üstünlük vasıtası olarak kullanırken Şahların da bunu elkablarında kullanmaları Osmanlının bu üstünlük iddâasını kabul ettiklerini göstermektedir. Safevi Devleti’nin kurucusu Şah İsmail’in Osmanlı Padişahı II. Bayezid’e gönderdiği ve Osmanlı Safevi diplomatik ilişkilerini başlatan ilk nâmede II. Bayezid için kullanılan Elkab bu duruma ilk örneği teşkil etmektedir. Zira Safevi Şahı “*el-gâzî fi sebîlillah*”¹⁶² ifadesi ile Osmanlı padişahının Allah rızası için cihat yaptığını peşinen kabul etmiş olmaktadır. Bu bundan sonraki Osmanlı Safevi diplomatik ilişkilerinde kullanılan dilde temel vurgulardan biri olmuştur. Sonraki dönemlerde de Osmanlı Sultanları bu vurguyu Şahları tahkir vesilesi olarak kullanmışlardır. Öyle ki bu ifadeyi Şahlara gönderdikleri nâme-i hümayunların hemen hemen hepsinde kendi ünvanlarında övünme sebebi yaparken muhataplarına karşı da “biz Allah yolunda cihat yaparken siz sözünüzde durmayarak kâfirlerle ittifak yaparak bizim bu hizmetimize engel oluyorsunuz” suçlamasıyla kullanmışlardır. İlginç olan nokta Osmanlı padişahlarının bu vurguyu yapmaları son derece doğalken Safevilerin Osmanlının bu rolünü daha baştan kabul etmelerine rağmen buna mugayir hareket etmeleridir.

II. Bayezid’e “*e’l-gâzî fi sebîlillah*” şeklinde hitap eden Şah İsmail, Çaldıran öncesinde Yavuz Sultan Selim’e gönderdiği mektubun elkabında “*mübârizü’ d-devlet ve’s-saltanat ve’ d-dünya ve’ d-dîn Sultan Selîm Şâh*”¹⁶³ şeklinde hitap etmiştir. Fakat Çaldıran sonrasında Yavuz Sultan Selim’e gönderdiği Tazarrunâmede¹⁶⁴ bu

¹⁶² Allah yolunda savaşan, Bkz. Ek 1, s. 16.

¹⁶³ dünya ve din ve devlet için mücadele eden

¹⁶⁴ Çaldıran Vak’âsından Sonra Şâh İsmâil Tarafından Âsitâne-i Bülend-i Ebvân Hazreti Sultan Selim Hân’a Takdim Olunan Tazarru’ nâme, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 1, s. 413.

ifadelerin yerine “*hamiyyü’l-islam ve’l-müslimin*”¹⁶⁵ ifadesini kullanmıştır. Doğal olarak Şah İsmail Çaldıran öncesinde Yavuz Sultan Selim için kullandığı “Allah rızası için mücadele eden gazi” elkabını Çaldıran sonrasında da kullansaydı Osmanlı Sultanının kendisine karşı mücadelesinin meşruluğunu kabul etmiş olacaktı.

Halifelik ile İlgili İfadeler

Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkilerindeki yazışmalarda dikkat çeken hususlardan bir tanesi de Şahların Osmanlı Sultanları için kullandıkları elkablarda onların Halifelik sıfatına vurgu yapan ifadeleri kullanmalarındır. Zirâ, Osmanlı Padişahlarının bu yazışmalarda kendilerinin Halifelik ünvanlarının altını çizerek bunu Şahlara karşı bir üstünlük vurgulama aracı olarak kullanmaları pek tabii iken Şahların da bunu kabullenmeleri dikkat çekicidir. Bu bağlamda şahların Osmanlı padişahlarına hitaben kullandıkları elkablarda geçen ifadeler şu şekildedir:

“*hâdim-i bûfûru’l-ihlâs fi’l-harameynü’ş-şerîfeyn mü’eyyed-i erkânü’s-saltanatü’l-kübrâ mümhed-i bünyânü’l-hilâfetü’l-uzmâ*”¹⁶⁶

“*hâdimu’l-harameynü’ş-şerîfeyn*”¹⁶⁷

“*ve’d-dîn hâfiz-ı suğuru’l-islâm ve’l-müslimîn sultânü’l-berreyn ve hâkânü’l-bahreyn sâni-i İskender-i zu’l-karneyn hâdimu’l-harameynü’ş-şerîfeyn*”¹⁶⁸

“*hâdimü’l-harameynü’ş-şerîfeyn pâdişâh-ı islâm penâh-ı zillullahü’s-sultan*”¹⁶⁹

“*hâdimü’l-harameynü’ş-şerîfeyn pâdişâh-ı islâm penâhü’s-sultan*”¹⁷⁰

“*hâdimü’l-harameyn ü’ş-şerîfeyn ve şehinşâh-ı mağrebeyn ve meşrikeyn*”¹⁷¹

¹⁶⁵ İslamın ve Müslümanların koruyucusu.

¹⁶⁶ Amasya’da Musâlaha İstid’âsıyla Şah Tahmasb’dan Gelen Tazarru’nâme, bkz. Ek 1, s. 17.

¹⁶⁷ Cülus-ı Hümayunı Müşir İran Şahı Tarafına İsdar Buyrulan Name-i Hümayun’un Cevabı, bkz. Ek 1, s. 17.

¹⁶⁸ Bağdad Fethinden Sonra Sulh Ricasıyla İrân Şahı Tarafından Takdim Olunmuş Olan Nâme, bkz. Ek 1, s. 18.

¹⁶⁹ İrân Şahı Şah Safi Tarafından Hudûd ve Sugura Dâir Takdim Olunmuş Olan Nâme, bkz. Ek 1, s. 19.

¹⁷⁰ İrân Şahı Şah Safi Tarafından Hediye İle Takdim Olunmuş Olan Ahidnâme, bkz. Ek 1, s. 19.

Bu ifadeler Osmanlı Sultanları tarafından özellikle Osmanlı Devletinin İslam Dünyasındaki hamilik ve liderlik konumunu vurgulamak amacıyla kendi ünvanlarında kullandıkları ifadelerdir. Elbette Osmanlı Padişahları bu ifadeleri Safevi Şahlarına hitaben yazdıkları belgelerde kendi ünvanlarında kullandıklarında İslam dünyasında Safevilere karşı tartışmasız üstünlüklerini ima etmiş oluyorlardı. Bu durum, her ne kadar bulduğu her fırsatta Osmanlı Devleti'ne meydan okusa ve düşmanları ile ittifak arayışı içerisine girse de Safevilerin Osmanlıların bu üstünlüğünü kabul ettiklerini göstermektedir.

Meşruiyyet ile İlgili İfadeler

Meşruiyyet vurgusu Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkilerinde özellikle Osmanlılar tarafından Safevilere karşı üstünlük vasıtası olarak kullanılmıştır. Osmanlı padişahları gönderdikleri belgelerde kendilerinin yönetme yetkilerinin ilahi kaynaklı olmasına karşın Safevilerin tarikat kökenli oldukları vurgusunu yaparak şahları tahkir etmişlerdir. Ancak Safevi Şahları iki devlet arasındaki diplomatik ilişkilerin başından itibaren Osmanlıların bu iddâalarını destekleyecek şekilde hareket ederek kullandıkları elkab formlarında buna uygun ifadeler kullanmışlardır. Bu ifadeler şu şekildedir:

*“Hazret-i hilâfet-destgâh-ı saltanat-gabâb-ı ma‘delet-nisâb-ı haşmet-intisâb sultan-ı selâtinü‘l-islâm menkes-i ru‘us-ı abedetü‘l-esnâm kehfe‘l- havâkîn fi‘l-âlem melâz-ı mülûku‘l-umem ve hükkâmü‘s- setem el-gâzî fî sebîlillahi‘l-mü‘eyyed min **inda‘llahü‘s-sultânü‘l- âlemü‘l- âdilü‘l-hâkânü‘l-ârifü‘l-kâmilü‘l-manzûr bi-inâyetü‘l- mülkü‘l- mecîd hazret-i hudavendigâr-ı islâm Sultan Bayezid**”¹⁷²*

“Hazret-i saltanat-ı mengabet hilâfet-mertebet hurşîd-menzelet sepehr-rütbet cemşîd-haşmet sikender-şevket ma‘delet ve nisfet penâh-ı celâlet ve adâlet destgâh metbû‘ gayâseretu‘l - âfâk-ı mâlik-i rikâbü‘s- saltanat bi‘l-irs ve‘l-istihkâk menkes-i ru‘su‘l- kefare ve‘l-esnâm-ı müeyyed cuyûşu‘l- islâm sahibü‘l-civârü‘l- münşe‘at fi‘l-

¹⁷¹ İran Şahı Tarafından Musa Sultan Sefaretiyle Takdim Olunmuş Olan Nâme, bkz. Ek 1, s. 20.

¹⁷² Cennetmekân Sultan Bayezid Han Gazi Hazretleri Dergahına Erdebil Ziyaretinden Safevilerin Men Olunmaması Niyaziyle İran Şahı Şah İsmail Tarafından Takdim Olunan Nâme, bkz. Ek. 1, s.133.

*bahr ke'l-i lâm-ı akdemü'l-mülük ve's-selâtn-i i'zam vâlâtü'l- havâkîn râfi' râyâtü'l-hak bi'r-re'sü'l- metîn nâsıb-ı i'lâmü'l-fethü'l-mübîn câlis-i mesned-i izz u temkîn hâres-ı hûze-i mülk ve dîn-i mumhed-i kavâid ve saltanat ve bahtiyârî mü'esses-i kavânin-i ubuhhet ve şehriyârî el gâzî fî sebîlillahü'l- mecâzî "ayet" **el-müeyyed-i bi-te'yîda'llahü'l- mecîd-i mu'înü's-saltanat ve'l-adalet ve'l- haşmet ve'l-ikbâl Sultan Bâyezid***¹⁷³

*"Be sultan-ı âlişân-ı kerdûn-medâr hakân-ı cem-câh-ı Süleyman vakâr-ı kâân dârâ-yi şukûh-ı cemşid mekân-ı kayser vâlâ-yı efsar-i Sikender-nişân padişâh-ı âlîcâh mihr-i iştihâr Hüsrev-encem sipah-ı sepehr-i iktidâr-ı müred-i te'yîdât-ı ilâhî masdâr-ı envâr-ı fuyûzât-ı nâmütenâhî *nazım* hâkânü'l-berreyn sultânü'l-bahreynü'l-hâdim-i bûfûru'l-ihlâs fî'l-harameynü's-şerîfeyn mü'eyyed-i erkânü's-saltanatü'l-kübâ mümhed-i bünyânü'l- hilâfetü'l-uzmâ *nazım* **el-mü'eyyed-i bi't-te'yîdâtü'l-celîyye min indâ'llahü'l-mülkü'l-azîzü'l-mennân ve'l-muvaffak bi-tevfika'llahü'l-kerîmü'l-muste'ân Süleyman serîrü'l-saltanat ve'l-haşmet ve's-şevket ve'l-ikbâl ve mu'izzü'l-azemet ve'l-ubuhhet ve'n-nısfet ve'l-izz ve'l-iclâl Sultan Süleyman Şâh Hân***¹⁷⁴

"E'lâ-hazret vâlâ-mertebet felek-menzelet keyvân vekâr-ı kerdûn iktidâr-ı pâdişâh-ı felek kadr-i âlî mikdâr-ı sitâre-i sipâh Süleymân Hân âlem-penâh zillu'llahî zîbende'-i ûrenk-i saltanat ve padişahî müzeyyen-mesned-i sultânî müretteb-i serîr-i Süleymânî beyit* *mesnevi* **el-mü'eyyed-i bi't-te'yîdâtü's-subhâniyye** ve'l-muvaffak-ı bi't-tevfikâtü's-samedâniyye nâşir-i sahâyifu'l-adl ve'l-ihsân râfi'-i uluyyetu'r-rahmet ve'l-imtinân sultânü'l-berreyn ve hâkânü'l-bahreyn hâdimü'l-harameynü's-şerîfeyn sâni-i İskender-i zû'l-karneynu'l-muhtess bi-inâyetul'lahu'l-mülkü'l-muste'ân mu'izzü's-saltanat ve'l-uzma ve's-şefkat ve'l-ihsân e's-sultân ibnu's-sultân ve'l-hâkân ibnu'l-hâkân sultan Selim Han bin Sultan Süleyman*¹⁷⁵

¹⁷³ Husûs-ı Mezkûre Dâir Şâh İsmâil Tarafından Tekrar Takdim Olunan Nâme, bkz. Ek 1, s. 134.

¹⁷⁴ Amasya'da Musâlaha İstid'âsıyla Şah Tahmasb'dan Gelen Tazarru'nâme, bkz. Ek. 1, s. 148.

¹⁷⁵ Cûlus-ı Hümayunı Müşir İran Şahı Tarafına Isdar Buyrulan Name-i Hümayun'un Cevabı, bkz. Ek 1, s. 137.

Hükmedilen Bölge ile İlgili İfadeler

İncelenen belgeler içerisinde şahların Osmanlı Padişahları için kullandıkları elkab formları içerisinde doğrudan hükmettikleri bölgeleri belirten ifadeler bulunmamakla birlikte söz konusu belgelerin çoğunluğunda, “*hâkânü’l-berreyn sultânü’l-bahreynü’l-hâdim-i bûfûru’l-ihlâs fi’l-harameynü’ş-şerîfeyn*”¹⁷⁶ ifadeleri geçmektedir. Bu ifadeler Osmanlı padişahlarının batılı hükümdarlara yazdıkları belgelerin unvan rûknunda geçen ifadelerdir. Osmanlılar tarafından Safevilere gönderilen belgelerin unvan kısımlarında Osmanlı Padişahının hükmettiği bölgeler yerine onun ehl-i küfr ile yaptığı mücadeleyi ön plana çıkaran ifadeler¹⁷⁷ kullanılırken, şahların da Osmanlı padişahlarına hitaben yazdıkları elkablarda aynı ifadeleri kullanmaları ilginçtir.

Farklı İfadeler İçeren Elkab Formları

İncelenen belgelerde genellikle Osmanlı Devleti tarafından gönderilen belgelerin elkab formlarının giriş kelimesi “âli hazret” şeklinde iken, Safevi Devletinden gönderilen belgelerdeki elkabların giriş kelimesi çoğunlukla “e’lâ hazret” şeklinde yazılmıştır. Aynı kökten gelen bu iki kelime “âli” kalıbından geldiğinde yüksek üstün manasına gelirken, “e’lâ” kalıbında daha yüksek, daha yüce anlamına gelmektedir. Safeviler “e’lâ hazret” kalıbını sıklıkla kullanmaları elkabı daha övücü hale getirmek istemelerinden kaynaklanmaktadır. Ancak Osmanlı padişahları bu kalıbı nâme-i hümayûnlarında pek kullanmamışlardır.

Safevi şahlarının, Osmanlı padişahları için yazdıkları elkab formlarının bazılarının bitiş ifadeleri de dikkat çekicidir. Bu elkab formları Osmanlı padişahlarının ünvanlarının bitişinde kullandıkları ifadelerle bitirilmektedir. Örneğin;

*“e’s-sultân ibnu’s-sultân ve’l-hâkân ibnu’l-hâkân sultan Selim Han bin Sultan Süleyman”*¹⁷⁸

¹⁷⁶ Amasya’da Musâlaha İstid’âsıyla Şah Tahmasb’dan Gelen Tazarru’ nâme, bkz. Ek 148, s. 16-20.

¹⁷⁷ “*mâ ki gâtelü’l-kefere ve’l-müşrikîn gâmi-i a’dâi’d-dîn mergum-ı enüfü’l-ferâ’in ma’rifete’l-havâkin-i sultanü’l-gazâ ve’l-mücâhidîn feridün-ı fer İskender dürr-i keyhüsrev-i adl ve dâddârâ-i alâ nejad Sultan Selim Şâh ibn Sultan Bayezid ibn Sultan Mehemed Hânîm*” bkz. Ek 1, s. 133.

¹⁷⁸ Cülus-ı Hümayunı Müşir İran Şahı Tarafına Isdar Buyrulan Name-i Hümayun’un Cevabı, bkz. Ek 1, s. 137.

“*Sultan Murad *Hân ibn sultân Ahmed Hân*”¹⁷⁹

“*zillu’llahü’s-sultan ibnü’s-sultan ve’l-hâkân-ı ibnü’l-hâkân sultan Murâd Han ibn-i sultan Ahmed Hân*”¹⁸⁰

“*ibnü’s-sultân Sultân Murâd Hân ibn-i Sultân Ahmed Han*”¹⁸¹.

Osmanlı padişahları bu ifadeleri kendi ünvanlarında güçlü ve köklü bir hanedandan geldikleri vurgusunu yapmak için kullanırlarken, şahların da aynı ifadeleri kullanarak bu vurguyu kabullendikleri görülmektedir. Diğer taraftan Osmanlı Padişahları, Şahlara hitaben yazdıkları elkab formlarında genellikle bu tür ifadeleri kullanmamışlardır. Kullandıkları birkaç istisnai durumda da benzer ifadeleri şahları tahkir etmek amacıyla da kullanmışlardır. Örneğin; “*İsmâil bin Şeyh Haydarü’s-Safevî*”¹⁸² ifadesini Safevilerin tarikat kökenli oldukları imasında bulunmak için kullanmışlardır.

Safevilerden gelen bazı namelerin elkab formlarının oldukça uzun olmasının bir sebebi de elkab içerisinde beyit ve nazım gibi belagat unsurlarına fazlaca yer verilmesidir¹⁸³. Safeviler, Osmanlı padişahlarına hitaben yazdıkları elcabları daha iltifatkâr hale getirebilmek için hem mesneviden alıntılar yapmışlar hem de Farsçanın şiirsel özelliğini fazlasıyla kullanmışlardır.

Safeviler tarafından gönderilen belgelerin elkab formlarında dikkat çeken bir başka husus da Osmanlı padişahı için “*bâsıtu’l-enn ve’l-emân*”¹⁸⁴ ifadelerinin kullanılmış olmasıdır¹⁸⁵. Zira “*enn ve eman*” kavramaları daha ziyade Osmanlı Devleti’nin Avrupalı Devletlerle olan ilişkilerinde kullanılan kavramlardır. Yani Osmanlı Devleti

¹⁷⁹ Bağdad Fethinden Sonra Sulh Ricasıyla İrân Şâhı Tarafından Takdim Olunmuş Olan Nâme, bkz. Ek 1, s. 149.

¹⁸⁰ İrân Şâhı Şâh Safî Tarafından Hudûd ve Sugura Dâir Takdim Olunmuş Olan Nâme, bkz. Ek 1, s. 150.

¹⁸¹ İrân Şâhı Şâh Safî Tarafından Hediye İle Takdim Olunmuş Olan Ahidnâme, bkz. Ek 1, s. 150.

¹⁸² Re’isü’l-Küttâb Cevri Çelebi İnşasıyla Yazılan Cevâbdır, bkz. Ek 1, s. 133.

¹⁸³ Bağdad Fethinden Sonra Sulh Ricasıyla İrân Şâhı Tarafından Takdim Olunmuş Olan Nâme, bkz. Ek 1, s. 149.

¹⁸⁴ enn ve emanın yayıcısı

¹⁸⁵ İrân Şâhı Tarafından Musa Sultan Sefaretiyle Takdim Olunmuş Olan Nâme, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 237.

gayri Müslim devletlere verdiği ahidnâme-i hümâyûnlarda bu emn ve eman kavramlarına vurgu yapmakta idi. Burada bu kavramların hem de Safevi Şahı tarafından Osmanlı padişahına hitaben elkab olarak kullanılması manidardır. Bu durumun iki tür izahı olabilir. Bunlardan ilki Osmanlı Padişahlarının Safevi Şahlarına yazdıkları nâme-i hümâyûnlarda kendi ünvanlarında ehli küfrle yaptıkları mücadeleleri vurgulayan ifadelere yer vermeleri, şahların da bu mücadelenin bir sonucu olan emn ve eman kavramlarını kullanmak suretiyle Osmanlıların cihat misyonlarına vurgu yaparak elkabı daha övücü hale getirmek istemeleri olabilir. İkinci izahat ise Osmanlı-Safevi diplomatik belgelerinin muhtevasında zaman zaman emn ve eman¹⁸⁶ kavramları geçmekle beraber, oradaki anlamı batılı devletlerle ilişkilerindeki emn ve emandan farklı bir anlamda kullanılmış olabilir. Zira hıristiyanlar için kullanılan şekliyle emanın Müslümanlara verilmesi söz konusu olmadığına göre bu belgelerde emn ve eman kavramları ile Müslümanların esenlik ve güvenlikleri kastedilmektedir.

Safevi Şahı Tarafından Osmanlı Sadrazamına Yazılan Nâmeler

İncelenen belgeler içerisinde Safevi Şahı Tarafından Osmanlı Sadrazamına yazılan name şeklinde bir belgeye¹⁸⁷ rastlanmıştır. Bu belgenin elkabı diğerlerinden oldukça farklı ifadeler içermektedir. Örneğin, elkabda ilk göze çarpan farklılık eyâlet ve hükümet-penah ifadelerinin kullanılmasıdır. Zirâ Şahlar Osmanlı padişahına hitaben yazdıkları elkablarda saltanat-penah ifadesini kullanırlarken sadrazama hükümet-penah ifadesini kullanmışlardır. Benzer şekilde “düstûr-ı a‘zam-ı mu‘azzam-ı mükerrem-i müşîr-i müfehhem” ifadeleri de Osmanlı Devleti’nde Sadrazamlar için kullanılan elkab formlarındaki ifadeleri çağrıştırmaktadır.

5.2. Osmanlı-Safevi Diplomatik Belgelerinde Dua Formları

Genel olarak Osmanlı Safevi diplomatik belgelerinde kullanılan dua kalıplarına bakıldığında durumun elkab formlarından farklı olmadığı görülmektedir. Osmanlı padişahlarının batılı hükümdarlara göndermiş oldukları nâme-i humâyûnlarda oturmuş bir elkab formu olduğu gibi aynı belgelerde kalıplaşmış bir dua formu da

¹⁸⁶ Bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 162, 165, 184.

¹⁸⁷ İran Şahı Şah Abbas Tarafından Serdar Ferhad Paşa Tarafına Gelen Name, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 247.

mevuttur. Örneğin; hıristiyan hükümdarlara ve devlet adamlarına yazılan belgelerde kullanılan Du'â formu “*Hatema'llâhu avâkibehû (avâkibehâ) bi'l-hayri ve'r-reşâd ve elheme (ve ahsene) ileyhi sebîle's-savâb (sebâle'r-rüşdi) ve's-sidad*” şeklindedir¹⁸⁸. Bu kalıp sadece muhatabın erkek ya da kadın olması durumuna göre değişmektedir. Ancak Safevilere gönderilen belgeler için aynı durum söz konusu değildir. Dua kalıpları açısından da farklılıklar sözkonusudur. Aslında bu farklılık dua kalıplarının içeriğine bakıldığında daha anlamlı gelmektedir. Şöyle ki Osmanlı padişahları, hıristiyan hükümdarlar için onların hidayete ermelerini vurgulayan ifadeleri dua rûknünde kullanırken, Safevi Şahları için ise daha ziyade bu dua kalıpları üzerinden muhataplarına çok ince imâlarda bulunularak her zaman hâkim tarafın kendileri olmasını sağlamışlardır. Zira muhatabı için “eslahallahu, erşedallahu” gibi dua kalıplarını kullanan taraf Osmanlı padişahları olmuştur.

Dua formları açısından bakıldığında Osmanlı Devleti'nin batılı hükümdarlara yazdığı diplomatik belgelerin formal yapısı ile Müslüman hükümdarlara yazdığı belgelerin formal yapısı arasında bir farklılık daha ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki rütbesi itibariyle daha alt kademede olan ve belgede doğrudan muhatap olmayan hıristiyan memurlar için belgede doğrudan muhatap olan Hükümdara yazılan Du'â formülünün¹⁸⁹ pasif formu olan “*Hutimet avâkibuhû bi'l-hayr*” kullanılırken bu durum Safevi Şahlarına gönderilen belgelerde farklıdır. Osmanlı padişahlarının Safevi Şahlarına yazdıkları belgelerde, rütbesi itibariyle daha alt kademede olan ve belgede doğrudan muhatap olmayan memurlar için Şah'a kullanılan dua formunun pasifi değil, aktif hali kullanılmıştır. Örneğin; “*İran Şahı Şah Abbas Tarafına Isdar Buyurulan Ahidname-i Hümayun da Safevi elçisi için “elçi-i kârdânları fahrü'l-umerâ-i zahrü'l- kiberâ-i yâdgâr-ı Ali Sultan Hulefa dâme fî münhecü'r-reşd ve'l-hudâ”* ¹⁹⁰ şeklinde dua kalıbı kullanılmıştır ki “*dâme*” dua kalıbı Osmanlı padişahlarının Safevi Şahları için en sık kullandıkları dua kalıplarındandır. Aynı şekilde; “*Fahru'l-havâs ve'l-mukarrabîn Şemseddin Muhammed Ağa-i Rumlu dâme mecduhû*” ¹⁹¹, “*Umdetu'l-emsâl ve'l-eşbâh elçi Hasan dâme mecduhû vesâtetiyle*”¹⁹²

¹⁸⁸ Savaş, **a.g.m**, *OTAM*, s. 225.

¹⁸⁹ “*Hatema'llâhu avâkibehû (avâkibehâ) bi'l-hayri ve'r-reşâd ve elheme (ve ahsene) ileyhi sebîle's-savâb (sebâle'r-rüşdi) ve's-sidad*”

¹⁹⁰ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 170.

¹⁹¹ İran Şahı Şah Abbas Tarafından Gelen Nameye Cevaben Sadrazam Murad Paşa Tarafından Yazılan Mektub-ı Sami, bkz. FB, **ayn. esr.**, c. 2, s. 175.

örneklerinde Şahlar için kullanılan aktif dua kalıpları daha alt kademedeki memurlar için de aynen kullanılmıştır.

Bütün bu örneklerden de anlaşılacağı üzere dua formları da muhatabın Müslüman ya da Hıristiyan olmasının yanında hangi rütbede bulunduğuna göre değişmektedir. Yalnız Safevilerle olan yazışmalarda bu dua kalıbının değişmediği görülmektedir.

5.2.1. Osmanlı Padişahı Tarafından Safevi Şahlarına Gönderilen Nâme-i Humâyûnlardaki Dua Formları

Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkilerine bakıldığında her iki devletin de Türk-İslam devleti olması sebebiyle farklı dua kalıplarına sıkça rastlandığı görülmektedir. İncelenen belgelerden tespit edildiği kadarıyla Osmanlı Padişahları Tarafından Safevi Şahlarına gönderilen nâme-i humâyûnlardaki dua formları kullanılma sıklıklarına aşağıdaki şekillerdedir:

DÂME...;

Osmanlı Padişahlarının Safevi Şahlarına hitaben en çok kullandıkları dua kalıbı *dâme* ile başlayan dua kalıbıdır. Ancak bu dua kalıbından sonra gelen ifadeler hemen hemen her defasında değişmektedir. Bu yüzden *dâme* 'nin kullanıldığı duaları takip eden ifadeler aşağıdakiler gibidir:

- Dâme fi rızâ-yı rabbü'n-nâs¹⁹³
- Dâme fi münhecü'l- hüdâ ve'd-dîn¹⁹⁴
- Dâme manzûren beinâyeti rabbu'l-vefâ¹⁹⁵
- Dâme fi hidâyet-i rabbü'n-nâs¹⁹⁶
- Dâme merâ'yâ limerâsimü'l-ülfet ve'l-istibnâs¹⁹⁷
- Dâme fi mesned-i iclâlehu bi'l-istibnâs¹⁹⁸

¹⁹² İran Şahı Şah Abbas Nakz-i Ahd İttikde Üzerine Serdar Tayin Olunan Sinan Paşa Tarafından Yazılan Mektub-ı Sami, bkz. FB, **ayn. esr.**, c. 2, s. 188.

¹⁹³ İnsanların rızasında/hoşnutluğunda daim olsun/devam etsin.

¹⁹⁴ Hidayet ve din yolunda devam etsin/daim olsun.

¹⁹⁵ Vefâ sahibi olan Allah'ın yardımı ile manzûru/korunması/gözetim altında korunup kollanması daim olsun.

¹⁹⁶ İnsanların rabbinin hidayetinde daim olsun/devam etsin.

¹⁹⁷ Ülfet ve samimiyet geleneklerini gözetmeye devam etsin.

¹⁹⁸ Allah'ın yüceliğine samimiyetle dayanmakta daim olsun.

Dâme dua kalıbı Osmanlı Padişahlarının yanı sıra Sadrazamlar tarafından da gerek Safevi Şahlarına, gerekse Şahların vezirlerine hitaben yazılan mektub-ı sâmilerde de kullanılmıştır. Şöyle ki Osmanlı Sadrazamları tarafından Habsburglu mevkidaşlarına hitaben yazılan mektuplarda genel olarak pasif dua formu¹⁹⁹ kullanırken burada Şahın vezirine hitaben Şah için kullanılan aktif dua formunun aynısını kullanmıştır. Örneğin, Sadrazam Murad Paşa Şah Abbas'a yazdığı mektub-ı samide Şah için "*Dâme fî münhecü'l-hüdâ ve'd-dîn*"²⁰⁰ kalıbını kullanırken, Şah'ın vezirine hitaben de "*Dâme fî rızâ'i'l-meliki'l-müste'ân*"²⁰¹ aynı kalıbı kullanmıştır.

Buradan da görüleceği üzere hem Şah için hem de veziri için aktif dua formlarının aynısı kullanılmıştır. *Dâme* dua kalıbının bir diğer özelliği de bu kalıbın sadece Osmanlı tarafından gönderilen belgelerde geçmesi, buna karşın Safeviler tarafından kullanılmamasıdır. Bu da Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkilerinde Safevi Şahı ve vezirinin Osmanlı sadrazamına denk tutulduğunun göstergesidir.

LÂZÂLE...;

Bu dua kalıbı Osmanlı Padişahları tarafından Safevi Şahlarına gönderilen nâme-i hümayûnlarda ikinci sıklıkta kullanılan dua kalıbıdır. *Lâzâl* ve *lâzâlet* formlarında da belgelerde geçtiği görülmektedir. Yine bu kalıptan sonra kullanılan ifadeler belgeden belgeye değişmektedir.

- *Lâzâle makrûnen bi hidâyetullâh*²⁰²
- *Lâzâle mansûren bi avni'llâhî manzûren bi aynü'l-ilahi*²⁰³
- *Lâzâlet du'âyem heyyâm-ı saltanatıhi ve devletıhi ve iclâlehi kâ'imen bi etnâbü'd-devâm ve dâ'imeten bi evtâdü'l-kıyâmen ilâ inkızâ'i'd-deverân ve inkırâzi'l-ezzemân Amin yâ Müste'ân*²⁰⁴
- *Lâzâlet tevâli'-i izzetihi fî mutâla'ü's-sa'âdet mazî'et-i şârkât ve mâ berhat nücum-ı haşmetıhi fî burûcü's-siyâdet-i lâmi'at-ı bârika-i*²⁰⁵

¹⁹⁹ Savaş, **a.g.m.**, *OTAM*, s. 234.

²⁰⁰ Hidayet ve din yolunda devam etsin/daim olsun.

²⁰¹ Melik ve Müste'ân olan Allah'ın rızasında daim olsun.

²⁰² Allah'ın hidayetine bağlılığı devam etsin/zâil olmasın.

²⁰³ Allah'ın yardımıyla daima muzaffer olsun.

²⁰⁴ Allah onun saltanat, devlet ve yücelik çadırının direklerini devirler geçinceye, zaman tükeninceye kadar kuvvetli desteğiyle uzun müddet ayakta tutsun. Amin, yâ Müste'ân.

²⁰⁵ Onun saadetinin doğuşunda izzetinin görüntüleri parlak ve aydın olsun, hakim burçlardaki heybetinin yıldızları ışık saçmaya devam etsin.

- Lâzâlet ebvâb-ı sadakatehu meftûhate bi'l-ihlâs²⁰⁶
- Lâ zâl muhtediyyen bi hidâyetullah²⁰⁷

ESLAHALLAHÜ...;

Bu dua kalıbı sadece Osmanlı Devleti'nden Safevilere gönderilen belgelerde geçmektedir. Toplam üç belgede karşılaşılan bu dua kalıbının ilk ikisi Yavuz Sultan Selim tarafından Şah İsmail'e gönderilen nâme-i hümâyûnlarda kullanılmıştır, üçüncüsü ise Sadrazam Ali Paşa tarafından İrân Şâhı Şah Hüdâbende'ye yazılan mektûb-ı samîde²⁰⁸ geçmiştir. Bu dua kalıbı ile ilgili en dikkat çeken husus diğer dua kalıplarını takip eden ifadeler hemen hemen her seferinde farklılık gösterirken, bu dua kalıbının üç kullanımında da aynı ifade takip etmiştir. Bu dua kalıbı Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkilerinde hâkim tarafın Osmanlı Devleti olduğunu göstermektedir. Genelde ilişkilerin gerilediği dönemlerde kullanıldığı görülmektedir. Dahası sadece Osmanlı padişahının değil sadrazamın da Şah'a bu şekilde hitap etmesi iki devlet arasında gerektiğinde diplomatik nezaketi bir tarafa bırakarak üslubunu sertleştiren tarafın Osmanlı Devleti olduğunun kanıtıdır.

- Eslahallahü şânehu²⁰⁹

ERŞEDALLÂHU... ;

Eslahallahü dua kalıbı gibi sadece Osmanlılar tarafından kullanılan bu dua kalıbına incelenen belgelerde üç kez rastlanmıştır. İlk ikisi Osmanlı padişahları tarafından Şahlara yazılan nâme-i humâyûnlarda²¹⁰, diğeri ise Osmanlı sadrazamı tarafından yine Şaha yazılan mekûb-ı sâmîde²¹¹ geçmektedir. Bu dua kalıbının en önemli özelliği iki devlet arasındaki ilişkilerin gergin olduğu dönemlerde yazılan belgelerde geçmesidir.

- Erşedallâhu Te'âlâ²¹²

²⁰⁶ Sadakatının kapıları ihlasla açık kalmaya devam etsin.

²⁰⁷ Allah'ın hidayetiyle bir muhtedî (hidayete eren) olarak devam etsin.

²⁰⁸ mektûb-ı samî için bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 192.

²⁰⁹ Allah onun durumunu düzeltsin/düzgün eylesin.

²¹⁰ Nişancı Bulunan Celâlizâde İnşasıyla Tahmasb'a gönderilen Tehditnâme, bkz. FB., **ayn. esr.**, c.1, s.526, 541.

²¹¹ İrân Şahı Şah Abbas Nakz-i Ahd İtdikde Üzerine Serdar Ta'yîn Olunan Sinan Paşa Tarafından Yazılan Mektûb-ı Sâmî Bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 188.

²¹² Allah onu irşâd etsin (hak yola iletin/yöneltsin)

- Erşedallahu'l-mülkü'l-kâdir²¹³
- Erşedallahü ilâ mâ irtizâhu²¹⁴

ESSESALLAHU... ;

Sadece Osmanlılar tarafından kullanılan bu dua kalıbı, II. Bayezid'in Şah İsmail tarafından gönderilen nâmelere cevaben yazdığı iki nâme-i hümayûnda geçmekle birlikte daha sonraki dönemlerdeki yazışmalarda rastlanmamaktadır. Bu da II. Bayezid'den sonra Osmanlı-Safevi ilişkilerinin seyri konusunda önemli ipuçları vermektedir.

- Essesallahü bünyân-ı adlihî ve efzâlihî ilâ yevmiddîn.²¹⁵
- Essesallahü kavâ'ide adlihî ve ömrihi ve eyyedehû bi tevfigihi ve nasrihi²¹⁶.

ÜBBİDET...;

Bu çalışmaya esas olan Münşeatta bu dua kalıbı sadece Osmanlı Devleti tarafından bir kez kullanılmıştır. Bu dua kalıbı, takip eden ifadeler açısından diğer dua kalıplarından farklılık göstermektedir. Bu belgeden²¹⁷ önceki nâme-i hümayûnlarda Osmanlı padişahları tarafından Safevi Şahlarının itikadları hususunda imâda bulunan dua kalıpları kullanılırken ilk kez burada Şahın “*izzet ve saltanatının ebedî olması*” temennisinde bulunan bir dua kalıbı kullanılmıştır.

- Übbidet eyyâme izzehi ve saltanatı²¹⁸.

HAFİZALLAHU...;

Bu dua formu incelediğimiz belgeler içerisinde bir defaya mahsus kullanılan dua formlarındandır. Takip eden ifadeler açısından baktığımızda Safevi Şahının saltanatına yönelik temennilerden ziyade kişisel hayatları ile ilgili dilekler içermektedir.

- Hafızallahu Te'alâ ani's-sû'i ve'l-bâs²¹⁹

²¹³ Melik ve Kâdir olan Allah onu irşâd etsin (hak yola iletsin/yöneltsin).

²¹⁴ Allah onu razı olduğu şeylere irşad etsin/yöneltsin.

²¹⁵ Hesap gününe kadar Allah onun adalet binasını ve faziletini/üstünlüğünü tesis etsin/ayakta tutsun.

²¹⁶ Allah onun adaletinin temellerini ve ömrünü tesis etsin ve onu başarısı ve yardımıyla desteklesin.

²¹⁷ Kars Kalesine Mûte'allik Bazı Hususa Dâir Şah Tahmasb'a Gönderilen Nâme-i Hümayun, Bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 1, s. 625.

²¹⁸ Onun izzet ve saltanatının günleri ebedî olsun.

²¹⁹ Allah onu kötülükten dert ve tasadan korusun. İran Şahı Şah Abbas Tarafından Sulh ve Salah İstid'âsıyla Gelen Nâmesine Cevaben Isdâr Buyurulan Nâme-i Hümayun. Bkz. FB., **ayn. esr.**, c.II, s.160

ŞİDALLAHÛ...;

Bu dua kalıbı her iki devlet tarafından da kullanılan kalıplardan olmakla beraber, sık kullanılan bir dua formu değildir. Bir defa Osmanlı tarafından gönderilen nâme-i hümâyûnda²²⁰, bir defa da Safevi Şahı tarafından gönderilen nâmede²²¹ geçmektedir. Bu dua kalıbının, iki devlet tarafından da kullanılan ortak dua kalıpları çerçevesinde değerlendirildiğinde takip eden ifadeler açısından önemli bir hususiyeti vardır. Osmanlı-Safevi yazışmalarında bazı dua kalıpları iki devlet tarafından da kullanılmakla birlikte, takip eden ifadeler açısından tamamen farklılık göstermekte idiler. Ancak bu dua kalıbından sonra iki tarafın da kullandığı ifadeler hemen hemen aynı anlama gelmektedir.

- Şîdallahû serâdakât-ı devletehu²²².
- Şîdallahu erkân-ı saltanatehu ve eclâlehu müteveccihen terfih-i ahvâl-ı ibâd²²³

VEFKALLAHÛ...;

Bu dua kalıbı da sık kullanılmayan kalıplardandır. Sadece bir nâme-i hümâyûnda²²⁴ geçmektedir. Takip eden ifadeler açısından Şahın saltanat ya da devletine yönelik dileklerden ziyade şahsına yönelik temenniler içermesi açısından genel olarak Osmanlıların kullandığı dua formatına uygun görünmektedir.

- Vefkallahû subhâne limâ yuhibbu ve yerzî ve ikâme alâ tâ'atehu nâfilen ve farzen²²⁵

²²⁰ İran Şahı Şah Abbas Tarafından Bazı Madde-i İstîzâmı Zımınında Takdîm Olunmuş Olan Nameye Cevaben Isdar Buyrulan Name-i Hümayun, FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 252.

²²¹ “İrân Şâhı Şâh Safî Tarafından Hudûd Ve Sugura Dâir Takdim Olunmuş Olan Nâme”, FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 214.

²²² Allah onun devletinin otağlarını bina eylesin/ayakta tutsun/ma‘mur eylesin.

²²³ Allah, onun halkın durumunu iyileştirmeye yönelik olan saltanatının ve büyüklüğünün sütunlarını/temellerini bina eylesin.

²²⁴ Cülûs-ı Hümayun İlanı Zımınında Okçuzade Muhammed Şahi Efendi İnşasıyla İran Şahı Tarafına Isdar Buyrulan Name-i Hümayun²²⁴ bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 263.

²²⁵ Sübhân olan Allah onu sevdiği ve râzı olduğu şeyler ile nâfile ve farz işleri tam anlamıyla yerine getirmekte muvaffak kılsın.

5.2.2. Osmanlı Sadrazamı Tarafından Safeviler Tarafına Gönderilen Mektub-ı Sâmilerde Geçen Dua Formları

EDEMALLAHÛ...;

Osmanlılar tarafından Safevilere gönderilen belgelerde bazı dua kalıpları hem padişahlar hem de sadrazamlar tarafından kullanılırken, incelenen belgeler içerisinde bir mektûb-ı samîde²²⁶ karşılaşılan bu dua kalıbı sadece sadrazam tarafından kullanılmıştır. Belgenin muhatabları Şahın vukelâsı olduğu için takip eden ifadeler çoğul formunda gelmiştir.

- Edemallahu te‘âlâ me‘âlîhim ilâ yevmü’l-hesab²²⁷

EYYEDALLAHÛ... ;

İncelenen belgeler içerisinde bu dua kalıbı da *Edemallahu* gibi sadece Osmanlı sadrazamı tarafından gönderilen bir mektûb-ı sâmîde²²⁸ geçmektedir. Bu dua kalıplarının bir başka ortak özelliği ise muhatablarının Şahlar olmamasıdır. Osmanlı Sadrazamları, Safevi Şahlarına hitaben padişahların şahlar için kullandıkları dua kalıplarının aynısını kullanırken bu dua kalıplarını sadece mevkidaşları için kullanmışlardır. Doğal olarak takip eden ifadeler muhatapların kişiliklerine yönelik temenniler içermektedir.

- Eyyedallahü te‘âlâ ve ebkâhu ve ce‘âle âhirehu hayren min evlâhi²²⁹

LÂZÂL...;

Bu dua kalıbı sadece Osmanlı Devleti tarafından kullanılmakla beraber, hem Osmanlı Padişahı hem de sadrazam tarafından kullanılan dua kalıplarındandır. Ancak Osmanlı Sadrazamının Şah’a hitaben yazdığı mektûb-ı samîde olmayıp Şah’ın vukelâsına yazdığı belgede²³⁰ bu kalıp kullanılmaktadır.

- Lâzâl kadrehumu’l-âlî müte‘âliyâ fi’l-eyyâm ve’l-leyâlî²³¹

²²⁶ Sadrazam Taraflarından Amasya’da Bulunan Tahmasb’ın Vukelasına Yazılan Cevabnâme. Bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 1, s. 619.

²²⁷ Allah onların şerefini/onurunu hesap gününe kadar daim kılsın

²²⁸ İran Şahı Şah Abbas Tarafına Veziriazam Ali Paşa Tarafından Yazılan Mektûb-ı Sâmî, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 173.

²²⁹ Allah onu desteklesin, muhafaza etsin, sonunu evvelinden hayırlı eylesin.

²³⁰ İran Şahı Vukelasından Musâlaha Maddesinden Dolayı Gelen Mektuba Cevaben Sadrazam Tarafından Yazılan Mektûb-ı Sâmî”, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 185.

²³¹ Gündüzler ve geceler boyunca onun yüce, büyük olan kadr u kıymeti zevâl bulmasın/devam etsin.

DÂME...;

Her iki devlet tarafından da kullanılan *dâme* kalıbı, Osmanlı Devletinde de hem padişahlar hem de sadrazamlar tarafından kullanılmıştır. Ayrıca sadrazamlar tarafından da hem Şaha hitaben²³² hem de vezirine²³³ hitaben kullanılmıştır. Her iki durumda da *dâme* kalıbını takip eden ifadeler farklılık gösterse de anlam itibarıyla aynıdır. Dolayısıyla Osmanlı sadrazamının hem Şaha hem de vezirine aynı dua kalıbı ile ifade etmesi Osmanlıların Safevileri kendilerine denk görmemelerinin bir tezahürüdür. Örneğin;

- Dâme fi münhecü'l-hüdâ ve 'd-dîn²³⁴ kalıbı Şah için kullanılırken,
- Dâme fi rızâ'i'l-meliki'l-müste'ân²³⁵ Şah'ın veziri için de aynı kalıp kullanılmıştır.

Bir de Osmanlı Sadrazamları tarafından Safevi Şahlarına yazılan bazı Mektûb-ı Sâmilerde alışılmış dua kalıplarının dışında farklı bir dua formatına rastlanmıştır. Bunlar daha ziyade Farsça şiir formunda edebî dua formatı olarak adlandırılabilir. Bu dua formlarıyla ilgili dikkat çeken bir başka husus ise belge içerisindeki konumlarıdır. Normalde belgelerde dua rüknu elkabdan sonra gelirken bu farklı formattaki dualar elkabdan önce gelmektedirler. Örneğin;

- “Tâ Hüsrev-i settârgan-ı sepehr-i sevâr ve şâh-ı ihtirân-ı kaviyyu'l-iktidâr-ı mevâkeb-i kevâkeb bîhad ve şomâr ve cunûd-ı mes'ûd-ı sevâbet ve seyyâr ile burûc-ı izz ve su'ûde urûc ve su'ûd ve tahtgâh-ı târem çârmende isbât-ı vücut idüb zirve-i ulyâ-yı şerefde karar ve derece-i a'lâ-i nısfu'n-nehârda ifâza'-i envâr eyleye”²³⁶
- “Tâ bârika'-i sâbika'-i inâyet-i hazret-i rabb-i izzet tebârın subhânen ve kadîren ve te'âlâ ? uluvven kebîren mânend-i sobh-ı sâdık muttali'-i sudûr-ı pör nûr-ı sâlekân-ı menâhicden müte'allik dırahşân ve âfitâb şeref ve ikbâl ufk-ı izz ve

²³² Sadrazam Murad Paşa Şah Abbas'a yazdığı mektub-ı sami, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 175.

²³³ İran Şahı Şah Abbas Veziri Olan Allahverdi Han'a Sadrazam Murad Paşa Tarafından Yazılan Mektûb-ı Sâmi, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 183.

²³⁴ Hidayet ve din yolunda devam etsin/daim olsun.

²³⁵ Melik ve Müste'ân olan Allah'ın rızasında daim olsun.

²³⁶ İran Şahı Şah Abbas Tarafından Gelen Nâmeye Sadrazam Alî Paşa Tarafından Yazılan Mektûb-ı Sâmi, bkz., FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 190.

iclâl ve ovc-ı ref‘at ve kemâlden fezâyı sarayı cihân ve saht-ı fesaht-ı âlemiyâne şârik ve dirahşân ola”²³⁷

- “Tâ şehriyâr-i sepehr-sevâr Hüsrev-i hâver-i kaviyyü’l-iktidâr mevâkeb-i kevâkeb ve ihtirân-ı sâbit ve seyyâr ile burûc-ı su‘ûde urûc ve su‘ûd idüb diz-i ulyâ-yı şerefde urve’i kasvâyı nısfu’n-nehârda efâze’i envâr eyleye”²³⁸ dua kalıpları alışılmış kalıplardan farklı ifadeler içermektedirler.

5.2.3. Safevi Şahları Tarafından Osmanlı Padişahlarına Gönderilen Nâmelerde Geçen Dua Formları

HALLADALLAHÜ...;

Bu dua kalıbı Safevi Şahları tarafından Osmanlı padişahları için en sık kullanılan dua kalıbı olmakla birlikte Osmanlılar tarafından kullanılmamıştır.

- Halladallahü te‘âlâ zülâl-i ma‘dele ale’l- müslimîn ve eyyede eyyâm-ı hilâfete limesâlihi’l- islâm ve’l- müslimîn
- Halledallahû te‘âlâ zülâl-i saltanehu beyne’l- havâkeyn ve nasara cünudehu ve a‘zâdehu tegallu‘ mu‘esser-i ezdâdü’d-dîn ve kat‘ı dâberu’l-müşrikîn ve gam‘-ı menâberü’l-küfr ve’l-kâfirîn ve zafer-i askerü’l-islâm ve cuyûşu’l- müslimîn ilâ yevm-i yenâl fihi ecrü’l-âmelîn²³⁹
- Halledallahü subhâne ve te‘âlâ zulâli saltanat ve haşmet alâ mefariku’l- enâm ve edâm-ı eyyâm-ı ma‘delet ve nısfete ve re’fette ve merhamet ve şefkatte ilâ kıyâmu’s-sâ‘atu’l-kıyâm ve lâzâlet bünyân-ı devletü’l- kâhere makrûne bi’l- hulûd ve erkân-ı hilâfetu’l- bâhere müşeyyide ilâ yevmü’l-vu‘ûd²⁴⁰.

²³⁷ Revan Teshirine Memur Olan Serdar Tarafına İran Şahı Tarafından Gelmiş Olan Nameye Yazılan Cevabname, bkz., FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 249.

²³⁸ İran Şahı Şah Abbas Tarafına Sulh Ve Salah Zımında Asitanede Kaimakam Paşa Tarafından Yazılan Mektub-ı Sami, bkz., FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 268.

²³⁹ Allah onun hakanlar arasındaki saltanatının gölgesini ebedî eylesin, ordularını ve kuvvetlerini muzaffer kılsın, din karşıtlarının izlerini söküp çıkarsın, müşriklerin kökünü kazısın, küfrün ve kâfirlerin minberlerini düşürsün, herkesin amelinin karşılığının verileceği güne kadar İslam askerini ve müslüman ordularını muzaffer eylesin. Cennetmekân Sultan Selîm Hân Gazi Hazretlerinin Vefatlarına Ta‘ziye Ve Rodos Kal‘asının Fethi İçün Tehniyeyi Şâmil Şâh İsmâil Tarafından Takdim Kılınan Nâme, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 1, s. 525.

²⁴⁰ Bütün noksan sıfatlardan münezze ve yüce olan Allah onun saltanatının gölgesini ve türlü türlü yaratılmışlar üzerindeki heybetini ebedî kılsın. Adaletli, insafli, şefkatli ve merhametli günlerini kıyamete kadar devam ettirsin. Ebedî karşı konulmaz devletinin yapısı, parlak hilafetinin sütunları zevâl bulmasın. Cülus-I Hümayunı Müşir İran Şahı Tarafına Isdar Buyrulan Name-i Hümayun’un Cevabı, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 471.

- “Halledallahü mülkehu ve saltanatehu ve efâz-ı ale’l-âlemîn adlehu ve re’fetehu²⁴¹.

EYYEDALLAHU...;

Bu dua kalıbı Şah İsmail tarafından ilki Yavuz Sultan Selim’e, ikincisi Kanuni Sultan Süleyman’a hitaben kullanılmıştır. Osmanlılar tarafından Safevilere gönderilen belgelerde de bir kez geçmektedir. Yani sıklıkla olmasa da hem Osmanlılar hem de Safeviler tarafından kullanılan dua kalıplarındandır.

- Eyyedallahu bi’d-devletü’l- ebediyyet ve edâme bi’-sa’âdetü’s-sermediyye²⁴²
- Eyyedallahü meyâmen-i mülkehu ve saltanetehu ve eyyedehu bekemâl-i lutfehu ve ihsânehu²⁴³.

LÂZÂLE...;

Bu dua kalıbı da hem Osmanlılar tarafından hem de Safeviler tarafından kullanılmakla birlikte Osmanlı Devleti daha sıklıkla kullanmıştır.

- Lâzâle meyâmen-i saltanatehu zâhirete makrûnete bedevâmü’l-eyyâm ve mü’esser azimetehu ve celâletehu memdûdete litakviyyete dînü’l-islâm²⁴⁴.
- Lâzâlet i’lâm-ı saltanatehu merfû’at-ı ilâ kubbetü’s-semâ’ ve erkâm-ı devletehu merkûmete alâ levhi’l- bekâ’ kerdânide²⁴⁵.

CE’ÂLALLAHÛ...;

Bu dua kalıbı da sadece Safeviler tarafından Osmanlılara gönderilen belgelerde geçmektedir. Şah İsmail’in II. Bayezid’e hitaben gönderdiği ilk nâmede kullanılmıştır.

²⁴¹ Allah onun adaletini ve şefkatini alemlere yaysın/döksün/akıtsın. İran şahı tarafından Musa Sultan sefaretiyle takdim olunmuş olan nâme. Bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 237.

²⁴² Allah onu ebedî devleti ile desteklesin ve ebedî mutluluk ile dâim kılsın. Zikr Olunan Üç Kıt’a Nâmelere Cevâb Olarak Şah İsmâil Tarafından Gelen Nâme. Bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 1, s. 384.

²⁴³ Allah onun mülkünün bereketini, güç ve kudretini (sultanlığını) mü’eyyed ve muhkem etsin, eksiksiz lütf ve ihsanıyla onu desteklesin. Çaldıran Vak’âsından Sonra Şâh İsmâil Tarafından Âsitâne-i Bülend-i Ebvân Hazreti Sultan Selîm Hân’a Takdim Olunan Tazarru’ nâme, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 1, s. 413.

²⁴⁴ Günler devam ettiği sürece onun saltanatının bereketi son bulmasın, İslam dinini güçlendirmek için onun büyüklüğünün ve yüceliğinin izleri uzun olsun/sürsün. Amasya’da Musâlaha İstid’âsiyle Şah Tahmasb’dan Gelen Tazarru’ nâme, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 1, s. 620.

²⁴⁵ Onun saltanatının alemleri gök kubbede yükselmeye, devletinin izleri bâkî levhâda yazılı/çizili olmaya devam etsin. Bağdad Fethinden Sonra Sulh Ricasıyla İrân Şâhı Tarafından Takdim Olunmuş Olan Nâme, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 210.

- Ce‘âlallahû teâlâ mebâniyü mülkihi ma‘mûren ve legâhu min indihî nadret ve surûran²⁴⁶.

TÂLE...;

Bu dua kalıbı sadece Safeviler tarafından ve bir kez kullanılan bir dua kalıbıdır. Safeviler tarafından kullanılan dua kalıplarına baktığımızda genel olarak kalıbı takip eden ifadelerin Osmanlı padişahlarının saltanatlarına ilişkin temenniler olduğunu görmekteyiz. Ancak burada “tâle” kalıbını mütakiben padişahın ömrüne ilişkin dilekler yer almaktadır.

- Tâle bekâhu ve nâle menâi²⁴⁷.

ŞİDALLAHÛ...;

İki devlet tarafından kullanılan dua kalıbı olamakla birlikte bu dua kalıbı sık kullanılan bir dua kalıbı değildir. Bir defa Osmanlılar, bir defa da Safeviler tarafından kullanılmıştır.

- Şîdallahû erkân-ı saltanatehu ve eclâlehu müteveccihen terfih-i ahvâl-ı ibâd²⁴⁸.

5.2.4. Safevi Şahı Tarafından Osmanlı Sadrazamına Yazılan Nâmelerdeki Dua Formları

HASSALALLAHÛ....;

Bu dua kalıbı Safeviler tarafından ilk kez kullanılmıştır. Osmanlı Devleti tarafından Safevi sadrazamına olsun vükelasına olsun gönderilen belgelerde Şaha hitaben kullanılan dua formunun aynısı kullanılırken, Safevi Şahı Osmanlı Sadrazamına yazdığı bu nâmede daha önce Osmanlı padişahlarına hitaben kullandığı dua formundan farklı bir dua formu kullanmıştır. Doğal olarak Şahların Osmanlı Padişahına onların saltanatlarına ilişkin dua kalıpları kullanırken sadrazam için onun makamına uygun bir dua kalıbı kullanılmıştır.

---

²⁴⁶ Allah onun mülkünün yapılarını ma‘mûr eylesin ve onu katından (bahşedeceği) güzellik ve sevince kavuştursun.

²⁴⁷ Ömrü/devamı uzun olsun, (sahip olmayı istediklerini) elde etsin. İran Şahı Tarafından Şehzade Bayezid Hakkında Takdim Olunmuş Olan Şefâ‘atnâme. Bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 24.

²⁴⁸ Allah, onun halkın durumunu iyileştirmeye yönelik olan saltanatının ve büyüklüğünün sütunlarını/temellerini bina eylesin. İrân Şâhi Şâh Safî Tarafından Hudûd Ve Sugura Dâir Takdim Olunmuş Olan Nâme , bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 214.

- Hassalallahû merâmehü²⁴⁹.

Osmanlı-Safevi Diplomatik Yazışmalarında Karşılıklı Olan Belgelerin Dua Formlarının Mukayesesi

Osmanlı-Safevi diplomatik yazışmalarında karşılıklı olarak tespit edebilen belgelerde geçen dua formlarına bakıldığında iki devlet arasındaki diplomatik ilişkinin genel yapısına uygun olarak Osmanlı Devleti'nin yazışmalarda üstün taraf olduğu ve kırmızı çizgileri ihlal edildiğinde de üslubunu sertleştirdiği görülmektedir. İncelenen belgelerde dikkat çeken en önemli nokta Safevi şahlarının bir taraftan faaliyetleri ile sık sık Osmanlı padişahlarının tepkisini çekerken, diğer taraftan da yazışmalarında kullandıkları dua formları ile Osmanlı padişahlarını teskin etmeye çalışmalarıdır. Osmanlı padişahlarının zaman zaman “*Erşedallahu 'l-mülkü 'l-kâdir*”, “*Erşedallâhu Te 'âlâ*”, “*Eslahallahû şânehu*” dua formlarını kullanmalarına karşılık Safevi Şahlarının “*Lâzâle*”, “*Halledallahû*”, “*Eyyedallahû*” kalıplarıyla mukabele etmeleri bu tavrın en önemli göstergesidir²⁵⁰.

5.2.5. Her İki Devlet Tarafından Kullanılan Dua Formlarının Takip Eden İfadeler Açısından Mukayesesi

Osmanlı-Safevi diplomatik belgelerinde her iki devlet tarafından da sıklıkla kullanılan üç dua formu göze çarpmaktadır. Bunlar:

- Lâzâle
- Eyyedallahû
- Şîdallahû kalıplarıdır.

Söz konusu kalıplar her iki devlet tarafından kullanılmasına rağmen kalıbı takip eden ifadeler oldukça farklılaşmaktadır. Örneğin, *Lâzâle* kalıbından sonra Osmanlı padişahları;

- Lâzâle makrûnen bi hidâyetullâh²⁵¹
- Lâzâle mansûren bi avni'llâhî manzûren bi aynü'l-ilâhi²⁵²

²⁴⁹ Allah onu dilediği arzusuna ulaştırın. “Serdar Ferhad Paşa tarafına İran Şahı Şah Abbas tarafından gelen nâme. Bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 247.

²⁵⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ek 2.

²⁵¹ Allah'ın hidayetine bağlılığı devam etsin/zâil olmasın.

- Lâzâlet du'âyem heyyâm-ı saltanatı ve devleti ve iclâlehi kâ'imen bi etnâbü'd-devâm ve dâ'imeten bi evtâdü'l-kıyâmen ilâ inkızâ'i'd-deverân ve inkırâzi'l-ezzemân Amin yâ Müste'ân²⁵³
- Lâzâlet tevâli'-i izzetihi fî mutâla'ü's-sa'âdet mazî'et-i şârkât ve mâ berhat nücum-ı haşmetihi fî burûcü's-siyâdet-i lâmi'at-ı bârika²⁵⁴.
- Lâzâlet ebvâb-ı sadakatehu meftûhate bi'l-ihlâs²⁵⁵
- Lâ zâl muhtediyyen bi hidâyetullah²⁵⁶

ifadelerini kullanırlarken, Safevi Şahları;

- Lâzâle meyâmen-i saltanatehu zâhirete makrûnete bedevâmü'l-eyyâm ve mü'esser azimetehu ve celâlethu memdûdete litakviyyete dînü'l-islâm²⁵⁷.
- Lâzâlet i'lâm-ı saltanatehu merfû'at-ı ilâ kubbetu's-semâ' ve erkâm-ı devletehu merkûmete alâ levhi'l- bekâ' kerdânîde²⁵⁸.

ifadelerini kullanmışlardır.

Genelde Osmanlı padişahlarının, Safevi Şahlarına hitaplarında bu dua formunda onların hidayetlerinin devamı ve kulluklarıyla ilgili ifadeler kullanırlarken, Safevi Şahları aynı dua formunu müteakib Osmanlı padişahlarının saltanatlarının devamı yönünde ifadeler kullanmışlardır.

Eyyedallahû dua formu da sıklıkla olmasa da her iki devlet tarafından kullanılan bir diğer dua kalıbıdır. Osmanlı Sadrazamı tarafından Safevi Şahına hitaben;

- Eyyedallahü te'âlâ ve ebkâhu ve ce'âle âhirehu hayren min evlâhi²⁵⁹
- Şeklinde kullanılırken;
- Eyyedallahu bi'd-devletü'l- ebediyyet ve edâme bi'-sa'âdetü's-sermediyye²⁶⁰

²⁵² Allah'ın yardımıyla daima muzaffer olsun.

²⁵³ Allah onun saltanat, devlet ve yücelik çadırının direklerini devirler geçinceye, zaman tükeninceye kadar kuvvetli desteğiyle uzun müddet ayakta tutsun. Amin, yâ Müste'ân.

²⁵⁴ Onun saadetinin doğuşunda izzetinin görüntüleri parlak ve aydın olsun, hakim burçlardaki heybetinin yıldızları ışık saçmaya devam etsin

²⁵⁵ Sadakatının kapıları ihlasla açık kalmaya devam etsin.

²⁵⁶ Allah'ın hidayetiyle bir muhtedi (hidayete eren) olarak devam etsin.

²⁵⁷ Günler devam ettiği sürece onun saltanatının bereketi son bulmasın, İslam dinini güçlendirmek için onun büyüklüğünün ve yüceliğinin izleri uzun olsun/sürsün.

²⁵⁸ Onun saltanatının alemleri gök kubbede yükselmeye, devletinin izleri bâkî levhâda yazılı/çizili olmaya devam etsin.

²⁵⁹ Allah onu desteklesin, muhafaza etsin, sonunu evvelinden hayırlı eylesin.

²⁶⁰ Allah onu ebedî devleti ile desteklesin ve ebedî mutluluk ile dâim kılsın.

- Eyyedallahû meyâmen-i mülkehu ve saltanetehu ve eyyedehu bekemâl-i lutfehu ve ihsânehu²⁶¹

Şekilleriyle de Şah İsmail tarafından ilki Yavuz Sultan Selim'e ve ikincisi de Kanuni Sultan Süleyman'a hitaben kullanılmıştır. Lâzâle gibi Eyyedallahû kalıbı da iki devlet tarafından kullanılmakla beraber müteakip ifadeler açısından farklılaşmaktadır. Osmanlı Sadrazamı bu dua kalıbından sonra Safevi Şahına onun saltanatı ya da devleti ile ilgili değil de kişisel ve dini hayatıyla ilgili ifadeler kullanmaktadır. Oysa Safevi Şahı aynı kalıbı müteakiben Osmanlı Padişahının devleti ve mülkü ile ilgili ifadelere yer vermektedir.

Şîdallahu dua kalıbı da iki devlet tarafından kullanılan dua formlarından olmakla birlikte takip eden ifadeler açısından önceki dua kalıplarından farklılaşmaktadır. Zira Osmanlı padişahları genellikle Şahların ömürlerine, hidayetlerine yönelik temennilerde bulunurlarken bu dua kalıbından sonra Safevi Şahları gibi muhataplarının devletinin iyiliğine yönelik ifadeler kullanmışlardır.

- Şîdallahu serâdakât-ı devletehu²⁶²
haliyle Osmanlı padişahı tarafından ve
- Şîdallahu erkân-ı saltanatehu ve eclâlehu müteveccihen terfih-i ahvâl-ı ibâd²⁶³
şekliyle de Safevi Şahı tarafından kullanılmıştır.

5.3. Osmanlı-Safevi Diplomatik Belgelerinde Geçen Ayetler

Osmanlı Devleti'nin Batılı hükümdarlara gönderdiği diplomatik belgeler ile Müslüman yöneticilere gönderdiği diplomatik belgeler arasındaki en önemli farklardan bir tanesi de bu belgelerde yoğun olarak Kur'ân-ı Kerim'den ayetlerin kullanılmasıdır. Elbette bunda her iki tarafın da birbirlerine karşı yürüttükleri

²⁶¹ Allah onun mülkünün bereketini, güç ve kudretini (sultanlığını) mü'eyyed ve muhkem etsin, eksiksiz lütuf ve ihsanıyla onu desteklesin.

²⁶² Allah onun devletinin otağlarını bina eylesin/ayakta tutsun/ma'mur eylesin.

²⁶³ Allah, onun halkın durumunu iyileştirmeye yönelik olan saltanatının ve büyüklüğünün sütunlarını/temellerini bina eylesin.

mücadeleyi dînî argümanlar üzerinden yapmaları etkili olmuştur. Gerek Osmanlılar gerekse Safeviler yazışmalarında ayetleri kullanarak birbirlerine karşı iddia ve imâlarını ayetlerle desteklemişlerdir. Aslında bu noktada da Osmanlı-Safevi diplomasi dilinin genel yapısının yansıması görülmektedir. Osmanlı Safevi diplomatik yazışmalarında kullanılan ayetlerin vurgusu iki devlet arasındaki ilişkilerin seyrine göre değişebilmektedir.

Diplomatik belgelerde geçen ayetler yaptıkları vurgu esas alınarak aşağıdaki şekilde gruplandırılabilir:

- 1- Meşruiyyet kaynağı vurgusu yapan ayetler
- 2- Cihat vurgusu yapan ayetler
- 3- Barışın önemine vurgu yapan ayetler
- 4- İtikâdî meselelere vurgu yapan ayetler
- 5- Ahde Vefa ve Nakz-i Ahd ile ilgili vurgu yapan ayetler.

5.3.1. Meşruiyyet Kaynağı Vurgusu Yapan Ayetler

Bu gruba giren ayetler genellikle Osmanlılar tarafından Safevilere gönderilen belgelerde geçmektedir. Bunun temel sebebi ise Osmanlı Sultanlarının Safevi şahırlarına kendilerinin “*mü’eyyed min indi’l-lah*”²⁶⁴ olduğu mesajını vermek istemeleridir. Böylece meşruiyyetlerini ilâhî kaynaktan aldıkları vurgusunu yaparak İslâm dünyasındaki konumlarının ve Safeviler üzerindeki üstünlüklerinin de altını çizmiş oluyorlardı. Meşruiyyet vurgusu yapan ayetlerin belgelerde en sık karşılaşılan ayet grubu olması Osmanlı Devleti’nin bu konu üzerinde önemle durduğunu göstermektedir. Bu amaçla Osmanlılar tarafından Safevilere gönderilen nâme-i hümâyûnlara yerleştirilen ayetler içerisinde en sık kullanılanları:

- “İnnâ ce‘alnâke halîfeten fi’l-ard”²⁶⁵
- “Hüvellezî ce‘aleküm halâife fi’l-ard”²⁶⁶
- “Ce‘alnâküm halâife fi’l-ard”²⁶⁷

²⁶⁴ Allah tarafından onaylanmış

²⁶⁵ Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık, Kur’ân-ı Kerim, 38/ 26; bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 1, s.541, 623, c. 2, s. 165, 213, 214, 216, 217, 463

²⁶⁶ O sizi yeryüzünde halifeler kılandı, 35/ 39, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 1, s. 379.

²⁶⁷ Biz sizi yeryüzünde halife yaptık, 10/14, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 177.

Ayetleridir. Bu ayetler Türklerin İslâmiyeti kabulünden önceki meşruiyet kaynağı olan “kut” anlayışının İslâmiyetteki karşılığını ifade etmektedir. Osmanlı Sultanlarının Safevi Şahlarna gönderdikleri belgelerde en çok bu ayete yer vermeleri aslında bu iki Türk devleti arasındaki “en güçlü Türk-İslam Devleti” olma konusundaki rekabetlerinin de bir tezahürü olmakla birlikte, bu ayetler üzerinden rekabetlerini dini öğelerle desteklemek istemelerinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca,

- “Tu’ tî’l-mülke men teşâ’u”²⁶⁸
- “Zâlike fadlullahi yu’ tîhi men yeşâ’u”²⁶⁹
- “İnne’ d-dîn indallahi’ l-islâm. Gulillahümme mâlike’ l-mülki tu’ tî’l-mülke men teşâ’u ve tenzi’ u’ l-mülke mimmen teşâ’u tu’ izzu men teşâ’u ve tuzillu men teşâ’u biyedike’ l-hayr inneke alâ külli şey’ in kadîr”²⁷⁰
- “İnne’ l-arda lillâhi yûrisuhâ men yeşâ’u min ibâdihî”²⁷¹
- “Zâlike fadlullâhi yu’ tîhi men yeşâ’u”²⁷²
- “Ve Rabbuke yehlugû mâ yeşâu ve yehtâru”²⁷³
- “Yedu’ llâhi fevga eydîhim”²⁷⁴
- “Ve ce’ alekûm mülûken”²⁷⁵
- “Ve rafe’ a ba’ zekûm fevga ba’ zin deracâtin”²⁷⁶.

Ayetleri de aynı amaçla kullanılmıştır. Mülkün gerçek sahibinin Allah olduğunun ve O’nun kime dilerse mülkü bir emanet olarak tevdi edebileceği anlamını içeren Mealindeki bu ayetlerle Osmanlı Hanedanının “Allah’ın yeryüzündeki halifesi olma” şerefine mazhar olarak, adil ve güçlü bir hükümdar olduğunun altı çizilmektedir.

²⁶⁸ Sen mülkü dilediğine verirsin, 3/ 26, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 1, s. 382, 541, c. 2, s.192, 213.

²⁶⁹ İşte bu Allah’ın lütfudur. Onu dilediğine verir, 62/4, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 1, s. 383.

²⁷⁰ Şüphesiz Allah katında din İslam’dır. De ki: “Ey mülkün sahibi olan Allah’ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır, senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetensin. 3/19 ve 26, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 213.

²⁷¹ Şüphesiz yeryüzü Allah’ındır. Ona, kullarından dilediğini mirasçı kılar. 7/ 128, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 244, 263.

²⁷² İşte bu Allah’ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. 5/54, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 252.

²⁷³ Rabbin dilediğini yaratır ve seçer. 28/68, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 263.

²⁷⁴ Allah’ın eli onların eli üzeredir, 48/10, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 1, s. 383.

²⁷⁵ Sizi hükümdarlar kılmıştı, 5/20, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 253.

²⁷⁶ Bazınızı bazınıza derece derece üstün kıldık, 6/165, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 255.

5.3.2. Cihat Vurgusu Yapan Ayetler

Cihatın önemine vurgu yapan ayetler Osmanlı-Safevi diplomatik belgelerinde sıklıkla geçen bir diğer ayet grubudur. İki tarafın belgelerinde de bu ayetlere rastlanmakla beraber yoğun olarak Osmanlılar tarafından kullanıldığı görülmektedir. Zira ehl-i küfre karşı Osmanlı Devleti'nin küçük bir uç beyliğinden büyük bir devlete inkışâfındaki temel faktörlerden birisi olmuştur. Osmanlı yürüttüğü bu politika sayesinde hem doğudaki Müslüman Türk nüfusun desteğini kazanmış hem de kısa sürede İslam'ın bayraktarlığı misyonunu üstlenmiştir. Aslında Abbasi Halifesinin Yıldırım Bayezid için "Sultan-ı İklim-i Rum" ünvanını kullanmasıyla Osmanlı Devleti'nin bu misyonu da te'yîd edilmiş olmaktadır. Böylelikle Osmanlı Devleti daha ilk yıllarından itibaren İslâm dünyasındaki prestijini de arttırmıştır. Bu yüzden Osmanlı Sultanları Safevi Şahlarına gönderdikleri belgelerde kendilerinin bu rollerini, dolayısıyla Safeviler üzerindeki üstünlüklerini vurgulamak için cihatın önemine işaret eden ayetleri sıklıkla kullanmışlardır. Cihat vurgusu yapan ayetlerin sıklıkla kullanılmasının bir diğer önemli sebebi de Osmanlıların batıda yürüttükleri faaliyetlerin zaman zaman Safeviler tarafından sekteye uğratılmasıdır. Bu nedenle Safevi Şahları ile yaptıkları yazışmalarda onları sıklıkla kendilerinin batıda ehl-i küfre karşı yürüttükleri mücadelelere engel olmakla itham etmekteydiler. Bu sırada da cihatın önemine vurgu yapan ayetlere yer vererek Safevileri bu tutumlarından vazgeçirmeye çalışmaktaydılar. Osmanlı Sultanlarının şahlara gönderdikleri nâme-i hümayûnlarda bir taraftan ataları tarafından yapılan cihat faaliyetleri anlatılırken bir taraftan da cihati öven ayetlere yer vermelerinin bir diğer sebebi ise neden Âli Osman'ın "mü'eyyed min indi'l-lah"²⁷⁷ olduğu mesajını vermek istemeleridir. Bu gruptaki ayetler aşağıdakilerden oluşmaktadır:

- "Fe inne hizbu'llahi hümu'l-gâlibûn"²⁷⁸
- "İnnallahe yuhibbu'llezîne yugâtilüne fi sebîlihî saffen keennehüm bünyânün mersûs"²⁷⁹
- "Faddalallahu'l-mücâhidîne ale'l-kâ'idîne deraceten"²⁸⁰

²⁷⁷ Allah tarafından onaylanmış.

²⁷⁸ Şüphesiz ki Allah taraftarları galiplerin ta kendileridir, 5/56, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 1, s. 383.

²⁷⁹ Hiç şüphe yok ki Allah kendi yolunda duvarları birbirine kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever, 61/4, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 1, s. 383.

²⁸⁰ Mücahitleri cihattan geri kalanlara üstün kılmıştır, 4/95, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 1, s. 526, c. 2, s. 468.

- “Yestebşirûne bini‘metin minallahi ve fadlin ve ennallahe lâ yudî‘u ecra‘l-mü’minîn”²⁸¹
- “Ve câhidû fillâhi hakka cihâdihî”²⁸²
- “Yâ eyyühe’n-nebiyyu harridi’l- mü’minîne ale’l-gıtâli”²⁸³
- “Yâ eyyühe’n-nebiyyu câhidi’l-küffâra ve’l-münâfigîne veğluz aleyhim”²⁸⁴
- “İnnâ fetehnâ leke fethen mubînen”²⁸⁵
- “İn yensur kümu’llahu felâ gâlibe leküm”²⁸⁶
- “Men yehruc min beytihi muhâciren ila’llahi ve rasûlihi sümme yudrikhu’l-mevtu fegad vaka‘a ecruhu ala’llahi”²⁸⁷
- “Vellezîne câhedû finâ lenehdiyennehüm subulenâ ve innallahe leme‘a’l-muhsinîn”²⁸⁸
- “İnnellezîne câhedû fi sebîlillah”²⁸⁹.

5.3.3. Barışın Öneme Vurgu Yapan Ayetler

Barışın önemine vurgu yapan ayetler Osmanlı-Safevi yazışmalarında daha ziyade Safeviler tarafından kullanılmış olmakla beraber, bunun altında özellikle Çaldıran sonrası Safevilerin Osmanlılara karşı takip ettikleri savaş taktikleri yatmakta idi. Osmanlı ordusunun karşısına çıkmak yerine iç bölgelere çekilerek vur kaç taktiğiyle hareket eden Safeviler, buldukları ilk fırsatta kaybettikleri yerleri yeniden ele geçirmeye çalışmışlardır. Safeviler bu şekilde bir taraftan savaş meydanından kaçarak diğer taraftan da diplomasi yoluyla sürekli barış talebinde bulunarak Osmanlı ordusunu sınırlarından uzak tutmaya çalışmışlardır. Hâl böyle olunca Safevi Şahları Osmanlı Sultanlarını barışa ikna edebilmek için gönderdikleri belgelerde antlaşmanın ve barışın önemine vurgu yapan ayetleri sıklıkla kullanmışlardır. Bu

²⁸¹ (Şehitler) Allah’ın nimetine, keremine ve Allah’ın, mü’minlerin ecrini zayi etmeyeceğine sevinirler, 3/171, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 1, s. 526.

²⁸² Allah uğrunda hakkıyla cihad edin, 22/78, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 471, 169, 217, 252, 268.

²⁸³ Ey Peygamber mü’minleri savaşa teşvik et, 8/65, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 471.

²⁸⁴ Ey Peygamber! Kafirlerle ve münafıklara karşı cihad et ve onlara karşı çetin ol, 9/73, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 471.

²⁸⁵ Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik, 48/1, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 472.

²⁸⁶ Allah size yardım ederse sizi yenecek yoktur, 3/160, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 472.

²⁸⁷ Kim Allah’a ve Peygamberine hicret etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, Şüphesiz onun mükâfatı Allah’a düşer, 4/100, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 473.

²⁸⁸ Cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza iletacağız. Şüphesiz Allah mutlaka iyilik yapanlarla beraberdir, 29/69, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 190, 217.

²⁸⁹ Cihat edenler, 2/218, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 260.

tutumları ile Safevilerin savaş alanındaki ikircikli tavırlarının diplomasi alanında da kendini gösterdiği görülmektedir. Öyle ki Safevi Şahları bir taraftan Müslümanlar arasında uzlaşmanın barışın önemini ayetlerle vurgularken, bir taraftan da buldukları her fırsatta Osmanlı'ya karşı ehl-i küfr ile ittifak içerisine girmekten geri kalmamışlardır. Osmanlı Devleti de Safevilerin bu samimiyetten uzak tavırlarının farkında olmakla beraber batıda yürüttükleri fetihlerin kesintiye uğramaması için Safevilerin barış tekliflerini kabul etmişlerdir. Safeviler kadar yoğun olmamakla birlikte Osmanlılar tarafından gönderilen belgelerde de barışa vurgu yapan ayetlere yer verilmiştir. Bunun sebebi ise sık sık nakz-i ahdde bulunarak aradaki antlaşmayı bozan Safevileri ikaz etmektir. Barışın önemini vurgulayan ayetlerle ilgili son bir not ise bu türden ayetler Çaldıran Zaferinden sonraki belgelerde yer almaktadır. Ondan önceki yazışmalarda antlaşmanın ve uzlaşmanın önemine işaret eden ayetlere rastlanmamaktadır. Bu gruptaki ayetler şu şekildedir:

- “Ve’s-sulhu hayrun”²⁹⁰
- “Ve in tâ’ ifetâni mine’l-mü’ minînektetelû feslihû beynehümâ”²⁹¹
- “Ve lâ tettebi’ sebîle’l-müfsidîn”²⁹²
- “Festebigû’l-hayrât”²⁹³
- “Fettegû’llâhe ve eslihû zâte beyniküm ve etî’û’llâhe ve rasûlehu in küntüm mü’ minîn”²⁹⁴
- “Ve lâ tufsidû fi’l-ardı ba’de islâhihâ”²⁹⁵
- “Men ye’ mel sû’ en yuczebihi”²⁹⁶
- “Feguti’ a dâbiru’l-gavmi’ llezîne zalemû”²⁹⁷
- “Ve te’ âvenû ale’l-birri”²⁹⁸
- “Keşeceretin tayyibetin esluhâ sâbitun ve fer’uhâ fi’s-semâ”²⁹⁹
- “Ve’l-gaytu aleyke muhabbeten minnî”³⁰⁰

²⁹⁰ Uzlaşmak daha hayırlıdır, 4/128, bkz. FB., c.I, s.413

²⁹¹ Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşılırsa aralarını düzeltin, 49/9, bkz. FB., c.I, s.414

²⁹² Sakın bozguncuların yoluna uyma, 7/142, bkz. FB., c.I, s.413

²⁹³ Haydi, hep hayırlara koşun, yarışın, 2/148, bkz. FB., c.I, s.620

²⁹⁴ Allah’a karşı gelmekten sakının, o halde eğer mü’minler iseniz aranızı düzeltin, 8/1, bkz. FB., c.I, s.620, C.II, s.169, 165, 173, 214, 216

²⁹⁵ Düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk etmeyin, 7/85, bkz. FB., c.II, s.169

²⁹⁶ Kim kötü bir iş yaparsa onunla cezalandırılır, 4/123, FB., c.II,s.169

²⁹⁷ Böylece zulmeden o toplumun kökü kesildi, 6/45, bkz. FB., c.II,s.170

²⁹⁸ İyilik üzere yardımlaşın, 5/2, bkz. FB., c.II, s.175, 201, 252

²⁹⁹ (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir, 14/24, bkz. FB., c.II, s.175, 199, 247

- “Ve ce‘âle beyneküm meveddeten ve rahmeten”³⁰¹
- “Ve izâ huyyîtüm bitahiyyetin fehayyû biahsene minhâ”³⁰²
- “Ve’zkrû ni‘metallahi aleyküm iz küntüm e‘dâen fe ellefe beyne gulûbiküm fe esbehtum bini‘metihî ihvânen”³⁰³
- “Ke ennehu veliyyun hamîm”³⁰⁴
- “Lehüm dâru’s-selâmi inde rabbihim”³⁰⁵
- “Tahiyyetühüm fihâ selâmun”³⁰⁶
- “Selâmün gavlen min rabbın rahîm”³⁰⁷
- “Ellezîne tagav fi’l-bilâd fe ekserû fiha’l-fesâd”³⁰⁸
- “Ve ehsin kemâ ehsenallahu ileyke”³⁰⁹
- “Ud‘u ilâ sebîli rabbike bi’l-hikmeti ve’l-mev‘ızeti’l-haseneti”³¹⁰
- “Udhulühâ biselâmin âminîn”³¹¹
- “Ve men dahalehu kâne âminen”³¹²
- “Ellezîne in mekkennâhüm fi’l-ard egâmü’s-salâte ve âtû’z-zekâte ve emerû bi’l-ma‘rûfi ve nehev ani’l-münkeri”³¹³
- “Tahiyyetühüm yevme yelgavnehu selâmun”³¹⁴
- “Ve yulaggavne fihâ tahiyyeten ve selâmen”³¹⁵
- “İn yurîdâ ıslâhen yuveffigi’llahü beynehümâ”³¹⁶

³⁰⁰ Sana da tarafımızdan bir sevgi bırakmıştık, 20/39, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 195, 217.

³⁰¹ Aranızda bir sevgi ve merhamet var etti, 30/21, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, 195, 217, 252.

³⁰² Size bir selam verildiğinde ondan daha güzeliyle karşılık verin, 4/86, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 195.

³⁰³ Allah’ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O’nun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz, 3/103, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 199, 214, 216.

³⁰⁴ Sanki sıcak bir dost oluvermişti, 41/34, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 199.

³⁰⁵ Selam yurdu onlarıdır, 6/127, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 237.

³⁰⁶ Aralarındaki esenlik dilekleri “selam”, 10/10, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 237.

³⁰⁷ Çok merhametli olan Rab’den bir söz olarak (kendilerine)“Selam” vardır, 36/58, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 237.

³⁰⁸ Bunlar şehirlerde azgınlık eden ve oralarda pek çok bozgunculuk çıkaran kimselerdi, 89/ 11, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 238.

³⁰⁹ Allah’ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap, 28/77, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 252.

³¹⁰ Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır, 16/125, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 255.

³¹¹ Onlara,“Girin oraya esenlikle, güven içinde” denilir, 15/46, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 255.

³¹² Oraya kim girse, güven içinde olur, 3/97, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 256.

³¹³ Onlar öyle kimselerdir ki, şayet kendilerine yeryüzünde imkan ve iktidar versek, namazı dosdoğru kılar, zekatı verir, iyiliği emreder ve kötülüğü yasaklarlar, 22/41, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 257.

³¹⁴ Allah’a kavuşacakları gün Mü’minlere yönelik esenlik dileği ve “Selam” dır, 33/44, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 263.

³¹⁵ Ve orada esenlik dileği ve selamla karşılanacaklardır, 25/75, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 264.

³¹⁶ İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır, 4/35, bkz. FB., **ayn. esr.**, c.2, s. 264.

5.3.4. İtikâdî Meselelere Vurgu Yapan Ayetler

İtikâdî meselelerle ilgili vurgu yapan ayetlere daha ziyade Osmanlılar tarafından gönderilen belgelerde rastlanmaktadır. Şah İsmail'in başından beri egemenlik alanını genişletmek için dini bir enstrüman olarak kullanması, Anadolu'daki müritleri vasıtasıyla Osmanlıya yönelik faaliyetler içerisine girmesi bu durumun en önemli sebebidir. Safevilerin bu tavrı ilerleyen süreçte Osmanlı Devleti'nin tepkisine yol açmıştır. Aslında Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkilerini başlatan ilk belgelerde bu durum söz konusu değildir. Şah İsmail tarafından gönderilen "Sufilerin Erdebil ziyaretinden men edilmemesi ricasını" içeren iki nâme ile bunlara Sultan Bâyezid tarafından verilen cevapta herhangi bir ayet geçmemektedir. Daha sonra Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmail'e gönderdiği dört nâme-i hümayûnun ilk ikisinde yoğun olarak ayetlere yer verilmiştir. Burada Yavuz Sultan Selim bir taraftan Safevilerin Anadolu'daki faaliyetlerini etkisiz bırakacak tedbirler alırken, diğer taraftan da Kur'ân'dan ayetlerle Şah'ın tuttuğu yolun yanlış olduğu konusunda uyarılarda bulunmakta hatta onu sapkınlıkla dahi ithâm etmektedir. Ayrıca,

- "İnne'd-dîne inda'llahi'l-islâm. Ve men yebtegi gayra'l-islâmi dînen felen yukbele minhu ve hüve fı'l- ahireti mine'l-hâsirîn"³¹⁷
- "Femen câ'ehu mev'izetun min rabbihî fentehâ felehu mâ selef ve emruhû ilallahî ve men âde feulâ'ike ashâbu'n-nâri hüm fihâ hâlidûn"³¹⁸

Ayetleri Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmail'e yönelik bu ithamı çerçevesinde özellikle seçilmiş ayetlerdir.

Son olarak da Osmanlı Sultanı "Vellezîne izâ fe'alû fâhişeten ev zalemû enfusehüm zekeru'llahe festeğferû lizunûbihim"³¹⁹ ayeti ile de Şah İsmail'e tuttuğu yanlış yoldan dönmesi konusunda ihtarda bulunmaktadır. Yavuz Sultan Selim'in Şah

³¹⁷ Şüphesiz Allah katında din İslâm'dır, 3/19. Kim İslâm'dan başka bir din ararsa (bilsin ki o din) ondan kabul edilmeyecek ve ahirette hüsrana uğrayanlardan olacaktır 3/85.

³¹⁸ Bundan böyle kime rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyararak faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah'a kalmıştır. (Allah onu affeder) Kim tekrar dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedi kalacaklardır, 2/275, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 1, s. 379.

³¹⁹ Yine onlar, çirkin bir iş yaptıkları yahut nefislerine zulmettikleri zaman Allah'ı hatırlayıp hemen günahlarının bağışlanmasını isteyenler,3/135, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 1, s. 380.

İsmâil'e gönderdiği ikinci nâme-i humâyûnda³²⁰ üslubunu daha da sertleştirdiği görülmektedir. Şöyle ki:

- “Ve hâzâ kitâbun enzelnâhu mübârekun fettebi‘ûhu. Vettegu’llahe le‘alleküm tuflihûn”³²¹
- “Ve mâ künnâ mu‘azzibîne hatta neb‘ase rasûlen”³²²
- “Ve emmâ mâ yenfe‘u’n-nâse feyemküsü fi’l-ard”³²³
- “Ma yeftehi’llahu linnâsi min rahmetin felâ mumsike lehâ”³²⁴
- “Sem mâ‘ûne lilkezibi ekkâlûne lissuhti”³²⁵
- “İnne’l-mülûke izâ dahelû karyeten efsedûhâve ce‘alû e‘izzete ehlihâ ezilleten ve kezâlike yef‘alûn”³²⁶
- “Ve seye‘lemu’llezîne zalemû eyye müngalebin yengalibûn”³²⁷
- “İnne mâ tû‘adûne leâtin”³²⁸
- “Lillâhi’l-emru min gablu ve min ba‘du ve yevme’izin yefrahu’l-mü’minûn”³²⁹
- “Feguti‘a dâbiru’l-gavmi’l-lezîne zalemû velhamdu lillâhi rabbi’l-âlemîn”³³⁰

Ayetleri ile de Şah İsmail’in itikadı konusunda imâlarda bulunmaktadır.

Yavuz Sultan Selim’in gönderdiği son iki nâme-i humâyûnda ise hiç ayet-i kerimeye rastlanılmamaktadır. Daha ilginç olanı ise Yavuz Sultan Selim’in kendisine gerek meşruiyyet konusunda olsun gerekse itikadî meselelerde olsun bu derece imâ yüklü ayetlerle hitap etmesine rağmen Şah İsmail Osmanlı Sultanının üç nâme-i humâyûnuna cevaben gönderdiği nâmesinde³³¹ yalnızca bir ayete yer vermiştir. O da “Ellâ teziru vâziratun vizra uhrâ”³³² ayetidir ki bunun dışında ne meşruiyyet konusuna girilmiş ne de itikadî açıdan Yavuz Sultan Selim’in ithamlarına cevap verilmiştir.

³²⁰ Feridun Bey, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 1, s. 383.

³²¹ Bu (Kur’an) da bizim indirdiğimiz bereket kaynağı bir kitaptır. Artık ona uyun,6/155, Allah’a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz 3/200.

³²² Biz bir peygamber göndermedikçe azap verici değiliz, 17/15.

³²³ İnsanlara yararlı olan ise yerde kalır, 13/17.

³²⁴ Allah insanlar için ne rahmet açarsa, artık onu tutacak yoktur, 34/2.

³²⁵ Onlar, yalanı çok dinleyen, haramı çok yiyenlerdir, 5/42.

³²⁶ Ey rabbim! Halkının ileri gelenlerini zelil hale getirirler. İşte onlar böyle yaparlar, 27/34.

³²⁷ Zulmedenler hangi akibete uğrayacaklarını göreceklerdir, 26/227.

³²⁸ Şüphesiz size va‘d edilen şeyler mutlaka gelecektir, 6/134.

³²⁹ Önce de sonra da emir Allah’ındır. O gün Allah’ın zafer vermesiyle mü’minler sevinecektir, 30/4.

³³⁰ Böylece zulmeden o toplumun kökü kesildi. Hamd, alemlerin Rabbi Allah’a mahsustur, 6/45.

³³¹ Feridun Bey, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 1, s. 384.

³³² Hiçbir günahkar başkasının günah yükünü üstlenmez, 53/38.

Yavuz Sultan Selim'den sonra Safevilere gönderilen nâme-i hümâyûnlarda geçen itikadi meselelerle ilgili ayet sayısı hemen hemen Yavuz Sultan Selim dönemindekilerin yarısı kadardır. Üslup olarak da daha yumuşak bir dil kullanılmıştır. Öyle ki bu dönemde kullanılan ayetler:

- “Eşeddu küfran ve nifâgan”³³³,
- “Hâzâ kitâbunâ yentigu aleyküm bi'l-hakki”³³⁴,
- “Gad ci' nâke biâyetin min rabbike ve's-selâmu alâ menittebe'a'l-hüdâ”³³⁵,
- “Rabbunâ'l-lezî e'tâ külle şey'in halgahu”³³⁶,
- “Lâ ye'zubu anhu misgâlu zerretin fi's-semâvâti ve lâ fi'l-ardi ve lâ esgaru min zâlike ve lâ ekberu illâ fi kitâbin mubîn”, “Ye'lemu hâ'inete'l- e'yuni ve mâ tuhfi's-sudûr”³³⁷ ayetlerinden ibarettir.

Bu grupta en dikkat çekici husus “İran Şahı Şah Tahmasb Tarafına Mezheb-i Rafızinin Batıllığı Hikâyesiyle Gönderilen Name-i Hümayun” da geçen “İnnâ ce'alnâke halîfeten fi'l-ard”³³⁸ ayetidir ki bunun dışında başka ayet kullanılmamıştır. Doğrudan Rafizi mezhebinin bâtıllığını anlatan böyle bir belgede savunulan görüşün Kur'an'dan ayetlerle desteklenmemesi oldukça dikkat çekicidir.

5.3.5. Ahde Vefa ve Nakz-i Ahd İle İlgili Ayetler

Osmanlı-Safevi diplomatik belgelerinde geçen ayetlerin önemli bir kısmını ahde vefa ve nakz-i ahd ile ilgili ayetler oluşturmaktadır. Bu ayetlerin bir kısmı Safevilerden gelen belgelerde de geçmekle birlikte, asıl Osmanlılar tarafından gönderilen belgelerde geçmektedir. Bu durum yaptıkları antlaşmalara sadık kalmayan ve sık sık nakz-i ahdde bulunan tarafın Safeviler olmasından kaynaklanmakta idi. Osmanlı Devleti'nin batı seferlerindeki meşguliyetinden yararlanmak isteyen Safeviler daha önce karşısına çıkmaya cesaret edemedikleri Osmanlı Ordusu bölgeden çekilince

³³³ İnkâr ve nifak bakımından daha ileri, 9/ 97, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 190.

³³⁴ İşte kitabımız size karşı gerçeği söylüyor, 45/ 29, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 202.

³³⁵ Sana Rabbinin katından bir mucize getirdik. Selam, doğru yola uyanlara olsun, 20/47, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 200.

³³⁶ Rabbiniz herşeye hilkatini (yaratılış özelliklerini) verendir, 20/50, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 255.

³³⁷ Ne göklerde ve ne de yerde zerre ağırlığında bir şey bile ondan gizli kalmaz. Bundan daha küçük ve daha büyük ne varsa hepsi apaçık bir kitabdır, 33/3, Allah, gözlerin hain bakışını ve kalplerin gizlediğini bilir, 40/19, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 260.

³³⁸ Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık, 38/26, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 1, s. 463.

kaybettikleri yerleri tekrar ele geçirmek için harekete geçiyor ve nakzi ahde bulunuyorlardı. Safevilerin bu tutumu, barış halinde olsa bile, Avrupa'daki seferleri sırasında kendisini doğuda güvende hissetmeyen Osmanlıların gönderdikleri diplomatik belgelerde ayetlerle sık sık ahde vefanın önemini vurgulamalarına sebep olmuştur. Osmanlılar açısından hal böyle iken Safeviler de zaman zaman gönderdikleri belgelerde ahde vefanın önemine ilişkin ayetlere yer vermişlerdir. Genellikle nakz-i ahde bulunan taraf kendileri olmalarına rağmen ahde vefanın önemini vurgulayan ayetleri kullanmaları Safevilerin ikircikli politikalarının bir tezahürüdür. Yani Safeviler bir taraftan her fırsatta nakz-i ahd yapmakta beis görmeyerek, diğer taraftan Osmanlılardan barış talebinde bulduklarında da ahde vefanın önemine işaret eden ayetleri kullanmaktan da geri durmamışlardır. Muhtemelen Safeviler, Osmanlı Devleti'ni barışa iknâ edebilmek için kendilerinin ahde vefanın önemine vâkıf olduklarını göstermek amacıyla bu ayetlere başvurmuşlardır. Söz konusu ayetler şu şekildedir:

- “Ve evfû bi'l-ahdî inne'l-ahde kâne mes'ûlen”³³⁹
- “Ve evfû bi ahdî ûfî bi ahdikum”³⁴⁰
- “Fe men nekese fe innemâ yenkûsü alâ nefsihî”³⁴¹
- “Ve lâ tenguzû'l-eymâne”³⁴²
- “Evfû bi'l-ukûd”³⁴³
- “Yâ eyyühe'l-lezîne âmenû lime tegûlûne mâ lâ tef'âlûn”³⁴⁴
- “Sadegû mâ âhedû'llahe aleyhi”³⁴⁵
- “Ve'l-lezîne hüm liemânâtihim ve ahdihim râ'ûn”³⁴⁶
- “Ve'l-mûfûn bi'ahdihim izâ âhedû”³⁴⁷.

³³⁹ Verdiğiniz sözü de yerinde getirin. Çünkü söz veren sözünden sorumludur, 17/34, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s.169, 170, 205, 240.

³⁴⁰ Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim, 2/ 40, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 173, 205, 214, 216.

³⁴¹ Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur, 48/10, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 195, 210.

³⁴² Yeminlerinizi bozmayın, 16/91, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 195, 205, 214, 216.

³⁴³ Akitlerinizi yerine getirin, 5/1, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 195, 214.

³⁴⁴ Ey İman edenler! Yapamayacağımız şeyleri niçin söylüyorsunuz, 61/2, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 205.

³⁴⁵ Allah'a verdikleri söze sadık kaldılar, 33/23, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 210.

³⁴⁶ Yine onlar ki, emanetlerine ve verdikleri sözlere riayet ederler, 23/8, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 214, 216.

³⁴⁷ Anlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin, 2/177, bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s. 217, 260.

BÖLÜM 6: OSMANLI-SAFEVİ DİPLOMATİK BELGELERİNİN MUHTEVASI

6.1. Osmanlı-Safevi Diplomasisinde Osmanlı Devleti'nin Kırmızı Çizgileri

Osmanlı-Safevi diplomatik yazışmalarının muhtevasına bakıldığında hassasiyetleri ve olmazsa olmaz şartları olan tarafın Osmanlı Devleti olduğu görülmektedir. Aslında iki devlet arasındaki diplomatik ilişkilerin keyfiyetini de Osmanlı Devletinin bu kırmızı çizgileri belirlemiştir. Şöyle ki Safeviler tarafından Osmanlıların bu hassasiyetlerine saygı gösterilip, riayet edildiği sürece iki devlet arasındaki diplomatik ilişkiler normal seyrederken, sözkonusu kırmızı çizgilerin ihlal edilmesi ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. Bu durum iki devlet arasındaki diplomatik yazışmaların türüne, formatına ve içeriğine yansımıştır. Dolayısıyla Osmanlı-Safevi ilişkilerinin diplomatik dilinin genel yapısının anlaşılmasında bu kırmızı çizgiler belirleyici rol oynamaktadır. Osmanlı Devletinin birçok belgede ısrarla tekrarladığı ve altını çizdiği bu konuları şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1- Meşruiyyet Vurgusu
- 2- Gaza ve Cihad Vurgusu
- 3- Ehl-i Küfr ile İttifak Suçlaması
- 4- Ashab Hassasiyeti
- 5- Hanefi Mezhebi Vurgusu
- 6- Haccın Güvenliği Meselesi
- 7- Nakz-i Ahd Meselesi

6.1.1. Meşruiyyet Vurgusu

Orta Asya Türk Devletlerinde yönetime meşruiyyet sağlayan “kut”, Türk-İslâm devletlerinde “te’yîd-i ilâhî” veya “mü’eyyed min indi’l-lah” (Allah tarafından onaylanmış) anlayışına tekabül etmektedir. Dolayısıyla bu vasfa sahip olan hükümdar, yani padişah, “Zillullâhi fi’l-arz” ünvanını alarak, idaresi altındaki

insanları yönetme meşruiyyetini kazanırdı³⁴⁸. Osmanlı-Safevi diplomatik yazışmaları içerik olarak incelendiğinde muhatabının meşruiyet kaynağını tartışma konusu yapan tarafın Osmanlı Devleti olduğu görülmektedir. Bu da şüphesiz söz konusu dönemde Osmanlı'nın Safevileri kendisine denk görmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu meşruiyyet vurgusu sadece Osmanlı-Safevi İlişkilerinin diplomatik dilinin formal yapısına değil aynı zamanda belgelerin içeriğine de yansımıştır. Osmanlı padişahları Safevi Şahlarına hitap ederken sadece kullandıkları elkab, dua kalıplarında meşruiyyet ile ilgili imalarda bulunmamışlar, bunun yanında belgelerin içeriğinde de sık sık muhataplarının meşruiyyet kaynağını tartışma konusu haline getirmişlerdir. Bunu yaparken de yazışmalarda bir taraftan “Âl-i Osman'ın” yöneticilik vasfının Allah tarafından onanmış olduğu vurgusunu yapıılırken, diğer taraftan Safevilerin tarikat kökenleri hatırlatılmıştır. Meselâ; Kanûnî Sultan Süleyman, gönderdiği Tehditnâmede³⁴⁹ Tahmasb'dan “*sana dahî i'lâm olundu şöyle bilki gurûh-ı enbûh gûh-ı şekûh vilâyetine dâhil olub hânemân ve memleketin târâc itmeden tâc-ı ilhâd-ı revâcın başından çıkarub tarîka'-i ecdadına salık olub abdâl var nemed giyüb zâviye'-i dervîşî ve meskenette ve tekiyye'-i mezellekte münzevi olub nüvvâb-ı kâmyâbımdan şey'en lillah idersen devlet ve sa'âdet senin ola ve iyilikden gayri nesne görmeyesin*” ifadeleriyle sultanlık iddiasından vazgeçerek ataları gibi derviş olmasını istemiştir. Ayrıca, kendisinden Allah rızası için istemesini tavsiye etmekle de muhtemelen kuruluş döneminde Osmanlı Sultanlarının “çerağ akçesi” adıyla Erdebil'deki Safevi tekkesine her yıl gönderdikleri yardımı hatırlatmıştır.

Osmanlı Sultanlarının Safevi Şahlarına gönderdikleri nâme-i hümayûnlarda muhataplarının meşruiyyet kaynağı ima yoluyla tartışmalı hale getirilirken zaman zaman “Âl-i Osman'ın” seçilmiş, onanmış olduğunun açıkça belirtildiği durumlar da mevcuttur. Örneğin; Safevi Şahı Tahmasb tarafından gönderilen Tazarrunâmeye verilen cevapta Osmanlı Sultanı “*Alem-i âlemyâna âfitâb-ı cihântâb mânendî rûşen ki hakk subhâne ve te'âla hazretleri mâlikü'l-mülk olub memâlik-i vasî'a-i etraf-ı âlemî bi't-tûl ve'l-arz “innâ ce'âlnâke halîfeten fî'arz”*³⁵⁰ *mekâli muktezasınca zaman-ı tasarrufumuza tefvîz idüb ahvâl-i bilâd ve ibâd-ı re'y cihân-ârâmuza teslîm*

³⁴⁸ Çetin, a.g.m., ÇKÜSBED, s.3

³⁴⁹ Feridun Bey, bkz. FB., ayn. esr., c. 1, s. 542.

³⁵⁰ Biz seni gerçekten yeryüzünde halife yarattık, 38/26.

kılınmıştır”³⁵¹ ifadeleriyle açıkça Âl-i Osmanın meşruiyyetini ilahi kaynaktan aldığına ve “Biz seni gerçekten yeryüzünde halife olarak yarattık” hitabına muhatap olduğuna ve ülkeleri ve insanları yönetme yetkisinin kendilerine verildiğine vurgu yapılmıştır.

Benzer şekilde Şah Abbas’ın antlaşma talebine cevaben gönderilen nâme-i hümayûnda “*muhâfaza-i beyze’-i beyzâ’-i İslâm ve mu’âhede-i ahkâm-ı ahkâm için her karn-ı sa’âdet-iktirânlarında bir sâhibkırân-ı karîn-i avn-ı rahmânî ve her devr-i hidâyet-i deverânda bir merd-i âlîşânî rehin-i savb-ı mennânî idüb sâye’-i devlet-i pîrâyesin mâye’-i emn ve emân ve mehd-i ahd-i adâlet sermâyesin ârâmgâh-ı ehl-i îmân eylemiştir filhazâ nevâsi’-i isti’dâd-ı ezeli ve cebîn-i fıtrat-ı cibillîlerinden ebdâ’-ı nûr-ı celî ile kadr-ı bülendlerin ovc-ı alâya mu’attâlî kılındığı âbâ ve ecdâd-ı emcâdımız olan hânedân-ı Osmânî ki*” ifadeleriyle her devirde İslâm’ın korunması için birilerinin seçildiği, şimdi ise Osmanlı Hanedanının seçilmiş olduğu açıkça belirtilmektedir. Aynı hususta “İran Şahı Şah Abbas ile antlaşma yapıldıktan sonra yazılan nâme-i hümayûnda”³⁵² “*rabb-i erbâb ve musebbib-i esbâb olan hazret-i hakk ve feyyâz-ı mutlak te’âlâ her asırda bir abdîn te’yîd-i mebâni’-i dîn-i metîn ve temhîd-i kavâ’id-i şer’-i mubîn itmeğe muvaffak idüb işâ’at-ı âyîn-i dîn-i Ahmedî ve edâmet-i kavânîn-i millet-i Muhammedî alâ sâhibhâ e’s-selâmü’l-sermedî itmekçün bir bendesin ihtiyâr ve ol hizmet-i âliyy-i töhmet ile ser izzet-i medârîn lâyık-ı efser-i iftihâr idüb*” ifadeleriyle İslamın bayraktarlığı için kendilerinin seçilmiş olduğunu vurgulamaktadırlar.

Osmanlı Devleti’nden Safevilere gönderilen belgelerde meşruiyyet yani Âl-i Osman’ın seçilmiş olduğu vurgusu bu şekilde açıkça ifade edilirken bazı belgelerde de ehl-i küfre karşı yürütülen gaza ve cihattan bahsedilerek dolaylı olarak meşruiyyet vurgusu yapılmaktadır.

Osmanlı padişahları bu şekilde Şahlar üzerinde üstünlük imasında bulunurlarken, Safevi Şahları da gönderdikleri belgelerde Osmanlıların meşruiyyetini tanıdıklarını gösteren ifadeler kullanmaktan çekinmemişlerdir. Örneğin, Şah İsmail tarafından II.

³⁵¹ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 1, s. 624.

³⁵² Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 165.

Bayezid'e gönderilen ilk nâmede “*mü'eyyed min indellahü's-sultânü'l- âlemü'l- adil*”³⁵³ ifadelerinin kullanılması Safevilerin, Osmanlıların meşruiyetini en baştan kabullendiklerini göstermektedir.

6.1.2. Osmanlı-Safevi Diplomatik Belgelerinde Gaza ve Cihad Vurgusu

Osmanlı-Safevi diplomatik yazışmalarında pek çok kez vurgu yapılan konulardan biri de Osmanlı Devleti'nin ehli küfre karşı mücadelesidir. Osmanlı'nın sık sık bu vurguyu yapması, Osman Gazi zamanından itibaren oluşmaya başlamış Osmanlı siyasî düşünce ve geleneğinin bir tezahürüdür. Hoca Saadettin Efendi'nin kaleme aldığı Tacü't-tevârih'te devletin kurucusu Osman Bey'in ağzından şu arzu dile getirilmektedir; “Din düşmanlarını hâk ile yeksân eyle; kâfir ordularını târ u mâr eyle; kılıcımı din yolunda nurlandır ve onu mücahitlere rehber eyle”. Imber ise Osman Bey'in bu arzusunun, kuruluşundan yıkılışına kadar devletin ve hanedanın ideali olarak kaldığını ifade etmektedir. Bu çerçevede klasik dönem Osmanlı resmî ideolojisi içinde hükümdar, İslâm'ın korunma ve yayılmasını en önemli sorumluluğu olarak görmüş ve İslâmî geleneği de özenle uygulamıştır³⁵⁴.

Gerçekten de Osmanlı tarafından Safevilere gönderilen belgelerde bu hassasiyet dile getirilerek, asıl mevzuya giriş yapılmadan önce ehli küfr ile mücadelenin onlara atalarından kaldığına işaret edilmiştir. Örneğin, Safevi Şahı Şah Abbas tarafından gelen nâmeye cevaben Sadrazam Ali Paşa tarafından yazılan Mektub-ı Sâmid³⁵⁵ bu konu şu şekilde geçmektedir: “*fâtihi-i memâlik küffâr-ı hâksâr olan âbâ ve ecdâd mesleğine sâlik olmak hâtrısı tab'ı hümâyûnlarında istihkâm ve istikrâr bulub tevâyi'î-i mezbûreden “Eşeddu küfran ve nifâgan”³⁵⁶ ayet-i kerimesine mazhar olan bazı mustehkân-ı azab-ı nârî “Onların varacakları yer cehennemdir.³⁵⁷ O, ne kötü duraktır³⁵⁸” ayeti medlulunca a'mâli sinesine giriftâr itmek niyet-i hâlisasıyla bizzat sefer-i zafer-i rehber teveccüh eylemek melhûz-ı hâter-i feyz-i mü'esserleri*

³⁵³ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 1, s. 345.

³⁵⁴ Colin Imber, “Osmanlı Hanedan Efsanesi”, Oktay Özel - Mehmet ÖZ (ed.), *Söğüt'ten İstanbul'a*, İmge, Ankara 2000, s. 251.

³⁵⁵ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 190.

³⁵⁶ İnkâr ve nifâk bakımından daha ileri, 9/97.

³⁵⁷ Tevbe/73.

³⁵⁸ Kur'ân-ı Kerîm, İbrahim/29.

olmuşdur ümididir ki envâ'ı fütuhât-ı cemileye mazhar ve a'dâyı dîn üzre mensur ve menzûr olalar".

Bu diplomatik yazışmalarda Osmanlı'nın yürüttüğü mücadeleyi özellikle vurgulamalarının bir diğer sebebi de İslâmın bayraktarlığı misyonlarını dolaylı olarak vurgulayarak Safeviler üzerinde üstünlük imâsında bulunmaları idi. Burada dikkat çeken en önemli nokta, Safeviler tarafından Sultan II. Bayezid'e gönderilen daha ilk belgede "*gâzî fî sebîlillah*" ifadesini kullanmalarındadır ki; bu da Osmanlı'nın kuruluşun itibaren oluşturduğu misyonunu kabul ettiklerinin bir göstergesidir.

Safevi Şahı Tahmasb'a gönderilen tehditnâmede de Tahmasb'ın tehditnâmeyi hakketmesinin sebebi ifade edildikten sonra şimdiye kadar üzerine gidilmemesinin nedeni batıda ehl-i küfre karşı yürütülen mücadele olarak gösterilmektedir. Osmanlı Sultanı bu belgede Safevi Şahına hitaben yazdığı "*bu zamana değin te'hîre sebep aksâ-yı meâlik-i mahmiyyede küffâr-ı Engürüs ve Efrencde vâki' olan Belgrad ve Rodos ki mu'azzamât-ı kalâ'-i rub'-ı meskûn olub her biri ucube-i d ehr-i bukalemun idi istihlâsları için leşker-i cerâr-ı adûşikârla üzerlerine azîmet idüb varduğum gibi hâdî-i "innâ fetehnâ leke fethen mubînen"*³⁵⁹ hidâyeti ile ve delil-i "ve yensarukallahü nasaran azîmen"³⁶⁰ dalâleti ile darbe-i hücum-ı şâhbazân-ı Ruma mütehammel olmayub her biri zaman-ı kalîlde habta'-i fûhtûh ve teshîre vusul bulub medâr-ı esnâm dârü'l-islâm ve me'âbed-i evsân mesâcid-i ehl-i îmân olub âyîn-i küfr ve dalâl alâ vechi'l- kemâl nikûnsâr kılındı imdî habîr ve agâh olasız ki inân-ı azîmet-i zafer kırânım senin üzerine mün'atîf olub" ifadeleriyle bir taraftan ehl-i küfr ile yaptığı mücadeleye vurgu yaparken hem de feth edilen yerlerin önemine işaret ederek tehditnâmenin etkisini daha güçlü hale getirmektedir.

Yine Safevi Şahı Şah Abbas'ın barış isteği üzerine gönderilen nâme-i hümayûnda da "*dört yüz yıla karîbdır ki imdâd-ı ilâhî ile e'dâd-ı aded gazâ ve cihâd ve ahmâd-ı nevâ'ir-i fesâd-ı gürûh-ı mekruh küfr ve inâd idüb edâ-yı farz-ı cihâd ile rızâ-yı rabbu'l-ibâd kesbi hasebiyle rûz be rûz fazl-ı ilâhî haklarında burûz itmekle her bir ceddimiz yemn-i ced vey u rehnemûnî-i baht ve ceddî ile mazhar-ı lütf-ı îzdî ve*

³⁵⁹ Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik, 48/1.

³⁶⁰ Allah sana şanlı bir zaferle yardım etsin, 48/3.

*manzûr-ı ihsân-ı sermedi olub her biri ahdinde edâ-yı hakka cehd idüb*³⁶¹ ifadeleriyle Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren gaza ve cihat ile işgal ettiği ifade edilmektedir.

Osmanlı-Safevi yazışmalarında bu kadar yoğun cihat ve gaza vurgusu yapılmasının bir diğer sebebi de Safevilerin sık sık nakz-i ahdde bulunarak Osmanlı Devleti'nin dikkatini batıdan kendi üzerlerine çekmeleridir. Bu durumun Osmanlı Devleti'nin batı ile askeri mücadelesini sekteye uğramasına sebep olmasıdır. Örneğin; “İran Şahı Şah Abbas Nakz-i Ahdde bulununca üzerine serdar tayin olunan Sinan Paşa tarafından yazılan Mektub-ı Sami”de³⁶² “*cenâbınız nakz-ı mîsâk idüb husumet ve adâveti dahî kemâfi'l- evvel ber gavlen Engurus ve Alaman kralı olan düşmen-i dîn-i dûzehkarînin üzerine ve ber gavlen dahi sefâyin-i ejder misâl ile deryâ yüzüne donanma-yı hümâyûn ile irsâl buyurdıklarından sonra*” ifadeleriyle de bu husus özellikle vurgulanmıştır. Belgenin devamında ise “*sa'âdetlu pâdişâh-ı kerdûn-ı iktidâr-ı ezferallahü'l-melikü'l-gaffâr hazretleri küffâr-ı hâksâr-ı duzehkarar (cehennemde karar kılacak) ile cenk ve peykâr ve mücâhede ve kârzâr üzre iken memâlik-i mahrûsaya dest-i te'addîyi-i dirâz ve birkaç gün vilâyeti hâlî bulmağla kendü havanızda pervâz ittiniz*” denilerek sultanın ehl-i küfr ile mücadeleyle meşguliyetinden, Safevilerin ülkeyi birkaç gün boş bulmakla, Osmanlı'ya saldırarak fırsatçılık yapmaya çalıştığı belirtilmektedir. Aynı husus Safevi Şahı Şah Abbas antlaşma talebinde bulunduğu gönderilen nâme-i hümâyûnda da şu şekilde yer almaktadır: “*hücum ve azm ve cezm ve hezm-i müşrikîn için teyg-i kîn çeküb sâz-ı bezmimiz âhenk-i rezm olub nice bilâd-ı vâsi'a ve kemâd-ı nâfi'a teshîr ve esnâmu ol emâkinden nâ peydâ ve bey' ve kenâyeslerin ma'âbed ve mesâcid-i ehli hüda itmek azimetinde iken emmunuz Şah İsmail tesvîl-i pür rîv ve tezlîl-i dîv ile ahd u mîsâk-ı pîşbinî ve akd u peymân-ı dîrîni ta'tîl idüb keşver-i küfr ve dalâlde iştigâl-i nâ'ire-i kıtalden eşgâl ile muhrez-i vizr u vebâl olduğu cihetten*”³⁶³ yani Safevilerin nakz-i ahd yaparak Osmanlı Devletinin ehl-i küfre karşı yaptığı cihata engel oldukları için vebal altına girdikleri belirtilmektedir.

³⁶¹ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 157.

³⁶² Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 188.

³⁶³ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 158.

Genel olarak değerlendirildiğinde, bu çalışma kapsamında incelenen belgelerde gaza ve cihat vurgusunun bazen de meşruiyet vurgusu ile birlikte kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, Safevi Şahı Şah Abbas ile antlaşma yapıldıktan sonra gönderilen nâme-i hümayûnda³⁶⁴ öncelikle “İslamı yaymak ve dinin kurallarını pekiştirmek için her asırda bir kulun seçildiği ve şimdi seçilenlerin Âl-i Osman olduğu” vurgulandıktan sonra bu iddiayı desteklemek için Osmanlının ehl-i küfre karşı yürüttüğü gaza ve cihatın altı çizilirken “*cell-i evkât-ı aliyye ve külli sâ’ât-i seniyyeleri gazâ ve cihada masrûf ve inân-ı himmet-i âlî töhmetlerin ol savb bâ sevâba ma’tûf idüb*” ifadeleri kullanılmıştır.

6.1.3. Osmanlı Safevi Diplomatik Belgelerinde Ehl-i Küfr İle İttifak Suçlaması

Şah İsmail’in 1502’de şahlığını ilan ederek Safevi Devleti’ni kurmasının ardından kısa sürede Orta ve Güney Irak’ı tamamen kendi kontrolü altına alması O’nun bir anda, kendi aralarında birlik sağlayamayan ve tek başlarına Osmanlı ilerleyişini durdurmada ümitsiz olan Avrupalı devletlerin Osmanlı Devletine karşı müttefik arayışlarında batılıların ümit kaynağı haline gelmesine sebep olmuştu. Anadolu için tasarladığı planları hayata geçirmek için önemli bir fırsat ele geçirdiğini düşünen Şah İsmail de batılı devletlerin kendisine biçtiği bu payeyi memnuniyetle kabul etmişti. Zira her ne kadar Akkoyunlulara ve Özbeklere karşı önemli zaferler elde etse de Şah İsmail, Osmanlı Devleti’ne karşı tek başına bir askeri harekâta girişmeye cesaret edemiyordu. Avrupalı müttefiklerini batıdan harekete geçirmek suretiyle Osmanlı’yı iki ateş arasında bırakmayı hedefliyordu. Çaldıran öncesi özellikle Venedikliler ile ittifak arayışları sonuçsuz kalan Safevi Şahının Osmanlıya karşı batı ile ittifak arayışına Çaldıran mağlubiyeti de son verememişti. Bilakis Avrupa’ya gönderdiği elçiler vasıtası ile sürekli Osmanlıya karşı işbirliği teklifinde bulunuyordu. Ancak Çaldıran yenilgisiyle güvenilirliğini yitirdiği için, muvaffak olamıyordu³⁶⁵. Sonunda Osmanlı’nın ilerleyişinden endişe duyan Macaristan ve İsviçre Krallarının gönderdikleri elçiler ile ittifak imzalayan Şah İsmail bunu yeterli görmeyerek Alman İmparatoru V. Karl’a da gönderdiği mektupta “müşterek düşmanımız olan Osmanlı

³⁶⁴ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 166.

³⁶⁵ Savaş, **a.g.m.**, *Tarih ve Medeniyet*, s. 24.

Türklerine karşı siz Batı'dan ben de Doğu'dan hücumla geçerek onları yenebiliriz. Bunun için de en müsait zaman önümüzdeki Nisan(1519) ayıdır. Tanrının yardımıyla bu seferi başarıyla tamamlayacağız” şeklinde teklifte bulunmuştur. Ne var ki V. Karl'ın mesafenin uzaklığı ve Fransa ile mücadeleleri sebebiyle geç kalan cevabi mektubu 25 Ağustos 1525'de Tebriz'e ulaştığında Safevi Şahı ölmüş ve yerine oğlu Tahmasb geçmişti³⁶⁶. Safevilerin bu politikaları Şah İsmail'den sonraki Şahlar tarafından da sahneye konulmaya çalışılmıştır. Her ne kadar bu teşebbüslerini fiiliyata dökememişler ve nihâî amaçlarında başarılı olamamışlarsa da Osmanlı Devleti'nin iki cepheli bir devlet olmasına, bir yandan Hıristiyan devletlerle, diğer yandan onların doğudaki yegâne müttefikleriyle savaşmak zorunda kalmasına sebep olmuşlardır. Sonuçta Safevilerin bu tavrı Osmanlı Devleti'nin batıdaki fütuhata engel olamamıştır; ancak batıdaki fetih harekâtının zaman zaman sekteye uğramasına sebep olmuştur. Bu durum Osmanlı-Safevi ilişkilerini gölgelemiş, iki devlet arasında barış olsa bile Safevilerin samimiyetsizliği yüzünden Osmanlı Devleti'nin güvensizliğine sebep olmuştur.

Aslında Avrupa Devletleri de özellikle aradaki coğrafi mesafe nedeniyle Osmanlı Devleti'ne karşı Safeviler ile doğrudan bir ittifak kuramayacaklarının farkında idiler. Ancak en azından Safeviler zaman zaman doğuda Osmanlıları meşgul ederek Avrupalılara zaman kazandırabilirdi. Bu durumu 16. Yüzyıl ortalarında Kutsal Roma İmparatoru'nun Kanuni Sultan Süleyman nezdindeki elçisi Busbecq şu sözleriyle çok güzel özetlemektedir: “*Sadece İran düşmana karşı bize yardımcı oluyor. Osmanlı'nın ardındaki tehdidi kontrol etmesi gerekiyor, bu yüzden bize saldırıp saldırmamakta tereddüt ediyor. Fakat İran sadece sonumuzu erteleyebilir, bizi koruyamaz. Osmanlı İran'la antlaşma yapar yapmaz, bütün Doğu gücüyle boğazımıza bastırarak. Ne kadar hazırlıksız olduğumuzu söylemeye cesaret bile edemiyorum*”³⁶⁷.

Kısaca özetlemeye çalıştığımız bu durum Osmanlı-Safevi diplomatik belgelerine de konu olmuştur. Osmanlı Padişahları zaman zaman kendileri batıda ehl-i küfre karşı cihad ve gaza görevini yerine getirirken, Safevi Şahlarını ehl-i küfr ile ittifak içerisine girerek onların bu görevlerini yerine getirmelerine engel olmakla itham

³⁶⁶ Saray, a.g.e., s. 22.

³⁶⁷ Ogler Ghislain De Busbecq, Türk Mektupları, Türkçesi: Hatice Özkan, Ark Yay., İstanbul, 2002, s. 104.

etmişler ve Şahlara gönderdikleri belgelerde sık sık bu durumu vurgulamışlardır. Örneğin, Safevi Şahı Şah Abbas yapılan antlaşmayı bozması üzerine Serdar Tayin Olunan Sinan Paşa tarafından yazılan Mektub-ı Samide³⁶⁸ bu konuya “*husûsan küffar- dûzehkarîn-i düşmen-i dîn-i mubîn ve adûyy-ı seyyidü’l-mürselîn bir bölük müşrikin iken her birine mustegil elçi gönderüb mahzâ hevâ-yı nefis ve teshîr-i bilâd için kefare ile ittifâk ve ittihâd ve müslimîn-i muvahhidin ile nifâk ve inâd üzere olub hâdim-i Haremeyn-i Muhteremeyn olan pâdişâh-ı cihân penâhın memâlik-i üzere ale’l-gaflet hücum ve kadr-ı katl-i nüfusa mürtekib ve bâ’is olmak âyîn-i islamdan hâric ve menhî olduğu hafî değildir*” ifadeleriyle vurgu yapılarak Safevi Şahının kendi hevesi ve ülke fethetmek için din düşmanlarına elçiler göndererek onlarla ittifak ederken Müslümanlarla nifak ve inad üzere olmasının ve Haremeyni Muhteremeynin hâdimi olan Osmanlı padişahının ülkesine saldırıp insanları katletmesinin İslâma sığmadığı belirtilmektedir.

6.1.4. Osmanlı-Safevi Diplomasisinde Ashab Hassasiyeti

Safevi Şahı İsmail, Şahlığını ilan etmesinin hemen ardından ele geçirdiği yerlerdeki sünni ulemayı katlettirerek Şii militanlığının devletinin resmi ideolojisi olacağını sinyallerini de vermiş oluyordu. Bundan sonraki dönemlerde de bu uygulamayı bir devlet geleneği haline getirerek girdiği her yerde sünni halkı zorla şiileştirmeye çalışmıştır. Bu çerçevede Kum ve İsfahan şehirlerini aldıktan sonra kendisine gönderilen Osmanlı elçilerinin önünde Sünni bir âlimi ve bir grup halkı sebepsiz yere katlederek, Sünni dünyasının lideri konumunda olan Osmanlı Devleti’nin tepkisini üzerine çekmiştir³⁶⁹. Hatta Safevi topraklarında Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman ile Hz. Muhammed’in ailesine hakaret ve lanet etmeyi kendilerine meslek edinen ve sünni halkı da aynı eylemi yapmaya zorlayan “teberra” denilen bir zümre ortaya çıkmıştır. Bu zümrenin devlet yöneticileri tarafından da destek görmesi ve bu tutumun zamanla Safevilerin resmi politikası haline gelmesi Osmanlı Devleti’nin tepkisine yol açmıştır. Bu bağlamda Osmanlı padişahları bir taraftan devrin ünlü âlimlerinden fetvalar³⁷⁰ alırken diğer taraftan da Safeviler tarafına gönderilen pek çok belgede bu tutumlarından vazgeçmeleri hususunda Şahları ikaz etmişlerdir.

³⁶⁸ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 188.

³⁶⁹ Saray, **a.g.e.**, s. 19.

³⁷⁰ Söz konusu fetvalar için bkz. Saray, **a.g.e.**, s. 20.

Gerçekten de Osmanlı-Safevi diplomatik belgelerinin içeriğine baktığımızda Osmanlı Devleti'nin bu ashab hassasiyeti özellikle göze çarpmaktadır. Bu hassasiyet söz konusu belgelere; davet rüknünde Hz. Muhammed'e salat u selamın ardından dört halifenin isimlerinin öne çıkan hususiyetleri ile tek tek zikredilmesi, Safevilerin ashaba karşı saygısızlıkları hususunda sık sık ikâz edilmeleri ve yapılacak olan antlaşmanın olmazsa olmaz şartı olarak ashaba saygının öne sürülmesi şeklinde yansımıştır.

Osmanlı Sultanlarının batılı hükümdarlara gönderdikleri nâme-i hümayûnlardaki davet rüknü oldukça kısa tutulurken Safevi Şahlarına gönderilenler oldukça uzundur. Bunun en önemli sebebi ise batıya yazılanlarda Peygamber Efendimize övgünün ardından ashabin kısaca zikredilmesidir. Örneğin; Avusturya'ya verilen 1576 tarihli ahdinâme-i hümayûnun davet rüknünde ashabdan *“Muhammedü'l-Mustafa Sallallalâhü aleyhi ve's-sellemin mu'cizât-ı kesîretü'l-berekâtı ve dört yârının ki Ebubekir ve Ömer ve Osman ve Ali rıdvânallâhü te'âlâ aleyhim ecmâin ânların ve cem'i evliyaullâhın ervâh-ı mukaddeseleri murafakâtı ile”*³⁷¹ şeklinde kısaca bahsedilirken Safevi Şahlarına gönderilen nâme-i hümayûnlarda ashabdan ve özellikle dört halifenin öne çıkan hususiyetlerine vurgu yapılarak uzun uzun bahsedilmektedir. Örneğin; Safevi şahına gönderilen bir nâme-i hümayûnda dört halife *“husûsan sadık-ı sıdk-ı şî'âr (sânî-i isneyn ez hüma fi'l- gâr) muktedâ-yı ebrâr ve mustesnâ-yı ahyâr Ebûbekr sıddık ve sadr-ı meclis-i ashâb-ı mucâver mescid ve mihrab-ı mecra ahkâm-ı kitâb Ömerü'l-fârûk ve câmiu'l-kurân ma'den-i hayâ ve imân ahed-i aşere-i mübeşşere-i bi'l-cenân zinnûreyn Osman ve kal'a-i der-i Hayber kât'-ı ser-i anter ibn-i ammu- i peygamber ebu'l- Hasaneynü'l-ehseneyn Alî ibn Ebî Tâlib rıdvânallahü aleyhim ecme'in ...”*³⁷² şeklinde özellikleri ile tek tek zikredilmişlerdir.

Yine aynı husus bir başka nâme-i hümayunda³⁷³ *“husûsan ashab-ı sefâ-i intisâb-ı yârgâr-ı habib-i rabbü'l-erbâb bezerguvâr âlîmikdâr cemîlü'l-âsâr mazhar-ı (sânî-i isneyn ez hüma fi'l-gâr) râh-ı hicretde hayr-ı refik halvet ve culûtda mûnis ve hem tarîk-i sıddık-ı celîlü'l- kadr bâhiru't-tasdik cenâb-ı Ebu Bekirü's- sıddık raduyallahu*

³⁷¹ Kurtaran, a.g.t., s. 94.

³⁷² Feridun Bey, ayn. esr., c. 2, s. 160.

³⁷³ Feridun Bey, ayn. esr., c. 2, s. 165.

te'âlâ anhu ve a'dil-i ecille'-i ashâb ve ekmel-i edille'-i şâhrâh-ı ecr u sevab ziyinet-i efzâ-yı minber u mihrâb ve rehnemâ-yı târik-ı sıdk u sevab-ı a'nî cenâb-ı Ömer bin elhattâb radiyallahü anhu ve câmi'-i âyât-ı kur'ân sâhib-i envâr-ı hayâ ve îmân suffice-i ashâb-ı safâya ziyinet ve zeyn ve sâlis-i şeyheyn olan Cenab-ı Osman-ı zinûreyn radiyallahu anhu ve imâm-ı hudâ pîşvâ-yı saff-ı ihtidâ râfi'-i ilm-i resul-ı hudâ mazhar-ı "ene medînetü'l-ilm ve Ali babhâ" zevc-i betûl ibn-i ammu-i resûl sâhib-i mehâsin-i ve menâkıb-ı cenâb-ı Ali Ebu Tâlib radiyallahu anhu" şeklinde dört halife tek tek özellikleri ile birlikte isim isim zikredilmişlerdir.

Osmanlı Sultanlarının Safevilere gönderdikleri nâme-i hümâyûnlarda özellikle dört halifenin ismini bu derece vurgulamalarının en önemli sebebi; ilk üç halife ve ashaba küfür ve lanet okumayı bir devlet politikası haline getiren Safevilere Osmanlı Devleti'nin bu konudaki hassasiyetinin ifade edilmesi idi. Osmanlı padişahları Safevileri bu davranıştan vazgeçirmek için bir taraftan yukarıda örneklerini verdiğimiz gibi "çâr yâr-ı güzîn" dedikleri dört halifenin özelliklerine hemen hemen her belgede vurgu yaparken, diğer taraftan Hz. Muhammed'in "*Ashabi Ke'n-Nücûm Bâ Yehum İktidiyyetum İhtidiyyetum*"³⁷⁴ hadis-i şerifini sık sık zikrederek ashâb-ı kiramin önemine işaret etmekte idiler.

Osmanlı Sultanları bu konudaki hassasiyetlerini, sadece dört halifenin isimlerine uzun uzun vurgu yaparak ya da Peygamber Efendimizin hadis-i şerifini zikrederek altını çizmekle kalmıyorlar aynı zamanda Safevilerle yapacakları antlaşmaların olmazsa olmaz şartı olarak ileri sürerek de ifade ediyorlardı.

Safeviler tarafına gönderilen belgelerde öncelikle Safevilerin ashâb-ı kirama buğz ve saygısızlık etmelerinin iki devlet arasında düşmanlığa sebep olduğunun altı çizilmektedir. Bu durumun iki devlet arasındaki dostluğa en önemli engel teşkil ettiği belirtilmektedir. Örneğin; Kanuni Sultan Süleyman döneminde "Osmanlı Sadrazamı tarafından Amasya'da bulunan Tahmasb'ın vükelasına yazılan cevabnâme" de³⁷⁵ "*iki devlet arasındaki eski düşmanlığın sebebi o diyardaki bazılarının ashâb-ı kibara*

³⁷⁴ Ashabım yıldızlar gibidir hangisine tutunursanız kurtuluşa erersiniz. Bkz. FB., **ayn. esr.**, c. 2, s.166.

³⁷⁵ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 619.

buğz ve düşmanlıkta ısrar etmeleri idi, şimdi bu durum engellendiği ve menedildiğine göre dostluğa mâni bir nesne kalmamıştır” denilmektedir.

Yine antlaşma ricasıyla “Şah Tahmasb’dan gelen Tazarru‘nameye verilen cevap” da³⁷⁶ da iki devlet arasında dostluğun tesisi için Osmanlının bu konudaki hassasiyetinin altı çizilerek durum; “*bizim tek meramımız ashâb-ı güzîn ve halifelerin perde-i namuslarını korumaktır. Gelen elçiniz bu manayı imâ edip o tarafta teberrayilerin men ve def edildiğini bildirmiştir ki bu husus bizim için çok önemlidir. Ancak elçinin getirdiği mektupta Peygamber efendimizin zikr edildiği yerde Hz. Ali için de güzel sözler söylenmiştir, şüphesiz ki O, bu övgülere layıktır fakat bu diğer ashab-ı güzine buğz ve düşmanlığı gerektirmez hadisi şerifte de belirtildiği gibi hepsine muhabbet dünya ve ahiret saadetine sebep olur bu yüzden bu husus elçinize bildirilmiştir”* şeklinde özetlenmiştir. Bu belgeden de anlaşıldığı gibi Osmanlı Sultanı, Safevilerin teberrayı men etmelerini yeterli bulmadığını, gönderdikleri nâmede sadece Hz. Ali’nin övülüp diğer üç halifenin isminin zikredilmemesinin doğru olmadığını belirtmek suretiyle bu konuya verdiği önemin altını bir kez daha çizmektedir.

Yine Safevi Şahı Tahmasb’a Rafizi mezhebinin batıllığı konusunda gönderilen nâme-i hümayûnda³⁷⁷ da “*bizim aksâ-yı merâm ve umde`-i amâlimiz ashâb-ı güzîn ve hulefâ-i muhtedîn ki emîn-i seyyidü`l-mürselindirler anların perde-i nâmûsları mahfuz olmaktadır...*” ifadeleriyle ashabın ve dört halifenin itibarlarının korunmasının Osmanlı Devleti için birinci derecede öneme sahip olduğu belirtilmektedir.

Sadece Osmanlı padişahları tarafından Safevilere gönderilen nâme-i humâyûnlarda değil Sadrazamlar tarafından yazılan mektûb-ı sâmilerde de bu hassasiyetin dile getirildiğini görmekteyiz. Örneğin “Safevi Şahı Şah Tahmasbzade Muhammed Mirza’ya Sadrazam tarafından yazılan Mektûb-ı Sâmi”³⁷⁸ de bu konuya dikkat çekilerek, “*ol silsilenin e`lâ`-i şerâyî` ve ahkâmda ihtimâmları olub ta`mir-i mesâcid ve cevâmi` ve tevkîr-i me`âbed ve sevâmi` ve mesâra`ât-ı tâ`at-ı me`mûre ve ikâmet-i ibâdât-ı me`sûreye teveccüh ve imtisâlleri müceb-i teşyîd-i mebâni`i ihlâs ve bâ`is-i*

³⁷⁶ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 623.

³⁷⁷ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 464.

³⁷⁸ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 184.

te`yîd-i merâsim-i istisâsdir*” ifadeleriyle iki devlet arasındaki ilişkilerin güçlenmesi Safevilerin “*ehl-i sünnet ve`l-cemaate” dinlerini yaşamada sağlayacağı kolaylıklara bağlanmaktadır.

İncelenen belgelerden Safevi Şahları, Osmanlı Sultanlarının bu ikazlarına kulak asmadıkları ya da verdikleri sözde durmayıp teberraya destek verdiklerinde Osmanlı Devleti’nin bunu savaş sebebi saydığı görülmüştür. Örneğin; “İran Şahı Şah Abbas tarafına antlaşma maddesiyle ilgili gönderilen Nâme-i Hümayunda³⁷⁹ İran üzerine veziriazam Halil Paşa’nın serdar tayin edilmesinin gerekçesi olarak “*çünkü gerezimiz (maksad, niyet) mahz-ı nusret-i din ve azâz-ı şer`-i seyyîdü`l-mürselîn ve ikâmet-i sünnet-i ashâb-ı güzîn ve icrâ-yı mezâhib-i hakk-ı müctehidindir*” ifadeleri gösterilmektedir.

Aynı şekilde Sadrazam Ali paşa tarafından Safevi Şahı Şah Hüdabende tarafına yazılan mektub-ı sâmide³⁸⁰ de özellikle bu konuya dikkat çekilerek Safevi Şah’ı aynı suçla itham edilirken “*mutâva`at-ı şerî`ata mutâba`at-ı tabî`atı tercih ve tasrih idüb mesâhabân-ı hayrî`l-beşer yağni hazreti Ebûbekr ve Ömer haklarında buğz ve adâvet izhârında râsoh-ı dem ve fesâd-ı zındıka ve ilhâdda sâbit kadem olub dâğ-ı adâvet-i millet-i hanefiyye çehre-i şî`a behreye keşide ve fuzelâ ve sulehâdan vere` ve takvâ ile ma`mûr ve perhizkâr siniyyeleri seyfi zulm ve teyg-ı adâvetle katl itmekle*” ifadeleriyle durum özetlenerek, eğer bunları terk eder ve “*ri`âyet-i şer`i seyyidü`l-mürselîn ve himâyet-i ırz-ı ashâb-ı güzîn*” i tercih ederse bundan sonra ülkesine taarruz olunmayacağı ve iki devlet arasında dostluğun devamı için herhangi bir mânî kalmayacağı belirtilmektedir.

Aynı belgede “*teberrâyı tevellâya tebdil idüb ber vefk-i haber-i hikmet-i eserü`r-racû` ile`l-hak hayrun mine`t-temâdî fî`l-bâtıl masdâkı üzere hulûs-ı bâlla kabul-ı İslâm ittikten mâ`ada*” ifadeleriyle Şaha, Osmanlının dostluğunu kazanmak istiyorsa ashâb-ı kirâma buğzu dostluğa çevirerek samimi bir kalple İslâmı kabul etmesi tavsiye edilmektedir. Doğal olarak Osmanlı Devleti ashâba küfür ve lanette bulunanları Müslüman kabul etmemekte ve dost olarak da görmemektedir.

³⁷⁹ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 169.

³⁸⁰ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 192.

İki devlet arasındaki yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı Sultanları bir taraftan ashab-ı güzine saygısızlığı savaş sebebi sayarken diğer taraftan Safevilerle yaptıkları antlaşmalarda bu maddeyi olmazsa olmaz şart olarak ileri sürmüşlerdir. Örneğin, antlaşma talebinde bulunan Safevi Şahı Şah Abbas'a gönderilen nâme-i hümayun³⁸¹ da bu türden bir duruma rastlanmaktadır. Namenin başında uzun uzun Osmanlı Padişahlarının ehli küfre karşı mücadelelerinden bahsedildikten ve iki devlet arasındaki sulhun bozulmasının sebepleri zikredildikten sonra Safevilerin sulh ve salah talebinin uygun bulunduğu belirtilerek “*şol şartla ki ashab-ı güzün ve e'imme-i müctehidin haklarında şetm ve la'in ve kazf ve te'en olunmayub ceddiniz Şah Tahmasb tegallüb ve ta'ahhüd ittiğü üzre teberra-i resmî meslûb ve teberrâyîlerin tîr-i setem kaşları şikeste ve zihn-i la'net başları beste olub ferd-i âferîdeye teklîf-i nefrîn ve onda bulunan ehl-i sünnet ve cemâ'ata sebb-i kabîh telkin olunmaya*” ifadeleriyle anlaşmanın olmazsa olmaz şartı olarak ashab-ı güzine saygının sağlanması gösterilmektedir. Osmanlı Devleti'nin antlaşmanın diğer şartlarının gerçekleşmesini bu şarta bağlaması ashab-ı kiram mevzuundaki hassasiyetinin bir başka boyutunu göstermektedir.

Yine aynı minval üzere antlaşmanın bütün şartlarının ashabı güzine saygıya bağlandığı bir başka durum da Safevi Şahı Şah Abbas ile antlaşma yapıldıktan sonra Şeyhülislam Muhammed Efendi inşasıyla gönderilen nâme-i hümayun³⁸² da geçmektedir. Namede Şahın barış teklifinin kabul edildiğini fakat “*şol şartla ki ecdâd-ı dâd-ı itiyâdımız sulhnâmelerinde derc olunduğu üzre mezâhir-i rıdvân rabbü'l-âlemin hamıyyân-ı himâyyi-i dîn-i râviyân ehâdis-i hâtemü'n-nebiyyîn olan ashâb-ı güzîn ve e'imme-i müctehidîn haklarında şetm ve la'in ve kazf ve tu'an olunmayub ceddiniz Şah Tahmasb tayin ve teahhüd eylediği üslup üzere teberra-i resmî meslûb ve tîr-i şetmi kaşları şikeste ve dehen-i lanet başları beste olub ferd-i âferîde teklif-i nefrîn ve anda bulunan ehl-i sünnet ve cemaate seb-ı kabîh telkin olunmaya*” ifadeleriyle barışın nihai şartı olarak ashaba ve ehli beyte saygı ileri sürülmektedir. Bu belgede konuyla ilgili iki husus daha dikkat çekmektedir. İlki, konuya “*atalarımızın antlaşmalarında da belirtildiği üzere*” ifadeleri ile giriş

³⁸¹ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 157.

³⁸² Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 165.

yapılmasıdır. Bu ifadeler bize ashab-ı güzine saygı konusunun Osmanlı Devleti'nin bir devlet geleneği olduğu ve Safevilerle ilişkilerinde en önemli kırmızı çizgilerinden birini teşkil ettiğini göstermektedir. İkinci husus ise ehl-i sünnet ve cemaate tabî olanların da bu kötü eyleme zorlanmamalarıyla ilgili ikâzdir. Bu durum İran'da sadece ashab-ı güzine lanet okumanın yaygın bir durum olmakla kalmayıp aynı zamanda ehl-i sünnet ve cemaate tabî olanların da buna zorlandıklarını göstermektedir. Bir başka belgede de aynı hususla ilgili yapılan ikazdan Safevilerin sadece kendi halkından ehl-i sünnet ve cemaate tabi olanları değil, Osmanlı tarafından İran'a ticaret maksadıyla gidenleri de ashaba lanete zorladıkları anlaşılmaktadır. Örneğin; "Safevi Şahı Şah Abbas tarafına gönderilen Ahidname-i hümayun"³⁸³ da Safevilerle yapılacak sulhün bütün şartları ayrıntılarıyla sıralandıktan sonra "*şurut ve uhdumuzun zîde ve umdesi budur ki mukaddemâ âbâ ve ecdâd-ı izâmımız enarallahu berahiyetehum ahdnâmelerinde kayd ve şurut olduğu üzre silk-i mülüklerine dahil olan memleketlerde hâşâ mine's-sâmiin sebb-i şeyhin ve lain-i zinnureyn ve gazef ve tuan-ı zevce-i mazhara-i hazreti rasulu's-sakleyn terk ve men olunub ve berû canibden ticaret tarikiyle ol diyara varanlar bu makule kelimât ile mükellef kılınmaya*" uyarısında bulunmaktadır. Yine Osmanlı tarafından ticaret için İran'a gidenlerin de bu tür kelimelerle yükümlü tutulmamaları uyarısı bu tür uygulamaların Safeviler tarafından gerçekleştirildiğini göstermektedir.

Osmanlı Devleti ashab-ı kirâma saygı ve muhabbet hususunu o kadar önemsiyordu ki her fırsatta bunun altını çizmekten imtinâ etmiyordu. "Safevi Şahı Şah Abbas tarafına Gilan Hakimi hususunda gönderilen Name-i Hümayun"³⁸⁴ da Gilan Hakiminin Osmanlı Devleti'ne ilticasının kabulü gerekçesi olarak "*hususan muşârunileyh Han Ahmed'in mofâveze-i vedâdında münderic-i da'vâ-yı siyâdeti muheyec-i re'fet ve âtifet olub ahfâd-ı resul-ı aleyhi's-selâma ve evlâd-ı betûle radiyallâhu anha ve an evlâd hau'l-kiram tevkîr ve ihtirâm derece-i mendûb ve mustehdabdan mertebe-i farziyyet ve vucûbe vâsıl olduğuna...*" ashaba saygı ve muhabbeti gösterilmektedir.

³⁸³ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 170.

³⁸⁴ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 162.

Osmanlı sultanları Safevilerle olan diplomatik ilişkilerinde ashab-ı kirama saygı hususunu gönderilen nâme-i hümâyûnlarda doğrudan vurgulamaların yanında satır aralarında da bu hassasiyete vurgu yapmaktaydılar. Örneğin, “*Elhamdülillahi te‘âlâ surûr-ı kâ’inât aleyhi efzale’s-salavât efendimizin mu‘cizât-ı hidâyet ayâtları ve ervâh-ı mukaddese-i âl ve ashâb-ı güzîn ve çâr yâr-i sa‘âdetkarîn rıdvanallahu aleyhim ecme‘în hazretlerinin ifâze’-i berekât-ı amîmetü’l-asârları ile...*”³⁸⁵ ifadelerinde olduğu gibi Osmanlı padişahları şükür gerektiren bir hususa işaret edeceklerinde ashabın da özellikle belirtildiği bu kalıbı sık sık kullanmışlardır.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti’nin bu konudaki hassasiyetinin ve ısrarcılığının temelinde birkaç faktör yatmakta idi. Öncelikle bu hassasiyet Osmanlı Padişahının Halife ünvanının bir gereği idi. Müslümanların Halifesi olarak ayet ve hadislerle övülen ashab-ı kirama saygısızlığa göz yumamazdı. Ayrıca bu tavır Osmanlı Devletinin Hanefi Mezhebini resmi ideoloji olarak kabul etmesinin de bir tezahürü idi. Yine bu durum Safevilere karşı yapılan seferlerin haklı gerekçesini oluşturmakta idi. Sonuçta Müslüman bir devlete sefer düzenlemenin meşru bir zemine oturulması gerekiyordu. Ayrıca Safevilere karşı ashab-ı güzini savunma durumunda kalan Osmanlı Devleti Safevilere karşı bütün Müslümanlar nazarındaki konumunu da pekiştirmiş oluyordu.

6.1.5. Osmanlı Safevi Diplomasisinde Hanefi Mezhebi Vurgusu

Osmanlı-Safevi mücadelesi, özellikle Safevilerin şiiliği Anadolu’da siyasi nüfuz sahibi olmak için bir araç olarak kullanmaları neticesinde zamanla sünni-şii çatışması görünümü vermeye başlamıştır. Şah İsmail’in başından beri gerek Osmanlı topraklarında yürüttüğü şiilik propagandası, gerekse ele geçirdiği sünni memleketlerin halkına yaptığı baskı ve zulümler daha önce katı bir mezhep anlayışı olmayan Osmanlı devletini zamanla Hanefi Mezhebini resmi ideoloji olarak benimsemeye sevk etmiştir. Bundan sonra Şiiliği siyasi ve ictimâi bünyesine bir tehdit olarak algılayan Osmanlı yönetimi, Sünniliğin güçlendirilmesi ve Rafiziliğin (Kızılbaşlık- Alevilik) ortadan kaldırılması için her türlü önlemi almaktan imtinâ etmemiştir. Bunun bir tezahürü olarak XVI. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı

³⁸⁵ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 464.

mahkemelerinde kadılar diğer mezhep fıkıhlarına göre hüküm verme serbestliğine sahipken bu tarihlerden itibaren hüküm ve fetvalarını Hanefî mezhebine göre vermeleri istenmiştir³⁸⁶.

Bu sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti Hanefî Mezhebini Safevilere karşı savunmuş ve Safevilerle ilişkilerinde kırmızı çizgilerinden biri haline getirmiştir. Öyle ki Safevî topraklarında Hanefî Mezhebinin ihyasını Safeviler üzerine tertip edilecek seferin gerekçesi olarak göstermiştir. Bu durum Safevî Şahı Şah Abbas tarafına Sadrazam Murad Paşa tarafından gönderilen mektûb-ı samide³⁸⁷ “*Sultan Murad han zaman-ı bâ emânlarında kabza-i teshir ve tasarrufa getirülen memâlik-i mahrûsanın girü zabt ve tasarrufu ve dâhilinde vâki’ mesâcid ve me’âbedin ihyâsı ve mezheb-i hanefinin icrâsı mühimmat-ı dîn u devlet-i lâzime-i nâmûs ve ırz-ı saltanattan olmağla*” ifadeleriyle Sultan Murad Han zamanında feth edilen ancak daha sonra elden çıkmış olan yerlerin yeniden alınarak içerisindeki camilerin ihyası ve Hanefî Mezhebinin yürütülmesi din ve devlet namusu olarak telakki edildiği belirtilmektedir.

Safevî Şahı Şah Hüdabende tarafına Sadrazam Ali Paşa tarafından yazılan Mektub-ı Samide³⁸⁸ de “*mesâhabân-ı hayrî’l-beşer yağni hazreti Ebûbekr ve Ömer haklarında buğz ve adâvet izhârında râsoh-ı dem ve fesâd-ı zındıka ve ilhâdda sâbit kadem olub dağ-ı adâvet-i millet-i hanefiyyeye çehre-i şî’a-i behreye keşide ve fuzelâ ve sulehâ ve sulehâdan ver’a ve takvâ ile ma’mûr ve perhizkâr siniyyeleri seyf-i zulm ve teyg-i adâvetle katl itmekle yed-i kahrınızdan her biri*” satırlarıyla Safevîlerin feth ettikleri yerlerde Hanefî Mezhebinden olanlara yaptıkları baskı ve zulümden bahsederken “*millet-i hanefiyye*” tabiri kullanılmıştır. Osmanlı devletinde “millet” dini topluluğu karşılayan bir terim olarak kullanılır ve gayr-i müslimler mensub oldukları dine göre milletlere bölünerek yönetilirken, Müslümanlar için böyle bir terim kullanılmamakta idi³⁸⁹. Bu belgede “*millet-i hanefiyye*” tabirinin kullanılması ilginçtir.

Mektubun sonlarında Osmanlı Sadrazamı bundan sonra Safevîlerin tasarrufunda bulunan ülkelere saldırılmayacağı teminatını verirken “*be şart an ki müddet-i*

³⁸⁶ Çetin, a.g.m., ÇKÜSBED, s. 14.

³⁸⁷ Feridun Bey, ayn. esr., c. 2, s. 178.

³⁸⁸ Feridun Bey, ayn. esr., c. 2, s. 192.

³⁸⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. İlber Ortaylı, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, 1985, c. 4, s. 996.

medideden metruk olan mesâcid ve me'âbed ta'mîr ve tenzîf kılınub penc növbet Muhammediyy-i mü'eddî ve mutâba'at-ı mezheb-i hanefî için ulemâ ve salihâdan sâfî meşreb ve sahih i'tikâd imâme-i beyzâ bere's ve libâs-ı takviyye derber kılub evkât-ı hamsede imâm ve muktedî ihtiyâr olunub ba'd ez edâ-yı ferâyiz ve vâcibât ve sünen ve nevâfil lisân-ı hâl ve zebân-ı kâl ile tevhîd-i mülki müte'âl iştigâliinden ale't-tevâlî hâlî olmayalar” ifadeleriyle Hanefî mezhebi mensuplarına ibadet imkânı sağlanması şartını öne sürmektedir.

Safevî Şahı Şah Tahmasbzâde Muhammed Mirzâya Sadrazam tarafından yazılan mektûb-ı sâmîde³⁹⁰ de “*hüdâvend-i adâlet mubîn-i pâdişâhînin havakeyn-i kâmkâr ve selâtîn-i rûzkâr ile olan ukûd-ı uhûdî hıfz ve riâyet âdet-i merziyyeleridir sîmma ol silsilenin e'lâ-i şerâyi' ve ahkâmda ihtimâmları olub ta'mîr-i mesâcid ve cevâmi' ve tevkîr-i me'âbed ve sevâmi' ve musâra'at-ı tâ'at-ı me'mûre ve ikâmet-i ibâdât-ı me'sereye teveccüh ve imtisâlleri müceb-i teşyîd-i mebâni'-i ihlâs ve bâ'is-i te'yîd-i merâsim-i ihtisâsdir”* ifadeleriyle Osmanlı Padişahının diğer sultanlarla yaptığı antlaşmaların korunmasına ve riayet edilmesine önem verdiğinin, özellikle onların mescit ve camileri tamir etmelerinin Osmanlı Sultanı ile dostluklarının pekişmesine sebep olacağını altı çizilmektedir. Bu belgede doğrudan Hanefî Mezhebi zikredilmemekle birlikte aslında kastedilen İran'da bu mezhep mensuplarına ibadet kolaylığının sağlanmasıdır.

Diğer taraftan Safevîler Rafizilikte ısrar etmediği ya da en azından ashaba küfür ve laneti bir devlet politikası haline getirmediği ve Hanefî Mezhebinden olanlara zulmetmediği zamanlarda Osmanlı Devleti de üslubunu yumuşatarak daha nazik bir dil kullanmıştır. Örneğin, Safevî Şahı Tahmasb Osmanlı Devleti ile yaptığı antlaşmayla ülkesinde teberrayı yasakladığı teminatını verince Osmanlı Sultanı da “Rafiziliğin batıllığı ile ilgili gönderdiği nâme-i hümâyûnda”³⁹¹ bu konuda sert ifadeler kullanmak yerine Safevîlerin bu husustaki tavırlarının memnuniyetle karşılandığını belirterek ashab-ı güzînin Osmanlılar için önemini altını bir kez daha çizmiştir.

³⁹⁰ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 184.

³⁹¹ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 464.

6.1.6. Osmanlı-Safevi Diplomasisinde Haccın Güvenliği Meselesi

Osmanlı padişahları, Müslümanların Halifesi sıfatıyla Hac ibadetinin güvenli ve huzurlu bir şekilde yerine getirilmesinden sorumlu idiler. Bu durum Osmanlı-Safevi diplomatik belgelerine de yansırken özellikle İran topraklarından Hac ibadetini yerine getirmek için yola çıkan Müslümanların güvenliğinin sağlanması ve gerekli kolaylığın gösterilmesi hususu sık sık dikkat çekilen bir konu olmuştur. Öyle ki Osmanlı padişahları, Safevi şahlarından İran'dan gidecek olan Hacıların güvenliğinin sağlanmasını isterken bunu iki devlet arasındaki sulh ve salahın bir gereği olarak zikretmişlerdir.

Örneğin, Amasya'da antlaşma ricasıyla Şah Tahmasb'dan gelen tazarrunâmeye verilen cevapta³⁹² “*muktezâ-yı sulh ve salâh ve müsted'â-yı fevz ve felâh üzere nâme-i müstetâbınızda işaret olunan umur ki haccâc-ı beytü'l- harâm ve züvvâr-ı merkad-ı mutahhara-i hazreti seygidü'l-enâm aleyhi's-salavât ve's-selâm refâhiyyet ve itminân ile ol-sa'âdete fâyiz olmalarıdır ol-husûsa dahî icâzet-i aliyye-i hâkâniyyeye şeref-nefâz bulub emâkin-i müşerreffe ve kible-i mutahhara taraflarına tavâf ve ziyâret kâsd iden umûm müslimîn ve gürûh-ı muvahhidine hâfizân-ı sugûr ve subul mâni' ve hâ'il olmayub ferâg-ı hâtır ve itminân-ı bâl ile itmâm-ı merâm eyleyeler.*” ifadeleriyle konunun önemine dikkat çekilmiştir.

Aslında bu konuya ilk dikkat çeken taraf Safeviler olmuştur. Safevi Şahı Tahmasb antlaşma ricasıyla Kanuni Sultan Süleyman'a gönderdiği Tazarrunâmeye ilk kez bu meseleyi zikretmiştir. Muhtemelen Osmanlı Sultanını barışa ikna edebilmek için barışın gerekçelerinden biri olarak bu hususu öne sürmüş ve Osmanlı Sultanının Halife ünvanından kaynaklanan sorumluluk ve hassasiyetinden yararlanmak istemiştir. Kanunî Sultan Süleyman da Tazarrunâmeye gönderdiği cevapta iki devlet arasındaki sulh ve salahın gereği olarak bu konunun altını tekrar çizmiştir.

Fakat Safevi Şahı Şah Abbas ile antlaşma sağlanınca Şeyhülislam Muhammed Efendinin yazısıyla gönderilen Nâme-i Hümâyûnda³⁹³ Hacıların güvenliği doğrudan

³⁹² Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 1, s. 623.

³⁹³ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 166.

antlaşma şartı olarak ileri sürülmüştür: Osmanlı padişahının “*Şol şartla ki*” ifadesi ile başlayan antlaşma şartlarından birisi de “*vilâyetinizden irâde-i hacc-ı şerîf ile gelen hacıyân rah-ı Haleb ve Şam’dan revân olub emn ve eman üzre olmayan Bağdad ve Basra yollarından ubûr ve ol vâdilerden murûr olunmayub tarîk-i gadîm ve şâhrâh-ı müstegimden emn ve selâmet üzre varub geleler*” ifadeleriyle işaret edilen Hacıların güvenliği hususu idi.

Haccın Güvenliği hususunun Osmanlılar için arzettiği önemin farkında olan Safeviler zaman zaman Osmanlıların bu hassasiyetinden faydalanmışlardır. Özellikle Osmanlı Devletinden barış ricasında buldukları zamanlarda, iki taraf arasındaki sulh ve salahın tesisinin Hacıların güvenliği için de faydalı olacağına işaret ederek Osmanlı Sultanını barışa ikna etmeye çalıştıkları diplomatik yazışmalara da yansımıştır. Zira bu, tüm Müslümanların Halifesi olarak Osmanlı Sultanının kolay kolay reddetmeyeceği bir gerekçe idi. Örneğin, Bağdat’ın fethinden sonra sulh ricasıyla İrân Şâhı tarafından Takdim olunmuş olan Nâmede³⁹⁴ iki taraf arasında sulh ve salahın yapılmasının haccın güvenliği için de faydalı olacağını şu şekilde açıklanmaktadır: “*haccâc-ı beytullahü’l-haram ve zuvvâr-ı medîne’-i hazret-i hayru’l-enâm ve meşâhid-i mukaddese’-i e’imme’-i kirâm aleyh ve aleyhimü’s-salavat ve’s-selâm fârigu’l-bâl ve müreffehu’l-hâl be sa’âdet-i tavâf ve ziyâret-i muşerref keşt ve der ân emâkin-i kuds-i mevâtın ki mizân-ı icâbet-i duâ est be du’â-yı devlet bî zevâl iştigâl hâhend nemûd ve sevâb-ı ân be rûzkâr-ı Ferhunde-i asâr-cânibeyn ve ervâh-ı münevvere-i pâdişâhân-ı cennet mekîn ki bâdî ve bânî-i sulh ve salah ve dâfi’ ve râfi’-i mevâdd-ı nizâ’...*”

Osmanlı Devleti Hacıların güvenliğini Safevilerle yapılacak antlaşmanın olmazsa olmaz şartı sayarken Hac kabilelerine saldırıyı da savaş sebebi saymıştır. Nitekim Safevi Şâhı Vukelâsından antlaşma maddesinden dolayı gelen mektuba cevaben Sadrazam tarafından yazılan mektub-ı samide³⁹⁵ “*İsmail Mirza Hilâfet-i İrân’a müstevli oldukda umerâ kullarından nicesini izlâl ve yanına cem’ idüb ebnâ’-i sebilden nice **haccâc ve tüccâr gâret olunub** istihbâr için Van ve Erzurum kullarından çavuşlar irsâl olundukta habs idüb nakz-ı ahd ile fitne ve fesâda*

³⁹⁴ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 210.

³⁹⁵ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 185.

mübâşeret eyledüğü hadd-i tevâtıra irişüb umerâ'-i serhadden vârid olan arzlar nice def'a rikâb-ı hümâyûnuma arz olunub ona binâen onun hakkından gelinmek için inân-ı azimetimiz ol canibe mun'atıf kılınub" ifadeleriyle hacılara saldırılması Safeviler üzerine sefer sebebi sayılmıştır.

6.1.7. Osmanlı Safevi Diplomatik Belgelerinde Nakz-i Ahd Meselesi

İncelenen belgelerde Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkilerinde Nakz-i Ahd meselesinin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Zira Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren yapılan antlaşmaya, verilen söze sadık kalmayı bir devlet geleneği haline getirirken bunun temelinde ise nakz-i ahdin "*mâ nâkaza kavmuni'l-ahde illâ sullita aleyhim aduvvuhum*"³⁹⁶ hadîsi mucibince mutlaka bir gün cezayı mucib olacağına inanılması yatmakta idi. Bu cezayı haketmemek için karşı taraf nakz-i ahdi gerektirecek bir eylemde bulunmadıkça kendisi de nakz-i ahdi gerektirecek hareketlerden azamî ölçüde kaçınmıştır. Nakz-i ahd konusunda bu kadar hassas olan Osmanlı padişahları muhataplarının da aynı hassasiyeti göstermesini istemiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nden Safevilere gönderilen pek çok belgede Safevi Şahlarının nakz-i ahdle itham edilmesi Şahların bu konuda çok hassas olmadıklarını göstermektedir.

Osmanlı Devleti ahde vefâyı sadece dini bir vecîbe olarak değil aynı zamanda önceki Türk devletlerinden devr aldığı örfî bir gelenek olarak da görmekteydi. Söz namustur töresini diğer devletlerle ilişkilerinde ahde vefâ düsturu ile pratiğe geçirmiştir. Safevi Şahı Şah Tahmasb'a Şehzade Bâyezid hakkında gönderilen Nâme-i Hümayûnun³⁹⁷ "*er olandan hilâf (yalan) gelmez er olanın sözü erdir vesselâm*" cümlesiyle bitirilmesi de Osmanlı Devleti'nin ahde vefâya bakışının bir başka yönünü oluşturmaktadır. Bazen bu ikisine de vurgu yapılmaktaydı. Örneğin, Safevi Şahı Şah Tahmasb'a Şehzade Bâyezid'i teslim etmesi için gönderilen Nâme-i Hümayûnda: "*nakz-i ahd âmme'-i enâma ayb ve ar alel-husûs hânedân-ı mürüvvet ve hânümân-ı fütüvvet erbâblarına halef-i va'ad ziyâde nâ-muvâffik ve nâmûs-ı dîn ve devlete gayr-*

³⁹⁶ Allah bir kavme, ancak ahdlarını bozduğu zaman düşmanlarını tasallut eder. Bkz. Ebû Sehl Nu'mân Efendi, *Tedbirât-ı Pesendide*, Yayına Hazırlayan; Ali İbrahim Savaş, TTK, Ankara, 1999, s. 135.

³⁹⁷ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 210.

ı mutâbıkdır sıdk-ı va 'ad haslet-i pesendîde ve nakz-i ahd sîret-i nekûhîdedir”³⁹⁸ ifadeleriyle Osmanlı padişahı, sözünde durmamayı, antlaşmayı bozmayı bir ar, utanılacak bir durum olarak görürken, din ve devlet namusuna da aykırı bulmaktaydı. Ahde vefâyı beğenilen bir özellik sayarken sözünde durmamayı kınanan bir davranış olarak nitelendiriyordu. Böylece ahde vefâ ve nakz-i ahdin hem dini açıdan hem de örfî açıdan önemine vurgu yapıyordu.

Osmanlı Devleti'nin ahde vefâyı ve nakz-i ahdden kaçınmayı kuruluşundan itibaren bir devlet geleneği olarak benimsediğini bunun gibi birçok örnekten anlıyoruz. Bu geleneği yüzyıllar boyunca hassasiyetle sürdürmekle kalmamış aynı zamanda muhatab devletlerle yazışmalarında da bunun altını çizmekten ve aynı hassasiyeti onlardan da beklediğini vurgulamaktan da kaçınmamıştır. Örneğin; Safevi Şahı'na Şehzâde Bâyezid'ı teslim etmesi için gönderilen nâme-i hümâyûnda³⁹⁹ geçen “*Selâtîn-i Osmâniyânın hânedân-ı sa'âdet bünyânları sıdk-ı va 'ad ve vefâ-i ahd üzre mebnî olub aslâ birinden bir mâddede halef-i va 'ad ve nakz-i ahd sâdır ve zâhir olmuş değildir...*” ifadeleriyle Osmanlı hanedanının temellerinin ahde vefâ üzerine kurulduğuna ve sonradan gelenlerin de hiçbir konuda nakz-i ahde bulunmadıklarına işaret edilmektedir. Diğer taraftan Osmanlı Sultanları tarafından Safevi Şahlarına gönderilen nâme-i hümâyûnların⁴⁰⁰ önemli bir kısmında ahde vefâ ile ilgili ayetler yer almaktadır. Osmanlı Sultanları özenle ve özellikle seçtikleri bu ayetlerle ahde vefânın önemine vurgu yapmakta ve Safevi Şahlarını nakz-i ahd yapmama konusunda ikâz etmektedirler. Aslında Osmanlı Devleti'nden Safevilere gönderilen nâme-i hümâyûnlarda yoğun bir şekilde ahde vefâ ve nakz-i ahdi vurgulayan ayetlerin kullanılmasının en önemli sebebi iki devlet arasındaki ilişkilerde Safevilerin samiyetsiz tavrının Osmanlı Devletini güvensizliğe sevk etmiş olmasıdır. Çaldıran sonrasında yapılan Osmanlı-Safevi savaşlarında Safevi ordusu meydan muharebesi yerine sınır bölgelerini tahrip etmekte ve daha iç bölgelere kaçmakta ve Osmanlı ordusu geri çekildiğinde ise yeniden sınır boylarını işgal etmekteydi⁴⁰¹. Osmanlı üzerine gittiğinde antlaşma isteyen, Osmanlı Devleti dikkatini batıya yoğunlaştırdığında ise nakz-i ahd yaparak antlaşmayı bozan Safevilerin bu tavrı

³⁹⁸ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 205.

³⁹⁹ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 210.

⁴⁰⁰ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 169, 170, 173, 195, 199, 205, 217, 260.

⁴⁰¹ Sarıkaya, *a.g.m.*, *Türk Kültürü*, s. 407.

Osmanlı Devletinin Safevileri diplomatik belgelerde sık sık uyarmalarına sebep olmuştur⁴⁰². İki devlet arasındaki ilişkilerde Safevilerin bu güven vermeyen tutumlarının Osmanlı Devleti'nin "iki cepheli devlet" olması sonucu doğurmasına, Osmanlı seferlerinin, bir doğuya, bir batıya yönelmesinin temel nedeni⁴⁰³ olmasına rağmen Osmanlı Devleti ahde vefâ ilkesinden taviz vermemiştir.

Yine Safevi Şahı'na gönderilen nâme-i hümayûnda "*çün cemî'-i edyânda ahd u yemîn mu'teber olub küfr ile İslâm arası ahd u yemîn ile fark olunur.*"⁴⁰⁴ ifadeleriyle bütün dinlerde ahd ve yeminin mu'teber olduğu vurgulanmıştır. Akabinde "küfr ile islâm arası ahd ve yemin ile fark olunur" demekle ahd ve yeminine sadık kalmayanın küfre gireceği gibi ciddi bir ithamda bulunulmuştur. Şüphesiz bunun temelini de Kur'an-ı Kerim'de ahde vefâ göstermemenin münafıklığın alametlerinden olduğu ile ilgili ayetler⁴⁰⁵ ve Hz. Muhammed'in hadis-i şerifi⁴⁰⁶ oluşturmaktadır. Yine Osmanlı Padişahının Safevi Şahı Şah Abbas'a gönderdiği mülâfatnâmede "*dostluğumuz dostluk ve ahdimiz ahd idiğü dostân ve düşmenân ve küffâr ve islâmiyân katında sâbit u zâhir olmuştur*"⁴⁰⁷ ifadeleriyle hem sözün muhatabını ayırt etmediği hem de gerek dostları gerekse düşmanları katında bu güvenilirliği kazandığı vurgulanmıştır. Osmanlı Devleti ahde vefâ konusunda hassasiyetinin bir tezahürü olarak Müslüman olsun gayrimüslim olsun diğer devletler ile yaptığı antlaşmaların geçerliliğini "karşı tarafın nakz-i ahde bulunup bulunmamasına" göre belirlemekteydi. Yani Osmanlı Devleti verdiği sözün muhatabı kim olursa olsun sözünün geçerliliğini karşı tarafın ahde vefâsına bağlamıştır. Benzer bir örnek de Osmanlı Safevi ilişkilerinde görülmektedir. Safevi Şahı Şah Abbas tarafına gönderilen Ahidnâme-i Hümayûn'un⁴⁰⁸ te'kid kısmında da nakz-ı ahd konusunda "*mâdâm ki anlar bu ahd ve karardan tecâvüz ve inhirâf göstermeyüb usûl ve erkân-ı musâlahayı ve gavl ve şerâyit-i ma'hûdeyi geregi gibi vekâyet idüb kendülerinden ve serhadleri hâkimlerinden ve sâ'ir kendülere mensûb nakz-ı ahd-i müş'ir ve sulh ve salaha mugâyir bir vaz' sâdir ve bâdir olmaya taraf-ı hümayunumuzdan dahî min ba'd bu*

⁴⁰² Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 178, 188, 192, 210.

⁴⁰³ Sander, **a.g.e.**, s. 45.

⁴⁰⁴ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 210.

⁴⁰⁵ Kur'an-ı Kerim, Bakara/27, Rad/20, Mearic/32, Ahzab/23.

⁴⁰⁶ Buhârî, Müslim, Tirmizî'de geçen "Münafıklığın alâmeti üçtür: Konuşunca yalan söyler, söz verince sözünden cayar, kendisine bir şey emanet edildiğinde hıyanet eder." Hadis-i şerifi.

⁴⁰⁷ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 245.

⁴⁰⁸ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 170.

ahidnâme-i hümayûnumuzda şerh ve beyân ve tefsîl ve ayân olunan şerâyit ve uhuddan adûl ve nekûl olmayub” ifadeleriyle Safeviler tarafından anlaşmanın şartlarına muhalif ve nakz-ı ahdi gerektiren bir durum ortaya çıkmadığı sürece Osmanlı tarafının da bu ahidnâmeğe sadık kalacağı taahhüt edilmektedir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti için karşı taraf nakz-i ahd yapmadığı sürece yapılan anlaşma geçerliliğini sürdürmekteydi.

Osmanlı Devleti ahde vefâ konusunda ne kadar hassas ise bunun mukâbili olan nakz-i ahd karşısında da bir o kadar sert olmuştur. Öyle ki ahde vefâ göstermeyip nakz-i ahd yapmayı doğrudan savaş sebebi saymıştır. Özellikle Osmanlı Devleti’nin Safeviler üzerine düzenlediği seferlerin birçoğunun sebebi Safevilerin nakz-i ahd yapmasıdır. Osmanlıların Avrupa’daki savaşlarla meşguliyetinden yararlanmak isteyen Safevi Şahları Osmanlı Devleti ile yaptıkları antlaşmaları bozmuşlardır. Osmanlı Devleti de Avrupa’dan fırsat buldukça doğuya İran üzerine yürüyerek Safevilere nakz-i ahdinin bedelini ödetmek istemiştir.

Osmanlı Devleti sadece kendi topraklarına tecavüzü nakz-i ahd sebebi saymamış aynı zamanda kendi himayesi altındakilere saldırıyı da nakz-i ahd sebebi saymıştır. Meselâ Safevi Şahı Vükelasından antlaşma maddesi ile ilgili gelen mektuba cevaben Sadrazam tarafından yazılan Mektub-ı Samide⁴⁰⁹ ortaya çıkan durumun Safevilerin nakz-i ahdde bulunmasından kaynaklandığı belirtilmektedir. “*Âbâ ve ecdâdımız akd ittikleri ahd ve mîsâka muhâlîf беру canibden bir vaz’ sâdır olmamışdır ve muhalefet olsa men’-i vurud olunurdu İsmail Mirza Hilâfet-i İran’a müstevli oldukda ümera kullarından nicesini izlâl ve yanına cem’ idüb ebnâ-i sebilden nice haccac ve tüccar gâret olunub istihrâr için Van ve Erzurum kullarından çavuşlar irsâl olundukda habs idüb nakz-ı ahd ile fitne ve fesada mübâşeret eyledüğü hadd-i tevâtıra irişüb umerâ-i serhadden vârid olan arzlar nice def’a rikâb-ı hümayunuma arz olunub ona binaen onun hakkından gelinmek için inân-ı azimetimiz ol canibe mün’atîf kılınub...*” şeklinde İran üzerine yapılan seferin sebebinin Safevilerin nakz-i ahdi olduğu bildirilmektedir.

⁴⁰⁹ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 185.

Hatta Osmanlı Devleti muhatabının kendisi bizzat nakz-i ahde bulunmasa bile bu fiili yapanlara engel olmadığında da onu te'yîd etmiş sayılacağından aynı eylemi yapmış kabul etmiştir. Örneğin, “*fi'l- vâkı'a İsmail Mirzânın vech-i meşrûh üzere nakz-i ahd idüb fitne ve fesada mübâşeret ittiğünü inkâra mecâli olmadığından mâ'âda şâh-ı cemcâh hazretleri dahî cülûs ittiklerinde ol müfsidler mukayyed ve mahbûs irsâl olunmak gerek idi olmayub bu dahî anlar tarafından nakz-i ahdi te'yîd eylemişlerdir...*”⁴¹⁰ ifadeleriyle Şah tahta çıktığında nakz-i ahde sebep olanları yakalayıp göndermesi gerekirken bunu yapmayarak nakz-i ahdi teyit etmiş olduğu belirtilmektedir.

Osmanlı Devleti nakz-i ahdi savaş sebebi sayarken, ahde vefâyı dostluğunun devamı için olmazsa olmaz şart olarak ileri sürmüştür. Safevi Şahına gönderilen mülatafatnâmede⁴¹¹ Osmanlı'nın dostluk kapısının herkese açık olduğu, ancak bu dostluk kapısından sadece ahde vefâ gösterenlerin girebileceği belirtilmiştir.

---

⁴¹⁰ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 186.

⁴¹¹ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 246.

BÖLÜM 7: OSMANLI-SAFEVİ İLİŞKİLERİNİN DİPLOMATİK DİLİNİN 18. YÜZYILDA GEÇİRDİĞİ DEĞİŞİM

Osmanlı-Safevi diplomatik belgeleri incelendiğinde 18. yüzyılda özellikle Nadir Şah'ın Safevi Devleti'nin başına geçmesinin ardından Osmanlı-Safevi ilişkilerinin diplomatik dilinde önemli değişimler meydana geldiği görülmektedir. Bu değişimlerden en önemlisi elkab formlarında görülmektedir. Zira bu dönemde Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkilerinde formal bir dil oluşmaya başlamıştır. Osmanlı padişahı tarafından Nadir Şah'a gönderilen belgelerde aynı elkab formunun kullanılmış olması bu durumun bir göstergesidir. Formal bir dilin oluştuğunun bir diğer göstergesi de daha önceki dönemlerde Osmanlı padişahları tarafından Safevi şahlarına gönderilen belgelerin elkablarında meşruiyyet vurgusu ve üstünlük imasında bulunan ifadeler sıklıkla yer alırken, söz konusu dönemdeki elkab formlarında bu tür ima ve vurgulara rastlanmamasıdır. Bu dönemdeki elkab kalıpları ima içeren ifadelerden ziyade tamamen farklı ve iltifatkar ifadelerden oluşmaktadır⁴¹². Sadece Osmanlı padişahı tarafından gönderilen nâme-i hümayûnların elkablarında değil aynı zamanda sadrazamın Nadir Şah'a yazdığı mektupların elkablarında da kalıplaşmış bir dil oluşmaya başladığı görülmektedir. Önceki dönemlerde Osmanlı sadrazamlarının şahlara gönderdikleri mektupların hemen hemen hepsinde farklı elkab kalıpları kullanılırken, bu dönemde her belgede aynı formatın kullanıldığı tespit edilmiştir⁴¹³. Ancak sadrazam mektuplarındaki elkab formlarının sonunda şahın isminin zikredilmemesi durumu devam etmektedir⁴¹⁴.

Bu dönemde dikkat çeken bir başka değişim ise; daha önceki dönemlerde Osmanlı Devleti tarafından herhangi bir husus ile ilgili Safevilere gönderilen belgeler ya padişah ya da sadrazam tarafından yazılırken bu dönemde aynı konu hakkında hem nâme-i hümayûn hem de sadrazam mektubu gönderildiği görülmektedir. Meselâ; İstanbul'da bulunan Safevi elçisi Elçi Han'a Nadir Şah'a teslim edilmek üzere hem padişahın nâme-i hümayûnu hem de sadrazam mektubu verilmiştir. Yine Nadir Şah'a

---

⁴¹² Bkz. Ek 1, s. 134.

⁴¹³ Bkz. Ek. 1, s. 138.

⁴¹⁴ Önceki dönemlerde Sadrazam mektuplarındaki elkab formlarında Şah'ın isminin yerine; “*Şâh-ı âlicâh kabî penâh*”, “*şah-ı mekremet-âyîn*”, “*Şâh-ı âlicâh*”, “*Şâh-ı vâlâ-yı câh-ı cem-i destgâh hazretleri*”, “*Şâh-ı sa'âdet-nehâd-ı şehriyâr-ı feridûn nejad hazretleri*”, “*vâlî-i mülk-i acem Hüsrev kerdûn-ı haşm hazretleri*”, gibi her seferinde değişen ifadeler kullanılırken, bu dönemde sadece “*şâh-ı kâân câh ve keyân destgâh*” ifadesi kullanılmıştır.

elçi olarak gönderilen vezir Mustafa Paşa beraberinde hem padişah hem de sadrazam tarafından yazılan belgeleri götürmüştür. Bu durum Osmanlı Devleti'nin batılı devletlerle olan ilişkilerindeki formal dil ve üslubu Safevilere karşı da benimsemeye başladığını göstermektedir⁴¹⁵. Ancak bu benzerliklere rağmen yine de Osmanlı Devleti'nin Safevilere karşı kullandığı diplomatik dilde hâlâ kendine has hususiyetler bulunduğu görülmektedir. Örneğin; önce ki dönemlerde Osmanlı padişahlarının batılı hükümdarlar gönderdikleri nâme-i hümâyûnlar nişancı tarafından yazılırken Safevilere gönderilen belgelerin bir kısmı şeyhülislam tarafından yazılmıştı. Ancak bu dönemde şeyhülislamın Nadir Şah'a doğrudan kendisinin mektup⁴¹⁶ yazdığı görülmektedir. Osmanlı şeyhülislamının Nadir Şah'a doğrudan yazdığı mektup diplomatik mütekabiliyet açısından ilginç olduğu kadar dil açısından da ilginçtir. Zira mektubun dili arapçadır ve Osmanlı padişahlarının önceki dönemlerde Safevilere farsça nâme-i hümâyûn gönderdikleri vâki' iken ilk kez arapça belgeye rastlanmaktadır.

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin diplomatik dilindeki değişime paralel olarak Safevilerin diplomatik dilinde de değişim yaşandığı görülmektedir. Zira Safevi şahları önceki dönemlerde ya Osmanlı padişahına ya da sadrazamına nâme gönderirken artık aynı hususta hem padişaha hem de sadrazama nâme göndermeye başlamışlardır. Hatta Nadir Şah'ın aynı hususta padişah ve sadrazamın yanında Şeyhülislama hitaben de nâme⁴¹⁷ yazması bu değişimin bir başka yönüdür. Aslında bu durum Safevilerin diplomatik dilinde bir tekamülden ziyade söz konusu dönemdeki ilişkilerin muhtevasının bir tezahürüdür. Büyük bir olasılıkla Nadir Şah, Osmanlı Devleti'ni Caferiye Mezhebini beşinci mezheb olarak tanımaya ikna edebilmek için diplomatik denkliğe uygun olmadığı halde şeyhülislama doğrudan nâme yazmıştır.

Bu dönemde Safevilerin diplomatik dili elkab formları açısından incelendiğinde tam olarak formal bir dilin oluşmadığı görülmektedir. Osmanlı padişahı için kullanılan elkab kalıpları benzer ifadeler içermekle beraber her belgede farklılık göstermektedir. Ancak bu farklı elkab formları içerisinde Osmanlı padişahının

⁴¹⁵ Sultan I. Mahmut Maria Theresia ve eşi Franz Stefan'a nâme-i hümâyûn gönderirken, Sadrazam Abdullah Paşa da hem Maria Theresia ile Franz Stefan'a hem de Başbakan F. Harrach'a mektup göndermiştir. Bkz. Savaş, OTAM, s. 227-234.

⁴¹⁶ BOA, NMH.d.00003, s. 17.

⁴¹⁷ BOA, NMH.d.00003, s. 22.

isminden önce gelen üç-dört satırdaki ifadelerin her belgede tekrarlanarak kalıplaştığı görülmektedir. Aslında önceki dönemlerde de Safevi şahları tarafından Osmanlı padişahına hitaben yazılan elkab kalıplarının farklı yerlerinde zaman zaman kullanılan bu ifadelerin⁴¹⁸ bu dönemde her belgede ve aynı konumda kullanılması, Safevilerin diplomatik dilinde de kısmî olarak formal bir dilin oluşmaya başladığının göstergesi olabilir.

---

⁴¹⁸ Kâânu'l-berreyn ve hâkânu'l-bahreyn hâdimü'l-hameynü's-şerifeyn sâni-i iskender-i zu'l-karneynü's-sultânu'l-gâzî, bkz. Ek. 1, s. 147.

BÖLÜM 8. SONUÇ VE ÖNERİLER

Osmanlı-Safevi mücadelesi tarihteki iki Türk devleti arasında ilk mücadele olmamakla birlikte Türk-İslam tarihini en fazla etkileyen mücadeledir denilebilir. Bu mücadele Safevilerin sünnî Türk devletlerinin ortasında gayri sünnî unsurlara dayanarak, tamamen Türk devlet geleneği üzerine kurulmuş olmalarına rağmen, mezhep taassubuyla hareket ederek etrafındaki Türk devletlerine meydan okumasıyla başlamıştır. Safevilerin Çaldıran’da adıkları ağır darbenin ardından hayatta kalabilmek için mümkün olduğu kadar Osmanlı ordusunun karşısına çıkmamaya çalışmaları iki devlet arasındaki ilişkilerin siyasi boyutu kadar diplomatik boyutunu da önemli hale getirmiştir. Bu iki devlet savaşmadıkları dönemlerde de mücadelelerini diplomatik yazışmalar üzerinden sürdürmüşlerdir.

Hal böyle olunca Osmanlı Devleti’nin batılı devletlerle yürüttüğü diplomatik ilişkilerde kalıplaşmış formal bir dil söz konusu iken Osmanlı-Safevi ilişkilerinin diplomatik dili tamamen farklı bir seyir izlemiştir. İncelenen belgelerde kullanılan elkablarda benzer ifadeler bulunmasına rağmen birebir sürekli tekrarlanan ve kalıplaşmış bir elkab formu bulunmamaktadır. Öyle ki benzer konularda aynı padişahın’ın peş peşe gönderdiği nâme-i hümayunlardaki elkâblarda bile önemli farklılıklar mevcuttur. Yazışmalarda her iki devlet tarafından kullanılan ifadelere bakıldığında ortak yönlerin her iki devletin sahip olduğu müşterek değerleri yansıttığı görülmektedir. Osmanlı-Safevi diplomatik yazışmalarında kalıplaşmış bir elkab formunun bulunmaması iki devlet arasındaki üstünlük mücadelesinin diplomatik beglelere de yansımından kaynaklanmaktadır. Özellikle Osmanlı Padişahlarının Safevi Şahları için kullandıkları farklı elkab kalıpları ile çeşitli imalarda buldukları görülmektedir. Bu tür elkab kalıpları ile Osmanlı padişahları genellikle Safevi şahlarının meşruiyetlerini sorgulamış ve dolayısıyla kendilerinin dengi olmadıklarını ima etmişlerdir. Zira Osmanlı Padişahları hıristiyan hükümdarla diplomatik ilişkilerinde “eşit haklara haiz muhatap kabul etmeme” ilkesini uygularken Müslüman safevilere karşı ise bu ima içeren elkab formları üzerinden “dengi olarak kabul etmeme” ilkesini uygulamışlardır. Doğal olarak eşit haklara haiz muhatap kabul etmeme formal bir dili gerektirirken, dengi olarak kabul etmeme iki devlet arasında informal bir dilin oluşumuna sebep olmuştur. Bu gruba giren elkab

formlarına daha ziyade iki devlet arasındaki ilişkilerin gergin olduğu dönemlerde rastlanırken, barış dönemlerinde daha iltifatkâr ve genel ifadeler içeren elkab formları kullanılmıştır. Osmanlı-Safevi diplomatik ilişkilerinde formal bir dilin oluşmadığını gösteren bir diğer husus ise zaman zaman elkab içerisinde ayet ve beyitlere yer verilmesidir. Elkab formlarında kalıplaşmış diyebileceğimiz tek bir husus Osmanlı Sadrazamlarının Safevi Şahlarına hitaben yazdıkları mektupların elkablarında şahların isimlerini zikretmemeleridir. Sadrazamaların batılı hükümdarlara yazdıkları elkab formlarında muhataplarının isimlerini zikrederken şahlarının isimlerini zikretmemeleri formal bir dilin oluşumundan ziyade Safevilere karşı geliştirilen diplomatik nezaketi göstermektedir.

Osmanlı belgelerindeki elkab formları ile Safevi belgelerinin elkab formları karşılaştırıldığında en dikkat çekiçi farklılıklardan bir tanesi de hacim açısındandır. Osmanlı Padişahları genellikle muhatapları için kısa elkab formları kullanırken şahlar ise Osmanlı padişahlarına hitaben oldukça uzun elkab formları kullanmışlardır. Bu durumun en önemli sebebi Osmanlıların elkab formlarının aksine Safevilerin kullandıkları elkablarda herhangi bir imâda bulunmamalarıdır. Osmanlı-Safevi diplomatik yazışmalarında kullanılan elkablar üzerinden imâlarda bulunan taraf Osmanlı Padişahları olurken, Safevi Şahları genel ifadeler içeren iltifatkâr elkab formları kullanmışlardır.

Osmanlı-Safevi ilişkilerinin diplomatik diline dua formları üzerinden bakıldığında da durumun elkab formlarından farklı olmadığını görülmektedir. Osmanlı Padişahlarının Hıristiyan hükümdarlara gönderdikleri belgelerde oturmuş bir elkab formu gibi kalıplaşmış bir dua formatı da mevcut iken Safevilere gönderilen belgelerde bu durum da söz konusu değildir. Her belgede farklı dua kalıpları kullanıldığı gibi zaman zaman aynı dua formu kullanılsa bile takip eden ifadeler açısından farklılıklar bulunmaktadır. Özellikle Osmanlı padişahlarının bu dua kalıpları üzerinden muhataplarına çok ince imalarda bulunmaları da bu çeşitliliği etkileyen en önemli unsur olmuştur. İki devlet arasındaki ilişkilerin seyrine göre de bu dua kalıpları değişebilmekteydi. Örneğin; “*eslahallahu*” ve “*erşedallahu*” kalıpları ilişkilerin gergin olduğu dönemlerde Osmanlı Padişahları tarafından şahlar için kullanılmıştır. Bazı dua kalıpları her iki devlet tarafından da kullanılmakla

beraber takip eden ifadeler açısından farklılık göstermekte idiler. Safevi şahları genellikle dua formlarında Osmanlı padişahının devlet ve saltanatına yönelik temennileri içeren ifadeler kullanırken, Osmanlı padişahları şahlara hitaben onların şahsi hayatlarıyla ilgili temennileri havi dua formları kullanmışlardır. Dua kalıpları açısından Osmanlı Devleti'nin doğu ve batı diplomatik dilinde ortaya çıkan bir başka farklılık ise batılı devletlere gönderilen belgelerde belgenin doğrudan muhatabı olmayan daha alt düzey memurlar için o devletin hükümdarı için kullanılan dua kalıbının pasifi kullanılırken, Safevilere gönderilen belgelerde Şah için kullanılan dua formunun aynısının kullanıldığı görülmektedir.

Osmanlı-Safevi ilişkilerinin diplomatik dilinin hususiyetlerinden bir tanesi de yazışmalarda Kur'an-ı Kerim'den ayetlere sıklıkla yer verilmesidir. Osmanlı Devleti'nin batılı devletlere gönderdikleri belgelerde böyle bir durum söz konusu değilken Osmanlı-Safevi yazışmalarında ayetlerin kullanılması yine iki devlet arasında formal bir diplomatik dilin olmadığını göstermektedir. Zira belgelerde geçen ayetlere bakıldığında belli imalarda ve vurgularda bulunmak için özenle seçilmiş ayetler olduğu görülmektedir. İki taraf da iddia ve imalarını desteklemek için ayetlere yer vermişlerdir.

Osmanlı-Safevi yazışmalarında her ne kadar kalıplaşmış bir elkab ve dua formatı yok ise de üslup ve içerik açısından oturmuş bir formattan bahsedilebilir. İki devlet arasındaki yazışmalarda hâkim tarafın Osmanlı Devleti olduğu görülmektedir. Zira muhatabına karşı yeri geldiğinde üst perdeden bir üslupla hitab eden, tahkir edici ve imalı elkab ve dua formu kullanan, tehditnâmeler gönderen, hemen hemen her belgede kırmızı çizgilerinin altını çizen taraf Osmanlı padişahı iken, alttan alan bir üslupla iltifatkâr elkab ve dua kalıplarıyla hitap eden, tazarrunâmeler gönderen, antlaşma talebinde bulunan tarafın Safevi şahı olduğu görülmektedir. Aslında Safeviler, Osmanlı Devleti'nin hassas olduğu "*Meşruuiyyet Vurgusu*", "*Gaza ve Cihad Vurgusu*", "*Ehl-i Küfr ile İttifak Suçlaması*", "*Ashab Hassasiyeti*", "*Hanefî Mezhebi Vurgusu*", "*Haccın Güvenliği Meselesi*" ve "*Nakz-i Ahd*" gibi hususlara riayet ettikleri zaman Osmanlı padişahlarının da üslublarını yumuşattıkları daha iltifatkâr elkab ve dua kalıpları kullandıkları görülmektedir.

Osmanlı-Safevi ilişkilerinin diplomatik dilinin bütün bu hususiyetlerine rağmen, Osmanlı diplomasisinde Safevilerin farklı bir yeri vardı. Zira; Safevi elçisi protokolde birinci sırada gelmekte idi. Ayrıca bu fark sadece protokol sırasına değil, elçilere yapılan muameleye de yansımakta idi. Meselâ; Busbeck mektuplarında Safevi elçisinin hediyelerle ve barış talebiyle Osmanlı padişahının huzuruna geldiğinde son derece itibar gördüğünü, ancak kendisinin hüsnü kabul görmediğini yazmakta idi⁴¹⁹.

Çalışmamızın ana kaynağı olan Feridun Bey Münşeati'nda Osmanlı-Safevi devletleri arasındaki yazışmalardan sadece onbir tanesi karşılıklı olarak bulunmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma esnasında Osmanlı-Safevi İlişkilerinin Diplomatik Dili ortaya konulurken mukayese yapma imkanı sınırlı olmuştur. Bundan sonra Osmanlı-Safevi İlişkileri konusunda çalışacak olan araştırmacılara önerimiz *Mecmua-i Münşeât-ı Haydar bin Ebu'l-Kasım İvaoğlu* adlı eserin de taranmasıdır. Zira Haydar Bey İvaoğlu, Feridun Bey'in Osmanlı devlet yazışmalarını toplaması gibi, Safevi dönemi devlet yazışmalarını bu kitapta toplamıştır. Bu şekilde yapılacak olan çalışmalar daha kapsamlı olacaktır.

---

⁴¹⁹ Busbecq, a.g.e., s. 63.

KAYNAKÇA

A. ARŞİV VESİKALARI

I BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

Nâme-i Hümâyûn Defteri, Nr. 3

Nâme-i Hümâyûn Defteri, Nr. 7

II YAZMA ESERLER

FERİDUN BEY, *Mecmua-i Münşeat-i Feridun Beg*, İstanbul, 1275, c. I, c. II

B. ARAŞTIRMA ESERLERİ

I MAKALELER

ABBASLI, Mirza, "Safeviler'in Kökenine Dair", *Belleten*, (Nisan 1976), 287-329

AZİMLİ Dilaver, "Safevi-Osmanlı İlişkilerinde Doğu Anadolu Meselesi (Ekonomik Yönden)", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2010), 3/2, 100-114

BABİNGER, Franz, "Safiyeddin", *İA*, MEB, c. X, İstanbul, 1993, 64-65

BOYLE, John Andrew, "The Evolution of Iran as a National State", *Belleten*, TTK, 1975, c. 39, S. 156, 633-644

COLIN, Imber, "Osmanlı Hanedan Efsanesi", Oktay Özel-Mehmet Öz (Ed.), *Söğüt'ten İstanbul'a*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, 243-271

ÇETİN, Firdevs, "Osmanlı-Safevi Rekabetinin Osmanlı Resmî İdeolojisine Etkisi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 2011, 12-28

ÇİFTÇİ, Hilal, "Siyaset Kültürümüzde Ahde Vefâ ve Nakz-i Ahd", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), Nisan 2015, 73-84

DEDEYEV, Bilal, "Çaldıran Savaşı'na Kadar Osmanlı-Safevi İlişkilerine Kısa Bir Bakış", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 2/6, 2009, 126-135

İNALCIK, Halil, "The Question Of The Emergence Of The Ottoman State", *International Journal Of Turkish Studies*, vol. I, Madison 1980, 71-79

KARACA, Behset, "Safevi Devleti'nin Ortaya Çıkışı ve II. Bayezid Dönemi Osmanlı-Safevi İlişkileri", *Türkler*, YTY, c. 9, 409-417

KARAMANLY, Hüsameddin Memmedov, “XVI-XVIII. Yüzyıllar Osmanlı-Safevi Savaşları”, *Osmanlı*, YTY, Ankara 1999, c. I, 502-508

KILIÇ-SCHUBEL, Nurten, “XVI. yüzyıl Avrasya Dünyasında Bölgesel Birlik ve Çeşitlilik Özbek, Osmanlı, Safevi ve Hind-Babürlü İmparatorlukları: Bütünsel Bir Yaklaşım”, *Osmanlı*, YTY, Ankara 1999, 431-439

KÖHBACH, Markus, “Çasar veya İmparator? Jitvatorok Andlaşmasından (1606) Sonra Roma Kayserlerinin Osmanlılar Tarafından Telakkubu Hakkında”, çev. Yusuf Alperen Aydın, *Tarih Dergisi*, S. 37, İstanbul 2002, 159-169

KÜTÜKOĞLU, Mübühat, “Ahidnâmeler ve Ticaret Muâhedeleri”, *Osmanlı*, YTY, Ankara 1999

OCAK, Ahmet Yaşar, “Osmanlı İdeolojisi ve Muhalefet Problemi”, *XI. Türk Tarih Kongresi*, c. III, TTK, Ankara 1994, 1201-1210

_____, “Osmanlı Kaynaklarında ve Modern Türk Tarihçiliğinde Osmanlı-Safevi Münasebetleri (XVI.-XVII. Yüzyıllar)”, *Belleten*, c. LXVI, Ağustos 2002, sa.246, Ankara, 2003, 503-516

_____, “Türk Heteredoksi Tarihinde “Zındık”-“Harici”-“Rafizi”-“Mülhid” ve “Ehl-i Bid’at” Terimlerine Dair Bazı Düşünceler”, *İÜEFTE*, S. XVII, İstanbul 1981-1982, 507-520

ORTAYLI, İlber, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, c. IV, İstanbul, 1985, 996-1001

SARIKAYA, M. Saffet, “Dini ve Siyasi Bakımdan Osmanlı-İran Münasebetleri”, *Türk Kültürü*, S. 363, y. XXXI, 406-422

SAVAŞ, Ali İbrahim, “İran Batı’nın Eski Gözdesi”, *Tarih ve Medeniyet*, Şubat 1996, S. 24, 12-17

_____, “Osmanlı Diplomatiğine Ait Nâme-i Hümayûn, Ahidnâme-i Hümayûn ve Mektup Tahlilleri”, *OTAM*, S. 7, Ankara 1996, 219-251

SAVAŞ, Saim, “16. Asırda Safevilerin Anadolu’daki Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti’nin Buna Karşı Aldığı Tedbirler”, *Uluslar Arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi(7-9 Nisan 1999) Bildirileri*, T.C. Selçuk Üniversitesi, Konya 2000, 183-197

YAZICI, Tahsin, “Safeviler”, *İA*, MEB, c. X, İstanbul, 1993, 53-59

YİNANÇ, Mükrimin Halil, “Cüneyd”, *İA*, c. III, 242-245

II KİTAPLAR

ALLOUCHE, Adel, *The Origins and Development of the Ottoman Safavid Conflict (1500-1555)*, Berlin, 1983

AYDOĞMUŞOĞLU, Cihat, *Şah Abbas ve Zamani*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011

BUSBECQ, Ogler Ghislain, *Türk Mektupları*, Türkçesi: Hatice Özkan, Ark yay., İstanbul, 2002

EBÛ SEHL NU'MÂN EFENDİ, *Tedbirât-ı Pesendide*, Yayına Hazırlayan; Ali İbrahim Savaş, TTK, Ankara 1999

HİNZ, Walther, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd XV. Yüzyılda İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi*, çev. Tefik Bıyıklıoğlu, TTK, Ankara, 1948

İNALCIK, Halil - ANHEGGER Robert, *Kânûnnâme-i Sultânî Ber Mûceb-i Örf-i Osmânî II. Mehmed ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasaknâme ve Kânûnnâmeler*, TTK, Ankara, 1956

İSKENDER BEY MÜNŞÎ, *Tarih-i Alem Ara-i Abbasi*, Trs.: Roger M. Savory, Westview Press, Colorado, vol. I

KURTARAN, Uğur, *Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), GaziOsmanPaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2006

KÜTÜKOĞLU, Bekir, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, İÜEFY, İstanbul, 1962

KÜTÜKOĞLU, Mübühat, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Kubbealtı Nşr., İstanbul, 1998

MEHMED SÜREYYA, *Sicil-i Osmanî*, Yay. Haz. Nuri Akbayar, TVYY, İstanbul, 1996

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Tarih Deyimleri ve Sözlüğü*, MEB, c. I, İstanbul 1971

SANDER, Oral, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Kitabevi, Ankara 2000

SARAY, Mehmet, *Türk-İran Münasebetlerinde Şiiliğin Rolü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1990

SAVAŞ, Ali İbrahim, *Osmanlı Diplomasisi*, 3F Yayınevi, İstanbul 2007

SÜMER, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü: Şah İsmail ile Halefleri ve Anadolu Türkleri*, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yay., Ankara 1976

ŞEMSEDDİN SAMİ, *Kâmûs-ı Türkî* , Çağrı yay., İstanbul 1989

TURAN, Osman, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Boğziçi Yay., İstanbul 1993

C. İnternet Adresleri

<http://ganj.irandoc.ac.ir/dashboard?q>

EKLER

EK 1 - BELGE TÜRLERİNE GÖRE ELKAB FORMLARI

NAME-İ HÜMAYUNLARDAKİ ELKAB FORMLARI

Şah İsmail'in II. Bayezid'e Erdebil Ziyaretinden Safevilerin Men' Edilmemesi Niyaziyle Gönderdiği Nâmeye Cevâb⁴²⁰

ELKAB

cenâb-ı saltanat-me'eb hükûmet-nisâb şevket-gabâb sa'âdet-iyâb siyâdet-i intisâb-ı mubârezâ li's-saltanat ve'l- hükûmet ve'l-izz u ve'l-ikbâl Şah İsmâil

Husûs-ı Mezkûre Dâir Şah İsmâil Tarafından Tekrar Takdim Olunan Nameye Cevâb⁴²¹

ELKAB

Mektûb-ı belâgat-ı uslûb-ı şehriyâr-ı a'zam ve tâcidâr-ı ekrem mülk-i memâlikü'l-acem ve nevîn-i bilâdü't-türk ve'd-dilem cemşîd-deverân ve Keyhüsrev-zamânü'l-mü'eyyed min indallahü'l- melikü'l- celîl Şâh İsmâil

Cennetmekân Sultan Selîm Hân Gazî Hazretleri Dergahından Def'a-i Evvelide Şah İsmâil'e Tâcizâde İnşasıyla Gönderilen Nâme-i Hümâyûn

ELKAB

(Sultan Selim'in kendisi için kullandığı Ünvan)

mâ ki gâtelü'l- kefere ve'l-müşrikîn gâmi-i a'dâi'd-dîn mergum-ı enûfu'l-ferâ'in mi'fer-i tîcânü'l- havâkîn-i sultanü'l-gazâ ve'l-mücâhidîn ferîdûn-ı fer skender der-i keyhüsrev-i adl ve dâd-dârâ-i âli nejdâ Sultan Selîm Şâh ibn Sultân Bâyezîd ibn Sultân Mehemed Hânîm

(Şah İsmail için kullanılan Elkab)

to ki fermânde-i acem sipahsâlâr-ı a'zam serdâr-ı mu'azzam-ı dahâk-ı rûzkâr-ı dârâb-ı girûdâr-ı efrâsyâb-ı ahd emîr İsmâil nâmdârî

⁴²⁰ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 1, s. 345.

⁴²¹ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 1, s. 347.

Cennetmekân Sultan Selîm Hân Gazî Hazretleri Dergahından İkinci Def‘a Olarak Şah İsmâil’e Mevlânâ Mürşîd Acem İnşasıyla Gönderilen Nâme-i Hümâyûn⁴²²

ELKAB

(Sultan Selim’in kendisi için kullandığı Ünvan)

Mâ ki halifetullahü Teâlâ fi’-d-dünya bi’t-tûl ve’l-arz mehbit-i Süleyman mekân-ı İskender nişân-ı muzaffer fer ferîdûn-ı zafer gâtelü’l- keferetü’l-fecere kâfelü’l-kerâmü’l- berretü’l-mücâhidü’l-merâbitü’l-mensûru’l-muzafferü’l-leys ibnü’l-esed ibnü’-gazenfer nâşir-i livâü’l- adl ve’-ihsân Sultân Selîm Şâh ibn-i Sultân Bâyezîd ibn-i Sultân Mehmed hânîm

(Şah İsmail için kullanılan Elkab)

Melik-i mülk-i acem mâliki hitte-i zûlm u sitem surûr-ı şurûr ve serdâr-ı eşrâr-ı dârâb-ı zemân-ı dahâk rûzkâr-ı adîl-i gâbîl Emir İsmâil

Kezâlik Üçüncü Defada Şah İsmâil’e Yazılan Nâme-i Hümâyûn⁴²³

ELKAB

İsmâil Bahadır

Tekrar Şâh İsmâil’e Dördüncü Def‘a Gönderilen Nâme-i Hümâyûn⁴²⁴

ELKAB

İsmâil Bahadır

Re’isü’l-Küttâb Cevrî Çelebi İnşasıyla Yazılan Cevâbdır⁴²⁵

ELKAB

Cenâb-ı emâret-me’eb hükümet- intisâb İsmâil bin Şeyh Haydarü’s-Safevî

Nişancı Bulunan Celâlîzâde İnşasıyla Tahmasb’a Gönderilen Tehdidnâme⁴²⁶

ELKAB

Tahmasb Bahadır

⁴²² Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 383.

⁴²³ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 383.

⁴²⁴ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 385.

⁴²⁵ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 526.

⁴²⁶ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 541.

Amasya'da Musâlaha İstid'âsıyla Şah Tahmasb'dan Gelen Tazarru'nâmeye Cevâb⁴²⁷

ELKAB

Âlî-hazret kerdûn-bestat hurşîd-ifâzet ber cîs-i sa'âdet keyvân-mertebet süreyyâ-menzelet dârâ-yı dirâyet-i cemşîd-haslet cem-baht ve kistrâ-taht-ı devlet-menâb-ı ref'at kabâb-ı menkabet iktisâb-ı mekremet-i intisâb sâ'ik-i gâyâtü'r-rütebü'z-zâhîretü râfî'-i râyâttü'l-izzetü'l-bâhîretü vâfirü'l-fezâ'il kâmilü'l-hasâ'il matla'-ı kevâkeb-i menâkıb ve şerâ'if-i kıble-i tullâb-ı avârîf-ı sülâle-i selâtîn-i kistrâ asl-ı hulâsa-i havâkîn-i hâtem-i bezl-i mü'essis-i bünyânü's-sa'âdet ve'l-ikbâl müşeyyid-i erkânü'l-uzmatü ve'l-celâl mihr-i sepehr-i eyâlet ve kâmkârî dürrî burc-ı ref'at ve bahtiyâriyyu'l-mahfûf be sunûf-ı avâtıfı'l-mülkü'l-ilâhe mu'izu's-seniyye zahîru'd-devletü'l-behiyyetü Tahmasb Şah

İran Şahı Şah Tahmasb Tarafına Mezheb-i Rafizinin Botlanı Hikâyesiyle Isdar Buyrulan Name-i Hümayun⁴²⁸

ELKAB

Âlî-hazret kerdûn-bestat hurşîd-ifâzet ber cîs-i sa'âdet keyvân-mertebet süreyyâ-menzelet dârâ-yı dirâyet-i cemşîd-haslet cem-taht-ı kistrâ-baht-ı devlet-menâb-ı ref'at-ı kabâb-ı menkabet iktisâb-ı mekmeret-i intisâb-ı sebâk-ı râyât-ı rütebü'z-zâhîre râfî' râyâtu'l-izzetü'l-bâhere vâfirü'l-fezâ'il-i kâmilü'l-hasâ'il matla'-ı kevâkeb-i menâkıb ve şerâ'if-i kıble-i kâfile-i tullâb-ı avârîf-ı sülâle-i selâtîn-i kistrâ asl-ı hulâsa'-i havâkîn-i izzet-i bezl-i mü'essis-i bünyânü's-sa'âdet ve'l-ikbâl müşeyyid-i erkânü'l-uzmatü ve'l-iclâl mihr-i sepehr-i eyâlet ve kâmkârî dürrî burc-ı ref'at ve bahtiyâriyyu'l-mahfûf be sunûf-ı letâ'if-i avâtıfı'l-mülkü'l-ilâhe mu'izzu's-saltanatu's-seniyye mücbiru'd-devletü'l-behiyye Tahmasb Şâh

Kars Kalesine Müte'allik Bazı Hususa Dâir Şah Tahmasb'a Gönderilen Nâme-i Hümayun⁴²⁹

ELKAB

Âlî-cenâb saltanat- me'eb azimet- gabâb şevket- nisâb kemâlü'd-devlet ve's-saltanat ve'l-azamet ve's-şevket ve'l-izz ve'l-ikbâl Şah Tahmasb Bahadır Han

⁴²⁷ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 623.

⁴²⁸ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 463.

⁴²⁹ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 625.

Şehzade Bayezid İnan Tarafına Gitdikde İnan Şahına İsdâr Buyrulan Nâme-i Hümâyün⁴³⁰

ELKAB

Âlî-mengabet me'âlî rütbet dârâ-i haşmet-i cemşîd-râyet übüvvet-me'eb saltanat-âyât devlet-intisâb izzet-iktibâs mâlik-i memâlik-i acem

İnan Şahı Şah Tahmasb'a Şehzade Bayezid'i İrsâl İçün İsdâr Buyrulan Name-i Hümâyün⁴³¹

ELKAB

Hazret-i âlişân-ı sâmi-mekân-ı cemşîd nişân-ı hurşîd ünvan-ı kistrâ bünyân-ı keyvân-ı eyvân-gitî setân-ı ubüvvet-me'eb fütüvvet-nisâb saltanat-âyâb sa'âdet-gabâb siyâdet intisâb kâmbahş ve kâmyâb

İnan Şahı Şah Tahmasb Tarafından Şehzade Bâyezid'i İrsâl İkrarıyla Takdim Olunmuş Olan Nâmeye Cevaben İsdâr Buyrulan Nâme-i Hümâyün⁴³²

ELKAB

E'lâ-hazret kerdûn-bestat felek-ref'at melek-haslet mâh-ı mâhiyyet-i utârid fitnet-i nâhîd-i işret hürşîd-menzelet behrâm-savlet ber cîs-i sa'âdet keyvân-sutût-ı sitâre'-i seyyâre'-i semâ siyâdet-i ahter-i firûz-ı cihân efrûz-ı âsımân emâret katb-ı mülk-i devlet ve me'âlî hulâsâ-i eyyâm ve leyâlî mihr-i sepehr-i izzet ve celâl bedr-i âlikadr ufk-ı sa'âdet ve ikbâl behice'-i mehce'-i pâdişâhî sobh-ı ziyâ bahşâ-yı mülk-i şâhî maşrık-ı envâr-ı mekremet-dusâr-ı matla'-ı âsâr-ı eyâlet ve tâcidârî necâbet-necâd nebâhet-nehâd sikender- fitnet kistrâ-ma'delet keyhüsrev ve kavs-şevket kayser ve ferîdûn-übühhet mesned- ârâ-yı haşmet ve şehriyârî-ziynet efzâ-yı urenk-i kâmkârî mütemmim-i mekârimü'l-ahlâk ü's-seniyye mükemmel-i mehâsinu'l-evsâfu'l-melekiyye hâvî meyâmen-i menkabet nâşir-i menâşir-i mehmedet-i devlet medâr-ı nısfet şi'âru'l-mü'eyyed bi-te'yîdâ'llahu'l-muvaffak bi-tevfikâ'llah âfitâb ovc-ı miknet ve câh Tahmasb Şah

⁴³⁰ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 240.

⁴³¹ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 205.

⁴³² Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 209.

İran Şahı Şah Tahmasb'a Bâyezid Hakkında İsdâr Buyrulan Nâme-i Hümâyûn⁴³³

ELKAB

Devlet-penâh Tahmasb Şâh

Cûlus-ı Hümâyunı Müşir İran Şahı Tarafına İsdar Buyrulan Name-i Hümâyun⁴³⁴

ELKAB

Âlî-hazret saltanat-penâh sa'âdet-destgâh ma'delet âyât şecâ'at semât-ı hurşîd-i tal'at-i cemşîd-haslet kistrâ-sîret ber cîs-i sa'âdet Şâh-ı serîr-i haşmet ve kâmkâr-i mâh-ı münîr-i sepehr-i bahtiyârî muttali'-i kevkeb-i nısfet menba'-ı şerâyif-i şefkat câmi'-i mekârimü's-şîyem hâvî-i merâsimu'l-himemu'l- manzûr bufûr-ı eltâfu'l-kerîmu'l- ilâhe cemcâh-ı devlet-penâh Tahmasb Şâh

İran Padişahı Şah Abbas Sulh Ve Salah İstid'â İttikde Hâce Efendi İnşasıyla İsdâr Buyrulan Nâme-i Hümâyun⁴³⁵

ELKAB

Âlî-hazret keyvân rütbet ber cîs-i menzelet behrâm-savlet hurşîd- tal'at nâhid-işret utârid-fitnet kamer-fitrat devlet-i esâs-ı sa'âdet-iktibâs izzet-istibnâs mehmedet-libâs Şah Abbas

İran Şahı Şah Abbas Tarafından Sulh Ve Salah İstid'âsıyla Gelen Nâmesine Cevaben İsdâr Buyrulan Nâme-i Hümâyun⁴³⁶

ELKAB

Âlî-hazret me'âlî menkabet kerdûn-ref'at ferîdûn-şevket hurşîd- izâ'et cemşîd- nebâhet dârâ-yı dirâyet utârid-fitnet-i müşterî-kiyâset mesned-i arâ-yı saltanat-ı İran zemîn-i mâlik-i taht ve efser ve nikîn-i fermân fermâ-yi Fars ve Horasan hâyiz-i mülükât-ı tayyib-i Irak ve mekârim-i ahlâku'l- muhtessa bi-mezîd-i inâyet-i hâlikî'n-nâs celâlû's-saltanat ve'l- hükümet ve'd-devlet ve'r-ref'at ve's-sa'âdet Şah Abbas

⁴³³ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 210.

⁴³⁴ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 468.

⁴³⁵ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 157.

⁴³⁶ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 160.

İran Şahı Şah Abbas İle Musalaha Olundukda Şeyhülislam Muhammed Efendi İnşasıyla İsdâr Buyurulan Nâme-i Hümayun ⁴³⁷

ELKAB

Âlî-hazret keyvân rütbet ber cîs-i menzelet behrâm-savlet hurşîd-tal'at nâhîd-i işret utârid-i fitnet kamer-fitrat devlet-i esâs-ı sa'âdet-iktibâs izzet-istibnâs haşmet libâs Şah Abbas

İran Şahı Şah Abbas Tarafına Sulh Maddesine Dâ'ir İsdâr Buyrulan Nâme-i Hümayun ⁴³⁸

ELKAB

Bu name-i hümayûnda elkab rüknü bulunmamaktadır. Davet rüknundan sonra doğrudan nakil kısmına geçilmiştir

İran Şahı Şah Abbas Tarafına İsdâr Buyrulan *Ahidnâme-i Hümayun* ⁴³⁹

ELKAB

Fermânda-i acem yegâne-i hüsrevân-ı âlî-i şiyem devlet-esâs sadâkat-libâs sa'âdet iktibâs hem nam-ı emmu-i ekrem-i hayru'n-nâs Şah Abbas

ÜNVAN

Ben ki hâdimü'l- hameynü's-şerifeyn hâfız-ı şerî'at-ı rasûlü's-sakleyn sâni-i İskender-i zû'l-karneyn sultanü'l-berreyn ve'l-bahreyn hâkânü's-şarkeyn ve'l-garbeyn semiyi ceddü'l-emcedü'l-âliyyü'l-mevsûf bi-esnâfû'l-mefâhir ve'l-me'âlî sultan Osman Han ibnü's-sultan Ahmed hânım

İran Şahı Şah Abbas Tarafına Okçuzâde Muhammed Şâhî Efendi İnşasıyla Yazılan Name-i Hümayun ⁴⁴⁰

ELKAB

Âlî-hazret sâmi-rütbet hüşenk-i hüş dârâ-i dirâyet-i siyâvuş-revişgî kiyâset-i Hüsrev-rû sencer cür'et-i ferîdûn fer efrâsyâb-ferâset bâlâ-nişîn-i ürenk dârâyı vâlâ-nişân serîr-i memleket-ârâyı dürri şahvâr-ı deryâ-yı surûrî-i hüdhüd-i tâcidâr-ı gülzâr-ı

⁴³⁷ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 165.

⁴³⁸ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 169.

⁴³⁹ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 170.

⁴⁴⁰ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 195.

hüner perverî *beyit* şah beyt-i kaside-i iclâl *düretü't-tâc-ı efser-i ikbâl* Şah Abbas-ı mekremet-âyîn

İran Şahı Şah Abbas Tarafına Okçuzâde Muhammed Şâhî Efendi İnşasıyla İsdâr Buyrulan Nâme-i Hümâyûn⁴⁴¹

ELKAB

Vâlâ-yı cenâb-ı me'âlî-i me'b-i Erdeşîr-i şîr-i azm cemşîd-i şîd bezm dârâ-yı dârûgîr-i isfendiyâr-ı hüsn-i tedbîr-i Rüstem-i setem güzâr ferîdûn-ı dûn endâr şahbâz-i bülend-i pervâz ovc-ı isti'dâd-ı şâhîn-i terâzu-yı nısfet ve dâd-ı şehsuvâr-ı mezmâr-ı şehâmet ve ser bülendî şehriyâr-ı keşver-i nebâhet ve ercümendî *nazım* zîbende'-i taht-ı bahtiyârî* girende'-i tâc-ı tâcidârî* dârâ-yı zamane Şah Abbas

İran Şahı Şah Abbas Tarafına Kat'-ı Hudûd Ve Sugûra Dâ'ir İsdâr Buyrulan Nâme-i Hümâyûn⁴⁴²

ELKAB

Âlî-cenâb-ı me'âî-i me'eb mesned-ârâ-yı erâ'in-i mülk-i acem ruşenâyîde memâlik-i cem sâlik-i şâhrâh-ı şahî'-i şâhân pîşîn-i urenk-nişîn-i safâhân ve gazvînü'l- fâ'iz-i bi-inâyetu'llâhü'l-mülkü'l-müte'âl Şah Abbas Tahmasb câh

Bağdad'ın Feth Ve Teshirinden Sonra İran Şahı Safî Tarafına İsdâr Buyrulan Tehdîdnâme-i Hümâyûn⁴⁴³

ÜNVAN

Ben ki hâdimü'l-harameynü'ş-şerîfeyn sâni-i İskender-i zû'l-karneyn kâtelü'l- kefer ve'l-müşrikîn râğem-i unûfu'l- ferâ'ına ve miğfer-i tîcânü'l- havâkîn-i ferîdûn-ı hümâyûn-ı eser-i keyhüsrev dâd-ı pâdişâhî âlî-nejâd Gâzî Sultan Murâd Hân ibn-i sultan Ahmed han ibn-i sultan Mehmed hânım

ELKAB

Sen ki fermânde-i kavm-i acem sipahsâlâr-ı mu'azzam dârâb-ı gîrûdâr-ı efrâsyâb-ı rûzkâr-ı emîr Safîi nâmdârsın

⁴⁴¹ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 199.

⁴⁴² Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 202.

⁴⁴³ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 213.

**Merhûm Cennetmekân Sultan Murad Hân Bağdadı Feth İtdikden Sonra Vakı‘
Olan Sulhnâme⁴⁴⁴**

ELKAB

Âlî-hazret me‘âlî-menkabet sâmi-rütbet kirâmî-menzelet mesned-i nişîn-i iklim-i İran
hâmi’-i Fars ve Mazendrân fermânde-i mülk-i acem Şah Sâfi

**İran Şahı Şah Abbas Tarafından Takdîm Olunmuş Olan Nâmeye Cevaben
Isdar Buyrulan Mülâtafatnâme-i Hümayûn⁴⁴⁵**

ELKAB

Âlî-hazret sâmi rütbet ber cîs-i menzelet behrâm-savlet hurşîd-tal‘at nâhîd-ışret
utârid-fitnet devlet-i esâs-ı sa‘âdet-iktibâs izzet-istibnâs haşmet-libâs Şah Abbas

**İran Şahı Şah Abbas Tarafından Bazı Madde-i İstîzânı Zımında Takdîm
Olunmuş Olan Nameye Cevaben Isdar Buyrulan Name-i Hümayun⁴⁴⁶**

ELKAB

Âlî-hazret felek-rütbet cemşîd-fitnet ferîdûn-haşmet kisrâ-ma‘delet dârâ-i dirâyet-i
kâvs-kiyâset devlet-me‘eb izzet-kabâb-ı ref‘at nisâb-ı sa‘âdet-iktibâs hem nâm-ı
emmu-i eşrefü’n-nâs Şah Abbas

**İran Şahı Şah Abbas Tarafından Sulh Ve Salah İstidasiyla Takdim Olunmuş
Olan Ricanamesine Cevaben Isdar Buyrulan Name-i Hümayun⁴⁴⁷**

ELKAB

Âlî-hazret keyvân-rütbet ber cîs-i menzelet hurşîd-tal‘at nâhîd-ışret attard-fitnet dârâ-
i dirâyet-i sencer-cür‘et devlet-i esâs-ı sa‘âdet-iktibâs mehmedet-libâs hemnâm-ı
emmu-i ekrem-i hayru’n-nâs Şah Abbas

---

⁴⁴⁴ BOA, NMH.d.00007.

⁴⁴⁵ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 244.

⁴⁴⁶ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 252.

⁴⁴⁷ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 255.

**Cülûs-ı Hümayun İlanı Zımında Okçuzade Muhammed Şahi Efendi İnşasıyla
İran Şahı Tarafına Isdar Buyrulan Name-i Hümayun⁴⁴⁸**

ELKAB

Sâmî makâm-ı sepehr-i ihtişâm dâver-i hâver-i zemin-i hidîv-i kebû temkîn kestehum
sehm-i orduvân-ı tevân-ı tehemten-ten-i nerîmân-mân-ı ferâ merz-i tarzkâran karîn-i
ferîbrez gerz-i kerkîn-i kîn-i silm-i silm dârâ-i dârât tûr-ı tûrâ yerc-i medârât-ı
zîbende-i dîhîm ve gâh berârende-i metkâ-yı ubuhhet ve câh-bânî-i cihân-bânî-i
vâris-i tâc-ı taht-ı keyânî mazhar-ı mekremet ve mazhar-ı bâs-ı Tahmasb-neseb Şah
Abbas

**Özbek Hanıyla Buhara Hakimi Arasında Derkar Olan İhtilalin Islahı İradesiyle
İran Şahı Şah Abbas Tarafına Isdar Buyrulan Name-i Hümayun⁴⁴⁹**

ELKAB

Âlî-hazret sâmi-rütbet kerdûn bestat keyvân-ı menzelet müşterî- sa'âdet hurşîd-i
izâ'et nâhîd-i sohbet-i Hüsrev reveş-i sencer meniş-i ferîdûn fer hümâyûn-ı eser-i
zîbende-i taht-ı dâver-i ârâyende-i serîr-i surûrî Hüsrev melik-i acem ibn-i Sâfî Şah
Abbas

**Vezir-i Mükerrerem Mustafa Paşa Hazretleriyle Gidecek Ahidnâme-i
Hümâyûn⁴⁵⁰**

ELKAB

Âlî-hazret leâli-nedret şehriyâr-i kamer tenvîr-i hidîv-i hurşîd nezîr-i durre-i yektâ
efser-i nâmdârî gurre-i garrâ-yi cibîn-i bahtiyârî mü'esses-i mebânî-i câh ve celâl
müseyyed-i erkân-ı izz ve ikbâl şayân-ı tâc ve kemer ve kâh-ı mâye-i diyânet ve
emânet ve intibâh-ı ilm efrâz-ı hitte-i surûrî revnâk-ı bahşâ-yı urenk-i dâver-i ferîdûn
taht-ı cem reveş hüsrev-i hümâyûn-ı baht-ı darâmeneş bahâü'd-dünya ve'd-dîn
cemâlü'l-islâm ve'l-müslimîn avnen lil şecâ'at ve'l-menâ'at ve's-şân zahiren lil
besâlet ve'l- celâlet ve'l-ünvân-ı câlis-i çâr bâleş mesned-i kistrâ ve cem fermân
fermâ-yi memâlik-i acem felek-i câhu'l-ka'ân Nadir Şah

⁴⁴⁸ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 263.

⁴⁴⁹ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 267.

⁴⁵⁰ BOA, NMH.d.00003.

Taraf-ı Hümâyûn-ı Hüsrevânenen Ubuhhetlü Nâdir Şah Hazretlerine Hâlâ Asitâne-i Sa'âdetde Olub İadesi Musammem Olan Elçisi Hacı Han İle Gönderilen Nâme-i Hümâyûn⁴⁵¹

ELKAB

Âlî-hazret leâli-nedret şehriyâr-i kamer tenvîr-i hidîv-i hurşîd nezîr-i durre-i yektâ efser-i nâmdârî gurre-i garrâ-yi cibîn-i bahtiyârî mü'esses-i mebânî-i câh ve celâl müşeyyed-i erkân-ı izz ve ikbâl şayân-ı tâc ve kemer ve kâh-ı mâye-i diyânet ve emânet ve intibâh-ı ilm efrâz-ı hitte-i surûrî revnâk-ı bahşâ-yı urenk-i dâver-i ferîdûn taht-ı cem reveş hüsrev-i hümâyûn-ı baht-ı darâmeneş bahâü'd-dünya ve'd-dîn cemâlû'l-islâm ve'l-müslimîn avnen lil şecâ'at ve'l-menâ'at ve'ş-şân zahiren lil besâlet ve'l- celâlet ve'l-ünvân-ı câlis-i çâr bâleş mesned-i kistrâ ve cem fermân fermâ-yi memâlik-i acem felek-i câhu'l-ka'ân Nadir Şah

MEKTÛB-I SÂMÎ ELKAB FORMLARI

Sadrazam Tarafından Şah'ın Vükelasına Yazılan Mektûb-ı Sâmiler

Sadrazam Taraflarından Amasya'da Bulunan Tahmasb'ın Vükelasına Yazılan Cevabnâme⁴⁵²

ELKAB

Efâhim-i hânân-ı izâm âlîmakâm ekârim-i kübrâ-i fihâm vâcibü'l-ikrâm merâci'-i umerâ-i zevîyyü'l-kadr ve'l-ihtirâm mecâmi'-i mehâmid ve fezâ'il-i cevâmi'-i mehâsin-i hasâ'il-i bâniyân-ı bünyânü'd-devlet ve'l-ikbâl-i mümhedî esâsü'l-izzet ve'l-iclâlü'l- mahsusun-ı büfûr-ı eltâfû'l- müluku'l- müte'âlû'l- mahfûfûn bisunûf-ı i'tâf-ı zü'l-celâl Ma'sûm Hân Safevî ve Şah Kulu Halife ve Bedir Han ve Sunduk Kurucu Baş

⁴⁵¹ BOA, NMH.d.00003, s. 34.

⁴⁵² Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 619.

İran Şahı Vükelasından Musâlaha Maddesinden Dolayı Gelen Mektuba Cevaben Sadrazam Tarafından Yazılan Mektûb-ı Sâmi⁴⁵³

ELKAB

Mefâhirü'l-havâs ve'l-mukarrabîn-i mu'temedi'l-mülûk ve's-selâtîn savâhibü'l-izz ve't-temkîn zû'l-kadr e'r-refî' ve'l-izzü'l-munî' mezhirî-eltâf aliye-i şâhî menâzir-i enzârî ayn-i re'fet-i şehinşâhî a'nî behem Selmân-ı Câyirî ve Halîl Han Afşâr ve Mesîb Şerefeddin Ali ve Muhammed Mesâhib Türkmen ve Şahrûh Halife Zulkadr Mihridâr ve Kalekurucu Başî ve Şah Kulu Halife Rumlu ve Emir Hamza bin Abdullah Han Ustaclu ve Sultan Hüseyin Şahlu

Osmanlı Sadrazamı Tarafından Safevi Şahına Yazılan Mektûb-ı Sâmiler

İran Şahı Şah Abbas Tarafına Veziriazam Ali Paşa Tarafından Yazılan Mektûb-ı Sâmi⁴⁵⁴

ELKAB

Âlî-cenâb me'âlî nisâb-ı saltanat gabâb-ı devlet-iyâb-ı ref'at-intisâb-ı novyîn a'zam-ı şehriyârî-i mu'azzam-ı mâlik-i memalik-i acem mesned ârâyî kisra ve cemşâh-ı ferîdûn-ı haşm bedr-i bedîd Hüsrev-i tâcidâr-ı heme-i şehir ve heme-i şehriyâr tîr-i ovc-ı câh ve celâl dürretü't-tâc-ı efser-i ikbâl-i şehriyâr-ı cemşîd bârgâh-ı şehsuvâr-ı hurşîd kelâh-ı âlî kadr sa'âdet-i destgâh-ı Şâh-ı âlcâh kıbtî penâh

İran Şahı Şah Abbas Tarafından Gelen Nâmeğe Cevaben Sadrazam Murad Paşa Tarafından Yazılan Mektûb-ı Sâmi⁴⁵⁵

ELKAB

Âlî-hazret me'âlî rütbet hulâsâ-i şâhân-ı âfâk-ı hüdâvend-i yegane-i Fars ve Irak nûşirevân-ı bârgâh-ı dâd-ı koster-î hüdhüd-i tâcidâr-ı gülzâr-ı sürûr-ı âyîne-i cemâl-i izz ve temkîn-i sâye-i nişîn-i çetr-i memâlik-i Fars ve İran zemîn-i şehriyâr-ı hitte'-i ref'et-i vedâd-ı muhiyye'-i asâr-ı âbâ ve ecdâd-ı âlî-nejad hazret-i şah-ı mekremet-âyîn

⁴⁵³ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 185.

⁴⁵⁴ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 173.

⁴⁵⁵ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 175.

İran Şahı Şah Abbas Nakz-ı Ahd İtdikde Üzerine Serdar Ta'yîn Olunan Sinan Paşa Tarafından Yazılan Mektûb-ı Sâmi⁴⁵⁶

ELKAB

Vâlâ-i cenâb-ı ref'at-me'eb haşmet-nisâb sa'âdet-iktisâb siyâdet-intisâb nâhîd-i behcet-i utârid fitnet keyvân mertebet cemşîd menzelet a'nî Şâh-ı âlîcâh

İran Şahı Şah Abbas Tarafından Gelen Nâmeyle Sadrazam Alî Paşa Tarafından Yazılan Mektûb-ı Sâmi⁴⁵⁷

ELKAB

Mihr-i sepehr-i şevket ve bahtiyârî ve ahter-i burc-ı sa'âdet ve tâcidârî râfî'-i râyât surûrî câmi' âyât dâverî hüsrevkerdûn haşm-ı dârâ-yı mülk-i acem-i kerdûn bestet-i keyvân-ı menzelet behrâm-ı savlet muşterî sa'âdet-i hurşîd izâ'et-i nâhid sohbet-i utârid-fitnet kamer- tal'at Şâh-ı vâlâ-yı câh-ı cem-i destgâh hazretleri

İrân Şâhı Şah Hüdâbende Tarafına Sadrazam Ali Paşa Tarafından Yazılan Mektûb-ı Samî⁴⁵⁸

ELKAB

Diyâr-ı acemin vâlî-i pür meker ve âlî ve şeytanet me'ebi olan Hüdâbende

İran Şahı Tarafından Ahıskaya Dair Sadrazam Tarafına Takdim Olunmuş Olan Nameye Cevab⁴⁵⁹

ELKAB

Âlî-hazret kerdûn-bestat keyvân-menzelet behrâm-savlet muşterî-sa'âdet hürşîd izâ'et nâhîd-i sohbet-i utârid-fitnet kamer-tal'at vâlî'-i mülk-i acem hüsrevkerdûn haşm

⁴⁵⁶ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 188.

⁴⁵⁷ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 190.

⁴⁵⁸ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 192.

⁴⁵⁹ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 247.

Revan Teshirine Memur Olan Serdar Tarafına İnan Şahı Tarafından Gelmiş Olan Nameye Yazılan Cevabname⁴⁶⁰

ELKAB

Mihr-i sepehr-i azamet ve sepehr-i mihr-i haşmet felek ref'at keyvân-ı menzelet kerdûn-ı ubuhhet-i tîr-i ovc-ı ser bülendî bedr-i âlikadr münezzel-i ercümendî ber cîs-i burc-ı şeref dersa'âdet sedef garra'i ser nâme-i şâhî tare-i cebhe-i izzet penâhî ferîdûn fer hümâyûn-ı eser-i ârâyende-i serîr-i surûrî ziyet-i efzâyende-i taht-ı dâverî hâvî-yi mefâhir keyhüsrevânî râvî'-i mü'esser-i cemşîd şanı mü'essis-i umûr-ı mülkdârî mühendis-i rusûm-ı nisfet şi'ârî Şâh-ı sa'âdet-nehâd-ı şehriyâr-ı ferîdûn nejad hazretleri

İnan Şahı Şah Abbas Tarafına Sulh Ve Salah Zımında Asitanede Kaimakam Paşa Tarafından Yazılan Mektub-ı Sami⁴⁶¹

ELKAB

Âli-hazret kerdûn bestat keyvân menzelet behrâm savlet müşterî sa'âdet hurşîd-i izâ'et nâhîd-i sohbet utârid fitnet kamer tal'at hidîv-i mu'azzam-ı şehinşâhı efhem vâlî-i mülk-i acem Hüsrev kerdûn-ı haşm hazretleri

Elçi Hana Verilen Mektûb-ı Hazret-i Sadrazamî⁴⁶²

ELKAB

A'li-hazret ve mu'allâ bârgâh refi' menzelet ve cemşîd destgâh-ı bülend-i himmet ve celîlü'l-i'tibâr sâmi rütbet ve vâlâ tebâr kerdûn-ref'at ve keyvân-ı gulâm me'âlî menkabet ve ferîdûn-ihtişâm-ı isfendiyâr diyâr-ı ser bülendî şehriyâr-ı bâ iktidâr-ı mülk-i ercümendî tâ bende-i ahter-i burc-ı sa'âdet zîbende-i gevher-i dürc-i recâhat ferhunde-i fâl-i hâceste hisâl-i hidîv-i keşver-i câh ve celâl revnak-ı efzâ-yı urenk-i kistrâ ve cem dâver-i dâdâr-ı memâlik-i acem dâdâr-ı dârâşîm-i hurşîd-i alem-i tensîk-i fermâ-yi merâsim-i nizâm-ı âlem avnen lil hamâset ve'l-halâlet ve'l-harâset ve'l-adâlet savnen lil safâvet ve'd-diyânet ve'n-nekâvet ve'l-emânet kerdûn bârgâh-ı tâc-ı ve dihîm-i penâh kâân ve keyyân-ı destgâh

⁴⁶⁰ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 249.

⁴⁶¹ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 268.

⁴⁶² BOA, NMH.d.00003, s. 13.

Vezir-i Mükerrerem Mustafa Paşa Hazretleriyle Giden Mektûb-ı Hazret-i Sadrazamî⁴⁶³

ELKAB

A'li-hazret ve mu'allâ bârgâh refî menzelet ve cemşîd destgâh-ı bülend-i himmet ve celîlü'l-i'tibâr sâmi rütbet ve vâlâ tebâr kerdûn-ref'at ve keyvân-ı gulâm me'âlî menkabet ve ferîdûn-ihtişâm-ı isfendiyâr diyâr-ı ser bülendî şehriyâr-ı bâ iktidâr-ı mülk-i ercümendî tâ bende-i ahter-i burc-ı sa'âdet zîbende-i gevher-i dürc-i recâhat ferhunde-i fâl-i hâceste hisâl-i hidîv-i keşver-i câh ve celâl revnak-ı efzâ-yı urenk-i kistrâ ve cem dâver-i dâdâr-ı memâlik-i acem dâdâr-ı dârâşîm-i hurşîd-i alem-i tensîk-i fermâ-yi merâsim-i nizâm-ı âlem avnen lil hamâset ve'l-halâlet ve'l-harâset ve'l-adâlet savnen lil safâvet ve'd-diyânet ve'n-nekâvet ve'l-emânet kerdûn bârgâh-ı tâc-ı ve dihîm-i penâh kâân ve keyyân-ı destgâh

Osmanlı Sadrazamı Tarafından Safevi Vezirine Yazılan Mektûb-ı Sâmiler

İran Şahı Şah Abbas Veziri Olan Allahverdi Han'a Sadrazam Murad Paşa Tarafından Yazılan Mektûb-ı Sâmi⁴⁶⁴

ELKAB

Ref'at me'eb izzet nisâb mehmeded-i kavâ'idü'r-re'y ve't-tedbîr-i müşeyyid-i mebânîyyü't-tahrîr ve't-takrîr bi'l-aklü's-şâmil sahibü'l- era'ü's-sâ'ibete bi'l-efkârü's-sâkıbete nâsıb-ı râyâtü'l-vifâk fi hıynü's-şafâk be hüsn-i era'ü's-sâ'ibete mü'essis-i esâsü'l-fevz ve'l-felâh mumhed-i bünyânü's-sulh ve's-salâh hazret-i Allahverdi Han

⁴⁶³ BOA, NMH.d.00003, s. 16.

⁴⁶⁴ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 183.

Safevi Şahlarının Namelerindeki Elkab Formları

Cennetmekân Sultan Bayezid Han Gazi Hazretleri Dergahına Erdebil Ziyaretinden Safevilerin Men Olunmaması Niyaziyle İran Şahı Şah İsmail Tarafından Takdim Olunan Nâme⁴⁶⁵

ELKAB

Hazret-i hilâfet-destgâh-ı saltanat-gabâb-ı ma‘delet-nisâb-ı haşmet-intisâb sultan-ı selâtinü’l-islâm menkes-i ru‘us-ı abedetü’l-esnâm kehfe’l- havâkîn fi’l-âlem melâz-ı mülûku’l-umem ve hükkâmü’s- setem el-gâzî fî sebîlillahî’l-mü’eyyed min inda’llahü’s-sultânü’l- âlemü’l- âdilü’l-hâkânü’l-ârifü’l-kâmilü’l-manzûr bi-inâyetü’l- mülkü’l- mecîd hazret-i hudavendigâr-ı islâm Sultan Bayezid

Husûs-ı Mezkûre Dâir Şâh İsmâil Tarafından Tekrar Takdim Olunan Nâme⁴⁶⁶

ELKAB

Hazret-i saltanat-ı mengabet hilâfet-mertebet hurşîd-menzelet sepehr-rütbet cemşîd-haşmet sikender-şevket ma‘delet ve nisfet penâh-ı celâlet ve adâlet destgâh metbû‘ gayâseretu’l - âfâk-ı mâlik-i rikâbü’s- saltanat bi’l-ırs ve’l-istihkâk menkes-i ru’su’l-kefere ve’l-esnâm-ı müeyyed cuyûşu’l- islâm sahibü’l-civârü’l- münşe‘at fî’l- bahr ke’l-i‘lâm-ı akdemü’l-mülûk ve’s-selâtin-i i‘zam vâlâtü’l- havâkîn râfi‘ râyâtü’l-hak bi’r-re’sü’l- metîn nâsıb-ı i‘lâmü’l-fethü’l-mübîn câlis-i mesned-i izz u temkîn hâres-ı hûze-i mülk ve dîn-i mumhed-i kavâid ve saltanat ve bahtiyârî mü’esses-i kavânin-i ubuhhet ve şehriyârî el gâzî fî sebîlillahü’l- mecâzî “ayet” elmüeyyed-i bite’yîda’llahü’l- mecîd-i mu‘înü’s-saltanat ve’l-adalet ve’l- haşmet ve’l-ikbâl Sultan Bâyezid

Zikr Olunan Üç Kıt‘a Nâmelere Cevâb Olarak Şah İsmâil Tarafından Gelen Nâme⁴⁶⁷

ELKAB

Hazret-i cennet hazret-i İslâm-penâh saltanat-destgâhü’l-manzûr bâ nüzzârü’l-mülkü’l-ilâhe mübârizü’d-devlet ve’s-saltanat ve’d-dünya ve’d-dîn Sultan Selîm Şâh

⁴⁶⁵ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 1, s. 345.

⁴⁶⁶ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 1, s. 346.

⁴⁶⁷ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 1, s. 384.

Çaldıran Vak'âsından Sonra Şâh İsmâil Tarafından Âsitâne-i Bülend-i Ebvân Hazreti Sultan Selîm Hân'a Takdim Olunan Tazarru' nâmedir⁴⁶⁸

ELKAB

Hazret-i sâmi-i mertebet âlî menkabet saltanat-penah-ı adalet-destgâh-ı hurşîd-ref'at cemşîd-rütbet ferîdûn-ı fersikender der dârâ-yı memalik-arâ-yı nâhîd intifâ' ber cîs-i irtifâ'-ı iftihâr-ı e'âzîmü's-selâtîn-i i'tizâd-ı efâhimü'l-havâkîn râfi'-ı e'lâmü'l-mülk ve'd-dîn hâmiyyü'l-islâm ve'l- müslimîn e'l-munekkaşir-i menâşîr-i ma'delet fi'l-âfâkü'z-zâhir tebâşîr-i nisfeteHu min ufku'l-istihkâkü'l-mü'eyyed min inde'l-mülkü'l-ilâhe gıyâsü's-saltanat ve'l-ma'delet ve'l-haşmet ve'ş-şevket ve'l-ikbâl Sultan Selîm Şâh

Cennetmekân Sultan Selîm Hân Gazi Hazretlerinin Vefatlarına Ta'ziye Ve Rodos Kal'asının Fethi İçün Tehniyeyi Şâmil Şâh İsmâil Tarafından Takdim Kılınan Nâme⁴⁶⁹

ELKAB

Hüva'llahü'l- muste'ân-ı selîmen lilma'delet ve's-saltanat ve'n-nisfet ve'l- hilâfet ve'l- haşmet ve'ş-şevket ve'z-zafer ve'l-celâl ve'l-iclâl Sultan Süleyman

Amasya'da Musâlaha İstid'âsıyla Şah Tahmasb'dan Gelen Tazarru' nâme⁴⁷⁰

ELKAB

Be sultan-ı âlişân-ı kerdûn-medâr hakân-ı cem-câh-ı Süleyman vakâr-ı kâân dârâ-yı şukûh-ı cemşîd mekân-ı kayser vâlâ-yı efser-i Sikender-nişân padişâh-ı âlicâh mihr-i iştiHâr Hüsrev-encem sipah-ı sepehr-i iktidâr-ı müred-i te'yîdât-ı ilâhî masdâr-ı envâr-ı fuyûzât-ı nâmütenâhî *nazım* hâkânü'l-berreyn sultânü'l-bahreynü'l-hâdim-i bûfûru'l-ihlâs fi'l-hameynü'ş-şerîfeyn mü'eyyed-i erkânü's-saltanâtü'l-kübrâ mümhed-i bünyânü'l- hilâfetü'l-uzmâ *nazım* el-mü'eyyed-i bi't-te'yîdâtü'l-celîyye min indâ'llahü'l-mülkü'l-azîzü'l-mennân ve'l-muvaffak bi-tevfika'llahü'l-kerîmü'l-müste'ân Süleyman serîrü'l-saltanat ve'l-haşmet ve'ş-şevket ve'l-ikbâl ve mu'izzü'l-azemet ve'l-ubuhhet ve'n-nisfet ve'l-ızz ve'l-iclâl Sultan Süleyman Şâh Hân

⁴⁶⁸ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 413.

⁴⁶⁹ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 525.

⁴⁷⁰ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 620.

Cülus-ı Hümayunı Müşir İran Şahı Tarafına Isdar Buyrulan Name-i Hümayun'un Cevabı⁴⁷¹

ELKAB

E'lâ-hazret vâlâ-mertebet felek-menzelet keyvân vekâr-ı kerdûn iktidâr-ı pâdişâh-ı felek kadr-i âlî mikdâr-ı sitâre-i sipâh Süleymân Hân âlem-penâh zıllu'llahî zîbende'-i ûrenk-i saltanat ve padişahî müzeyyen-mesned-i sultânî müretteb-i serîr-i Süleymânî* beyit* *mesnevi* el-mü'eyyed-i bi't-te'yîdâtü's-subhâniyye ve'l-muvaffak-ı bi't-tevfikâtü's-samedâniyye nâşir-i sahâyifu'l-adl ve'l-ihsân râfi'-i uluyyetu'r-rahmet ve'l-imtinân sultânü'l-berreyn ve hâkânü'l-bahreyn hâdimu'l-hameynü'ş-şerîfeyn sâni-i İskender-i zû'l-karneynu'l-muhtess bi-inâyetul'lahu'l-mülkü'l-muste'ân mu'izzu's-saltanat ve'l-uzma ve'ş-şefkat ve'l-ihsân e's-sultân ibnu's-sultân ve'l-hâkân ibnu'l-hâkân sultan Selim Han bin Sultan Süleyman

İran Şahı Tarafından Şehzade Bayezid Hakkında Takdim Olunmuş Olan Şefâ'atnâme⁴⁷²

ELKAB

Ferzend-i ercümend-i nâmdâr-ı şehzâde-i civânbaht ve kâmkâr-ı nekâve'-i selâtîn-i zeviyü'l-iktidâr hulâsa'-i pâdişâhân-ı âlmikdâr luce'-i bahr-i adl ve ihsân mucellâ-i âsâr-ı ecdâd-ı refi'ü'ş-şân hâviyyi şemâ'il *nazım* nikîn-i hâtem-i Süleyman cevher-i derc-i kâmkârî ve kâmrânî sahibü'l-müceddidü'l-'azîm semî-i ceddü'l-kerîm a'nî Sultan Selîm

Bağdad Fethinden Sonra Sulh Ricasıyla İrân Şahı Tarafından Takdim Olunmuş Olan Nâme⁴⁷³

ELKAB

E'lâ-hazret kerdûn-bestât felek-ref'at-i sepehr-i mertebet-i hûrşîd-menzelet-i cemşîd-rütbet dârâ-yı dirâyet-i ferîdûn şevket-i sikender-i savlet-i Süleyman haşmet pâdişâh-ı cemcâh-ı encem-i sipâh-ı şehinşâh-ı keyvân-ı bârgâh-ı âfitâb-ı kelâh-ı sultan-ı selâtîn-i zeviyü'l-iktidâr hâkân-ı refi'-i kadr-i âlî tebâr kayser-i kisrâ efser-i efrâsyâb nişân-ı husrev devlet karîn-i sâhibkırân-ı şehriyâr-ı eyvân nısfet ve adalet-i şehsuvâr-ı meydân-ı besâlet ve celâdet mihr-i sepehr-i saltanat ve kâmkârî bedr-i

⁴⁷¹ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 471.

⁴⁷² Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 242.

⁴⁷³ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 210.

münîr-i âsimân ubühhet ve bahtiyârî gevher-i derc-i azamet ve kâmrânî ahter burc-ı hilâfet ve cihânbanî mü'essis-i bünyânü's-saltanatü'l-kâhere muresses-i erkânü'd-devletü'l-bâhere ma' delet gosterî ki ez mutâla'a-i envâr-ı nisfeteş mihrü't-ta'zîm liemrullah tâbân-ı nisfet perverî ki ez reşhât-ı sâhâb-ı mekremeteş bârânü'ş-şefkat alâ hallagallah bârân est *mesnevi* şehinşâh-ı deverân-ı şekâmran * sikender-serîr ve Süleyman mekân* ferîdün-cem kadr-i âlî tebâr* peder ber peder-i husrev-kâmkâr* hâres-i hûzetü'l- millet ve'd-dîn hâfız-ı suğuru'l-islâm ve'l- müslimîn sultânü'l-berreyn ve hâkânü'l- bahreyn sâni-i İskender-i zu'l-karneyn hâdimü'l-haremeynü'ş-şerîfeyn nâsıb-ı râyâtu'l-adl ve'l-ihsân mâhî-yi âyâtu'l-cevr ve't-tuğyân e's-sultan ibnü's-sultan ve'l-hâkân ibnü'l-hâkân şems-i semâ'ü's-saltanat ve'l-celâlet ve'ş-şevket ve'l-'azamet ve'l-ihsân ve'l-izz ve'l-imtinân* Sultan Murad *Hân ibn sultân Ahmed Hân

İrân Şâhı Şâh Safî Tarafından Hudûd ve Sugura Dâir Takdim Olunmuş Olan Nâme⁴⁷⁴

ELKAB

Âlî-hazret âsumân ref'at sureyyâ menzelet sepehr-i serîr-i kamer-i mesîr-i utârid tedbîr-i nâhîd-i ışret-i âfitâb-nezîr-i behrâm gulâm-ı müşterî ihtirâm-ı keyvan-ı ihtişâm-ı kerdûn şukûh-ı encâm-ı gurûh-ı şehinşâh cencâh-ı kistrâ bârgâh-ı şehriyâr hurşîd-i kelâh-ı keyhân dergâh-ı husrev-i ferîdün fer gitî sitân-ı hıdiv-ârâ-yı cihânban-ı sultan-ı a'zam Süleyman-mekân hâkân-ı a'dil-i azîmü'ş-şân sâni-i İskender zu'l-karneyn hâdimü'l-haremeynü'ş-şerîfeyn pâdişâh-ı islâm-penâh zillu'llahü's-sultan ibnü's-sultan ve'l-hâkân-ı ibnü'l-hâkân sultan Murâd Han ibn-i sultan Ahmed Hân

İrân Şâhı Şâh Safî Tarafından Hediye İle Takdim Olunmuş Olan Ahidnâme⁴⁷⁵

ELKAB

E'lâ-hazret âsumân ref'at sureyyâ menzelet sepehr-i serîr-i kamer mesîr-i utâred tedbîr-i nâhîd ışret-i âfitâb nezîr-i behrâm gulâm-ı müşterî ihtirâm-ı keyvan-ı ihtişâm- kerdûn şukûh-ı encam gurûh-ı şehinşâh cencâh-ı kistrâ bârgâh-ı şehriyâr hûşîd kelâh-ı sultan-ı a'zam Süleyman-mekân hâkân-ı a'dil-i azîmü'ş-şân sâni-i

⁴⁷⁴ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 214.

⁴⁷⁵ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 216.

İskender-i zu'l-karneyn hâdimü'l-haremeynü'ş-şerîfeyn pâdişâh-ı islâm penâhü's-sultan ibnü's-sultân Sultân Murâd Hân ibn-i Sultân Ahmed Han

İran Şahı Tarafından Musa Sultan Sefaretiyle Takdim Olunmuş Olan Nâme⁴⁷⁶

ELKAB

E'lâ-hazret-i kerdûn-bestat müşterî-sa'âdet behrâm-savlet cemşîd-sutût-ı ferîdûn-haşmet hûşenk-ferâset gavs-ı kıyâset-i sureyyâ-menzelet-i encam haşr-ı sitâre-i leşker-i âsımân şukûh-ı Süleyman gurûh-ı deryâ-i nevâl-i beyzâ hisâl-i sepehr-i mekîn gûh temkîn metâ'-ı selâtîn-i rû-yi zemîn fermân fermâ-yi havâkîn-i celâlet ayîn-i mustehdemü'l- ekâsiret-i alâ'l-itlâk muste'îdu'l-kıyâseret-i bi'l-ers ve'l-istihkâk *Mesnevi* Mâlik-i aktârü'l-emsâr bil'l-kudretü'l-kâhere hâfiz-ı etrâfu'l-eknâf bi'd-devletü'l-bâhere nikîn-i hatem-i azmet ve keşver koşâyı tırâz-ı kisvet-i saltanat ve fermân fermâyı nâşir-i sahâyifü'l adl ve'l-ihsân bâsıtü'l-emn ve'l-emân sultânu'l-berreyn ve hâkânü'l-bahreyn hâdimü'l-haremeyn ü'ş-şerîfeyn ve şehinşâh-ı mağribeyn ve maşrikeyn sâni-i İskender-i zulkarneyn sultân-ı âlikadr-i Süleyman mekân-ı ferîdûn-ı cemşîd nişân

İran Şahı Nadir Şah Tarafından Rikâb-ı Hümayun-ı Şevketmâkrûna Gelen Nâme⁴⁷⁷

ELKAB

E'lâ-hazret felek-ref'at hurşîd til'at kerdûn bestat sureyyâ menzelet ber cîs-i sa'âdet behrâm savlet keyvân-mehâbet nâhid-i behcet utârid-fitnet süleyman şevket skender nısfet nuşirevân ma'delet dâra-i dirâyet-i mihr-i sepehr saltanat-ı padişâhî ve ahter-i burc-ı hilâfet ve cihân-penâh berâzende-i baht-ı firûz taht-ı keşver ârâ-yı ve zîbende-i serîr-i felek harîr-i devlet hüdâ-yi a'zam-ı selâtîn-i cihân-ı efhem havâkîn-i deverân-ı rûşen-i bahş-ı mis'al-i hânedân-ı azîmü'ş-şân-ı osmânî âfitâb-ı âlemiyân-ı ovc-ı cihânbânî-yi pâdişâh-ı islâm penâh-ı felek bârgâh-ı hidîv-i sitân-ı sipâh-ı zillullah-i dâver-i kadr-ı kudret fezâ-tevân şehriyâr-ı vakâr-kerdûn mekân-ı sultânu'l-berreyn ve hâkânü'l-bahreyn hâdimü'l-haremeynü'ş-şerîfeyn sâni-i İskender-i zulkarneyn necmü'l-felekü's-saltanat ve'ş-şevket ve'l-hilâfet ve'l-azemet ve'r-re'fet ve'l-

⁴⁷⁶ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 237.

⁴⁷⁷ BOA, NMH.d.00003, s. 23.

merhamet ve'l-ma'delet ve'l-mürüvvet ve'l-ihsân sultan Mahmut Han ibn sultan Mustafa Han

Rikâb-ı Kâmyâb-ı Hazreti Cihândârîye Nadir Şah Cenâbı Tarafından Vezîr-i Mükerrerem Elçi Paşa Vesâtetiyle Tebliğ Olunmak Üzere Vârid Olan Nâme-i Şâhî⁴⁷⁸

ELKAB

E'lâ-hazret kadr-i kudret kazâ-tevân dâver-i iskender-rütbet süleyman-şân serferâzî dîhî-i tac ve dîhîm-i pâdişâhî âyîne-i sûretnümâ-yi ma'nâ-yı cihânpenâhî meş'ale-i efrûz-ı hânedân-ı azîmü'ş-şân-ı Osmânî mihr-i cihântâb-ı sepehr-i cihândârî ve cihânbanî hisâr-ı üstüvâr-ı medîne-i emn ve emân mâye-i âsâyiş ve arâmeş-i zemîn ve zamân hidîv-i mülk-i hayl-i encam-ı sipâh-ı cihânbahş-i deryâdil-i dîn-penâh be her sû-i ilm-i rast sâzdengîre şodrast hemçûn ilm-i poşt-ı dîn şehriyâr-ı keşver-i hazm u vakâr şehsuvâr-ı arse-i gîrûdâr-ı kâânu'l-berreyn ve hâkânu'l-bahreyn hâdimü'l-haremeynü'ş-şerifeyn sânî-i iskender-i zu'l-karneynü's-sultânü'l-gâzî Mahmud Han ibnü's-sultan Mustafa Han

Rikâb-ı Hümayun-ı Hazreti Cihândârîye Nadir Şah Tarafından Gelen Nâme⁴⁷⁹

ELKAB

E'lâ-hazret felek-ref'at mihr-i cihântâb-ı sepehr-i cihândârî ve cihânbanî hurşîd-i âlem efrûz-ı ovc-ı hilâfet ve kâmrânî kûh-ı pâ ber câ-yi cihân izz u temkîn deryâ-yı âlem muhîti basîti rû-yi zemîn şehriyâr-ı keşver hazm u vakâr şehsuvâr-ı ma'rek-i gîrûdâr-ı hüsrev-i mülk-perver-i mülk-i hadem hidîv-i felek kadr-i encam-ı haşm surûr-kerdûn ferâz-ı mihr-i efser-i dâver-i dârâ-yı ferîdûn-ı fer pâdişâh-ı zillullahi islam-penâh dâdâr-ı dâd-koster-i adl-ı âgâh-ı a'zam-ı selâtîn-i cihân efhem-i havâkîn-i deverân nâsîru'l-islâm ve'l-müslimîn kâla'u'l-küffâr ve'l-müşrikîn kâânu'l-berreyn ve hâkânu'l-bahreyn hâdimü'l-haremeynü'ş-şerifeyn sânî-i iskenderi zülkarneyn e's-sultanu'l-gâzî Mahmud Han

⁴⁷⁸ BOA, NMH.d.00003, s. 29.

⁴⁷⁹ BOA, NMH.d.00003, s. 32.

SAFEVÎ ŞAHI TARAFINDAN OSMANLI SADRAZAMINA YAZILAN NÂMELER

İran Şahı Şah Abbas Tarafından Serdar Ferhad Paşa Tarafına Gelen Name⁴⁸⁰

ELKAB

Eyâlet ve hükûmet-penâh şevket ve nısfet-destgâh izzet ve celâlet-intibâh âlîcâh-ı umdete e'âzîmü'l-vüzerâ'î fî'l-âfâk-ı zübdete efâhimü'l-velât ve'l-hükkâm ale'l-ıtlâk düstûr-ı a'zam-ı mu'azzam-ı mükerrem-i müşîr-i müfehhem mükemmel-i mesâlih-i âlem-i serdâr-ı azîmü'l-vakâr ve sipahsâlâr-ı kaviyyü'l-ıktidâr mazhar-ı avâtîfü'l-mülkü'l-e'lâ a'nî cenâb-ı me'âlî nisâb Ferhâd Paşa

---

⁴⁸⁰ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 247.

EK 2 - OSMANLI-SAFEVİ DİPLOMATİK BELGELERİNDE KARŞILIKLI OLAN BELGELERİN DUA FORMLARININ MUKAYESESİ

Safevi Belgelerinde Dua Formları	Osmanlı Belgelerinde Dua Formları
<p>Halladallahü</p> <p>“Cennetmekân Sultan Bayezid Han Gazi Hazretleri Dergahına Erdebil Ziyaretinden Safevilerin Men Olunmaması Niyaziyle İran Şahı Şah İsmail Tarafından Takdim Olunan Nâme”⁴⁸¹</p>	<p>Essesallahü</p> <p>“Şah İsmail’in II. Bayezid’e Erdebil Ziyaretinden Safevilerin Men Edilmemesi Niyaziyle Gönderdiği Nâme Cevâben Gönderilen Nâme-i Hümayûn”⁴⁸²</p>
<p>Ce‘âlallahü</p> <p>“Husûs-ı Mezkûre Dâir Şah İsmâil Tarafından Tekrar Takdim Olunan Nâme”⁴⁸³</p>	<p>Essesallahü</p> <p>“Şah İsmail’in II. Bayezid’e Erdebil Ziyaretinden Safevilerin Men Edilmemesi Niyaziyle Gönderdiği Nâme Cevâben Gönderilen Nâme-i Hümayûn”⁴⁸⁴</p>
<p>Eyyedallahü</p> <p>“Zikr Olunan Üç Kit‘a Nâmelere Cevâb Olarak Şah İsmâil Tarafından Gelen Nâme”⁴⁸⁵</p>	<p>Eslahallahü şânehu</p> <p>“Kezâlik Üçüncü Defada Şah İsmâil’e Yazılan Nâme-i Hümayûn”⁴⁸⁶</p>
<p>Halledallahü</p> <p>“Cennetmekân Sultan Selim Hân Gazi Hazretlerinin Vefatlarına Ta‘ziye Ve Rodos Kal‘asının Fethi İçün Tehniyeyi Şâmil Şah İsmâil Tarafından Takdim Kılınan Nâme”⁴⁸⁷</p>	<p>Erşedallâhu</p> <p>“Re‘isü’l-Küttâb Cevri Çelebi İnşasıyla Yazılan Cevâbdır”⁴⁸⁸</p>
<p>Lâzâle</p> <p>“Amasya’da Musâlaha İstid‘asıyla Şah Tahmasb’dan Gelen Tazarru’nâme”⁴⁸⁹</p>	<p>Erşedallahu</p> <p>“Nişancı Bulunan Celâlîzâde İnşasıyla Tahmasb’a Gönderilen Tehdidnâme”⁴⁹⁰</p>
<p>Halledallahü</p> <p>“Cülus-I Hümayunu Müşir İran Şahı Tarafına Isdar Buyrulan Name-i Hümayun’un Cevabı”⁴⁹¹</p>	<p>Lâzâlet</p> <p>“Cülus-ı Hümayunu Müşir İran Şahı Tarafına Isdar Buyrulan Name-i Hümayun”⁴⁹²</p>

⁴⁸¹ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 345.

⁴⁸² Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 345.

⁴⁸³ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 346.

⁴⁸⁴ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 345.

⁴⁸⁵ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 384.

⁴⁸⁶ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 383.

⁴⁸⁷ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 525.

⁴⁸⁸ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 526.

⁴⁸⁹ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 620.

⁴⁹⁰ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 541.

⁴⁹¹ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 471.

⁴⁹² Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 468.

Lâ zâlet	Bu tehditnamede dua rüknü bulunmamaktadır.
<i>“Bağdad Fethinden Sonra Sulh Ricasıyla İrân Şâhı Tarafından Takdim Olunmuş Olan Nâme”⁴⁹³</i>	<i>“Bağdad’ın Feth Ve Teshirinden Sonra İrân Şâhı Safî Tarafına Isdâr Buyrulan Tehdîdnâme-i Hümâyûn”⁴⁹⁴</i>
Şîdallahû	Dâme
<i>“İrân Şâhı Şâh Safî Tarafından Hudûd Ve Sugura Dâir Takdim Olunmuş Olan Nâme”⁴⁹⁵</i>	<i>Taraf-ı Saltanat-ı Seniyyeden Nâme-i Mezkûra Cevaben Isdâr Buyrulan Nâme-i Hümâyûn”⁴⁹⁶</i>
Halledallahû	Dâme
<i>“İrân Şahı Tarafından Musa Sultan Sefaretiyle Takdim Olunmuş Olan Nâme”⁴⁹⁷</i>	<i>“İrân Şahı Şah Abbas Tarafından Takdîm Olunmuş Olan Nâmeye Cevaben Isdar Buyrulan Mülâtafatnâme-i Hümâyûn”⁴⁹⁸</i>

⁴⁹³ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 210.

⁴⁹⁴ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 213.

⁴⁹⁵ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 214.

⁴⁹⁶ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 217.

⁴⁹⁷ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 237.

⁴⁹⁸ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 244.

EK 3 - OSMANLI-SAFEVİ DİPLOMATİK BELGELERİNDE KARŞILIKLI OLAN BELGELERİN ELKAB FORMLARININ MUKAYESESİ

Safevi Belgelerinde Elkab Formları	Osmanlı Belgelerinde Elkab Formları
<p>Hazret-i hilâfet destgâh-ı saltanat-gabâb-ı ma' delet-nisâb-ı haşmet-intisâb sultan-ı selâtinü'l-islâm menkes-i ru'us-ı abedetü'l-esnâm kehfe'l- havâkîn fi'l- âlem melâz-ı mülûku'l-umem ve hükâmü's- setem el-gâzî fi sebîlillahi'l- mü'eyyed min indallahü's-sultânü'l- âlemü'l- adlû'l- hâkânü'l- ârifü'l- kâmilü'l- manzûr be inâyetü'l- mülkü'l- mecîd hazret-i hodavendigâr-ı islâm Sultan Bayezid</p> <p><i>"Cennetmekân Sultan Bayezid Han Gazi Hazretleri Dergahına Erdebil Ziyaretinden Safevilerin Men Olunmaması Niyaziyle İran Şahı Şah İsmail Tarafından Takdim Olunan Nâme"</i>⁴⁹⁹</p>	<p>Cenâb-ı saltanat-me'eb hükûmet-nisab şevket-gabâb sa'âdet-iyâb siyâdet-intisâb-ı mubârezâ li's-saltanat ve'l- hükûmet ve'l-izz u ve'l-ikbâl Şah İsmâil</p> <p><i>"Şah İsmail'in II. Bayezid'e Erdebil Ziyaretinden Safevilerin Men Edilmemesi Niyaziyle Gönderdiği Nâme Cevâben Gönderilen Nâme-i Hümayûn"</i>⁵⁰⁰</p>
<p>Hazret-i saltanat-ı mengebet hilâfet- mertebet hurşîd-menzelet cemşîd-haşmet sikender-şevket ma' delet ve nısfet penâh- ı celâlet ve adâlet destgâh metbû' gıyâsiretu'l - âfâk-ı malik-i rikâbü's- saltanat bi'l-ırs ve'l-istihkâk min kes-i ru'su'l- küfre ve'l-esnâm-ı müeyyed cuyûşu'l- islâm sahibü'l-civârü'l- münşe'at fi'l- bahr ke'l-i'lâm-ı akdemü'l- mülûk ve's-selâtin-i i'zam vâlâtü'l- havâkîn râfi' râyâtü'l-hak bi'r-re'sü'l- metîn nâsıb-ı i'lâmü'l-fethü'l-mübîn câlis-i mesned-i izz u temkîn hâres-ı</p>	<p>Mektûb-ı belâgat-ı uslûb-ı şehriyâr-ı i'zam ve tâcidâr-ı ekrem mülk-i memâlikü'l- acem ve nevîn-i bilâdü't- türk ve'd-dilem cemşîd-i deverân ve Keyhüsrev-i zemânü'l- müeyyid min indallahü'l- melikü'l- celîl Şah İsmâil</p> <p><i>"Şah İsmail'in II. Bayezid'e Erdebil Ziyaretinden Safevilerin Men Edilmemesi Niyaziyle Gönderdiği Nâme Cevâben Gönderilen Nâme-i Hümayûn"</i>⁵⁰²</p>

⁴⁹⁹ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 345.

⁵⁰⁰ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 345.

⁵⁰² Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 345.

<p>hûze-i mülk ve dîn-i mumhed-i kavâid ve saltanat ve bahtiyârî mü'esseses-i kavânin-i ubuhhet ve şehriyârî el gâzî fî sebîlillahü'l- mecâzî "ayet" elmüeyyed-i be te'yîdallahü'l- mecîd-i mu'înü's- saltanat ve'l-adalet ve'l- haşmet ve'l- ikbâl Sultan Bâyezid</p> <p><i>"Husûs-ı Mezkûre Dâir Şâh İsmâil Tarafından Tekrar Takdim Olunan Nâme"</i>⁵⁰¹</p>	
<p>Hazret-i cennet hazret-i İslâm-penâh saltanat-destgâhü'l-manzûr bâ nüzzârü'l- mülkü'l-ilâhe mübârizü'd-devlet ve's- saltanat ve'd-dünya ve'd-dîn Sultan Selîm Şâh</p> <p><i>"Zikr Olunan Üç Kit'a Nâmelere Cevâb Olarak Şah İsmâil Tarafından Gelen Nâme"</i>⁵⁰³</p>	<p>to ki fermânde-i acem sipahsâlâr-ı i'zam serdâr-ı muazzam-ı dahâk-ı rûzkâr-ı dârâb-ı girûdâr-ı efrâsyâbı ahd emîr İsmâil nâmdârî</p> <p><i>"Cennetmekân Sultan Selîm Hân Gazî Hazretleri Dergahından Def'a-i Evvelide Şah İsmâil'e Tâcizâde İnşasıyla Gönderilen Nâme-i Hümâyûn"</i></p> <p>Melik-i mülk-i acem mâliki hitte-i zülm u sitem surûr-ı şurûr ve serdâr-ı eşrâr dârâb-ı zemân-ı dahâk rûzkâr-ı adîl-i gâbîl Emir İsmâil</p> <p><i>"Cennetmekân Sultan Selîm Hân Gazî Hazretleri Dergahından İkinci Def'a Olarak Şah İsmâil'e Mevlânâ Mürşîd Acem İnşasıyla Gönderilen Nâme-i Hümâyûn"</i>⁵⁰⁴</p>

⁵⁰¹ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 346.

⁵⁰³ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 384.

⁵⁰⁴ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 383.

	İsmâil Bahadır “Kezâlik Üçüncü Defada Şah İsmâil’e Yazılan Nâme-İ Hümâyun” ⁵⁰⁵
Hüvallahü’l- muste’ân-ı selîmen lilma’delet ve’s-saltanat ve’n-nısfet ve’l- hilâfet ve’l- haşmet ve’s-şevket ve’z- zafer ve’l-celâl ve’l-iclâl Sultan Süleyman “Cennetmekân Sultan Selîm Hân Gazi Hazretlerinin Vefatlarına Ta’ziye Ve Rodos Kal’asının Fethi İçün Tehniyeyi Şâmil Şâh İsmâil Tarafından Takdim Kılınan Nâme” ⁵⁰⁶	Cenâb-ı emâret-me’eb hükümet- intisâb İsmâil bin Şeyh Haydarü’s-Safevî “Re’isü’l-Küttâb Cevrî Çelebi İnşasıyla Yazılan Cevâbdır” ⁵⁰⁷
Be sultan-ı âlîşân-ı kerdûn-medâr hakân-ı cem-câh-ı Süleyman vakâr-ı kâân dârâ-yı şukûh-ı cemşîd mekân-ı kayser vâlâ-yı efser-i Sikender-nişân padişâh-ı âlicâh mihr-i iştihâr Hüsrev-encem sipah-ı sepehr-i iktidâr-ı müred-i te’yîdât-ı ilâhî masdâr-ı envâr-ı fuyûzât-ı nâmütenâhî hâkânü’l-berreyn sultânü’l-bahreynü’l- hâdim-i bûfûru’l-ihlâs fî’l-harameynü’s- şerîfeyn mü’eyyed-i erkânü’s-saltanatü’l- kübrâ mümhed-i bünyânü’l- hilâfetü’l- uzmâ el-mü’eyyed-i bi’t-te’yîdâtü’l- celîyye min indâllahü’l-mülkü’l-azîzü’l- menân ve’l-muvaffak betevfikullahü’l- kerîmü’l-müste’ân Süleyman serîrü’l- saltanat ve’l-haşmet ve’s-şevket ve’l- ikbâl ve mu’izzü’l-azemet ve’l-ubuhhet ve’n-nısfet ve’l-ızz ve’l-iclâl Sultan Süleyman Şâh Hân	Tahmasb Bahadır “Nişancı Bulunan Celâlîzâde İnşasıyla Tahmasb’a Gönderilen Tehdidnâme” ⁵⁰⁹

⁵⁰⁵ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 383.

⁵⁰⁶ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 525.

⁵⁰⁷ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 526.

<p>“Amasya’da Musâlahâ İstid’âsıyla Şah Tahmasb’dan Gelen Tazarru’nâme”⁵⁰⁸</p>	
<p>E’lâ hazret vâlâ mertebet felek menzelet-i keyvân vekâr-ı kerdûn iktidâr-ı pâdişâh-ı felek kadr-i âlî mikdâr-ı sitâre sipâh Süleymân Hân âlem-penâh zıllullahî zîbende’-i ûrenk-i saltanat ve padişahî müzeyyen-mesned-i sultânî müretteb-i serîr-i Süleymânî* beyit* *mesnevi* elmü’eyyed-i bi’t-te’yîdâtü’s-subhâniyye ve’l- muvaffak-ı bi’t-tevfikâtü’s- semedâniyye nâşir-i sahâyifu’l-adl ve’l- ihsân râfi’-i uluyyetu’r-rahmet ve’l- imtinân sultânü’l-berreyn ve hâkânü’l- bahreyn hâdimü’l-harameynü’ş-şerîfeyn sânî-i İskender-i zû’l-karneynu’l-muhtess beinâyetullahu’l-mülkü’l-muste’ân mu’izzu’s-saltanat ve’l-uzma ve’ş-şefkat ve’l-ihsân e’s-sultân ibnu’s-sultân ve’l- hâkân ibnu’l-hâkân sultan Selim Han bin Sultan Süleyman</p> <p>“Cûlus-ı Hümayunı Müşir İran Şahı Tarafına Isdar Buyrulan Name-i Hümayun’un Cevabı”⁵¹⁰</p>	<p>Âlî hazret saltanat-penâh sa’âdet-destgâh ma’delet âyât şecâ’at semât-ı hurşîd-til’at cemşîd-haslet kistrâ-sîret ber cîs-i sa’âdet Şâh-ı serîr-i haşmet ve kâmkâr-ı mâh-ı münîr-i sepehr-i bahtiyârî muttali’-i kevkeb-i nısfet menba’-ı şerâyif-i şefkat câmi’-i mekârimü’ş-şîyem hâvî-i merâsimü’l-himemu’l- menzûr bufûru’t-tâfu’l- kerîmu’l- ulâ cemcâh-ı devletpenâh Tahmasb Şâh</p> <p>“Cûlus-ı Hümayunı Müşir İran Şahı Tarafına Isdar Buyrulan Name-i Hümayun”⁵¹¹</p>
<p>E’lâ hazret vâlâ mertebet felek menzelet-i keyvân vekâr-ı kerdûn iktidâr-ı pâdişâh-ı felek kadr-i âlî mikdâr-ı sitâre sipâh Süleymân Hân âlem-penâh zıllullahî zîbende’-i ûrenk-i saltanat ve padişahî müzeyyen-mesned-i sultânî müretteb-i</p>	<p>Sen ki fermânde-i kavm-i acem sipahsâlâr-ı mu’azzam dârâb-ı gîrûdâr-ı efrâsyâb-ı rûzkâr-ı emîr Safîi nâmdârsın</p> <p>“Bağdad’ın Feth Ve Teshirinden Sonra İran Şahı Safî Tarafına Isdâr Buyrulan Tehdîdnâme-i Hümayun”⁵¹³</p>

⁵⁰⁹ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 541.

⁵⁰⁸ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 1, s. 620.

⁵¹⁰ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 471.

⁵¹¹ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 468.

⁵¹³ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 213.

<p>serîr-i Süleymânî* beyit* *mesnevi* elmü'eyyed-i bi't-te'yîdâtü's-subhâniyye ve'l- muvaffak-ı bi't-tevfikâtü's- semedâniyye nâşir-i sahâyifu'l-adl ve'l- ihsân râfi'-i uluyyetu'r-rahmet ve'l- imtinân sultânu'l-berreyn ve hâkânü'l- bahreyn hâdimu'l-harameynü's-şerîfeyn sânî-i İskender-i zû'l-karneynu'l-muhtess beinâyetullahu'l-mülkü'l-muste'ân mu'izzu's-saltanat ve'l-uzma ve's-şefkat ve'l-ihsân e's-sultân ibnu's-sultân ve'l- hâkân ibnu'l-hâkân sultan Selim Han bin Sultan Süleyman</p> <p><i>“Bağdad Fethinden Sonra Sulh Ricasıyla İrân Şâhi Tarafından Takdim Olunmuş Olan Nâme”</i> 512</p>	
<p>Âlî hazret âsumân ref'at soreyyâ menzelet sepehr-i serîr-i kamer-i mesîr-i attard tedbîr-i nâhîd ışret-i âfîtâb-nezîr-i behrâm gulâm-ı müşterî ihtirâm-ı keyvan-ı ihtişâm-ı kerdûn şukûh-ı encâm-ı gurûh-ı şehinşâh cemcâh-ı kistrâ bârgâh-ı şehriyâr hurşîd-i kelâh-ı keyhân dergâh-ı husrev-i ferîdûn fer gitî sitân-ı hıdiv-ârâ-yı cihânbân-ı sultan-ı a'zâm Süleyman-mekân hâkân-ı a'dil-i azîmü's- şân sâni-i İskender zu'l-karneyn hâdimü'l-harameynü's-şerîfeyn pâdişâh-ı islâm penâh-ı zıllullahü's-sultan ibnü's- sultan ve'l-hâkân-ı ibnü'l-hâkân sultan Murâd Han ibn-i sultan Ahmed Hân</p>	<p>Âlî hazret me'âlî menkabet sâmi mertebet kirâmî menzelet mesned-nişîn-i iklim-i İrân hâmi'-i Fars ve Mazendrân fermânde-i mülk-i acem Şah Sâfi</p> <p><i>“Taraf-ı Saltanat-ı Seniyyeden Nâme-i Mezkûra Cevaben Isdâr Buyrulan Nâme-i Hümayun”</i>⁵¹⁵</p>

⁵¹² Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 210.

⁵¹⁵ Feridun Bey, *ayn. esr.*, c. 2, s. 217.

<p><i>“İrân Şâhı Şâh Safî Tarafından Hudûd Ve Sugura Dâir Takdim Olunmuş Olan Nâme”⁵¹⁴</i></p>	
<p>E‘lâ-hazret-i kerdûn-bestet müşteri- sa‘âdet behrâm-savlet cemşîd-sutût-ı ferîdûn- haşmet hûşenk-ferâset gavs-ı kıyâset-i sureyyâ-menzelet-i encam haşr-ı sitâre-i leşker-i âsımân şukûh-ı Süleyman gurûh-ı deryâ-i nevâl-i beyzâ hisâl-i sepehr- mekîn gûh temkîn metâ‘-ı selâtîn-i rû-yi zemîn fermân fermâ-yi havâkeyn-i celâlet ayîn-i mustehdemü‘l- ekâsiret-i alâ‘l-itlâk muste‘îdu‘l- kıyâseret-i bi‘l-ers ve‘l-istihkâk *Mesnevi* Mâlik-i aktârü‘l-emsâr bil‘l- kudretü‘l-kâhere hâfız-ı etrâfu‘l-eknâf bi‘d-devletü‘l-bâhere nikîn-i hatem-i azemet ve keşver koşâyı tırâz-ı kisvet-i saltanat ve fermân fermâyı nâşir-i sahâyîfü‘l adl ve‘l-ihsân bâsıtu‘l-emn ve‘l-emân sultânu‘l-berreyn ve hâkânü‘l- bahreyn hâdimü‘l-haremeyn ü‘ş-şerîfeyn ve şehinşâh-ı mağrebeyn ve meşrikeyn sânî-i İskender-i zulkarneyn sultân-ı âlîkadr-i Süleyman mekân-ı ferîdûn-ı cemşîd nişân</p>	<p>Âlî hazret sâmi rütbet ber cîs-i menzelet behrâm-savlet hurşîd-til‘at nâhîd-ışret attârd-fitnet devlet-i esâs-ı sa‘âdet- iktibâs izzet-istibnâs haşmet-libâs Şâh Abbas</p> <p><i>“İrân Şâhı Şâh Abbas Tarafından Takdîm Olunmuş Olan Nâme Cevaben Isdar Buyrulan Mülâtafatnâme-i Hümâyûn”⁵¹⁷</i></p>
<p><i>“İrân Şâhı Tarafından Musa Sultan Sefaretiyle Takdim Olunmuş Olan Nâme”⁵¹⁶</i></p>	

⁵¹⁴ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 214.

⁵¹⁶ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 237.

⁵¹⁷ Feridun Bey, **ayn. esr.**, c. 2, s. 244.

EK 4 – Nişancı Bulunan Celalizade İnşaasıyla Tahmasb'a Gönderilen Tehditname

صاحبقرانی جناب جلالت مآب و عتبه سعادت نصایح تفویض اولیوب ممالک محروسه
 نامتاهی واقلم محمیه سعادت دستکاهی بالظول والعرض بر مقتضای * انا جعلناک خلیفه
 فی الارض * قبضه قدرت جهانبانی و پنجه مکنت فرمان روا تمه مقبوض و مقرر و مضبوط
 و مسخر اولوب پادشاهان دارا آیین و خسروان صاحب تمکین سده کردون نشان ترابنه
 یوز سوروب درگاه جهانپنساهمه اظهار عبودیت و امثال قلمشدر ایمدی سندی صد مات
 صرصر قهرمانی و سطوت و دهشت آبات عتبا بدن شمه مشاهده ایلوب مرغ روح
 بی فتوحک چنگال شاهین اجل پردازدن خلاص و متقار شهباز بلند پروازدن مناص بولمش
 او قلوبشکارمزایدک عرصه آشوب جنکده فضای وسیع جهان باشکه تنک کورینوب زمزمه
 مردان عدو کش و صف شکن و ولوله تنفسک و ضررزن خروش افکن وجود بی سودکی
 سراسیمه ایدوب لشکر شیاطین رهبرک * یوم یفر المرء من اخیه * الایه آیتن مشاهده ایلشدر
 ایدی لکن ابا و اجداد عالی نژاد مک طبا یع محمدت بدایع لرنده کمال مرآت و نهسایت عاطفت
 و وفور شفقت و رأفت را کز و مقرر اولوب فیانی قومق و زیونی اولدر مک عادت مرضیه
 و قاعده ما لوفه لری اولسامغین نقطه وجود خبائت آلودکی تیغ بران عسا کر نظر ما ترله
 صفحه روز کاردن ازاله و حک ایلک ممکن و مبسر ایکن انماض عین اولیوب اولانجه خزاین
 و جهالتک نهب و غارت و معمور ولایتک نهب و خسارت قلوب لواء نخوست نما کده خدوغ
 بی فروغ هزیمت سزا که مجتمع اولان طائفه ملحدین طعمه تیغ غازیان فتوح آیین واقع
 اولشیدی اگر طبیعت ضلالت سرشکنده ذره قدر جلالت و غیرت اولیدی چوقدن
 هلاک اولوردک بس بوتک کبی عتایتمزه مظهر دوشوب قلیچمن التند جان هراسکه امان
 و یردی نیچون درگاه جهانپنساه و بارگاه فلک اشنباهمه آدم کوندر وب عرض عبودیت
 و جان سپاری و اظهار رقیب و خاکساری ایتدک بوتقصان عقله تمام غرورک و دائره
 ضلالتدن عدم عدولک اولغین ان شاء الله الاعز والا کرم بنم دخی عن قریب دبار شرقه
 توجه همایون و عزیمت میومغه موجب و باعث اولدی اوتاق کردون نطق اراضی تبریز
 و اذربایجان بلکه ممالک ایران و توران و سائر ولایت سمرقند و خراسان صحرا زنده قورلمق
 مقرر اولدی یوزمانه دکن تاخیره سبب اقصای ممالک محمیه ده صک فارانکروس
 و افریجده واقع اولان بلغراد و روس که معظمت قلاع ربع مسکون اولوب هریری اعجوبه
 دهر بوقلون ایدی استخلاص لری ایچون لشکر جرار عدوشکار له اوزر لینه عزیمت ایدوب
 وارد و غم کبی هادی * انا قحناک قحما مینا * هدایئ ایله و دلیل * وینصرك الله نصرا
 عزیزا * دلالتی ایله ضربه هجوم شهبازان رومه متصل اولیوب هریری زمان قلیلده
 حیطه فتوح و تسخیره و وصول بولوب مدار اصنام دارالاسلام و معابد اوئان مساجد اهل
 ایمان اولوب آیین کفر و ضلال علی وجه الکمال نکون سار قلندی * الحمد لله الذی هدانا
 لهذا * ایمدی خبیر واکاه اوله سز که عنان عزیمت ظفر قرانم سنک اوزر یکه منعطف
 اولوب عسکر ظفر رهبرک هجوم نصرت مر سوملری ولایتکه درمقد ماتنییه احوال کارزار
 شبیه مرضیه دلاوران نامداران اولغین سکا دخی اعلام اولندی شویله بلکه کروه انبوه کوه
 شکوه ولایتکه داخل اولوب خانمان و مملکتک تاراج ایتدین تاج الحاد و رواجک باشکدن
 چیقاروب طریقه اجداد که سالک اولوب ابدال و ارغمد کیوب زاویه درویشی و مسکنده
 و تنکبه مذلتده متزوی اولوب نواب کامبا بدن شهباز الله ایدرسک دولت و سعادت سنک اوله
 و ایلکدن غیری نسنه کورمه سن والا غرور فرعونی و پندار نمرودی جبلت شقاوت

* منزلتکدن *

مزانسکدن زائل اولوب راه ضلالت و پلجاجة ذاهب اولورسک ان شاء الله الاعز صدای
تصادم لبوش و نوایرتراجم ریح جبوش و اوازه طوب صباغه کردار عدا اثار خبشوم محافت
مبشومکه واصل اولیجق نیه اوغراد یغک معلوم اوله شوبلکه مور بیقدار اولوب ثقبه زمینه
کیررسک و طا پرینده اولوب هوای بالاده اوچرسک دخی سنی قومبوب بعنایة الله الملك الخیر
عرصة جهانی وجود خیشکدن تطهیر ایدم فرمان قدر نفا ذمه جواب کوندروب ارسک
وقتکه حاضر اوله سن والسلام علی من اتبع الهدی

حیدر چلبی انشاسیله دیار بکر بکر بکی خسرو پاشایه

کوندربلان حکمدر

امیر الامراء العظام ظهیر الکبراء الفخام ذو القدر والاحترام صاحب المجد والاحترام
المختص بصنوف لطایف عواطف الملك العلام دیار بکر بکر بکیسی خسرو ادم الله تعالی
اقباله توفیق رفیع همایون واصل اولیجق معلوم اوله که طالب درگاه کردون اقتدار و بارگاه
عالم مدارسه مکتوب کوندروب سردار زنادقه زمان شاه مقهورک بسر ناخلفی
اولان تبریزده اولدوغنی و جانب خراسان و بغداده متعلق اولان اخبارینی و سائر سرحدرده
اولان ملاحظه دخی بر لورینده متمکن اولوب بوجانبه حرکتلری و جنبشلری یوق ایدوکنی
و علمه تبریزجا نندن دخی وارد اولان مکتوبی عینی ایله ارسال ایلد و کلک و خندول مزبورک
و فرت ظلم و ضلالتندن استغاثت و سده جهانبناهم جانندن دخی استعانت ایدوب مدد
و عنایت کلی استدعا ایلد کلرینی اعلام ایلش سن بو بایده هر نه که دیمش ایسک و مکتوب
مزبورک مضمونی هر نه ایسه علی سبیل التفصیل مفهوم و معلوم اولدی و حالبا قدوه الامراء
الکرام مولانا شمس الدین بیرداری زید فضله دخی عتبه علیسامه کلوب امراء اکرادک
استانته سعادت اشیا تمه تمام محبت و اخلاص و کمال عبودیت و اختصاصلرین مجتهد و تمهید
قیلوب دین و دولت بایسده مجد و مردانه اولوب و طایفه قزلباش بد معاشک قلع و قعی
خصوصنده کمال اقدام و اهتمام ایله راسخ دم و ثابت قدم اولد کلرینی اعلام ایدوب و بو بایده
مهر او مکتوب بلرینی دخی ایراد ایلدی ایلدی سوائف ایا مدن بنم عنان عزیمت همایونم
دیار صریبه منصرف اولوب بروجهله براغ اولمشدر که ان شاء الله الاعز بود فعه ولایت
شرقه وارد قدوه طایفه مقهوره مزبوره تک بالکلیه امر لری تمام اولوب وجود مردود لرندن
اول دیار بنامه تطهیر قلمنججه صورت اولغیه الحاله هذه بوجانبه متعلق اولان امور کلیا
مقتضای رضای شریفم اوزره اتمامه ایرشمنکین بمن اقباله توجه همایون ظفر مقرونم
اول جانبه مقرر و مصمم قلندی اوپله اولسه بیوردمکه حکم شریفم وارد قدوه بران و بر ساعت
تاخیر ایجاب همان ککند و نفسکله و جبه لورکله حاضر و مهیا اولوب و بکر بکیلکنه
متعلق اولان سنجاق بکلرینه دخی کرکی کپی تنبیه ایدوب عموما جبه لری و سائر آلات حر بلری
ایله و بالجمله مرتب و مکمل دوشمن براغی ایله حاضر و مهیا اولوب دخی وجه کورد و کلک بر مناسب
مجلده جمعیت ایدوب جمله عسکری یا ننه جمع ایله سن بوسفر خصوصنده زیاده اهتمام
وارد رسندخی اکا کوره مقید اولوب عسکرک جمع و احضارنده انواع مساعی جبهله ظهوره
کتوره سن و امراء کردستان ایله حسن تدبیر و مشورت ایدوب کوره سن شوبلکه سعادتله
ین واروب عساکر نصرت مظاهرم ایله ملاقی اولمزدن اقدام عدوی بدخویه متعلق
اولان مواضعدن بعضنی کوزیکزه بکد یروب فتح ایلک مبسر اوله بحال و بر مویب فتح
وضبط ایلک بایسده دخی مجد و مردانه اوله سن اما هر خصوصده احسن تدبیر اوزره اولوب

ماضیه تک باعنی اول دیارده بعض اشرار اخبار اصحاب کباره بغض وعداوتده اصرار اوزره اولدقلری ایدی بحمد الله تعالی بو وضع هایل ممنوع ومدفوع اولوب اهم امر امری رعایت شرایع اسلامه اهتمام ایش بو تقدیرجه دوستلغه مانع وحائل نسنه قالیوب اساس صلح وصلاح مؤید وقواعد فوز وفلاح مؤکد ومشید اولوب مسدد در وحرمین محترمین معظمتینک اول اطرافده واقع اولان اوقافی محصول واقفلرک شرایط اخلاص روابطاری مقتضاسیجه محل مشروطه ارسال وارباب استحقاقه اتصال خصوصی اشعار اولمش ضحایر نیره به مخفی اولیسه که دیار روم ومصرو شام و دیار بکر وبغداد بالجمله اقالیم موقبه پادشاهیدن هر ولایتده اوقاف حرمین مکرمین متولیرلی مستقل اولوب هر سال جمع وتحصیل ایندکلری مالی قافله حجاج بابتهاج سعادت رواج ایله ارسال اولتان امشاءتوز یعه تسلیم ایدرر اول اماکن متبرکه ده بخاور وساکن اولان علما وصلحا واتقیسا وفقرا علی الاسماء ثبت دفتر اولنوب هر برینک کفافی معاش وسبب اتعاشی ایچون حاللرینه ویوت وعبالرینه واولاد واطفالرینه کوره بر مقدار صره تعیین اولنوب موسم سجده هرکشبنک حصه معینه سی ووظیفه مقدره سی شریف وحاکم معرفتی ایله صدقات یندن توزیع اولنور والتون قلعه تک یوجانبه تسلیمده اهمال اولنجه والسلام

اما سیده مصالحه استدعا سیله شاه طهماسبدن کلان تضرع نامه تک صورتیدر

بسم الله الرحمن الرحیم * وله الکبریاة فی السموات والارض وهو العزیز الحکیم * نظم *
 لله الحمد قبل کل کلام * بصفات الجلال والاکرام * جد اوتاج تارک سخن است * صدره نامه
 تو کهن است * خامه چون تاج نامه اراید * دره التاج نام ان شاید * جد مصفا از شایسته
 انقطاع واتها شایسته پادشاه فلک بارگاهست که ظل ظلیل رحمت وسایه بلند پایه عطوفت
 ومرحمت بر سر سلاطین فلک نمکین و فرقی خواقین معدلت این کسرتانید وایشانرا بمصدوقه
 حدیث * السلطان العادل ظل الله فی الارض * بر کزیده جهت اصلاح حال وانجیح
 امانی وامال عموم حلایق مأمور امر مطاع * فاستبقوا الخیرات * الایه محکوم حکم لازم
 الاتباع * فاتقوا الله واصلحوا ذات بینکم * نظم * انما الله اله واحد * فهو المنعم
 وهو الخامد * می نهد شکر نعمت پدهان * می کند شکر کذاری بزبان * شکر فضلش
 چو عطای دکر است * باعث جد و شای دکر است * کی شود در نظر خرده شناس *
 منتهی سلسله شکر و سپاس * هر که جانی بودش در بدنی * می شود هر سره مویش دهنی *
 باشد از هر دهنی کشته زبان * هر سره مویش بصد نطق و بیان * که ابدالدهر سخن ساز کند *
 برده از کهنه ونوباز کند * نتوانند که ازند بیجای * شکر مویش زکر مهسای خدای *
 سبحانک لا احصی ثناء علیک انت کما اثبت علی نفسک * وصلوات فزون از ادراک وعقول
 اولی التهی زینده * بارگاه حضرت رسالت پناهی است که رایت کرامت آیت * انی رسول
 من رب العالمین * در میدان فصاحت نشان * کنت نبیا و آدم بین الماء والطين * افراخت ومنشور
 عزت قبول * وما محمد الا رسول * بطغرای غرای * لولاک لولاک لما خلقت الافلاک *
 موشیح و مزین ساخت سیدانیا وسند اصغبارا از دار * فاجی الی عبده ما اوجی * بلند پرواز
 * سبحان الذی امری * رسول که کافه امم از عرب و عجم را بنوید * طوبی للمصلحین
 اولئک المغربون یوم القیمة * بشارت داده از کمال حلم وسیرت کریم بمقتضای * وانک
 اعلی خلق عظیم * بطریق صلاح وسداد مهتدی گردانید ورتبه قدر و منزلت ایشانرا

بمژدای

بگردای * اصلاح ذات البین شعبه من شعب النبوة * باوج علیین رسانید * نظم شهنشاہ سر بر
 لی مع الله * زده بالای آن نه خیمه خراک * زلولاک و لعمرك تحت و تاج است * کشیده جرخ
 برکردون خراج است * زحق ملک شفاعت درنکین است * خطاب از رحمة للعالمین
 است * خدا بر ابدبارا سروری داد * بد سنس خاتم پیمبری داد * سلیمان درنکین زان
 عالمی داشت * که بر شکل روایش خانمی داشت * و آل و اولاد هدایت مال او خصوصاً
 آن مظهر رحمت رحمانی معدن فیض و کرامت سبحانی مخصوص بابت (انما) المنصوص
 بسوره (هل اتی) معنی رتبه لو کشف الغطاء صاحب لوای * انامدینه العلم و علی بابها * و باقی انما
 اظهار وحدت اخبار که سیارگان برج امامت و اهتدا و ستارگان آسمان کرامت و اقتدا اند
 * نظم * امین و مقتدای شرع و دین اند * امام و هادی راه یقین اند * باوج عرش برتر
 پایه دارند * زمین و آسمان در سایه دارند * فلک کان سر بر سر پرموج ایست * ز بحر رفعت
 ایشان حبابیست * زمین از خاک پاشان آب رویافت * چه آب روز لال ارزویافت *
 بعد هذا مکشوف مشاعر قدسی مآثر و مشهود ضمنا بر مهر سر بر حضرت فلک رفعت کردون
 بسطت آفتاب حشمت جشید در نیت سلیمان مرتبت سکندر معزات * نظم * شهنشاہ سر بر
 کامرانی * فریدون زمان جشید ثانی * جهان داد و ذاتش کوه نمکین * سپهر معدلت
 شاه جم آیین * جهان داری که دارای زمین اوست * سلیمان زمان خوشتر اوست * بسی
 سالست کاین پرکار افلاک * بسر کردید کرد مرکز خاک * کز ایشان افتاب عالم افزوز
 باوج سلطنت کردند فیروز * بدولت سایه لطف الهست * جهازا سایه لطفش بنا هست
 * بنا ملک شاهنشاہ کامل * سلیمان زمان سلطان عادل * سلطان اعظم السلاطین و القیاصرة
 الکبار برهان افانم الخواقین و الاکسرة بمعالی الرتبة و المقدار ناصب اعلام الملك و الدین حافظ
 نغور الاسلام و المسلمین * نظم * شهی کاسمانش کین پایه ایست * بزیر لوایش زمین سایه ایست *
 نکهبان هر قصر اوقیصری * هر آینه دار وی اسکندری * فلک تابع و آسمان بی روش
 نکین جم و تخت کینسروش * زخورشید رخشان جها نکین * ز پیر فلک راست
 تدبیرت * ز در بای جاهش حبابی سپهر * زخورشید قدرش کین ذره مهر * زمانه زمین
 بوس درگاه او * خرد رهبر و بخت همراہ او * باقی مبانی السلطنة علی اعلی مراتب الکمال
 سالب رؤس العجزة الکفرة بیمان العز و الاقبال رافع ربات العدل و الاحسان ماسی آیت
 الجور و العدوان حامی حوزه دین عن مکاید الکفار و المناقین دافع اثار الاشرار عن وجوه
 الارضین حارس ناموس الشر بعة البیضا کاسر ناقوس الکفرة و العناء و الاشقیبا بسط بساط
 الامن و الامان ناشر صحایف اللطف و الامتنان * نظم * جهان در سایه او آرمیده *
 چو مردم در سواد شهر دیده * از و شمشیر در خواب سلامت * چو فتنه بر نخبه دناقیامت *
 کاین از ایمنی در دور او شاد * ز جله چون کاین رستم ازاد * زمین زین سان که شد در راه
 او خاک * سزد کر نکند راند سر ز افلاک * زخل فخری اگر دارد از انست * که شب
 بر آستانش پاسبانست * بدوراننش پلنک و رنگ همراز * بهم چون عاشق و معشوق دمساز
 * شکار چشم آهوش بر پیشه * بدورش عشق بازی کرد پیشه * غزالی را اگر در جلوه
 ناز * بیخاری خلد از روی اعزاز * زه کان سوزن آرد شیر خونخوار * برون اید ز پای
 نازکش خار * چنین کرد عدل آن شاه جهان کبر * خراب آباد عالم یافت تعبیر * دل و بران
 مشتاقان رنجور * بحسب نبود که کرد دینت مهور * سلطان عالمشان کردون مدار خاقان جم
 جاه سلیمان و قارقان دارا شکوه جشید مکان قیصر و الافسر سکندر نشان پادشاه

عاليجاه مهر اشتهار خسروانچم سپاه سپهر اقتدار مورد تأييدات الهی مصدر انوار فيوضات
 نامتناهی * نظم * الاى آفتاب اوج شاهى * بفرمان تو از مه نامهاى * تو بی اسکندر
 آن صاحب قرانى * سليمان زمان دارای تانى * بجز رأى تو دوران هیچ جاى * نديد
 آينه کينى نمایی * زجم آيين واز اسکندر آثار * چو صورت آينه دروى بديدار * خاقان
 البرين سلطان البحر بن الخادم بوفور الاخلاص فى الحرمین الشریفین مؤيد ارکان السلطنة
 الکبرى مهسد بنیان الخلافة العظمى * نظم * شاه والا کهر دریا کف * که فیک کوهر
 اوراست صدف * رأى اوایت جشید افراخت * جز او سایه بخورشید انداخت * همه
 میدان سخن تنک بسی * چون رود راه شای تو کسی * حرف را کی بودان کنجایى * که
 شود نطف شایمائی * بحر معنی چو شود ظرف سکال * چشمه حرف بود تک مجال *
 المؤيد بالتأييدات الجلیة من عند الله الملك العزيز المنان والموفق بتوفيق الله الکريم المستعان
 سليمان سرور السلطنة والخشعة والشوكة والاقبال ومعز العظمة والابهة والتصفه
 والعز والاجلال سلطان سليمان شاه خان لازال ميامن سلطنته زاهرة مقرونة بدوام الايام
 وما تر عظمته وجلاته ممدودة لتقوية دين الاسلام انکه کواکب ثواقب عز وعلو وشواهب
 جلیة المران سهر اعتلا یعنی کتاب واجب التعظیم وخطاب مستطاب لازم التکریم
 مصداق کریمه * انى التى الى کتب کریم انه من سليمان وانه بسم الله الرحمن الرحيم *
 از مشارق سرادق شکوه سليمانى ومطالع سعود الطوالع عظمت وکامرانى طالع ولامع شود
 بود از اراد عمدة الاعظم والاعیان شاه قولی بک فورجی قاجار در اعز اوقات واشرف ساعات
 سمت ورود یافت و با اشارات بشارات غیبیه که از مورد فیوضات لاریبسه فایض شده بود
 فایز گشت چون از مضمون خیر مشحون ان انوار صلاح وفلاح همکنسان وثار فوز ونجاح
 عامه میجز و سلطان لامع ولایح بود مؤدای * هو الذى ازل السکينة فى قلوب المؤمنین *
 است با کافه برا با بظهور پیوست لهذا مورد کریمش را بشرایط اعزاز واکرام ولوازم
 تعظیم واحترام مقابل داشته در مقابل آن اصناف تسلیمات مسکبة التفخات که شمایم طیب آن
 بروفق * سلام علیکم طیبم * نسایم ریاض رضوان بمشام جان عالمیان رساند والاف
 دعوات وردية السموات که فوایح رواج ازهار آن بر حسب * فاذا حیثتم نتیجة فجوایا بحسن
 منها * عرصه اتفاق را چون ساحت حدایق جنسان معمور ومعطر کرد از نخبه مجلس والا
 ومخفل اعلى کرد آید حقا وبعزة الله تعالى که از بدو حال تا غایت جهت اشاعت انوار
 عدل واحسان واقفا منت آثار رأفت وامتنان نسبت بعموم عالمیان مضمون حقایق مقرون
 * عسى الله ان يجعل بیکم و بین السذین عادیتهم منهم موده * ملحوظ خاطر داشته ایم وهمی
 همت خیر نیت بر انتظام اسباب صلح وصلاح جانین واستحکام قواعد محبت ومصافات
 مابین که بلاشک متضمن صلاح حال عباد ومستلزم معموری ولایات وبلاد است یکاشته ودرین
 ولا که بمقتضای ارباب الدول ملهمون از طرفین بامضاء این نیت از چند که فی الواقع موجب
 سعادت دین ودنیا ومحض رضا وخشنودی حضرت حق جل وعلو وحضرت رسالت
 پناه محمدی صلوات الله علیه وعلى آله ائمة معصومین علیهم الصلوة والسلام است توفیق
 یافته ان پادشاه طالبان وأن مظهر لطف واحسان همه در طی نامه نامی وصحفه کرامی
 توجه واقبال تمام بانعام این مرام که بی تکلف از اعلاى ما تر الهامات ربانی وتوفیقات
 سبحانی است فرمودند غایت امید واری بر وثوق واعتماد ورسوخ وثبات آن قاصده
 حاصل گشت و امارت حکومت نصاب کمال الدین فرح زاد بک ایشک انامی را که از معتمدان

وزد بکان این درگاه است جهت تبلیغ رسالت و تشبید مبانی موافقت و تأکید قواعد دوستی
 و صداقت روانه درگاه معلا گردانیدیم و تفصیل احوال را بنفریر اورجوع فرمودیم که
 بعرض رساند چون از مهب لطف الهی و مکن فضل نعمتهای نسایم قبول و اقبال
 بر ریاض این نیت خیر مآل وزیده استدعا و التماس آنست که بناء این امر اهرم را بنوعی مؤکد
 و مستحکم فرمایند که بعد البوم عموم اهل اسلام از سپاهی و رعایا در مه امان و امان آسوده
 و خوشحال و مرفه و فارغ البال بوده از روی اطمینان خواطر بدعای دوام دولت ابدی الاتصال
 اشتغال نمایند و بواسطه انتشار آثار لطف و ترجم حاصل مضمون لو کانت لی دعوة مستجابة
 لصر قها الی السلطان العادل از زبان کل واحد از صفار و کبار بندگان خدای عز و جل بمسمع
 عز و علا رسد و چون بحسب رسوم و عادات بنیان صداقت و مصافات با بلاغ رسل و رسالت
 مؤکد و مستحکم است ما مول و متوقع آنکه همواره ابواب مکافات با بلاغ رسل و رسالت
 مؤکد و مراسلات مفتوح دارند تا حقیقت صلاح جانبین و اصلاح ذات البین بر جمع عجزه
 و مسلمانان ظاهر و هویدا گشته از سر فراغت خاطر و امنیت بر اسم درویشی و اکنساب
 مصالح معاش و معاد قیام و اقدام توانند نمود و از روی جمعیت و فراغ بال سعادت طواف
 زیارت بیت الله الحرام و مدینه مشرفه مکرمه و سایر مشاهد مقدسه تا زکشته در آن امکنه
 متبرکه محل اجابت دعاست بدعای دوام دولت ابدی مقرون اشتغال نتوانند کرد و هر آینه آثار
 و مایمان آن مقارن بخت بیدار و معاون دولت پایدار گردد * ان ارید الا الاصلاح ما استطعت
 و ما توفیقی الا بالله علیه توکلت و الیه ائیب * همواره سر بر عرش نظیر سلیمانی و اورنگ
 سلطنت و جهان بینی مفر عزت و بجاه و مستقر حشمت و سکیه گاه پادشاه جم جاه سلیمان
 مکان و خاقان طالبشان اسکندر نشان باد * نظم * الهی تانشان از نخت و تاجست * تاج
 و تخت عالم رار و اجست * بزربای تخت شاهش باد * بنارک تاج ظل اللهمیش باد

الجواب

عالم حضرت کردون بسطت خورشید افاضت بر جبهس سعادت کیوان مرتبت ثریا منزلت
 دارا درایت جیشید خصلت جم بخت و کسری تخت دولت مناب رفعت قیاب منقبت
 اکنساب مکرمات انساب سائق غایت الرتب الزاهرة رافع رایات العزة الباهرة و افر الفضائل
 کامل الخصال مطلع کواکب مناقب و شرایف قبله قافله طلاب عوارف سلاله سلاطین
 کسری اصل خلاصه خواقین حاتم بذل مؤسس بنیان السعادة و الاقبال مشید ارکان
 العظمة و الجلال مهر سپهر ایالت و کامکاری دری برج رفعت و بختیاری المتخوف بصنوف
 عواطف الملك الاله معز السلطنة السنية ظهیر الدولة البهية طهها سب شاه لازال مفر و نا
 بهدایة الله لطایف تسلیات و اقبات مسکية النفضات و شرایف نجات صافیات عبریة
 الفوحات که محض عاطفت بهجت شعار شاهانه و عین رأفت سعادت دنار پادشاهانه دن
 فایض و لایح اولور قافله نسیم شمال الیه ابلاغ و ارسال قیلتور ضمیر منیر مهر نور و مناظر
 عاطر مشتری تأثیر زینت مخنی اولیه که مقدا دار الفتح و النصر بحر وسه ارزن الروم ظلال
 رایات ظفر لرم الیه مستعد اولد قده عتبه سامی مکا نمر قبله سزک طرف کز دن قوری
 فاجار واسطه سبیله نامه کرامی وارد اولوب جناب جلالت ما بجزله من بعد مایبده موالات
 و مصافات اولوب صلح و صلاح اموری که متضمن آسایش خلق مستلزم انتظام احوال
 جمهور در اول طریق سسلوک اولمغنی توقع و استدعا ایلمشید بکزر جا کز محل ارتضاده واقع

EK 6 – İnan Şahı Tarafından Şehzade Bayezid Hakkında Takdim Olunmuş Olan Şefaatname

❖ ۲۴۲ ❖

کردون جناب جانب سعادت نصایک بکریه مصالحه ایدلدنبر و اول دیاردن وارد اولان تجار
طائفه سنه رعایت و حایتلری بحد و بشمار اولوب بوشا کار کردخی صداقة الیاء قرابة
الابناء حدیث شریفی سرمایه روز کار ایدوب کندو هومار له اول دیاره غبار ایندوکنه
اصلا رضامز یوعیکن باعی مزبور دائره ابدن دور دوشوب نیجه کوه اول طرفدن کلان
تجارت مال و مالکین نهب و غارت ایندوکی شهره شهر و ولایت اولمشیکن اول مفسدی
حایت ایتک شیمه کریمه اهل حکمت و حکومت دکلدن کاقبل الحب لله والبغض لله
❖ مشوی ❖ نکرینی بایان کردن چنانست ❖ که بد کردن بجای نیک مردان ❖ بنه
علی ذلك اگر خداوند کار حضرت نرله مایین کرده بنیان موصول کبی استوار اولان قائمه
صلح و صلاح که متضمن فوز و نجات ایدی رعایت ایدوب محبک سرحد ده جمعیت اوزره
مترقب آثار لطف و معرفت ایکن سبارش نامه همایون پادشاهی ذات فرخنده صفا تفرینک
نظر کاهی اولد قده مسئولتری همدم قبولده واقع اولوب رضای خاطر خاطر غا طریزی مقتضای
بر وجه استیصال به چنانچه ارسال بیوریلورسه ان شاء الله تعالی کایتین ندان و کایتکیل
تکال حدیث شریفی سرمایه احوال و برابره اعمال و اعمال اولوب اول سلسله دولت
واقبال ایله مخالفت و موافقت لایزال اولدوغندن ماعدایین الجانیین اهالی رعایا که
ودایع خالق البربادر بمن همت بی همتا کن واسطه سیله آسوده حال و فارغ لبال اولوب
بالغدو و الاصل مدح و ثنا و خیر دعا کزه اشتغال ایتلری مقرر در قال الله تبارک و تعالی
❖ اوفوا بالعهد ان العهد کان مشولاً ❖ و تبلیغ احکام رسالت و انظهار مخالفت ایچون
عمده الاما جرد و الاما جرد میرا خور طور اقی اغابنده کن کوندن بلوب بعض اغز خبرلری اصهار لئشدر
عند الوصول همدم قبول اولسی مأمول و مسؤولدر باقی الدعای اولا و اخرا

❖ ایران شاهی طرفدن شهرزاده یازید حقهده تقدیم اولمش اولان شفاعت نامه تک ❖
❖ صورتبدر ❖

فرزند ارچند نامدار شهرزاده جوانیخت و کامکار نقاوه سلاطین ذوی الاقتدار خلاصه
پادشاهان عالمقدار جغتو بمر عدل و احسان مجلی آثار اجداد رفیع الشان حاوی شمائل
❖ لقد خلقنا الانسان فی احسن تقویم ❖ حائر خصائل ❖ الامن اتی الله بقلب سلیم ❖
مظهر کریمه ❖ قبشمرناه بقلام حلیم ❖ نظم ❖ درخشان کوهرا زبرج شاهی ❖ نموداری
زالطاف الهی ❖ جهان از پرتو رایش منور ❖ زبوی خلق او عالم معطر ❖ هم از خلق
کریمش دهر معمور ❖ هم از ذات سلیمش چشم بد دور ❖ زهی در ملک دین فیروزی از تو ❖
جهانرا طالع بهر وزی از تو ❖ مظفر بادت از دولت نشانه ❖ مبادای تو یکساعت زمانه ❖
دولت بر آرزوها کامران باد ❖ فر آنچه آرزو خواهد همان باد ❖ نکرین خاتم سلطانی جوهر درج
کامکاری و کامرانی صاحب المجد العظیم سیمی جده الکریم اعنی سلطان
سلیم طالع بقصاه و نال منال حضرت نرینک بلاغت نشان کتابلری انشاء سیله
نوازش نامه کوهر فشانلری عمده الاما جرد و الاعیان میرا خور طور اقی اغا
واسطه سیله مبارک زمانه کلوب واصل و مضمون همایونه مظالعه حاصل اولد قده غوای
دلکشنا سنده مندرج اولان آیات و فاباعث از دیاد اخلاص و صفا اولوب حقا که پیام
فرخنده فرجاملری اسباب دولت و سعادت انتظام و اتالیق و اوغلقی رابطه لینه التیام و پردی
رجامز و اتقی و امید من صا دقدر که بو اوضاع و اطوار تک صفایح روز کار و صحایف لیل و نهار
اوزره باقی و پایدار قالمسی مقدر اوله چون حضرت صا حبقران سعادت اقتزایان ایله

ماینفرده

ما بجزده اولان اساس عهد و میثاق و بنیان محبت و وفاق مانند سبع شداد محکم و استوار در
 مر جودر که اول حضرت عالی منزلت دخی والد ماجد عظیم الشان لری کبی عهد و پیمان
 قوی الارکان طو توب آیین جوانان جوانمردان مقتضای سنجه کحل اعیان عهد و وفاده
 کامل العیار فیلغه احسان ایلدیلر * بیت * از عهد و عهدا کر برون آید مرد * از هر چه
 کبان بری فزون آید مرد * بعد از انخاف دعا و ثنا مشهود رأی صواب نما اوله که کتاب
 شریف بلاغت انما کز مقتضای سنجه شهراده عنید سلطان بازید نادان و جاهل
 و رعایت حقوق پدر و برادر مهتراندن غافل و لای عقل اولمغین شناعت و سفاهت لری بی نهایت
 اولدوغنه بنم دخی علم حاصل اولمشدر اما خوف و بیم غضب پادشاهی ایله اول زمانده
 اوزرینه هجوم ایدن عسا کر نامتاهیدن * یوم بفر المرء من اخیه * مالان عیانامشاده
 ایدینک بالضروره قاچوب اول سلسله علیه لریله ما بجزده رابطه دوستی و اتحاد رسوخ
 و سداد اوزره اولدوغنه اعتماد و اعتقاد ایتکین کاهلرینه عنذر خواه اولوب شفاعت
 امیدیه مخلصکر بانه کلوب محمدالله که بداندیش و بدخواه لریکن یا نلرینه وارمدی و ایتدیوکی
 اعمال قبیحه و افعال فضیحه تک دخی جزا و سزاسن بولوب بالفعل ز بان عجز و انکسار و اعتذار
 و استغفاره کیشدر هر آینه بمقتضای احسن الامور الی الله العفو عند القدرة و الخلم عند الغضب
 ایله عمل ایلک و عفو و مرحت کوسترهک موجب رضای الهی و سبب خشنودی حضرت
 رسالتناهدر خصوصاً جناب پادشاه سلیمان حشمت مومی الیهی طو توب حضر تکره تسلیم
 ایتکی امر و اشارت ایتکلر حقا که بواصل نسته بکا و اجداد مه سنت و عادت اولمشدر
 بلکه زمان سابقده ارباب جرایم و گناه ترس و بیم سلاطین جهانندن قاچوب اول سلسله
 سعادت دستکاهی پناه ایده کلوب قتل و قصاص بیجه سندن خلاص بولمشدر در
 بو خصوصک حصولی یعنی سلطان بازیدک وصولی اخلرو جهله ممکن و هبسر ایلکن طو توب
 کوندرمهکه احتیاج یوقدر نامه شریفکر کندو تک اوزرینه قرائت اولند قده قباح
 و شناعته ندامت کوستر و ب کریمه و زاری ایله تضرعات بی شمار ایلدی اگر بنم کاهلریمی
 در خواست ایتزدن اول بی اولظرفه ارسال و ایصال ایدر سکر لهب غضب پادشاهی
 اشتعاله کلوب مر حوم سلطان مصطفی کبی بی دخی همدم قتل و قتل ایتک مقرر در
 لکن صیانت ناموس پادشاهی ملاحظه سیه التماس نامه باز بولوب معتمد علیه قدیمی
 عمده الاعظم زین الدین علی اغا بو زبانی ایله ایلچی سنان تک همعتان اولوب سده سعادت
 مثاله ارسال اولندی حضرت پادشاه اسلامدن التماس تام اولدر که غریق بحر آتام اولان
 سلطان بازیدک جرایم و گناه لرین بو مخلص بی اثنباهلرینه باغشلوب مشار الیهک خاطرینه
 اطمینان کلک ایچون بر منشور سعادت نشان یازدیروب بو مخلصلرینه روانه ایدلر که طرفینک
 ناموس دولته لایق اولدوغی اوزره اداء خدمت اولنه چونکه اول سلطنت دستکاه شهراده
 سعادتناه حضرت لری بو مخلص بی اثنباهلرینه کوندر دکری مکتوب محبت اثرده بدر دیو
 بیور مشلر اول فرزند حیده خصالدن ضراعت و انتها ل ایله توقع اولنور که اتالیق و اوغلاق
 مرتبه سی رعایتیه بازید شوریده حاکم جریده اعمالنه قلم عفو و مرحت چکوب ماجراسنی
 ککر داب نسیانه براغوب انتقامندن کیم کله احسان اولنده و بموجب عطفیت مشحون
 * اتی انا اخولک فلا تنس * زبان بلاغت و ملا طقت ایله خاطر فاترینی اولجانه جلب
 و جذب ایتکه سعی و همت اولنه * بیت * بشیرین زبانی و لطف خوشی * توانیکه بیلی
 بموی کنسی * و عنایت نامه نامیلر یله خدام و الاماملرندن بر معتمد علیه آدم یله کوندر یله که

زدخی اولحضرتك رضا سی مقتضا سیمه عمل ایدوب آداب سلاطین وناموس خواقین اوزره لازم کلانی اجرا ایدوب اولشهرزادهك كاهندن بگیلورسه اولحسناتك ثمراتی حضرتتكره راجع وسبباتك مكافاتی اكاعاند اولور * نظم * نكوی بیادان کویا تو بد کرد * گذار بدرخنده دراقبال خود کرد * چوآیین نكوكاری كنی ساز * نكرد د پرتو جزان نكوی باز * وشیح سعدی شیرازی حضرتتكرهك بو بیت مستکین طرازی نامه شرف رساننده بو اسلوب مرغوب اوزره نخر رویان اولمش * نظم * نكوی بیادان کردن چنانست * که بد کردن بجای نيك مردان * اگر بو نیتك برابرنده بوقطعه از بریوریلورسه مرؤت واحسانه انساب اولق مقرر در * نظم * فریدون گفت نقاشان چین را * که این پرکرد درگاهش نوبستند * بدانرا نيك دارید ای عزیزان * که نیکان هر یکا باشند عزیزند * وتبلغ رسالت ایچون قده والا اعظم والاعیان سبف الدین ارشقی اغاذوالقدرلو که اتادن اتابه بختیار وصدافت شعار خدمتگذار مزدر معتمد الخواص والاعیان طوراق اغا ابله روانه قیلندی عز حضور موفور الحیوره ابلاغ وایصال ایتمک ایچون بعضی اعز خیرلی اصهارلتمشدر سیم رضای شریف ابله اصفا اولمشی رجا اولور وطوراق رحمت حق وبوزاقلغه ماصدق اولسونکه حلال زادهك اوزره توقعدن زیاده خدمت ایتمشدر وترقب اولور که فیما بعد دوستلق ومحبت قواعدینی محکم طوتوب ریاض استجابی چویباراختصاص واتحاد ابله سیراب ایده لر وبولایتده واقع اولان خدمات ومهمات وتحفها وتبرکاتدن خاطر شریفه خطور ایدرسه ادنی اشارت ابله رهین منت بیور یله همواره مسند سلطنت وکامکاری واورنك نصف وشهریاری بعز وجود برچود مزین ومشرف باد * نظم * الهی تاجهاترا آب ورنکست * فلک را دوروکتی را درنکست * ممتع دارش از عمر وجوانی * زهرخبرش فزون شد زنده کانی *

✽ ایران شاهی شاه عباس طرفندن تقدیم اولمش اولان نامهیه جوابا اصدار بیوریلان ✽
✽ ملاطفت نامه هما یونك صورتیدر ✽

افسر سلطان سریر مقال وزیور عنوان نامه نجسته مال اول قادر برکال وخالق ذوالجلال مفیض الجود والنوال محول الحول والاحوال جل عن الشبیه والمثال حضرتتكرهك حد وسپاس بی متها وشکر بی قیاس واجب الاداسی اولق سزا واولادر که کاشانی نظم بدیع اوزره ابداع ومصنوعاتی اسلوب منبع اوزره اختراع ومدارج وجودی ترتیب فایق اوزره تمهید ومعارج فیض وجودی نمط لایق اوزره تشبید بیوروب نسخه جامع انسانی احسن تقویمده انشا وایمن اسلوبده املا ایتمکد نصکره بحسب ظن نظم عالمه بادی وانتظام احوال بی آدمه سبب عادی اولق نوع انساندن مظهر ظلیته لیاقتی وافسر خلافته قابلیتی اولان قوللری مشبهت وارادت کماله سببه انتخاب واختیار بیوروب هر برنك سرمفاخرتن تاج بالتهاج ✽ ان الارض لله بورثها من یشاء ✽ ابله فرق فرقده بر پروذات معدلت کسترلرین السلطان العادل ظل الله فی الارض مصداقبنجه سعادت ظلیته مظهر ایلدی جل من لاله الا هو قدست ذاته واسماؤه وحارقی نور وجهه الاعین وکل عن وصف ذاته الالسن وزیور خراید جراید واسفار وواسطه قلاید ابکار افکار اول جناب رسالت پناه سلطان سریری مع الله یشوای انبیا ومرسلین مقصدای اولین واخرین فاتحه نبوت خاتمه رساله رسالت صدر نشین پیشگاه اصطفا سرفاظه کاروان اجنبا حضرت حبیب خدا محمد مصطفی علیه من الصلوات ازکاهها ومن التحیات استناهاك درود نامعدود وصلوات غیر محدودی اولق انساب واحرا در که دعایم غرام توفیق فریخی ابله

EK 7 – İnan Şahı Şah Hüdâbende Tarafına Sadrazam Ali Paşa Tarafından Yazılan Mektûb-ı Samî

❖ ۱۹۲ ❖

استحکام واستقرار بولوب طوایف مز بوره دن ❖ اشد کفرا ونفاقا ❖ آیت کریمه سنه
مظهر اولان بعض مستحقان عذاب ناری ❖ و ما و بهم جهنم و بیس القرار ❖ مدلولجه
اعمال سنه سنه گرفتار ایتک نیت خالصه سبله بالذات سفر ظفر رهبره توجه ایتک
ملفوظ خاطر فیض مأثر لری اولمشدر امیددرکه انواع فتوحات جمیله به مظهر واعدای
دین اوزره منصور ومظهر اوله ل ❖ نصرت نکار لوح جنبش بک صنع ❖ بادا همبشه
دست جدا در رزم مصاف ❖ بو تقدیر چه ترصد اولنان بودرکه توجه قلب صفوت آیتلرین
همراه غزاه مسلمین و دعای خیر اجابت رهینلرین رفیق کماة موحدین بیوره ل موی الیه
نیجف قبولی بک بنده لری اگر چه سرمایه نامه پادشاه هیدن نهی دست ایدی لکن اول طرفه
انسانی جهتی سبب اعتبار وشرف خاکبوسی * پایه سریر اعلا یه مدار اولغله تقبیل بساط
عزت انبساط خداوندکاری به واصل اولدقد نصکره متوجه صوب باصواب و روانه جناب
نعم الما بلری قبلمشدر فیما بعد دخی توقع و ترصد اولنان بودرکه ماینده از دیاد مواد
وداده بادی و باعث مجذوبی * جمله حساد واعادی اوله حق اعمال و آثار حسنه وجوده کله
سنور و حدود احوالنه نامزد اولان سالف الذکر ابراهیم اغابنده لری دخی منظور نظر
التفات لری اولوب محل وزمانی ایله سده سعادت طرفه توجه و عزیمت و عودت ایتسنه
بذل همت بیوریه همبشه مفتاح حسن تدبیر لریه ابواب مهمات ملک ارا بی کشاده
ومصباح رأی عالم کیر لریه فروع مجلس الفت و اشنایی ضیاداده اولوب باعث انتظام
احوال آدمیان وموجب نظام و اساس عالمان اولمقدن خالی اولیه لر بالنبی وآله الکرام
واعصابه العظام

❖ ایران شاهلی شاه خدا بنده طرفه صدر اعظم علی پاشا طرفدن یازیلان مکتوب ❖
❖ سامینک صورتیدر ❖

دیار عجمک والی * بر مکر و آلی و شیطنت مأبی اولان خدا بنده اصلح الله شانه توقع رفیع همایون
واصل اولیحق معلوم اوله که تصاریف روزگار و تقالیب لیل و نهار ایله باجمال
غرقاب فلاکت و ضجیرت و مبتلای کرداب آشوب نکبت اولوب اجداد ضلالت معاند کدن
سر چشمه مفسدان ضلالت پناه اسماعیل کراه پرکاه ضال و مضل و مفسد بایلسی شیخ حیدره
اتباع ایدن اصحاب رفض و ضلالتدن مستور الاعمال اولان اتباع نامتیز مظاهریله حضیض
مذلتدن اوج سلطنته عروج ایتکله نشرفسق و فساد و بسط الحاد و عنانده جمله اشقیادن
اشد وسیل هدایت و رشاددن مر دود اید اولدوغی اجلدن سلطان سلاطین روی زمین
وصاحب قران تمتع القرین پدر بزرگوارم سلطان سلیم علیه الرحمة الرحیم حضرت تیرینک تسخیر
ملک عجم همغوابه ضمیر منبری اولغین مبارزان ظفر مصحون ایله متوکلا علی الله مر دود
مزبور لره هزیمته عزیمت ایتدکده مسفور شیطان سپاه دین تباه دخی عساکر موحدین
نصرت دستکاه فوز پناه ایله مقابله و مقابله ایتک نیتنه عزیمت ایتدکده ترتیب کارزار ایدوب
چالدران نام محله مقابله فریقین واقع اولدقده چراغ انجمن دین مبین اعنی چهار یار کزین
رضوان الله علیهم اجمعین حضرت تیرینک هم ارواح طیبه ظفر تمکین لری مساعده سبله
اول فریق ابلیس رفیق قلب هراس استیاسلرینه خوف ورعب مستولی اولوب عسکر هزیر
هیتک شمشیر برق صولت لری خشیددن کان هیت پر عقابدن جوع کلاغ و غراب پریشان
اولدوغی کبی هر بری دامن کبیر کوه کزیر واقع اولغین غوای فرموده العفوز کاه الظفر
وحکم حکمت مر تضوی اذا قدرت علی عدولک فاجعل العفونه شکرا للقدرة موجنبه

ایغیله

ایضیله الله کلمش دل آزرده تیر خورده شکار مزایکسن تعقیب و ترهب اولمبوب انعام عام
 کثیر الاحسان عالیشانم مظهر واقع اولان زمره عتقازدن اولدوغن خواقین
 ودهاقیندن مستور اولمبوب پندار فرعونی وغرور نمودی ایله جسد مردودک باز یجه
 دهر دن غافل بر شخص باطل ولا یعقل اولغله بو وجهله مقهور قهر الهی واقع اولیق
 برقع بحالتی چهره ضلالت بهره رینه طوتوب مدت عمر نده کورلندک صورت مشاهده اولندقد
 وقایع سلف تجارب خلف در دیو بس الخلف اولان اوغباری بو آستانه عرش آشیانک
 ظاهرا اخلاصه عبودیتلرین کردن جلا دتله رینه قلاده سعادت و کبر نجات و دولت سیلوب
 انواع تضمرات و تذلات ایله تراب باب نعم المسأبی تقییل و تثمید ایدوب ایمان بی پایان ایله
 استیمان و صدور ایدن وقایع بر شنائیلرینه نادم و بشپان اولوب ارتکاب مناهی نلمتاهیدن
 اجتناب کوستر دکلرنده اذا انت اکرمت اللیثم تمردا فخوا سبجه عنان عزیمت همایون قلع وقع
 قتنه و فساد معطوف و مقرون اولوب اوساخ و جود کردن زعیبی پاک و سواد برد و کردن
 جریده عالمی کلبا تابناک ایدوب و من سل سبف البغی قتل به حسب حال و نتیجه
 آما لکر اولوب کانه لا اصل ثابت و لافرع ثابت واقع اولغله سزک سواد یکر دن روی زمین
 دخی اولزمان تطهیره نیت اولمشیدی و لکن شاکر ده قبول اسلام و میل تقییل و التمام
 سده سدره مقام مفهوم اولمغین نسمات عنایات خسروانی ریاض آما لکره منسم و لایح
 و رشحات حیایات جهانبانی حدایق احوالکره مترشح و فایح اولوب مأمولکر خیر قبول
 خافانیه وصوله بر قاج کون افعال شنبه کردن اغماض اولمغله * نظم * خوی بد در طبیعتی
 کر نشست * نرود جز بوقت مرک از دست * مضمونی اوزره مطاوعت شریعت متابع
 طبیعتی ترجیح و نصیح ایدوب مصاحبان خیر البشر یعنی حضرت ابو بکر و عمر حفارنده
 بغض و عداوت اظهارنده راسخ دم و فساد زندگی و الحادده ثابت قدم اولوب داغ عداوت
 ملت حنفيه چهره شیعہ بهره به کشیده و فضلا و صلحادن ورع و تقوی ایله معهور
 و پر هیر کار سنبلری سیف ظلم و تیغ عداوتله قتل ایتمکله بد قهر کردن هر بری مشقت دیده
 اولوب و فرقت ظلم و ضلالتدن چار و ناچار بالجبر و الاضطرار ارواح اصغیای کریندن سرا
 و جهرا استغاثت و سده جهانبنا هم جانتندن استعانت ایدوب مدد و عنایت استدا
 ایلدکری صورت و معنایه علم عالم ارا من محیط و شامل اولمغین خلعت کرانهای سلطنتکه
 حلیه طراز * رب هب لی ملکا لا یتبغی لاحد من بعدی * عنوان سعادت اقتزائیه معنون
 و محلی در ید مشبت * توئی المله من تشاء * و دستبازی * تعز من تشاء * دن بو حقیره
 ارزانی یورلدقده * شعر * حمداله ثم جداله علی ما کسانا ردا، الکریم کلام سرور انجامی
 هر آن و هر زمان ورد زبان و حرز جانم اولوب محضاً مرضی رب العباد مجرد تکمیل
 قاعده شرع رشاد و منع رفض و الحاد وقع قوانین شیعہ بد نهاد ایچون نواب کامیا بمزدن
 کمال یکاست و فراست و فرط استعداد و جلالت ایله موصوف و معروف اولنلردن بر ممتاز
 و سرفراز انتخاب اولنوب لشکر انجم شماره سردار و سالار و همت عالی نهمت ابرار و اختیار
 بدرقه و نکهدار ایدوب ملک قید فایه همجو حلول در یا مملکتته هر جانتندن او یلا قویوب
 بونیجه مدد ترکه منکو حه ک مشابه سنده اولان ممالککه دخول و تصرف واقع اولمشدر اصلا
 سندن دخی جرحی ایهام ایدر بر وضع صدور ایچوب نهان نضانه ضحیرت ظلمنده مخفی و زاویه
 مشقت و خسرا نده بر وجهله مزوی اولمش سندرکه نام و نشانک معدوم و اصلا حرکت
 قادر اولدوغن معلوم اولوب مبتلا اولدوغن در دیکه دواسی سزک دخی معلومکد رحا لا

اصدار کتب مستطابدن غرض قبل السیف تکلیف اسلام سنت سید الانام علیه الصلوة
 والسلام اولدو غندن ما عدا اذا دخلت الملوك بانديار افسدوها الخواسنجه قهر پر زور رفته
 بد آیین دن اولد یارده آسوده حال اولان علما و مشایخ و صلحا مزاجه نفوس متکثره نصرت
 ما ژدن رنجیده اولیق احتمالیله المؤمنون کنفس واحده فوا سبحه بحر مرحمت
 و شفقت بی پایان هر آن و هر زمان هیجان و غلباندن خالی اولوب ضمیر منیر سنجیل نظیریم
 بودرد ایله زنت کدورندن صفا پذیر اولوب کرکدر که طبعیستکده اولان وفور تحسسی کمال
 تفرسه مراجعت ایوب شویله که باز سیف هدایت زاغ سیاه ضلالتی ضمیرندن رعبده
 قلوب اتوار حق جیبکده مشتعل و اتار باطل چهره کدن مطلق مضمحل اولوب نبرای بی
 تویله تبدیل ایدوب بروفق خیر حکمت اثر الرجوع الی الحق خیر من التادی فی الباطل
 مصداقی اوزره خلوص بالله قبول اسلام ابتد کردن ما عدا سواد سلطنتدن دخی
 کوز بوموب رفته عبودیتی شرف نام عدا یدرسک دنیا و اخرتده سعادت سنک ان شاء الله
 تعالی بنم دخی عواید عواطف خسروانه م و عوارف سنیه خدیوانه م سنک حقه صدور
 بولوب بین الاقران بوشرفه مشار بالبان اولوب نجاح دین و دنیا یه فایز اوله سن والله العظیم
 وتالله الکرم و بکلامه القدیم دنیا دولتک ذره مقدری عتیده قدری اولوب ملک و مال له
 غرورم و عز و جاهه سرورم یوقدر بلکه همت پر مو هبم اعلاء کلمه علیایله شرع پاک
 مبینی بسط زمین اوزره اجرا ایتمکه مصروف و کثرت اموال و وفرت جنود و رجاله
 و اسباب و ائقاله اعتماد اولوب جمیع ازمان و احیانه توکل و استنادم حضرت رب العباد
 و اهب الامال عز شانه تک تقدیر نصرت تأ ثیری ضمننده عنایات بی غایت لرینه
 معظوفدر فلا جرم ان العهود لدی اهل النهی ذم مضمونی قولدن فعله کلک و رای پرده
 تقدیر قدرده مستوردر نعمتان عظمتان الفراغ و العزلة طبعجه صحتله عزات اختیار
 اولوب رعایت شرع سید المرسلین و حجابت عرض اصحاب کز بن رضوان الله علیهم اجمعین
 ایدن اولاد اجماد و توابع و لواحق سنی اعتقاد کز ایله جمیع امراد مافی الفوائد دن زیاده انواع
 الطاف خسروانی به مظهر اولد قد نصکره قلم و کز اولان حدود ممالک من بعد دخل
 و تعرض اولوب اعط القوس باریها و ناول الصحیفة فار بها کلام حکمت نظما می ایله عامل
 اولوب تمامها نواب کا میا بجزه تفویض و تسلیم قبیلته و یا خود خطبه و سکه نام هما بومنه
 موسوم و موسوم اولوب علی ما کان جناب عالیشان دخی ممالک مسفوره اهل سنک اوزر زینه
 امیریت و حاکمیت اوزره والی اولوب بو یابده فرمان عالیشان جلیل البرهان احسان اولوب
 بشرط آنکه مدت منیده دن متروک اولان مساجد و معابد تعمیر و تنظیف قیلوب بیخ نوبت
 محمدی مؤدی و متابعت مذهب حنفی ایچون علما و صلحادن صافی مشرب و صحیح اعتقاد
 تمامه بیضا برأس و لباس تقوی در بر قیلوب اوقات نجسه ده امام و مقتدی اختیار اولوب بعد
 از ادای قرایض و واجبات و سنن و نوافل لسان حال و زبان قال ایله توحید ملک تعالی
 اشتغالندن علی التوالی خالی اولیدر و الا مسطور و مقید اولان فحوائی صداقت احتوائی
 ملوکانه م نصایحی ایله اتعاض و رقود غفلتدن بصیرتکی ایقاظ ایچوب من کان فی هذه
 اعمی فهو فی الآخرة اعمی مستدعا سنجه العیاذ بالله تعالی حالت شقاوت و طریق ضلالتده
 مضر اولوب آستانه سلاطین پناه و درگاه نصرت بار کا همی بوس و ابراقدن تواضع
 علی الجباه و الرؤس ایتمکده فی الجملة اهمالک ظهور ایدرسه دیده ناینای عقل و فهمکه روشن
 اوله که دست قدرت تیغ بیدریغ سلطنتی روز ازلده میان جامه بند ابتد کده سعی ازاله

وجود مردودك حفته واقع اولان پند سود مند هنوز دخی گوش پرهوشنده هجودر شاهوار
 كوشوار اولغله اول عزیمت وینت برقرار واستوار اولوب اكر آهو وار و حرامی كردار
 اتباع و اشیا عزم دن خوف مردی مردار كله طاعدن طاعه فرار اتمكله جان ناسپاسكه مناص قیاس
 ایدرسك ممالك عمده و آبروی اولان محملرده مداخل و مخارجی پراغ و پساغ ایله مقید
 و باغلو و قلاع عديم الاقران و سپهر اشیا نكه ﴿ لم یخلق مثلها فی البلاد ﴾ صفت كاشغه لری
 واقع اولشدر مردان قهر آموز و دلیران اعدا سوز ایله مملو قیلند قدن صكره مجاهدان
 ملت احدی و مر ایضان امت محمدی جمع جوانیدن بعنایه الله و توفیقه اطرافکی بروجهله
 احاطه ایتشدر كه ﴿ یتون و بضح باب سیاہ ﴾ بانجیا كه هرگز نروید كیاه ﴿ مفهومتد
 باصدق اولوب آذر یا بیجان و عراق و اصفهان دكل شویله كه تركستان و چین و ساحل عمانه قدر
 عزم ایدرسك ان شاء الله تعالی امکان خلاص جان و استخلاص امن و امان متصور اولوب
 امر ربانی ایله پای وجه كان امر ك تمام اولوب عمر ك اخر اولنجكه سكون و قرار عسکر جبار
 قبیل متمتعانددر فی الجملة تطوبیل كلام لازم دكل مثال واجب الامتالمه جواب كوندرد سن
 والسلام

﴿ ایران شاهی شاه عباس طرفنه اوغلی زاده محمد شاهی افندی انشاییه یازیلان ﴾
 ﴿ نامه هما یونك صور تیدر ﴾

عالی حضرت سامی ربیب هوشك هوش دارادرایت سیاوش روش کی یكاست خسرو و سنجر
 جراثت فریدون فرافراسیاب فراست بالانشین اورنك دارایی والانشات سر بر مملكت اراپی
 در شاهوار دریای سروری هدهد تاجدار كلزار هیز پروری ﴿ یت شاه بیت قصیده
 اجلال ﴿ درة الناح افسر اقبال ﴿ شاه عباس مكرمت آیین ﴿ دام فی منهج الهدی والدین ﴿
 طرف قرین الشرف لرینه لطایف تحیات مصادقت نما و شرایف تسلیات محالست انما كه
 ﴿ والقب علیك محبة منی ﴾ مطلعندن نمایان اولان كلمات بدیعه بلاغت انجیامی طلوع
 اهله ادله محبت براعت استهلال ﴿ و جعل بینكم مودة و رحمة ﴿ منعندن جربان ایدن
 عبارات سلسیل انجیامی تفجر عیون مواد مودته باعث استدلالات اوله اتواع تكريم ایله
 تقدیم و شرایط انهاء ﴿ فقبوا باحسن منها ﴿ تكبیل و تمیم اولنوب خاطر دور بین دقیقه شناس
 و طبع صواب اندیش حكمت استیناسلرینه كه هر فكر مشكل كشایی توفیق منشور آگاهی
 و هر رأی اصابت انشایی عنوان صحیفه شاهیدر نامه سر بمهر راز بو و وجهله ابراز
 اولنور كه توفیق هادی ازل و فضل بی منتهای لم یزل ایله مرجع سلاطین كردون جناب
 و مصداق ﴿ مقفحة لهم الابواب ﴿ اولان پیشكاه سلطنت روز افزون وسده سعادت تعدد
 هما بوغره كه قبله گاه كردنكشان نامدار و مقسم ارزاق صناید فلك مدار در بهر اد طبع
 سحر یاف ایله نقش و تصور و مانی خامه موشكاف ایله تذهب و تخریر اولنمش شهنامه
 محبت و ولا یعنی نامه صدق و وفا فهرس صحایف براعت عنوان محاسن عبارت نمودج كارگاه
 مانی سرمایه فوز و شادمانیكه عین عبارت لطافت سماتندن ماء الحیات صداقت چكیده و حسن
 سیاق براعت انسانی مجدد محبت كیده اولوب سواد حروف معانی ظروفي بحجاب شب مشكین
 نقاب كبی ارام بخش و طرب افزا و بیاض معنای رعنائی شعاع خورشید جهانتاب كبی نور افشان
 و عالم آزاد ﴿ نظم ﴿ بروزیكه نيك اختری یار بود ﴿ نمودار دولت بیدار بود ﴿
 بروزیكه طالع پذیرنده بود ﴿ نكین شرف مهر گیرنده بود ﴿ پیشكاه حسن قبوله ورود
 و نزول و اول ترجمان اسرار محبت خلوتسرای پیشاله دخول ابدوب مضمون صداقت ضمانت

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

<i>Adı Soyadı</i>	<i>Hilal ÇİFTÇİ</i>
<i>Doğum Yeri</i>	<i>Kırıkkale</i>
<i>Doğum Tarihi</i>	<i>05 / 01 / 1976</i>

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

<i>Üniversite</i>	<i>Kırıkkale Üniversitesi</i>
<i>Fakülte</i>	<i>Fen Edebiyat Fakültesi</i>
<i>Bölüm</i>	<i>Tarih</i>

YÜKSEK LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

<i>Üniversite</i>	<i>Hacettepe Üniversitesi</i>
<i>Enstitü</i>	<i>Sosyal Bilimler Enstitüsü</i>
<i>Anabilim Dalı</i>	<i>Tarih</i>

YABANCI DİL BİLGİSİ

<i>İngilizce</i>	KPDS (90) ÜDS (....) TOEFL (....) IELTS (....)
<i>Farsça</i>	ÜDS (63)

İŞ DENEYİMİ

<i>Çalıştığı Kurum</i>	<i>Milli Eğitim Bakanlığı</i>
<i>Görevi/Pozisyonu</i>	<i>Öğretmen</i>
<i>Tecrübe Süresi</i>	<i>14 Yıl</i>

KATILDIĞI

<i>Kurslar</i>	
<i>Projeler</i>	

İLETİŞİM

<i>Adres</i>	<i>Aşağı Tokatlı Bağları Mah. Engin Sok. Emirkent Sitesi E Blok No: 6 Safranbolu KARABÜK</i>
<i>E-mail</i>	<i>hilal.ciftci@yahoo.com.tr</i>